HOVEDSTRØMNINGER

 I

DET 19DE AARHUNDREDES LITTERATUR.

FORELÆSNINGER

HOLDTE VED KJØBENHAVNS UNIVERSITET I EFTERAARSHALVAARET 1873

AF

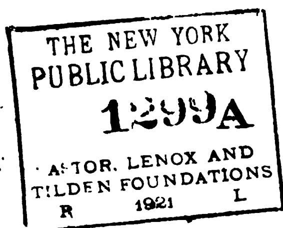
G. BRANDES.

REAKTIONEN I FRANKRIG.

ANDEN OMARBEJDEDE UDGAVE.

KJØBENHAVN.
GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN).
GRÆBES BOGTRYKKERI.
1892.

Hätt' ich gezaudert zu werden,
Bis man mir's Leben gegönnt,
Ich wäre noch nicht auf Erden,
Wie ihr begreifen könnt,
Wenn ihr seht, wie sie sich geberden.

Goethe.

There is no philosophy possible, where fear of consequences is a stronger principle than love of truth.

John Stuart Mill.

REAKTIONEN I FRANKRIG.

Et vist Indbegreb af Personligheder, Handlinger, Følelser og Stemninger, Ideer og Værker, som have givet sig Udtryk i det franske Sprog og som opstaa eller virke i Frankrig i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede danner for mit Øje en naturligt sammenhørende Gruppe af Tildragelser i Samfundet og Begivenheder i Bogverdenen, der alle ordne sig om Gjenoprettelsen af en falden Storhed. Denne faldne Storhed er Autoritetsprincipet.

Ved Autoritetsprincipet forstaar jeg det Princip, fra hvis Synspunkt det enkelte Menneskes og Folkenes Liv hviler paa Ærefrygt for det fra Fædrene Nedarvede.

Autoriteten har som Myndighed til sit Grundlag Magt og virker som Magt ved sin blotte Existens, ikke ved Grunde. Den beroer paa Sindenes ufrivillige eller frivillige Underkastelse under det Givne. Den har oprindeligt ikke havt andre Virkemidler end Tvang og Frygt, og den beholder dem til alle Tider; men den har tidligt fremkaldt

Følelser som Ærefrygt og Taknemmelighed. Mennesket har ikke skammet sig ved sin Afhængighed eller lidt under den overfor Myndigheden, naar det følte sig denne Myndighed forpligtet. Familieautoriteten, det borgerlige Samfunds Myndighed, Statens Autoritet, der historisk en Tid lang falder sammen med Despotens Vilje, have efterhaanden udviklet sig og alle søgt deres Støtte i en endnu højere Myndighed, den religiøse Autoritet. Først ved den bliver Autoritetsprincipet ubetinget. Almagtens Vilje bliver den højeste Lov, for hvilken Mennesket maa bøje sig og som maa lydes blindt.

Autoritetsprincipet har havt en stor opdragende Betydning i Menneskehedens Historie; men dets Sendelse er den at gjøre sig selv overflødigt. Paa det lavere Standpunkt underkaster Mennesket sig Loven, fordi den udgaar fra Autoriteten, paa det højere, fordi det indser det Fornuftige i Lovens Indhold. Hvor Autoriteten er ubetinget, maa den optræde som et Under og afvise al Kritik som opsætsig og kjættersk. Den ubetingede Autoritet har da ogsaa altid fordret sig anerkjendt som Mirakel og Mysterium.

Thi ubetinget er Autoriteten kun i Kraft af religiøs Stadfæstelse. Dog som Kristendommen historisk havde udviklet sig i Europa, var hidtil i den Autoritetsprincipet ikke fremtraadt i dets abstrakte Renhed. Kristendommen havde (idetmindste officielt) hævdet at være Kjærlighedens Religion,

Kristi Religion. Ganske vist gik historisk sideordnet dermed, i Virkeligheden som overordnet Princip, den kirkelige Hævden af Kristendommen som Tro og af Troen paa den overnaturlige Autoritet som Pligt. Ikke Kjærligheden, men Lydigheden maatte for Kirken som for Staten være det ubetinget Vigtige. Men hidtil havde i Historien Theologer, Gejstlige, kirkelige Forfattere i Almindelighed, selv naar de var strengest, talt den religiøse Sindsbevægelses Sprog, forkyndt Kjærlighedens Evangelium ved Siden af Troens Lære og stræbt at vinde Sjælene, ikke blot at tale Myndighedens Sag. Først paa dette Tidspunkt da et Flertal af de udviklede Menneskers Sind i mange Lande var frigjort fra overnaturlige Autoriteters Tryk og derfor kritisk stemt overfor ubetingede Autoriteter ogsaa paa det politiske og sociale Omraade, blev Autoritetsprincipet i dets Renhed og Goldhed forfægtet uden Følelsesbevægethed med Beviser, der henvendte sig hyppigst til Forstanden alene, undertiden ogsaa til Fantasien.

Autoritetsprincipet kan hævdes i Kirke og i Stat, i Samfundet og i Familien, ja i den menneskelige Erkjendelse som Erkjendelsens og Vishedens Princip. Det blev paa den Tid, hvis Aandsliv jeg vil skildre, hævdet paa alle disse Omraader; men det var paa den Tid, hvorom her tales, kuldkastet paa dem alle.

Det er for at forstaa, hvorledes det paany

blev fremdraget og fastslaaet, hvorledes det blev udviklet, forsvaret, befæstet og tilsidst endnu engang sprængt, nødvendigt at se, hvorledes og i Kraft af hvilke Principer det under Revolutionen var blevet fældet.

Det var ikke paa en Gang blevet angrebet paa alle aandelige Omraader; men det havde vist sig, at dets Bestaaen i alle de forskjellige Livssfærer afhang af dets Bestaaen i den Sfære, der blev anset for den høieste: Kirkens. Thi det var Kirken, der som Autoritet meddelte Autoriteten paa alle de øvrige Omraader (f. Ex. til Kongedømmet af Guds Naade, til Ægteskabet som Sacramente o. s. v.)

Med Kirkens Autoritet stod og faldt derfor Autoritetsprincipet i alle de afledede Autoriteter. Da den kirkelige Autoritet var undergravet, drog den alle de andre Myndigheder efter sig i sit Fald.

Ikke at den enkelte Mand, som i det 18de Aarhundrede kraftigere og med mere Held end nogen anden havde virket for Tankens Frigjørelse fra Kirke og Dogmer, havde forudset en saadan Virkning af sin Stræben. Langtfra! Voltaire vilde ingen ydre Omvæltning. I hans lille Fortælling «Le monde comme il va» bliver den vise Babouc vel først meget oprørt ved Skuet af Fordærvelsen i den store By Persepolis og ser meget klart, hvor langt Alting er fra at være som det burde, men lidt efter lidt faar han ogsaa

Øje for de slette Forholds gode Sider, og da det afhænger af hans Indberetning til Engelen Ituriel, om Byen skal tilintetgjøres eller skaanes, er han ubetinget imod dens Ødelæggelse, ja der tænkes tilsidst end ikke af Engelen paa nogen Reform af Persepolis's Sæder, da «om Alt end ikke er godt, det dog i ethvert Tilfælde er taaleligt». Man kan neppe kalde denne Tankegang revolutionær, og Voltaire er, idetmindste til visse Tider, af samme Mening som Babouc. Voltaire søgte da ogsaa bestandig til Fyrsterne, ikke til Folkene for at faa sine Ideer omsatte i Handling og erklærede ofte nok, at Kongernes og Filosofernes Sag var én. Da derfor Holbach og hans Medarbejdere lode sig forlyde med, at der «blandt hine Magthavere af Guds Naade, hine Guddommens Repræsentanter neppe engang hvert tusinde Aar fandtes en, der besad den mest almindelige Retfærdigheds- eller Medlidenhedsfølelse eller de simpleste Evner og Dyder», kunde Voltaire ikke styre sin Harme. Hans Brevvexling med Kongen af Preussen indeholder ligeledes heftige Vredesudbrud over «Système de la nature». Han kjendte ikke sig selv igjen i disse Disciple og i disse Følgeslutninger.

Ikke desmindre er det Voltaire, der udgjør det nedbrydende Princip under hele Revolutionen, ligesom Rousseau er den forenende og samlende Aand. Thi Voltaire havde knækket Autoritetsprincipet i Kraft af den individuelle Tankes Frihed,

Rousseau havde fortrængt og erstattet det ved den almindelige Følelse af Broderskab og Solidaritet. Revolutionen satte Punkt for Punkt Alt i Værk hvad disse to store Aander havde forberedt; den udførte deres Testamente; den individuelle Tanke blev til nedbrydende Bedrift og den sociale Følelse til samlende Forfatning. Fra Voltaire stammede Harmen, fra Rousseau Begejstringen.

I.

Da Autoriteten principielt er kirkelig og religiøs, saa er en Karakteristik af Revolutionens Forhold til Kirke og Religion under dette Forholds forskjellige Faser den uundværlige Betingelse for at begribe den aandelige Reaktion, der fulgte. Thi da denne gaar ud paa Gjenoprettelsen af Autoritetsprincipet, begynder den saavel historisk som logisk med Kirkens Restauration.

Revolutionen var i sit Væsen fuldt saa meget af religiøs som af politisk Natur. Den var fra én Side set det praktiske Udslag af den store filosofiske Gjerning, som det 18de Aarhundredes fritænkerske Skribenter havde udført. Det er Revolutionen i 1789, som vi skylde Menneskeaandens største Erobring fra Fordom og Vold, Samvittighedsfriheden, den religiøse Tolerance. Det er ingenlunde den kristne Kirke, til hvem Menneskeheden staaer i Gjæld for dette uvurderlige Gode. Kirken modsatte sig til det Yderste enhver Fordring i Retning af Samvittighedsfrihed.

I det Øjeblik, da Revolutionen begynder, er alle Forberedelser til det store Sammenstød mellem Autoritetsprincipet paa den ene Side, Individualitets- og Solidaritetsprinciperne paa den anden Side trufne. Alle Førerne, alle Ridderne og Væbnerne der skulle udfægte det store Dystløb staa paa deres Poster, ubekjendte før hverandre, ubekjendte for Verden, som de snart skulle fylde med deres Navne. De ere af højst forskjellig Herkomst og have en højst forskjellig Fortid. Det er Adelsmænd som Mirabeau, Gejstlige som Maury, Fauchet og Talleyrand, Læger som Marat, Advokater som Robespierre, Digtere, Filosofer, Talere, Skribenter som M. J. Chénier, Condorcet, Danton og Desmoulins, en hel Hærskare af Talenter og Karakterer. Kirken samler sine Vaaben til en fortvivlet Kamp, som forud er tabt, Revolutionen rykker frem, først usikker og med Vaklen, saa truende, saa uimodstaaelig og snart sejersdrukken. Saasnart Rigsstænderne blive sammenkaldte, er Kamppladsen aaben, Skrankerne falde paa begge Sider og den store Kampdommer, Verdenshistorien, giver Signalet til Sammenstødet.

Strax efter Stændernes Sammenkaldelse er den gejstlige Stands første og enstemmige Forlangende det, at faa «den katholske, apostoliske og romerske Religion» anerkjendt som Nationalreligion, som den eneste, der skulde have Tilladelse til offentlig Kultus. Og dog var der Republikanere

og ikke faa blandt den lavere Gejstlighed; men til den Frihed, de fordrede, regnede de ikke den religiøse. De demokratiske Abbeder deklamerede vel imod Inkvisitionen, kaldte den menneskeæderisk og tigeragtig, men de advarede mod Tolerancen. Den revolutionære Abbed Fauchet, den samme, der efter Bastillens Indtagelse velsignede Borgervæbningens trefarvede Uniformer og skabte Tricoloren som Nationalflag, betegnede dengang Tolerancen haanligt som «den almindelige Tolerantisme» og spaaede, at, hvis den blev indført, vilde det kun lede til alle gode Sæders fuldstændige Forfald. Han gik saa vidt, at han vilde negte dem, der ikke bekjendte sig til noget Religionssamfund, Retten til at gifte sig «da man ikke kunde anse saadanne Mennesker for bundne ved deres Ord».

Da Stænderne traadte sammen som Nationalforsamling, blev Gejstligheden snart tvungen til Indrømmelser, men selv naar Misstemningen imod den kom til Orde, endte Oppositionen bestandig med at iklæde sig de mildeste og hensynsfuldeste Former. Da f. Ex. i Februar 1790 Garat havde brugt det Udtryk om Præsteordinationen, at den var et borgerligt Selvmord, og en Række Gejstlige, hvoriblandt Abbed Maury og Biskopperne af Nancy og Clermont i Forbitrelse herover fore i Vejret, raabte paa Gudsbespottelse og indgav et Forslag om at den katholske Religion skulde erklæres for Nationalreligion, saa blev Forslaget vel

forkastet, men paa en saadan Maade, at man føler Oppositionens Frygtsomhed og Usikkerhed i Begrundelsen af dette Skridt.

Det vilde, hed det, være en Krænkelse af Religionen og af de Følelser, der besjælede Forsamlingen med Hensyn til den, at forudsætte endog blot en Tvivl herom. Man vovede endnu ikke at sige, hvad man mente, og saaledes saa man endnu en Forsamling, hvis Flertal bestod af Fritænkere, deltage i Processioner og overvære den katholske Gudstjeneste. Kun to Maaneder senere kom da Forslaget om at erklære Katholicismen for Nationalreligion frem paany, denne Gang efter Maury's forbitrede Udfald imod Forslaget om Kirkegodsernes Inddragning under Staten. Det blev denne Gang stillet af en Gejstlig, Dom Gerle, der senere som Jacobiner viste sig meget ivrig for at bringe denne sin første offentlige Optræden i Forglemmelse. Mirabeau svarede med en Hentydning til det Vindue i Louvre, som han fra Talerstolen havde for Øje, «det samme», raabte han, «fra hvilken en fransk Monark, der blandede de verdslige Interesser med Religionens aandelige Interesser, affyrede det Bøsseskud, der gav Signalet til Bartholomæusnatten». Og dog bøjede man atter denne Gang af og gik uden om Sagen, idet man erklærede, at Religionens Majestæt og den Ærefrygt, man skyldte den, ikke tillod, at den blev Gjenstand for en Forhandling.

Hele Højre afholdt sig fra at stemme, og en Protest blev ovenikjøbet nedlagt, underskrevet af 297 Medlemmer, hvoraf 144 af Kleresiet. Man var vaklende og sagde sig selv imod.

Adelen, der 100 Aar før havde tiljublet Ludvig d. 14de Bifald, da han tilbagekaldte det i Nantes givne Tolerance-Tilsagn, var gjennem Paavirkningen af det 18de Aarhundredes Litteratur bleven saaledes omstemt, at den, da den forhandlede som Stand, i rent Voltairesk Aand havde udtalt sig for almindelig Tolerance; men dog havde den ligesom uvis tilføjet, at den katholske Kirke burde være Folkekirke. Borgerstanden, der tildels var jansenistisk og derfor i Virkeligheden langt mindre frisindet, havde som Stand udtalt sig paa lignende undvigende Maade. Men efter at Nationalforsamlingen var traadt sammen, var enhver Uvished i Grunden forud udelukket. Thi et af Forsamlingens første Skridt var som bekjendt Erklæringen af Menneskerettighederne, og imellem disse Menneskerettigheder var udtrykkeligt Frihed til at tænke og tale ogsaa i religiøse Anliggender stillet. Artikel 10 i Erklæringen lyder nemlig: «Ingen bør foruroliges for sine Meningers, end ikke for sine religiøse Meningers Skyld, forudsat at hans Tilkjendegivelse af disse ikke forstyrrer den lovlige Orden». Paven svarede med at betegne denne Frihed som «en unaturlig og vanvittig Ret, der kvæler For-

nuften» (sic), og hermed skulde det synes som om de to Lejres Stilling til hinanden var bestemt.

Man sporer, hvorledes Situationen klarer sig, da Talen i den konstituerende Forsamling kommer paa Tolerancen. I Forslaget til Erklæringen af Menneskerettighederne var en Artikel formet saaledes: «Gudsdyrkelsen hører under Politiet; følgelig tilkommer det Samfundet at regulere den, at tillade én Kultus og forbyde en anden». Mirabeau angreb denne Artikel med Voldsomhed.

«Jeg vil ikke præke Tolerance, sagde han. Den mest uindskrænkede Religionsfrihed er i mine Øjne en saa hellig Ret, at Ordet Tolerance som Udtryk for den næsten selv synes mig tyrannisk, da selve Existensen af en Autoritet, der har Magt til at tolerere, altsaa ogsaa til ikke at gjøre det, er et Attentat paa Tankens Frihed». I et følgende Møde gaar han videre endnu: «Man har talt om en herskende Kultus; hvad mener man med herskende? jeg forstaaer ikke dette Ord og udbeder mig en Definition deraf. Mener man en Kultus, som undertrykker de andre? Men har Forsamlingen da ikke banlyst Ordet Undertrykkelse? Eller er det Fyrstens Religion, man mener? Fyrsten har ikke Ret til at herske over Samvittighederne eller til at regulere Meningerne. Eller mener man Flertallets Kultus? En Kultus er en Mening. Denne eller hin Kultus er et Resultat af denne eller hin Mening. Men en Mening

danner sig ikke ved Sammentælling af Stemmer. Tanken tilhører os, er uafhængig og lader sig ikke binde».

Man ser, hvorledes Modet til at udtale sin Anskuelse i religiøse Anliggender begyndte at prøve sine Vinger.

Her et andet Exempel paa, med hvilken Fart man saavel i som udenfor Forsamlingen fra en frygtsom Begyndelse hævede sig til Bevidsthed om den store aandelige Revolution, der foregik.

I October 1789 stod for Nationalforsamlingens Skranke en besynderligt udseende Deputation i lange Klæder og med østerlandske Træk. Det var Jøder fra Elsass og Lothringen. De anraabte paa deres Troesfællers Vegne om Barmhjertighed. «Højbaarne Forsamling», sagde de, «I den Eviges Navn, der er Ophav til al Retfærdighed og Sandhed, i Guds Navn, som har givet alle Mennesker lige Rettigheder og Pligter, i Menneskehedens Navn, der gjennem Aarhundreder er bleven krænket ved den vanærende Behandling, som de ulykkelige Efterkommere af det ældste Folkeslag have lidt i næsten alle Jordens Egne, komme vi for at bede Eder værdiges at tage vor beklagelige Skjæbne under Overvejelse. De, som overalt ere forfulgte, overalt fornedrede, og dog altid underdanige, aldrig oprørske, de, som hos alle Folk ere en Gjenstand for Harme og Foragt, medens de burde nyde Taalsomhed og Medlidenhed, Jøderne nemlig, kaste sig

for Eders Fødder og tillade sig det Haab, at I midt under de vigtige Arbejder, som optage Eder, ikke ville ringeagte deres Klager, og med nogen Deltagelse ville høre de frygtsomme Indsigelser, som de vove at nedlægge ud fra Dybet af den Nedværdigelse, hvori de ere begravne . . . Gid en Reform, som vi hidtil uden Nytte have ønsket og som vi anraabe om med Taarer i Øjnene, maa være Eders Velgjerning og Eders Værk!»

Clermont-Tonnerre tog sig med Varme af dette Bønskrift. Den forvovne og koldblodige Abbed Maury nedlagde Indsigelse imod hans Ord. Han sagde: «Hvem vil endnu i vore Dage tale om Forfølgelse eller Intolerance! Jøderne ere vore Brødre. Men at kalde Jøderne Borgere, det vilde være det Samme som at indrømme, at Englændere og Danske uden at have faaet Indfødsret og uden at ophøre med at være Englændere eller Danske kunde blive Franskmænd.» Han dvælede ved Jødernes Aagertilbøjelighed og de øvrige Laster, man tillagde dem: «Ikke En iblandt dem har forstaaet at adle sine Hænder ved at styre et Plovjern eller dyrke et Stykke Jord».

Da det paa det Strengeste var Jøderne forbudt at besidde den ringeste Smule Grundejendom og deres Stilling overhovedet var saadan, at de, naar de gik ind i en By, maatte betale samme Afgift som der betaltes af Svin, var Maury's Bevisførelse let at gjendrive. Men Hadet mod Jøderne var

endnu saa stort, at Ingen havde Noget at udsætte paa den. Man frygtede for, at Jøderne skulde gjøre hele Elsass til en jødisk Koloni, hvis man gav dem Borgerrettigheder.

Stemningen var flov. Kun et eneste Medlem af Forsamlingen, dengang endnu ubemærket, Maximilien Robespierre var for Jødernes Ligestilling. Han betegnede Jødernes Laster som Følger af den Fornedrelse, hvori man havde holdt dem.

Men han var den eneste i hele Forsamlingen, der talte for Forslaget, som betegnende nok indbefattede Protestanter, Skuespillere og Jøder under Et. De to første Klassers Menneskerettigheder bleve anerkjendte; men da Mirabeau indsaa Umuligheden af Forslagets Fremme for Jødernes Vedkommende, lod han Behandlingen af dette Punkt blive udsat paa ubestemt Tid. To Aar gik hen. I Aaret 1791 fornyede Jøderne deres Ansøgning. Men hvilken Forandring i Tonen! Slavens ydmyge Bøn var bleven til Mandens bestemte og skarpe Fordring. Slutningen lyder:

«Hvis der var en Religion, hvis Bekjendere ikke kunde være Borgere, mens Bekjenderne af andre Religioner kunde være det, saa vilde disse være herskende Religioner; men der gives ingen herskende Religion, da alle have lige Rettigheder. Hvis man negter Jøderne Borgerrettigheder, fordi de ere Jøder, straffer man dem, fordi de ere fødte i en bestemt Religion. Men i saa Fald existerer

2*

der ingen Religionsfrihed, siden Tab af Borgerrettigheder er knyttet til denne Frihed. Saameget er vist: idet man har hævet Menneskene til religiøs Frihed, har man ogsaa havt til Hensigt at hæve dem til borgerlig Frihed; der gives ingen Halv-Frihed, saa lidt som der gives en Halv-Retfærdighed.»

Faa Aar tilbragte i Revolutionens Luftlag havde givet disse Pariaer Selvfølelse og Stolthed. Denne Gang gik Forslaget igjennem uden Drøftelse.

I den konstituerende Forsamling kom den Uvilje imod den positive Religion og dens Præster, som «Filosoferne» havde meddelt deres Tidsalder ikke endnu til Udbrud i Ord. Forbitrelsen gav sig foreløbig Luft i Gjerning. Alt Kirkegods og Klostergods blev erklæret for Statsejendom. Voltaire havde givet sine Disciple det Hverv «at knuse den infame». De troende Katholiker saa i den konstituerende Forsamlings Beslutninger et Forsøg paa at udføre hvad han havde ment med dette Hverv. Det syntes dem som var det hele Helvede sluppet løs paa Kristi Kirke og som om «Filosoferne» vilde «afskaffe den kristelige Religion ikke blot i Frankrig, men i hele Europa, ja i hele Verden». («Conjuration contre la religion catholique et les souverains» 1792). For at opnaa dette Resultat havde «Filosoferne» henvendt sig til de store Landes Regenter, til Friedrich af Preussen, til Catharina af Rusland og andre, men det var ud fra den franske Middelstand at Slaget blev ført.

Præsterne, der efter et gammelt Ord have fundet hvad der fattedes Archimedes: det Punkt udenfor Jorden, i en anden Verden, hvorfra de kunne sætte denne i Bevægelse, begyndte nu at fanatisere Provinserne. I Arras bares et Billede om, hvor Maury og Royalisterne vare afmalede paa den højre Side af den Korsfæstede, de Revolutionære paa den anden Side under den onde Røver. Et sandt Oprør fandt Sted i Nîmes ved Efterretningen om at en Protestant, Saint-Étienne var bleven valgt til Formand for Nationalforsamlingen.

Den nye Ordning af Kirkens Forhold opnaaedes ved et Forbund mellem Forsamlingens Voltairianere og Jansenister. Jansenisterne hadede som religiøse den jordiske Storhed og godkjendte som Fatalister den menneskelige Elendighed. De vilde da ikke se Kirken rig og bekymrede sig ikke om den Gavn, dens Rigdomme gjorde nedadtil. Hertil kom, at den Mængde Skandaler, hvortil de højere Gejstliges Liv gav Anledning, opbragte deres Sædelighed. Det var saaledes f. Ex. bekjendt, at Frøken Guimard, Biskop Jarantes Elskerinde, bortgav gejstlige Embeder i Operakulisserne, at Erkebispen af Narbonne i et af sine Abbedier havde et helt Harem, ja at Bernardinerne i Abbediet Granselve havde en hel lille By med eget Damekvarter og med altid dækkede Borde indrettet til deres natlige Svirelag.

Havde man nøjedes med at bemægtige sig Kirke-

fyrsternes Rigdomme, saa havde man kunnet afvise Beskyldningen for at ville Religionen tillivs. Men man gjorde Indgreb i Kirkens indre Forhold som i dens Tugt; man ændrede Gudsdyrkelsens ydre Former, og Kirkens Foresatte forkyndte da naturligvis, at Religionen var rokket i sin Grund. De lavere Gejstlige vovede derfor saa godt som aldrig at aflægge Ed paa Forfatningen. Gjorde En det, saa blev den ringe Løn, han modtog af Staten, sammenlignet med Judas's Blodpenge, og det skjønt det tidligere fandtes ganske i sin Orden, at Biskopperne besadde Paladser og Haver og havde enhver Art Livsnydelse til deres Raadighed, medens den lavere Gejstlighed paa samme Tid blev formeligt udhungret.

Den nye Tingenes Orden gav paa Landet Anledning saavel til pudsige som til brutale Scener. Man læser i Camille Desmoulins' Bladartikler en meget humoristisk Skildring af en Landsbypræsts ufrivillige Afsked fra sit Sogn. Ved Kirkens Dør finder han en Søndag efter Gudstjenesten til sin Overraskelse en uhyre, fuldt pakket Flyttevogn med alle hans Sager. Ovenpaa Vognen sidder grædende hans Javotte, «Guvernanten», til hvem Skolemesteren siger Farvel med en Taare i Øjet. Han sættes ind i Vognen under Raabene: Farvel, Farvel, Deres Velærværdighed! og afsted gaar det, tiltrods for at han skjælder og smelder, saalænge han endnu kan se sit Klokketaarn. — Men paa

andre Steder blev Eden aftvungen Præsten med Bajonetten for Brystet, ja en enkelt Gang blev han staaende paa Prædikestolen dræbt med et Geværskud. Blev der nu imidlertid saaledes begaaet enkelte Overgreb mod de ikke edfæstede Præster, saa var dette dog for Intet at regne mod hvad der fra disses Side skete. De skildrede for Landbefolkningen den civile Forfatning, der i Virkeligheden ikke havde rørt ved Religionen, som en Djævelens Gjerning. De lærte, det var Dødssynd at tage Sakramentet af en Præst, der havde aflagt Ed til Regjeringen, dernæst at de Børn, som de af disse Præster Viede fik, vare at betragte som uægte, ja at Guds Forbandelse hvilede over ethvert saadant Barns Vugge. Snart blev en forfatningstro Præst forfulgt med Stenkast i Kirken, snart en hængt i Korets Lysekrone. De Kirker, Nationalforsamlingen havde ladet lukke, bleve aabnede med Øxeslag. I enkelte Departementer droge morderiske Bander af Pilegrimme anførte af Præster over Markerne med Geværer og Spyd i Haanden. Værst gik det dog til i Bretagne. Naar der den simple Bonde var gaaet mange Mile fra sit eget Sogn for at høre en rigtig ɔ: ikke edfæstet Præst og saa ved sin Hjemkomst saa en halv Snes af sine Bysbørn gaa ud af hans egen Kirke efter i al Mag at have hørt den nysankomne Præst, var hans Had saa levende, at han troede sig berettiget til

enhver Voldsomhed, hvortil han blev ophidset fra kirkelig Side.

Da nu den lovgivende Forsamling traadte sammen, var der ingen Stænder mere. Adelen havde udvandret, og den højere Gejstlighed anraabte i Landflygtighed om de fremmede Hoffers Bistand. Den lavere Gejstlighed var fanatisk kontrarevolutionær og ophidsede den uvidende Mængde. Det Sprog, som nu førtes i Forsamlingen, var himmelvidt forskjelligt fra det tidligere. Den staaende Anklage mod Religionen var nu den naivt udtrykte, at den ikke stemmede med Forfatningen, og imod Gejstligheden, at den udelukkende gik ud paa at faa sine Ejendomme og sit Gods tilbage. Præsternes Løgne og Voldsgjerninger havde irriteret Stemningen til det Yderste. Hvis et Par forsonlige Stemmer lod sig høre som Digteren André Chénier's, der ytrede, at Præsterne ikke forstyrre Staten, naar den ikke sysselsætter sig med dem, eller som Talleyrand's, der sagde, at da ingen Form af Religiøsitet var paabudt ved Lov, burde heller ingen rammes af Loven, saa var det dog nu den Voltaireske Harme, der for lang Tid alene havde Ordet.

Denne Tid var Giròndinernes Periode, og Girondinismen er det historiske Udtryk for Voltaires Aand.

I en offentlig Erklæring, som er forfattet af Girondinernes berømte Fører Vergniaud, hedder det:

«Oprørske Præster forberede en Rejsning imod Forfatningen; disse Despotismens frække Drabanter anraabe alle Troner om Guld og Soldater for at gjenerobre Frankrigs Scepter.» Som Minister for det Indre sagde Roland: «Oprørske og hyklerske Præster, der dække deres Planer og Lidenskaber med Religionens hellige Slør, betænke sig ikke paa at ophidse Fanatismen og væbne deres vildledte Medborgere med Intolerancens Sværd.» Ja paa Forslaget om at landsforvise Præsterne talte Vergniaud halvt i Spøg, halvt i Alvor, som kunde man ikke være bekjendt at tilføje Udlandet et saadant Onde, som man afstedkom ved at sende det denne Foræring. «I Almindelighed, sagde han, gives der ikke noget mere Umoralsk end at sende et Nabofolk de Forbrydere, for hvilke et Samfund vil befri sig selv». Han trøster sig imidlertid med, at de ville blive modtagne som sande Helgene i Italien og «at Paven i den Foræring af saamange levende Helgene, som vi sende ham, vil se et beskedent Forsøg paa at udtrykke vor Erkjendtlighed for alle de Arme, de Ben og de Relikvier af døde Helgene, hvormed han gjennem Aarhundreder saa rigeligt har betænkt vor fromme Lettroenhed.»

Ja, tilføjer Girondineren Isnard, den senere Formand for Konventet; «Lad os sende disse Pestbefængte til Roms og Italiens Lazareter.» Han udvikler, at naar en Præst er fordærvet, er han det aldrig halvt, at det at tilgive Forbrydelser

er det Samme som at deltage i dem, at der maa gjøres en Ende paa Tingenes Tilstand som den er, og at det er Revolutionens Fjender, der selv tvinge den til at knuse dem. Han udraaber for første Gang det frygtelige Ord, der senere fandt saa mangedobbelt Ekko: «Der behøves ingen Beviser.» Det vilde sige, at Præsten burde udjages af Frankrig, saasnart der overhovedet klagedes over ham.

Og da der nu ytredes Frygt for ved disse Foranstaltninger at afstedkomme Borgerkrig, holdt den bekjendte Girondiner Guadet, Discipel af Holbach, en beroligende Tale, hvori han bl. A. sagde: «Enhver véd, at Præsten er lige saa fejg som havesyg, at han ikke kjender andet Vaaben end Overtroens og at han, som kun er vant til theologiske Klopfægterier, er for Intet at regne paa en Valplads.» Det viste sig snart, hvor fuldstændigt denne Mand og hans Meningsfæller toge fejl i dette Punkt og med hvilken Lidenskab Præsterne gik i Spidsen under den blodige Borgerkrig, som fulgte.

Snart kom det saavidt, at Talerne gjorde formelige Undskyldninger, naar de var nødsagede til at underholde Forsamlingen om disse Gjenstande. I en Tale af François de Nantes, hvor han vel at mærke optræder som Ordfører for et Udvalg, hedder det: «Vi kunne kun trøste os over den Nødvendighed, hvori vi befinde os, at maatte underholde Dem om Præsternes Kultus, ved det Haab, at de Forholdsregler, til hvilke De ville gribe, snart ville sætte

Dem istand til aldrig mere at høre Tale derom.» Den hele Tale er et Væv af Drøjheder.

Høje og ringe delte denne Stemning. En af Ludvig den 16des Ministre, den grove og voldsomme Cahier de Gerville, sagde en Dag, da han gik ud af Statsraadet, til sin Kollega Molleville, der i sine Erindringer har opbevaret Udbruddet: «Jeg vilde ønske, at jeg kunde have det fordømte Utøj af Præster fra alle Lande imellem mine Fingre for at knuse dem alle paa én Gang.» Men med stille Værdighed kom Revolutionsaanden til Orde i en Epistel, som Republiken sendte til Paven og som man havde overdraget en Kvinde at forfatte. Den er stilet til «Fyrst-Biskoppen af Rom». I Republikens Navn skriver Madame Roland til Paven: «Du den romerske Kirkes Ypperstepræst, Du Fyrste for en Stat, som glider ud af dine Hænder, vid, at Du kun kan bevare Stat og Kirke ved en uegennyttig Bekjendelse af hine evangeliske Principer, der aande det reneste Demokrati, den ømmeste Menneskekjærlighed og den fuldkomneste Lighed, og som Kristi Statholdere kun have forstaaet at besmykke sig med for at forøge en Herskermagt, der nu falder sammen af Ælde. Uvidenhedens Aarhundreder er forbi.»

Dog Ord som disse falde ganske ud af Stilen i hvad der ellers blev sagt og skrevet. Den rolige Overbevisnings Tid var omme, de løsladte Lidenskabers Tid begyndt. Og Lidenskaberne fulgte

Overbevisningernes Spor. Hadet til Katholicismen naaede sin Højde. Det stod i én samlet Flamme over Frankrig. Det var Klubbernes gyldne Tid.

Cordeliererne havde deres Klub i en Klosterkirke. Alle Malerierne, alt det udskaarne Arbejde, Tapeter og Billeder vare revne ned, kun det blotte Skelet af Kirken stod tilbage. I Kirkens Kor, hvor Regn og Blæst trængte ind igjennem de ituslaaede Ruder i Rosen, var Formandens Sæde. Hans Bord dannedes af Høvlebænke, der vare stillede ved Siden af hinanden. Paa dem stod en Række røde Huer, og Enhver, som vilde tale, tog først en rød Hue paa. Bag Formanden stod en Statue af Friheden med sønderbrudte Marterredskaber i sin Haand. Tømmerværk, itubrukne Bænke og Kirkestole, Stumper af ituslagne Helgener afgave Sæder og Skamler for den store Hob af støvede og vildt udseende Tilskuere i hullede Carmagnoler (saadan kaldtes deres Trøjer) og med Spyd paa Skuldrene eller de nøgne Arme overkors. Talerne udtrykte sig drøjt og ligefrem, enhver Ting blev nævnet ved sit rette Navn. Et skamløst Ord og en uhøvisk Haandbevægelse vakte Bifald. Modstandere afbrød dem; undertiden afbrødes de ogsaa af de smaa, mørke, skrigende Ugler, der havde boet under Klostertaget og som nu fløj ud og ind gjennem de itubrukne Vinduer i Haab om at finde nogen Føde. Formandens Klokke formaaede ikke at bringe dem til Taushed,

undertiden skjød man efter dem, og de faldt blødende og sprællende ned i Forsamlingen. Her talte Danton, Marat og Camille Desmoulins, den elskværdige og vittige Camille, der gjaldt for saa moderat, at han maatte forsvare sig imod Beskyldningen for Skinhellighed og som endnu for Revolutionstribunalet førte Sansculotten Jesus i Munden. Han havde sine private Grunde til Had mod Præsterne. Da han i December 1790 vilde giftes med sin elskede Lucile, uden Tvivl en af Revolutionens skjønneste og reneste Kvindeskikkelser, og da hans Forening med hende kun manglede Præstens Stadfæstelse, var der ingen Præst, som vilde vie ham, fordi han i en Bladartikel havde sagt, at Muhameds Religion var ganske ligesaa indlysende som Jesu Religion. Han nødtes da til at kalde sine Ord tilbage og gaa til Skrifte for at blive gift. Men nu tog han Oprejsning. I sit Blad «Le vieux Cordelier» skrev han: «Man har sluttet Kapitlet om Præsterne og om alle Religioner, naar man har sagt, at de ligne hverandre deri, at de alle ere lige latterlige, og naar man har anført, at Tatarerne spise den store Lamas Exkrementer som de største Lækkerbidskener. Der gives ikke saa usselt et Løghoved, at det jo har været æret som Jupiters Lige. Mongolerne tilbede en Ko, som er Gjenstand for lige saa mange Knæfald som Guden Apis . . . Vi have ikke Lov til at ærgre os over alle disse Dumheder, vi, som saa længe i vor Enfoldighed have ladet os

narre til at tro, at man kan synke en Gud, som man sluger en Østers.» Hos Cordeliererne gik Loustalots indflydelsesrige Avis «Les révolutions de Paris» fra Haand til Haand. I Fasten 1792 stod der i Anledning af Markedsløjerne at læse i den: «Paa den Tid, da der var en herskende Religion i Frankrig, taalte de kronragede Gjøglere ingen Kappestrid i den stille Uge. Det var dengang kun dem tilladt at give Forestillinger. Nu er Konkurrencen fri. Naar Taskenspilleren imidlertid stiger op paa sin Fjællebod, er han klædt i et pudserligt Hovedtøj og en Mantille, som gjør ham bemærket i Folkemængden udenom ham; men naar Forestillingen er tilende, tager han Kostymet af. Præsten derimod fortsætter sin Rolle udenfor Scenen og beholder til daglig Brug Masken paa . . . Naar ville de rødme over at være Menneskeslægtens Harlekiner?» Fra nu af bliver den staaende revolutionære Benævnelse af Præsterne Theofager (ɔ: Gudspisere). Kort efter i April bringer samme Blad en Artikel, hvori det foreslaas at anvende lignende Forholdsregler mod Præsterne som Johanne af Neapel indførte for berygtede Fruentimmer: «Man bør indelukke dem i et Hus, hvor de saa kunne præke og bede, saa meget de have Lyst til for dem, der komme og besøge dem; men det bør forbydes dem at gaa ud, for at de ikke skulle forpeste Befolkningen.» Voltaires Vin er her bleven til Æddike og Gift.

Overfor Cordelierernes Klub stod Jacobinernes med meget forskjellig Karakter. Dens Aandsretning var tung, alvorlig og pedantisk. Den stillede sig under Rousseaus Varetægt, som dens Medbejler stod under Voltaires. Jacobinernes første Program var rent Rousseausk: Kjærlighed til Lighed, Had til vedtagne Uligheder, hertil kom kold og beregnet revolutionær Fanatisme, Herskesyge og paa Bunden af det Alt Kjærlighed til Reglen, det vil sige til Samfundets Ordning efter Rousseaus Principer.

For den, der betragter de historiske Særsyn litterært, er i Revolutionens Historie Intet mere paafaldende end den Klarhed, hvormed alle de Handlende og Optrædende føre deres Ytringer eller Handlinger tilbage til det 18de Aarhundredes Litteratur. Det er som de ikke attraaede anden Ære end den at omsætte færdige Læresætninger i Handling. Ved Mirabeau's Grav blev det sagt til hans Hæder, at han om Filosoferne havde ytret: «De have skabt Lyset, jeg vil skabe Bevægelsen,» og der gives knap et Afsnit i «Le contrat social», der ikke under Revolutionen enten er gaaet over i en Lov, eller i en offentlig Erklæring, eller i en Avisartikel, eller i en Tale i Nationalforsamlingen, eller endelig i Republikens Forfatning.

De vigtigste af dens Definitioner (Magten som udstrømmende fra Folket, Loven som Produkt af den almindelige Vilje) forekomme ordlydende i Erklæringen af Menneskerettighederne. Saasnart

Associationstanken dukker op hos Jacobinerne, føre de den øjeblikkeligt tilbage til Rousseau og bruge alle hans Stikord. I en Artikel i «La bouche de fer» skriver Abbed Fauchet: «Sublime Rousseau! følelsesfulde og sanddru Aand! Du er en af de første, der har forstaaet Retfærdighedens evige Orden. Ja ethvert Menneske har Ret til Jorden og bør have til Ejendom, hvad han behøver til sin Existens.» Og han udvikler, at Samfundspagten er en Pagt mellem Mennesket og dets Fædreland. Med næsten samme Vending udtrykker Saint-Just sig i sin Tale for Ludvig den 16des Død: «Samfundspagten er en Kontrakt mellem Borgerne og ikke en Kontrakt med Regjeringen. Man har ingen Forpligtelser med Hensyn til en Kontrakt, man ikke har indgaaet.» Dog Robespierre er den, der som Jacobinernes Høvding overalt giver den Rousseauske Aandsretning dens typiske Udtryk. Han var den første Fjende af Girondinernes Rationalisme, og derfor se vi ham paa det Tidspunkt, da disse gik videst i nedbrydende Retning, indgive en Adresse til Jacobinerne, i hvilken han erklærer, at Revolutionen staar under Guds Førelse, ja i Virkeligheden er en Gjerning af Forsynet. Han følte en Trang til at give sin revolutionære Følsomhed et Udtryk, der henførte den til hvad man kaldte den naturlige Religion.

Det var ikke denne Stemning, men den af Voltaire fremæggede Harme og Foragt, der i

Midten af Aaret 1792 blev den herskende i den lovgivende Forsamling og i Frankrig. 19de August 1792 udstedtes det Dekret, der fastsatte Deportation for enhver ikke edfæstet Gejstlig. Hver Dag fandt Arrestationer af disse Gejstlige Sted, og saa fulgte Septembermyrderierne. De gik først og fremmest ud over de fangne Præster. Abbed Barruel skriver: Disse Bødler hørte ikke alle til Folkets Bærme. Til de Præster, man myrdede, raabte en Mand: «Kjæltringer, Mordere, Uhyrer, usle Hyklere! Hævnens Dag er endelig kommen. I skal ikke mere bedrage Folket med Eders Messer og Eders lille Stykke Brød paa Altrene.» — Beundringsværdige er imidlertid det Mod og den Standhaftighed, som de fleste af Præsterne udviste. I Carmeliterfængslet foretrak uden Betænkning 172 Præster at skydes for at aflægge Ed paa Forfatningen. Rørende er det at læse Skildringen af de Præsters Resignation, der vare indespærrede i Abbediet: «Vi sendte fra Tid til anden nogle af vore Kammerater til Taarnvinduet for at faa at vide, hvad Stilling de Ulykkelige, som man i Gaarden ofrede, indtog, og for efter deres Beretning at beregne, hvilken vi gjorde bedst i at indtage. De meddelte os, at de, som strakte Hænderne ud, led længst, fordi Sabelhuggene sløvedes, før de naaede Hovedet.» (Jourgniac de Saint-Méard.) — I Alt bleve 1480 Mennesker myrdede. Tallet er ganske vist stort, men det er

3

paa den anden Side ikke uden Interesse, at Antallet af alle de Mennesker, der bleve henrettede lige fra Revolutionens Begyndelse til dens Ophør, efter Michelets Beregning ikke udgjør fyrretyvende Delen af det Tal, der faldt alene i Slaget ved Moskvá.

Det Had, der ytrede sig saa fanatisk i Septemberdagene, havde ikke lagt sig, da Konventet traadte sammen. Lad os se, hvad et Konventsmedlem skriver, læser og siger med Hensyn til Spørgsmaalet om Præster og Religion. Konventsmedlemmet Lequinio forærer sine Kolleger en Bog, han har forfattet og tilegnet Paven. Dens Titel er «Les préjugés détruits». Heri hedder det: «Religionen er en politisk Lænke, opfunden til at styre Menneskene med og som kun har tjent til at sikre nogle Individers Nydelser ved at holde alle andre i Tømme.» Udfaldene mod Præsterne overgaa her i Voldsomhed og Uhøviskhed Alt, hvad tidligere var fremkommet. Blandt de svageste Ting, der siges om dem, er den paa hin Tid i utallige Former varierede Udtalelse: «Naar de ere ærlige, ere de dumme eller gale; fordetmeste ere de frække Bedragere, sande Menneskeslægtens Mordere.» Man maa ty til Kierkegaards «Øieblikket» for at finde Parallelsteder. Det er Datidens Litteratur. Og man maa ikke antage Lequinio for en Undtagelse, om han end tilsidst drev sin Krig mod Fordommene saa vidt, at han invi-

terede Skarpretteren til Middag hos sig i sin Families Skjød for at overvinde Fordommene mod Bøddelen. I den Avis, som Konventsmedlemmet læste om Morgenen, inden han begav sig hen i Forsamlingen, i «Les Révolutions de Paris» for December 1792 hedder det i Anledning af, at Midnatsmessen er bleven fejret i Paris: «Naar man ved højlys Dag paa vore offenlige Pladser foreviser dansende Marionetter eller Taskenspillerkunster af forskjellig Art, saa er der ikke synderligt Ondt i det; man maa have Lov til at more Børn og Ammer. Men at samle sig om Natten i mørke Kamre for at synge Hymner og tænde Voxlys og brænde Røgelse til Ære for et uægte Barn og en utro Hustru, det er en Skandal, et Attentat paa den offentlige Sædelighed, som fortjener Politiets Opmærksomhed og strænge Indskriden.» *) De tidligere anførte Udtalelser glødede vel af Forbitrelse, Had og Haan, men de vare endnu ikke raa. Det var Hævnskrig, udstødte af den saa længe bagbundne og martrede menneskelige Fornuft. I Ord som disse skurrer Raaheden. Og

*) Louis Blanc har i sin Revolutionshistorie 8de Bind S. 35 misforstaaet denne Artikel, som om den utro Hustru og den uægte Søn skulde betyde Marie Antoinette og Dauphin'en. Han har overset, at der i Originaltexten findes tilføjet en Note, hvori det hedder, at «Grundlæggerne af de tre vigtigste Religioner have været Bastarder».

endnu en Forandring er indtraadt. Den tidligere Undertrykte røber stor Lyst til nu paa sin Side at optræde som Undertrykker.

Handling fulgte her hurtigt paa Forsæt. «Man hengav sig, siger Mercier i «Le nouveau Paris», til Nedbrydelsen af den gamle Kultus ikke med Fanatismens Raseri, men med en Spot, en Ironi, en saturnalsk Lystighed, som maatte forbause Iagttageren.» Der blev holdt formelig Razzia i alle Kirker. En Deputation meddelte Konventet, at den havde tilladt «den brune Marie» (et mirakelgjørende Billede) at lægge sig til Ro efter al den Ulejlighed, hun havde havt med i 1800 Aar at holde Verden for Nar.» Altrene bleve plyndrede tilbedste for Republikens Skatkammer. Her er et Brudstykke af en Rapport: «I Nièvre-Departementet findes ingen Præster mere. Man har skilt Altrene ved de Dynger af Guld, som nærede den præstelige Forfængelighed. Tredive Millioner i værdifuldt Løsøre ville blive førte til Paris. Allerede ere to Vogne, belæssede med Kors, med Guldbispestave og to Millioner i myntet Guld, ankomne til Mynten. Tre Gange saa meget følger den første Sending.»

Undertiden standsede Vognene udenfor Konventets Dør, og Sække og Poser, fulde af Guld og Sølv, bleve opstillede i Forhandlingssalen.

I en anden Rapport hedder det ironisk: «Man har anklaget mig for at have lagt mig ud med

Religionen. Jeg har dog pænt spurgt ad, før jeg handlede, og tre til fire Hundrede Helgene bade om Forlov til at maatte gaa i Mynten. Ved disse Lejligheder faldt der Ord som disse: I, som fordum vare Fanatismens Redskaber, I Helgener og Helgeninder, I Salige af alle Slags, viser Jer endelig som Patrioter, kommer Fædrelandet til Hjælp og marcherer i Mynten!»

I en tredje Rapport ønske Fuldmægtigene sig til Lykke med Resultatet af «deres filosofiske Apostolat» i Departementet Gers. «Folket var modent og den sidste Dag i den tredje Dekade blev bestemt til at højtideligholde Fanatismens Afskaffelse. Hele Folket var forsamlet paa en landlig Plads til et broderligt Gilde. Efter et spartansk Maaltid ilede man rundt i Byen, nedrev alle Fanatismens Sindbilleder og traadte dem under Fødder. Derpaa kom man kjørende i en Skarnagervogn med to mirakelgjørende Jomfruer, med Kors og Helgene, der nylig havde modtaget Overtroens Røgelse. Disse latterlige Ranglerier bleve kastede paa et Baal, der var bedækket med Adelsbreve, og Ilden blev tændt under en utallig Folkemængdes Jubel. Carmagnolen varede hele Natten rundt om dette filosofiske Baal, der fortærede saa mange Vildfarelser.

I en fjerde Rapport hedder det: «64 ikke edfæstede Præster levede sammen i et Hus, der tilhører Folket. Jeg lod dem gaa gjennem

Byen til Fængslet. Denne nye Slags Uhyrer, som man endnu ikke havde udsat for Befolkningens Blikke, gjorde en fortræffelig Virkning. Raabene «Leve Republiken!» gjenlød rundt om denne Flok Dyr (ce troupeau de bêtes). Vær saa god at betyde mig, hvad jeg har at gjøre med disse fem Dusin Dyr, som jeg har stillet til Skue for den almindelige Latter. Jeg gav dem Skuespillere til Bedækning.»

Forhandlingerne angaaende Loven om Religionsfrihed, der udkom 3 ventôse Aar III vare alle holdte i samme Tone. Hvor Meget der end splittede Konventets Medlemmer angaaende andre Spørgsmaal, om Katholicismen vare de uden Undtagelse enige. Hvor stor end Kløften er mellem Stemningen under og efter Rædselsregjeringen, med Hensyn til Katholicismen existerer der ikke nogen Forskjel i Stemning. Da i Kraft af Loven nogle Kirker vare blevne aabnede paany, meldte Ugeskriftet «Den filosofiske Dekade» dette under Overskriften «Skuespil» i følgende Udtryk: «Den 18de og 25de i denne Maaned opførtes paa flere Steder i Paris en Komedie, hvis Hovedperson, udstafferet med en grotesk Klædedragt, udførte adskillige Daarskaber for Tilskuere, som ikke lo deraf. Da vi ikke pleje at tale om Stykker, der gjenoptages paa Theatret, naar de ikke frembyde noget Nyttigt eller Interessant, ville vi ikke sige noget om dette.»

Mirabeau havde sagt, det gjaldt om at «de-

katholisere» Frankrig. Dette Arbejde gik tilsyneladende sin Gang. Fra Kommunerne indkom den ene Ansøgning efter den anden om at de maatte blive fri for deres Navne, der gjennemgaaende vare en eller anden Helgens, og faa Lov til at antage et selvvalgt. Saaledes blev Saint-Denis, hvis hovedløse Helgen aldrig har existeret, kaldt Franciade. Rundt om i Provinserne fulgte man Paris's Exempel. Intet, der kunde erindre om Kongedømmet af Guds Naade, blev skaanet. En ærværdig, hvidskjægget Elsasser ved Navn Ruhl, Medlem af Velfærdsudvalget, havde i 1793 sat sig i Besiddelse af den mirakelgjørende hellige Ampulla med den himmelske Salvningsolie, som en Due havde bragt ned fra Himlen ved Clovis's Kroning, og begav sig med den i Triumf, fulgt af en stor Flok Mennesker, til Kongepladsen i Rheims, hvor Øvrighed og Embedsmænd allerede havde forsamlet sig om Ludvig den 15des Billedstøtte. Her holdt han en Tale imod Tyranni og Tyranner og endte med at slynge den hellige Ampulla saa voldsomt i Hovedet paa Louis le bien-aimé, at den sprang i hundrede Stykker, og den hellige Olie endnu engang drev ned ad Herrens Salvedes Kinder.

Træk som disse, Ord som de anførte vise med tilstrækkelig Anskuelighed, hvor lidenskabeligt Revolutionen arbejdede paa at komme Autoritetsprincipet til Livs. Det var ikke for Intet at Adelsbrevene opbrændtes paa samme Baal som

Kirkens Helgene, eller at Vantroen overfor den hellige Ampulla drog Forhaanelsen af Kongemagten efter sig. Fra det Øjeblik af, da den religiøse Autoritet var styrtet, var Autoritetsprincipets Tryllekraft brudt paa alle Omraader.

Feltraabet: Frihed, Lighed og Broderskab fortrængte det. Men dette Løsen indbefattede mindst to Principer, ikke et enkelt. Frihedens Princip svarede nærmest til Voltaire, Broderskabets til Rousseau. Og Ligheden forligtes slet med Frihed. Da Mystikeren Saint-Martin kort før Revolutionen opstillede sin hemmelighedsfulde Lære om den hellige Treenighed (Ternaire): Frihed, Lighed og Broderskab, der altid havde existeret og evigt vilde existere, anede han ikke, at der imellem disse Principer kunde udvikle sig en Spaltning og en Kamp. Voltaire siger etsteds: «Man har gjort fuldstændig Ret i at lade Treenigheden udgjøre én Gud; thi var der tre, vilde de komme op at slaas.» Saint-Martins Ternaire udlod i 1793 de Modsætninger, den skjulte i sit Skjød.

I April Maaned 1793 udkom den nye Erklæring af Menneskerettighederne, som Robespierre havde forfattet og faaet Jacobinerne til at vedkjende sig som Program, og i samme Maaned forekom midt under den voldsomme Strid mellem Robespierre og Vergniaud den modsatte Lejrs Plan til en Forfatning, forfattet af Condorcet, Barère,

Thomas Payne, Pétion, Barbaroux, Sièyes o. fl., redigeret af Condorcet.

Lægger man disse to Udkast ved Siden af hinanden, da har man i Spiren de to Doktriner, som Kamp om Herredømmet i Fremtiden var forbeholdt, Liberalismen og Socialismen, hin stammende fra Voltaire, denne fra Rousseau. Da de to Programmer Punkt for Punkt definere samme Æmner, falder Modsætningen i Øjnene med en Klarhed som ellers ingensteds.

Om Socialisme havde der i Revolutionens første Aar ikke været Tale. Man vilde befri Kapitalen fra uretfærdige Tynger og Byrder, ikke begrænse Kapitalens Magt. Dette viser sig tydeligt i den Kjendsgjerning, at det første Vidnesbyrd, som efter Bastillens Indtagelse den sejerrige Borgerstand betegner sit nye Herredømme ved, er Udstedelsen af en Forordning om, at Bogtrykkerne skulle bære Ansvaret for ethvert Hefte og ethvert Flyveblad, der offentliggjøres af Skribenter «sans existence connue», uden notorisk bekjendte Existensmidler. Denne Forordning udfærdigedes d. 24. Juli 1789, altsaa nøjagtigt ti Dage efter Erobringen af Bastillen. Bourgeoisiet sørgede for at trække Stigen op efter sig, saasnart det var oppe. Dets første Gjerning, efterat det selv havde erobret sig sin Plads ved Hjælp af Pennen, var at slaa Pennen ud af Haanden paa Proletariatet.

Konventet, som tærede paa Rousseau's og

Mably's Tanker, forstod, at Uligheden indenfor det borgerlige Samfund var den politiske Ligheds værste Fjende og drømte om at frembringe Harmoni mellem Ejendomsbesiddelsen og Ligheden derved at man gav Alle Ejendom. Condorcet vilde anvende Statsmagtens Midler ikke til at afskaffe Privatejendommen, men til at udjævne de for store Forskjelligheder i Formuestilstanden. Arveretten skulde ophæves, Undervisningen være tilgjængelig for Alle osv. Først da efter Robespierre's Fald de Besiddendes Reaktion mod de Ejendomsløse begyndte, opstod Angreb paa Ejendomsretten som saadan, og Babeuf's kommunistiske Sammensværgelse fulgte. Den blev forraadt og knust, druknet i sine Ophavsmænds Blod uden at nogen Stemme hævede sig til Gunst for dens Ideer. End ikke Socialismen bragte det jo under Revolutionen til mere end Tilløb.

Medens imidlertid Girondinernes Udkast til Erklæringen af Menneskerettighederne først og fremmest værner om den individuelle Ret: om Samvittigheden, om den frie Tanke («les franchises de la pensée» som man dengang sagde), om Arnens Ukrænkelighed, Lighed for Loven, om Forholdsmæssighed mellem Brøde og Straf, betone Jacobinerne paa alle Punkter Menneskenes Solidaritet og Broderskabets Pligt.

Girondinerne opstillede Ikke-Interventionsprincipet. Jacobinerne lærte: «Menneskene fra alle Lande ere Brødre, og de forskjellige Folk bør

hjælpe hverandre af al deres Evne som Borgere af samme Stat. Den, der undertrykker en eneste Nation, erklærer sig for en Fjende af dem alle. De, som føre Krig mod et Folk for at standse Frihedens Fremskridt og tilintetgjøre Menneskerettighederne, bør forfølges af alle Folkeslag, ikke som almindelige Fjender, men som oprørske Mordere og Røvere.

Girondinerne bekæmpede enhver Despotisme, der havde menneskeligt Aasyn, men de stræbte sjældnere at yde Beskyttelse mod Forholdenes Despoti. De gik hyppigst negativt tilværks. Jacobinerne saa klarere det Unyttige i at indrømme den Værkbrudne Ret til at blive helbredet, naar man ikke helbreder ham, og det Haanlige i højtideligt at sikre den Lamme Retten til at gaa. Modsætningen var dog ikke skarp; thi Girondineren Condorcet anede saa godt som nogen Jacobiner, at den frie Konkurrence var en Løgn i det Øjeblik, Deltagerne i den ved Løbets Begyndelse vare saaledes stillede, at den ene sad paa en fortræffelig Hest, medens den anden maatte løbe paa bare Fødder.

Det var den almindelige «Følelse af Samfundspligt», (som Rousseau bestemte den) der foranledigede Robespierres lærerige Indskriden i Kampen mellem Revolutionen og den positive Religion. Da Revolutionen først én Gang havde gjort Indhug i Kirkerne med Øxen i Haanden, syntes Bevægelsen at skulle

blive uimodstaaelig. Man besteg de skrøbeligste Stilladser oppe under Kirkens Hvælving for at udskrabe Paveansigter, som hundrede Aars Spindelvæv havde skjult. Helgenerne kastedes ned fra deres Vægfordybninger; den revolutionære Udsendings Lampe blev baaret om i Kjældrene og kastede sit Lys paa de Dødes blege Ansigter, medens Alterstumperne ophobedes «som uformelige Stene i et Stenbrud». Formændene for de revolutionære Udvalg bare Fløjelsbenklæder, der vare skaarne ud af Bispekaaber, og Skjorter der vare gjorte af Kordrengenes Messesærker. Mærkeligt nok optraadte tilsidst nogle faa atheistiske Sværmere (Anacharsis Clootz af tydsk Oprindelse, Chaumette og Hébert) og rev hele Mængden med sig i Kirkestormeriet.

Ellers hører man under Revolutionen lige saa lidt til Atheisme som til Socialisme. I Almindelighed finder man hos de revolutionære Deputerede i stereotypt gjentagne Vendinger Voltaires og Rousseaus fælles Religion: Troen paa Gud og Udødelighed. Saaledes ogsaa i alle Samtidens Skrifter. Thomas Paynes «Fornuftens Tidsalder» er et godt Exempel. Selv saa hensynsløst frivolt et Digt som Parny's «La guerre des dieux» prædiker samme Lære. Camille Desmoulins skriver i et Brev: «Min kjære Manuel! Kongerne ere modne (mûrs), men Vorherre (le bon Dieu) er det ikke endnu. Mærk, at jeg siger Vorherre, ikke Gud, som er ganske forskjellig fra ham.» Dette Standpunkt er

Tidens; dens Opgave var ikke at underkaste Gudsbegrebet en Kritik, men at frigjøre det fra de positive Religioners Sagnverden. Heri ligger det, at Atheisternes Optræden i Nationalforsamlingen fører den revolutionære Bevægelse ud over dens egentlige Maal og foranlediger Udskejelser, som maatte skade og nedsætte Revolutionen i Samtidens Øjne.

Clootz fik en Biskop ved Navn Gobel bevæget til i Brev til Konventet at afgive en Erklæring, som begyndte: «Citoyens représentants! Jeg er Præst, det vil sige Charlatan. Hidtil har jeg været en ærlig Charlatan, jeg har kun bedraget, fordi jeg selv var bedragen». Den endte naturligvis med at han nu havde omvendt sig til Filosofien.

Chaumette, en Sværmer, der havde faaet Piskestraffen afskaffet i Opdragelsesanstalterne og udvirket Ophævelsen af den lovlige Prostitution, fik Kommunen til for Fremtiden at hellige Notre Dame til «Dyrkelsen af Fornuften». Der blev i Kirken oprejst et Tempel med Indskrift «A la philosophie», hvis Indgang smykkedes med Byster af Filosofer. Da det første Gang blev aabnet, traadte en ung Skuespillerinde, Frøken Candeille, forestillende Friheden, ud deraf, og en Hymne til Friheden af Marie-Joseph Chénier, til hvilken Republikens Komponist Gossec havde sat Musik, blev sungen til hendes Ære. En anden Gang blev Frøken Maillard fra Operaen, en smuk og statelig Kvinde, med den

røde Jacobinerhue over det udslaaede Haar, med en himmelblaa Kaabe over sine hvide Skuldre, som Fornuftens Gudinde baaren højt paa en med Egeguirlander omslynget Bærestol ud af den fordums Kathedralkirke, ledsaget af Hornmusik, Mænd med røde Huer og talrige Konventsmedlemmer, og bragt ind i Konventets Forsamling, hvor Formanden trykkede et Kys paa hendes Pande. Men disse i og for sig uskyldige Ceremonier bleve forvrængede ved paa pøbelagtig Vis at efterlignes af Pøbelen. Kurtisaner lode sig bære i Triumf som Fornuftgudinder. Kirkerne bleve benyttede til Sviregilder, ja Kirken Saint-Eustache blev ligefrem forvandlet til Kro. Den hellige Genevièves Relikvier bleve brændte op, Træhelgener, Breviarer, Bønnebøger, gamle og nye Testamenter brændtes paa Grève-Pladsen i saadanne Masser, at Baalet steg til Husenes anden Etage.

Clootz blev udnævnt til Jacobiner-Klubbens Formand. Da bevægede Robespierre som god Discipel af Rousseau og med Blikket heftet paa Europa Konventet til at udstede den Kundgjørelse, at det franske Folk anerkjendte det højeste Væsens Tilværelse, ligesom det var ham, der bevægede Jacobinerne til at indgive en Adresse til Konventet om, at Forsamlingen skulde gjøre sit for at gjenoprette Troen paa Gud og Sjælens Udødelighed. Han angreb Kirkestormerne som Fanatikere af Katholikernes Art og han angreb Atheismen som «aristokratisk». Da han endelig i Mai 1794 be-

steg Talerstolen for at opfordre Konventet til at højtideligholde Festen for det højeste Væsen, vendte han sig efter nogle begejstrede Ord til Ære for Rousseau ligesaa bestemt imod Kristendommen: «Alle Opdigtelser forsvinde overfor Sandheden og alle Galskaber falde for Fornuften . . . Hvad have Præsterne at gjøre med Gud? Præsterne forholde sig til Moralen, som Markskrigerne forholde sig til Medicinen.» I Overensstemmelse med det hele Aarhundredes Indbildning, at det er Præsterne, som have opfundet Religionerne, siger han: «Præsterne have gjort Gud til en Ildkugle, en Oxe, et Træ, et Menneske, en Konge. Det højeste Væsens sande Præst, det er Naturen, dets Tempel Altet, dets Kultus Dyden.» Han viser fremdeles at Præsterne overalt have støttet Despotismen: «Det er Jer, som have sagt til Kongerne: I ere Guds Billeder paa Jorden, det er fra ham, at I have Eders Magt, og Kongerne have svaret Jer: Ja, I ere i Sandhed Guds Sendebud; lad os forene os om at dele Byttet og Viraken.»

Følgen af disse Dobbeltbestræbelser var Konventets Erklæring til alle Jordens Folkeslag, at det anerkjendte fri Gudsdyrkelse og at det fordømte «Filosofismens Udskejelser lige saa fuldt som Fanatismens Forbrydelser». Det hedder heri: «Eders Herrer ville sige Eder, at det franske Folk har forvist alle Religioner, og at det har sat Dyrkelsen af nogle Mennesker i Stedet for Dyr-

kelsen af Guddommen; de afmale os for Eder som et afgudisk og vanvittigt Folk. De lyve. Det franske Folk og dets Repræsentanter ære Frihed til enhver Art Kultus.» Man besluttede da Afholdelsen af et bestemt Antal religiøse Fester, Fest for Friheden, for Ligheden, for Menneskeheden, for de store Mænd, der havde virket som Befriere, osv.

Det første Udslag af denne Bevægelse var Festen for det højeste Væsen. Det hele Arrangements Naivetet har noget rørende Pudsigt. Med en Buket Blomster og Hvedeax i Haanden vandrede Robespierre, for den Dag udnævnt til Formand, i Spidsen for hele Konventet gjennem Paris til Festhøjen paa Marsmarken. Konventet var paa sin Gang omgivet af et trefarvet Baand, der blev baaret af Børn, Ynglinge, Mænd og Oldinge, smykkede alt efter deres Alder med Violer, Myrter, Eg eller Vinløv. Ethvert af Konventsmedlemmerne bar et trefarvet Skjærf og en Buket af Ax, Blomster og Frugter. Da Konventet havde taget Plads øverst paa Højen, foregik en efter Øjenvidners Udsagn om end theatralsk dog imponerende Scene. Anraabelsen af den Evige blev udsunget af Tusinder af Stemmer. De unge Piger strøede Blomster, de unge Mænd svang deres Vaaben og svor at frelse Frankrig og Friheden. En Ceremoni i Tidens Smag kronede Festen. Maleren David havde paa Festpladsen opført en Gruppe af Uhyrer: Atheismen,

Egoismen, Uenigheden og Ærgjerrigheden, hvilke slemme Væsener fra nu af for evigt skulde være udryddede af Verden. Robespierre greb en Fakkel og svingede den imod de terpentinbesmurte Monstra; de brændte op, og en uforbrændelig Statue af Visdommen viste sig i deres Sted. Ved en besynderlig Skjæbnens Ironi var denne Statue bleven fuldstændigt sværtet af Flammerne og Røgen.

Festen for det højeste Væsen er et naivt, men uhyklet Udtryk for det 18de Aarhundredes Religiøsitet. Robespierre havde fuldstændig Ret i at beklage, at Rousseau ikke oplevede denne Dag; det havde været en Fest efter hans Hjerte. Og saa fast et Fodfæste havde disse Ideer i Forsamlingen, at de bleve staaende, da Robespierre faldt. Den borgerlige Religion, som blev dekreteret af Konventet, skyldtes ikke ham. Man gik, langt fra efter hans Død at vende om, stedse videre ad den begyndte Vej. Den republikanske Kalender blev indført. Da, som det hed i Begrundelsen, den kristelige Æra havde været «Løgnens, Bedrageriets og Charlataneriets Tid», blev den kristne Kalender afskaffet, Tiden regnet fra 1792, Ugen inddelt i 10 Dage og Forslag indgivet om at erstatte Dagenes Helgennavne med Navnene paa Agerdyrkningsredskaber og nyttige Husdyr.

Snart fremkom ligefremme Katekismer for den nye Religion. Det hedder i en saadan (Office des

décadis en discours, hymnes et prières en usage dans les temples de la Raison):

Frihed, du Meneskets højeste Lykke paa Jorden, helliget vorde dit Navn hos alle Jordens Folk! Til os komme dit heldbringende Rige og gid det styrte Tyrannernes Regjering! Gid din hellige Kultus maa erstatte Dyrkelsen af hine foragtelige Afguder, hvis Alter du har kuldkastet! ... Jeg tror paa et højeste Væsen, der har skabt Menneskene, frie og lige, der har dannet dem til at elske hverandre og ikke for at de skulde hade hverandre, der vil æres ved Dyder og ikke ved Fanatisme, og i hvis Øjne den skjønneste Gudsdyrkelse er Dyrkelsen af Sandhed og Fornuft. — Jeg tror paa alle Tyranners nære Undergang, paa Sædernes Gjenfødelse, paa alle Dyders stigende Udbredelse og paa Frihedens evige Triumf.»

Samtidigt bekjendte man sin Tro paa andre, mindre uskyldige Maader. Man vilde rydde Kirkerne til den nye Religion, og Afskaffelsen af Søndagen blev af praktiske Grunde snart det store Livsspørgsmaal. Man kom hurtigt til det Punkt, at Enhver, der fejrede Søndagen, var mistænkt, og det var farligt at være mistænkt da. Voldsomme Forsøg paa at forhindre Søndagens Festligholdelse udgjorde under Konventet en ny Form af Tyranni, der, hvorvel mere undskyldelig end det Tyranni, den afløste, ikke gav dette noget efter i Raahed og Uforstand.

Endnu under Direktoriet, der fornemmer de første Spor til en reaktionær Bevægelse i Samfundets lavere Lag, var der, som man ser at en Samtidigs Erindringer, Forsamlingsmedlemmer, som fik Nervetilfælde, blot de hørte Ordet Præst, og Nedbrydelsesværket fortsattes med Lidenskab. «Enhver, siger Laurent, der havde en Draabe revolutionært Blod i sine Aarer, arbeidede med feberagtig Iver paa Kristendommens Ødelæggelse.» I officielle Rapporter betegnedes de Troende som «aandssvage». Direktoriet selv siger i en Proklamation fra Aar 6 angaaende Valgene, at man maa fjerne «de ulykkelige Fanatiserede, hvem Lettroenheden forblinder, og som kunde falde paa at kaste sig for Præsternes Fødder paany.»

I Virkeligheden var Gejstligheden vedbleven at være Revolutionens frygteligste Fjende. Den blodige Krig i Vendée var for en stor Del dens Værk. Rædslerne dér overgik alt Tænkeligt. Et Sted blev den forfatningstro Præst dræbt ved Stenkast af hylende Kvinder, et andet Sted revet i Stykker ligeledes af Kvinderne. Af den republikanske Præsident Joubert savede man Hænderne, før man slog ham ihjel. I en af Byerne begravede man sine revolutionære Fjender levende, saa de republikanske Tropper, da de drog ind, saa Arme, hvis Hænder krummede sig om Grønsværet, stikke op af Jorden.

Revolutionsmændene nødtes snart til den Ind-

sigt, at deres Fremgangsmaade hidførte det modsatte Resultat af det, man havde ønsket og ventet. Betegnende nok var det de Fuldmægtige, der bleve sendte til Vendée, som først toge Ordet for fuldstændig Adskillelse af Kirke og Stat. I deres Øjne var det det eneste Middel til at berolige Sindene og frede Landet. Allerede til den lovgivende Forsamling havde en Præst stillet det Forslag, at Staten ikke mere skulde lønne nogen Kultus. Men man var da for lidenskabelig til ikke at tage Parti. Man haabede, som det ofte blev udtalt, ved Hjælp af almindelig Undervisning «at tilintetgjøre alle Sekter». Man indbildte sig, at Dogmernes Tid var omme, at den Tid var kommen, da, som Amerikaneren Jefferson havde skrevet, Kristi vidunderlige Undfangelse i en Jomfrus Skjød vilde blive sat i Klasse med Minervas underfulde Undfangelse i Jupiters Hoved. I en Rapport under Konventet hedder det: «Snart vil man kun lære hine urimelige Dogmer, disse Frygtens og Vildfarelsens Børn, at kjende for at ringeagte dem. Snart vil Sokrates's, Marcus Aurelius's og Cicero's Religion være Verdens.» Og da Madame Roland i sine Erindringer kommer til at bruge Ordet Katekismus, anser hun det for nødvendigt at forklare det for Efterverdenen. Hun skriver: «Med den Fart, hvormed Verden nu gaar frem, er det sandsynligt, at de, som læse dette, ville spørge,

hvad dette Ord betyder, jeg vil derfor forklare dem det.»*)

Man havde ikke forstaaet, at Massen af Folket ved sit hele gjennem Aarhundreder nedarvede Forestillings- og Følelsesliv og ved sin dybe Uvidenhed var uimodtagelig for Revolutionsmændenes Opraab, skræmmet ved de skete Voldshandlinger og af gammel Vane tilbøjelig til saa snart Lejlighed atter viste sig, at give sig Gejstligheden i Vold. General Clarke skriver i et Brev til Bonaparte Aar 1800: «Vor Religionsrevolution er mislykket for os. Man er atter bleven romersk-katholsk i Frankrig. Der behøves 30 Aars Pressefrihed til at fælde Romerbispens aandelige Magt.» Naivt er her kun Udsagnet om de 30 Aar. 300 maatte snarere fordres og vilde endda kun forslaa, ifald tvungen, gratis, fyldig og ganske verdslig Undervisning føjedes til Pressefriheden.

Det var ikke Menigmand alene, som i sit stille Sind var bleven Kirken tro. Rundtom i de fornemme Familier paa Landet var under Revolutionen Moderen med sine Døtre forbleven katholsk, da Faderen, hvordan han end ellers var sindet, med Franskmændenes bekjendte moralske Fejghed altid ansaa Religionen for et gavnligt Baand paa Kvinden. Damerne havde broderet et Klæde til

*) Au train dont vont les choses, ceux qui liront ce passage demanderont peut-être ce que c'était que cela, je vais le leur apprendre.

Alteret, beskyttede Præsten, gav ham Penge til hans Fattige og Syge og forsømte aldrig nogen Messe. Nu var Messen forbudt. Den arbejdsomme og træge franske Bonde og hans Husstand havde, lige til Revolutionen kom, været vant til at se op til Præsten, til *Monsieur le curé*, som til et Slags jordisk Forsyn, været vant til at hilse ham dybt, naar han gik forbi og til at spørge ham om Raad; han havde døbt Børnene, han havde meddelt dem den første Nadvere, han havde viet Jacques til Fanchette, han havde givet den gamle Moder den sidste Olie. Man læste ikke i Bondehuset, dyrkede hverken Litteratur eller Filosofi eller Musik. Hver en Følelse i Sjælen, der hævede sig op fra Plovfuren og de trillende Jordklumper omkring den, tog Vejen til Kirken. Hvor ringe den var, var den dog en Festsal i Sammenligning med Husmandshuset; den var hellig, man knælede i den. Nu var Kirken lukket. Hvem der har set Almuesmænd i Frankrig eller Italien bede, set den rørende Andagt i Øjne saa alvorlige og saa klare som en Hunds, begriber, hvad det for Bonden vilde sige, at der ikke mere skulde være Messe eller Præst. Endelig Søndagen. Bonden er imod enhver Forandring, hvis Nytte ikke øjeblikkelig synes ham indlysende. Og nu skulde Søndagen sløjfes. Havde man hørt Mage? Hvem var nogensinde faldet paa noget lignende! Hvem kunde falde derpaa uden disse Herrer i

Paris! I meget mere end tusinde Aar havde man holdt Søndag, maaskee lige siden Verdens Skabelse, Vor Herre selv havde jo holdt Søndag, og nu skulde Ugen have ti Dage og kaldes Decade, som Ingen vidste hvad var. Man vilde altsaa endogsaa afskaffe den gode Gud.

Man føje hertil Virkningen paa de yngre og endnu ufordærvede Præster. Frayssinous, der blev saa berømt som katholsk Kristendomsforsvarer under Restaurationen, fortæller, hvorledes han selv og en Ven af ham, der ligeledes var Præst, midt under Rædselsperioden trods alle Trusler om Forvisning vedbleve at udøve deres præstelige Embede, og for at prøve og styrke sig, for at gjøre sig fortrolige med den Død, som ventede dem i det Tilfælde, at de bleve opdagne, skiftevis gik hen og overværede Henrettelserne paa det staaende Skafot i Rodez.

Man tænke sig unge, begejstrede Præster som disse eller som de skildres i Lamartines «Jocelyn» samles i Stilhed med deres Menighed Søndagmorgen i Huler under Jorden, i kolde og fugtige Kjældere, der næsten kunde minde om de første Kristnes Katakomber. Man taler sammen om de trange Tider for Kirken, trøster hverandre, hører en Præken, modtager den indviede Hostie og gaar bort med vaade Øjne og opløftet Sind. Den fornemme Dame og den simpleste Bondekone have her følt sig som Medlemmer af samme Me-

nighed paa en ganske anden Maade, end da de vare adskilte ved hele den Afstand, der skiller den øverste Kirkestol fra den sidste.

Selve Berøvelsen af Kirkegodset blev fremdeles et Gode for Kirken. Mangen en Præst, som Vellevnet havde fordærvet, saa sig pludselig indskrænket til den evangeliske Fattigdom. Hvis Savnene tirrede og æggede Mange, saa lutrede de Andre. Den Sag, for hvilken et Menneske lider, bliver ham kjær. Den usikre, halvfilosofiske Præst, der tidligere (som Barante fortæller det om det 18de Aarhundredes Gejstlighed) i Grunden rødmede ved at bekjende de kristelige Dogmer, følte sin Selvagtelse stige, alt som den Sag, han tjente, forfulgtes. Biskop Lecoz skriver 1801: «Den Religion, som Frelseren grundede uden Rigdommens Hjælp, vil han ogsaa vedligeholde uden denne Hjælp, der er ham uværdig. Da han kaldte sine tolv Apostle, hvortil kaldte han dem da? Til Nydelse af Ejendom eller af Ære? Nej, men til Arbejde, til Møje, til Lidelse. Hvis altsaa vi Jesu Kristi Tjenere nu ere nær ved at befinde os i denne apostoliske Tilstand, bør vi da knurre derover? Nej, lad os snarere glæde os over denne dyrebare Berøvelse af ydre Goder, og lad os takke Herren, der har genopvakt hin gamle Tingenes Tilstand, som de frommeste af hans Børn aldrig have ophørt at ønske tilbage.»

Ligesom Forfærdelsen og Skammen over

Rædselsperioden, da den var ovre, kaldte Tanken paa Kongedømmet og Kongefamilien tilbage i en Mængde Franskmænds Sind, saaledes vakte den Religionsforfølgelse, der havde fundet Sted, heftige Følelser for Kirken og dens Præster.

I Belgien, der nylig var bleven indlemmet i Frankrig, og hvor Gejstligheden var bleven forvist i Hobetal, var der overalt paa Landet udbrudt Oprør. Man havde for at kue det maattet brænde mange Landsbyer og slaa flere Tusinde Bønder ihjel. Der var nu i Frankrig ikke blot ét Vendée; hver Landkreds havde sit. I de tolv vestlige Departementer var ved Aaret 1800 de klerikale Royalister Herrer næsten overalt paa Landet og havde 40,000 Mand under Vaaben. Selv de, der var fastest knyttede til den nye Tingenes Tilstand, de der havde erhvervet det konfiskerede Kirke- og Klostergods, følte sig ilde tilmode ved deres nye Rigdom. Fordum tilhørte den Jord, som den ny Ejer nu besad, Præstegaarden, Hospitalet eller Skolen. De var nu plyndrede, og han blev fed af deres Fattigdom. Kvinderne i hans Hus, hans Kone, hans Moder, følte sig ikke lykkelige, tidt betyngede, og naar han blev syg, mærkede han selv den onde Samvittigheds Bid, haabede paa i sidste Øjeblik at opnaa Syndsforladelse af Præsten og ængstedes for, at den kunde blive ham negtet. (Taine: Le régime moderne I, 134 ff.).

Der laa heri en kraftig Forberedelse for den

religiøse Restauration. Saa glemme man ikke den aandelige Styrke, den mægtige Alliance, Kirken modtog derved, at den nu lige med Et kunde tilegne sig Revolutionens eget Princip og i dets Navn erobre sig Sympathier. Hele Situationen var forandret fra det Øjeblik af, da den saa længe som muligt frihedsfjendske Kirke, tvunget af Nødvendighed, skrev Frihed paa sin Fane. Nu, da den selv havde Brug for Friheden imod Undertrykkelsen, nu talte den i Frihedens Navn, og det saa bevægeligt, at alle de, som hørte Krokodillen græde, tog den for et værgeløst Væsen. Den liberale Katholicisme blev til, hvor slemt end disse Ord skurre imod hinanden. Kirken fravristede Revolutionen dens bedste Vaaben og gav sine Tilhængere det i Haanden — foreløbigt naturligvis, indtil den havde gjenerobret sin gamle Magt, thi da ve Friheden! Men nu var Paven pludseligt bleven liberal: Religionsfrihed hed det. Selv da Jesuiterordenen paany blev oprettet, vilde Jesuiterne «den gode og sande Frihed».

Hvor ærligt man mente det med denne Paaberaabelse af Friheden, viste sig, saasnart man var kommen til Magten. Da Napoleon i 1808 forlangte, at Paven skulde tilstede Religionsfrihed, svarede han: «Da denne Artikel staar i Strid med Kirkens Kanon og Concilier og i Strid med den katholske Religion, og paa Grund af de frygtelige Følger, den vilde medføre, staar i Strid med Statens

Rolighed og Lykke, have vi forkastet den.» De naive Katholiker, der senere toge det bogstaveligt med denne Tale om Friheden, som Lamennais for Exempel, fik Kjærligheden at føle. Men selv da Lamennais i 1830 blev ramt af en pavelig Bulle, gav man hans Elev Montalembert, der skilte sig fra ham og blev Katholicismens kraftigste Forsvarer i Midten af dette Aarhundrede, Lov til vedblivende at foredrage den liberale Katholicisme, som man først i 1873, da man slet ikke mere kunde bruge den til Noget, banlyste i en af de mest harmfulde Buller, man nogensinde har set. Faa af dem, der dengang læste den i Aviserne, have forstaaet, hvor meget denne Bulle egentlig sagde.

Man erhvervede sig altsaa Bistand ved Opraab i Frihedens Navn. Men til de mange Bedre, som i Omslagets Øjeblik under Konsulatet paavirkedes heraf og som den brutale Behandling, Paven senere under Kejserdømmet var udsat for, indgav forøgede Sympathier for Kirken, kom under Begivenhedernes følgende Udvikling, da Bourbon'ernes Gjenindsættelse fandt Sted, alle de Mange, der til alle Tider hylde Magthavernes Religion, alle Tilhængerne af *Rævens Morale* hos Holberg: «Scrupuleer ikke udi Religionen, men holdt Dig blindt til den herskende Tro!»

Ved Aaret 1800 var imidlertid, trods de Udskejelser af revolutionær Natur der enkeltvis nu og

da endnu fandt Sted, Frankrigs lovlige Stilling fuldkommen Religionsfrihed. Paa Konventets Præsteforvisninger og Direktoriets ufuldstændige Tolerance var retsligt en fuldkommen Sikkerhed for alle Religionsbekjendelser fulgt, idet Præsteeden var falden bort og bleven afløst af et simpelt Løfte om at ville adlyde Loven, og idet enhver Præst blev underholdt ved frivillige Bidrag af sin Menighed, uden at Staten blandede sig deri. Selvfølgelig var disse Bidrag ikke synderlig rigelige, og mangen en Prælat længtes tilbage til Fortidens fede Kjødgryder og til det Forbund mellem Scepteret og Røgelsekarret, som Robespierre engang havde skildret. Bonaparte havde Valget mellem at udvikle den Spire til en religiøst frisindet Tilstand, som var skudt ivejret, eller at benytte den religiøse Overlevering som et Redskab for sin Magt. Han betænkte sig ikke. Kirkens Gjenoprettelse var et nødvendigt Led i hans hele Politik.*)

II.

En Oktobernat i Aaret 1801 blev en lukket Vogn, ledsaget af Vagt hemmeligt ført ind i Paris. Hvad skjultes vel i denne Vogn? Var det en Forbryder, var det Smuglervarer? I Vognen sad

*) Laurent: Histoire du droit des gens Tome XIV. Carlyle: History of the french revolution I—III. Louis Blanc: Histoire de la révolution française I—XII. Chateaubriand: Mémoires d'outre-tombe I—II.

en gammel Mand, en Præst, Pavens Legat til General Bonaparte (Caprara var hans Navn), og den Smuglervare, som paa denne Maade i Mulm og Mørke bragtes ind i Paris, var Concordatet med Rom, Gjenoprettelsen af den kristelige Kultus i Frankrig. Man vovede ikke at lade en Præst i en saadan Sendelse holde sit Indtog ved højlys Dag. Ved den første Konsuls betænksomme og forsigtige Foranstaltning blev Sagen derfor opsat til Nattetiden. Ikke at man frygtede Voldsgjerninger, man frygtede kun Smil. «Man vovede ikke at sætte Paris's lattermilde Befolkning paa en saadan Prøve».

Da efter utallige Forsøg paa at naa til en Overenskomst, under hvilke det hvert Øjeblik syntes, som om Underhandlingernes Traad skulde rives over for stedse, Concordatet endelig var sin Afslutning saa nær, at Bonaparte i April 1802 kunde modtage Kardinalen officielt, stødte man paa en lignende Vanskelighed. Det er kirkelig Skik, at der foran en Legat i overordentlig Sendelse bliver baaret et Guldkors. Kardinalen udbad sig derfor, at dette Kors, den Dag, han begav sig til Tuilerierne, skulde bæres foran ham af en Officer, klædt i Rødt og tilhest. Men man frygtede, siger Thiers, at give Pariserbefolkningen et saadant Skuespil.*) Man kom overens om at gjøre med

*) Thiers: Histoire du consulat et de l'empire Tome III 211, 342.

Korset som et halvt Aar tidligere med Kardinalen, nemlig at kjøre det foran ham i en lukket Vogn.

Endelig otte Dage derefter, Paaskedag 18 April 1802 (28 germinal Aar 10) blev, efter at Concordatet om Morgenen var blevet opslaaet paa alle Gadehjørner i Paris og efterat den første Konsul samme Morgen for at forherlige Dagen havde undertegnet Freden til Amiens, det store Tedeum sunget i Notre-Dame til Forherligelse af den kristelige Kultus's Gjenindførelse eller som det hed i det officielle Sprog: Revolutionens Forsoning med Himlen. Programmer for Ceremonien vare i Forvejen omdelte. Med et stort og udsøgt Følge begav den første Konsul sig til Kirken, han havde i Forvejen personligt ladet alle de højere Embedsmænds Fruer anmode om at indfinde sig i Toilette. De fulgte Madame Bonaparte; selv var han ledsaget af sin hele Stab, af alle sine Generaler og af alle de Mænd, der havde betydeligere Embeder inde. De Vogne, der havde tilhørt det gamle Hof, bleve ved denne Lejlighed paany tagne i Brug, Bonaparte kjørte til Kirken i det gamle Monarki's Ekvipager og med dets hele Etikette. Artillerisalver forkyndte Verden denne Kirkens Gjenopstaaen fra de Døde og dette første Forsøg i Retning af Kongemagt og Kongeherlighed. Tropper af den første Militærdivision stode i Dobbeltrække overfor hinanden lige fra Tuilerierne til Notre-Dame. Erkebispen af Paris modtog den første Konsul ved Kirkens Dør

og rakte ham Vievandet. Han blev ført hen under en Tronhimmel paa en ham forbeholdt Plads. Senatet, det lovgivende Korps og Tribunatet vare opstillede paa begge Sider af Altret. Kirken fyldtes snart af Uniformer, Toiletter og Liberier. Liberierne, der vare forsvundne under Revolutionen, vendte tilbage sammen med Ornaterne. Bag Førstekonsulen stode hans Generaler i Gallauniform, «mere lydige end omvendte», som Thiers betegner dem. De gjorde sig Umage for i deres Ydre at vise, hvad virkeligt var Tilfældet, nemlig, at de vare der imod deres Vilje, og at den hele Ceremoni forekom dem latterlig og uværdig. Deres Holdning var, hvad man fra modsat Side har betegnet som «lidet sømmelig». Imod den stak den første Konsuls Holdning af. Han stod iført sin røde Konsuluniform, ubevægelig med strengt og lukket Ansigt, alvorlig og kold, uden at dele hverken de Gjenstridiges Adspredthed eller de Troendes Andagt. Paa hans Kaardefæste lyste den berømte Diamant «Regenten». Han havde til denne Højtidelighed ladet den indfatte der som Symbol paa, at Magtens Insignier nu vare gaaede over fra Kronen til Sværdet. Man saa paa ham, at denne hans Gjerning ikke var en Troesakt, men en Viljesakt, og at han var fast bestemt paa at sætte sin Vilje igjennem.

Samme Morgen som dette Tedeum blev afholdt, bragte paa Bonapartes udtrykkelige Befaling Moniteuren en Anmeldelse af et Værk, der i anden

Udgave blev tilegnet ham selv som Kirkens Gjenopretter. Det var Chateaubriands: «Le génie du christianisme». Artiklen var af Fontanes og havde allerede tre Dage i Forvejen staaet i Bladet «Mercure», men blev nu paa Regjeringens Foranstaltning gjenoptrykt i det officielle Blad. Man ser at «Le génie du christianisme» udgjorde et Led i Festdekorationen ved hint Tedeum ligesom de nedringede Kjoler og Liberierne. Den religiøse Reaktion i Samfundet og i Litteraturen lader sig næsten datere fra samme Time, fra samme Ceremoni. I et Brev fra Joubert til Chateaubriands Veninde Fru de Beaumont forekommer det slaaende Ord: Vor Ven er bleven skabt og bragt til Verden udtrykkeligt «pour les circonstances».

Istandbringelsen af denne samme Ceremoni havde iøvrigt kostet Bonaparte den overordentligste Møje. Hvad nyttede det, man paa Gadehjørnerne læste, at «det var den pavelige Suveræn, til hvem Aarhundreders Exempel ikke mindre end Fornuften bød at ty for at sammensmelte Meningerne og forsone Sæderne»! Hvad nyttede det, at der afholdtes Concert i Tuilerierne og Illumination til Ære for Ceremonien! Den blev modtagen med en Uvilje, der var lige saa stor som den Begejstring, hvormed Festen for det højeste Væsen i sin Tid var bleven hilset. Da Bonaparte efterat den var endt, i Tuilerierne vendte sig til en af sine Officerer, General Delmas, og spurgte ham, hvad

han havde syntes om Højtideligheden, fik han Svaret: «Det var en kjøn Capucinade; der manglede kun den Million Mennesker, der har ladet sig slaa ihjel for at bryde det ned, som De gjenopfører.» Og Delmas udtalte i disse Ord kun Generalernes almindelige Stemning. Allerede i November 1801 havde der vist sig en almindelig Forbitrelse i Hæren ved Tanken om en Forsoning med Kirken; Mænd, der stode Bonaparte saa nær som Lannes og Augereau havde i de drøjeste Udtryk givet deres Harme Luft overfor ham i Anledning af Udsigten til, at de skulde komme til at vise deres Uniformer i en Kirke, og blandt Soldaterne hed det almindeligt, at aldrig havde de franske Faner været bedækkede af saamange Laurbær, som siden de ikke mere bleve velsignede. Da Generalerne modtoge en bestemt Ordre til at indfinde sig i Notre-Dame, sendte de, iøvrigt forgjæves, Augereau som deres Repræsentant til Tuilerierne for indstændigt at udbede sig Fritagelse for at møde.

Hæren var nemlig mere end noget andet Samfundselement blevet Revolutionens Principer tro. Allerede da under Direktoriet den royalistiske Reaktion syntes paa Nippet til at sejre, strandede den, fordi den republikanske Regjering, saa svag og indbyrdes uenig den end var, kunde stole paa Hæren. Thi i Hæren var Lighedens rent republikanske Princip blevet gjennemført som intet andet Sted. Før Revolutionen var Afstanden

imellem Officeren og Soldaten en gabende Kløft. Officeren var oprindeligt Lehnsherren, senere Godsejeren, senest Adelsmanden, og ingen Soldat kunde, hvor stærkt han end udmærkede sig, naa op og bryde ind i den højere Kaste. Under Revolutionen var der ganske vendt op og ned paa dette Forhold. Da en Mængde menige Soldater frivilligt havde meldt sig, hørte for det Første mange af dem til Samfundets fornemmere Lag, og for det Andet var Adelsstandens Forret til Officerspladserne tilintetgjort; Officererne udgik fra de menige Soldaters Rækker. Fælles Afsavn og Strabadser havde under Republikens Krige gjort Officerer og Soldater til Kammerater i samme Lejr. Tiltrods for Disciplinen følte den menige Soldat sig som sin Foresattes Vaabenbroder, til hvis Side Mod og Lykke kunde bane ham Vej.

En royalistisk Reaktion, paa hvilken enhver klerikal Tilbøjelighed opfattedes som Forbud eller Symptom, vilde have ramt denne unge Hærordning i selve dens Livsprincip.

Derfor talte Hæren paa dette Tidspunkt endnu det gamle revolutionære Sprog, var lige fjendtlig mod Kongerne, Aristokraterne og Præsterne. Den levede i Uro for en Tilbageførelse af Kongemagten og Katholicismen, stolede paa Bonaparte som paa Manden, der skulde forhindre en saadan, og var rede til, hvis han svigtede, da at henvende sig

med sin Anmodning om Statskup til en anden jacobinsk General, Jourdan, Bernadotte eller Augereau.

I Concordatets Øjeblik havde Hadet til den katholske Gejstlighed derfor vist sig saa levende i Hæren, at man holdt hemmelige Møder og stiftede en Sammensværgelse for at sprænge Forliget med Kirken. Mange højere Officerer, endog nogle fremragende Generaler indlod sig med de Sammensvorne. Moreau stod dem nær, skjønt han ikke var tilstede ved noget Møde. I en af Sammenkomsterne gik man saavidt, at Førstekonsulens Mord blev besluttet. En vis Donnadieu tilbød sig til at udføre det. Men General Oudinot, som var tilstede, underrettede Davoust om Sagen, og Donnadieu, som blev fængslet, gav Oplysninger. Man spredte de Sammensvorne ad, sendte dem alle mere eller mindre langt bort. Nogle bleve fængslede, andre landsforviste som General Monnier, der havde kommanderet en af Desaix's Brigader ved Marengo*).

Dette forklarer tilstrækkeligt Stemningen i Hæren. Og hos alle de offenlige Myndigheder var Stemningen den samme. Planen til Concordatet havde mødt en enstemmig Modstand. Udenrigsministeren Talleyrand fraraadede dette Skridt med Haardnakkethed. Som fordums Prælat blev han selv personlig ramt af Concordatet, og med

---

*) L. von Stein: Geschichte der socialen Bewegung in Frankreich I 230. Taine: Le régime moderne I, 134.

sit politiske Skarpblik forudsaa han dets betænkelige Følger for Frankrig. En kold Taushed modtog i Statsraadet den Meddelelse, som Førstekonsulen gjorde om den Traktat, han havde undertegnet, og dog var det i denne Forsamling, at Bonaparte havde sine mest afgjorte Tilhængere. Selv Thiers, der i sin Beundring for Bonaparte, kun giver mangelfuld Kundskab om Concordatets Historie, anvender disse Udtryk: «Medlemmerne sadde mørke og stumme, som om de havde set et af Revolutionens mest heldbringende Værker gaa tilgrunde for deres Øjne. Intet gjorde Brud paa denne Scenes tause Kulde. Man tav, man skiltes ad uden at sige et Ord, uden at udtale en Mening.»

Det gik endnu værre i det lovgivende Korps; det nedlagde sin Protest mod Restaurationen ved til Forsamlingens Formand at vælge Dupuis, Forfatteren af det bekjendte Værk «Origine des cultes», der gaar ud paa at fremstille Kristendommen som en paa Astronomien grundet Fabel (det samme, der er parodieret i det bekjendte lille Hefte af Vinet om Napoleon som Allegori paa Solen). Bonaparte, der dog allerede følte sig i sin næsten uindskrænkede Magt, vovede ikke at forelægge det lovgivende Korps Concordatet alene; han gav det de saakaldte organiske Love med i Følge, hvis afgjort gallikanske Aand skulde skaffe det deres Stemmer, som frygtede den pavelige Indflydelse fra Rom. Ikke desto mindre antog Korpset det

først, da alle dets mest energiske Medlemmer vare blevne udstødte deraf. Hvad Tribunatet angaar, saa fandt dér en sand Opstand Sted, og der udfordredes intet Mindre end et nyt Statskup, en Indskrænkning af dets Medlemsantal til 80, for at knække dets Modstand. Afgjort tilfredse vare i første Øjeblik kun det jublende Kleresi, dog med Undtagelse af alle de i Kraft af den nye Tingenes Tilstand afskedigede Bisper og Præster, der havde aflagt Ed paa Republikens Forfatning, dernæst de talrige Erhververe af Kirke- og Klostergods, der fik Lov at beholde deres Bytte og hvis Usikkerhed nu var til Ende, endelig den store uvidende Bondebefolkning, der hverken kunde læse eller skrive, og som længtes efter sin Søndag og sin Kirkestads.

Selv fra Førstekonsulens allernærmeste Kreds udgik det ene Forsøg efter det andet paa at rokke hans Beslutning, da den rygtede sig. Det 18de Aarhundredes Aand rørte sig mægtigt hos de Mænd, som ved Geni eller Talent vare de første i Landet, og det var netop dem, der udgjorde Bonapartes stadige og daglige Omgang. De hørte alle til de moderate Revolutionære og vare alle Disciple af Voltaire. Lærde som den berømte Astronom Laplace, som Mathematikerne Lagrange og Monge, fortalte daglig Bonaparte, at han stod i Begreb med at nedværdige sin Regjering og sit Aarhundrede. Hans gamle Vaabenbrødre, siger Thiers, frygtede, skjøndt saa hædrede af Alle, den

Latterlighed, som syntes at vente dem ved Altrenes Fod. Selv hans Brødre, der omgikkes Tidens bedste Skribenter, bestormede ham med Bønner om ikke ved et Skridt, der i den Grad stred imod Tidsaanden, at sætte sin uhyre Magt paa Spil.

Saa stærke Udtryk vise, hvor sikker man var paa, at Kristendommen maatte betragtes som død, hvad da ogsaa de tidligere anførte Ord af Fru Roland pege hen paa.

Det var ikke religiøs Overbevisning, der bevægede en Aand som Bonapartes til, trods alle Hensyn og Forestillinger, i dette Hovedpunkt at handle det intelligente Frankrig imod. Talrige Udtalelser af ham vise, at han selv befandt sig netop paa deres Side, han vilde bekæmpe, hyldende det 18de Aarhundredes saakaldte oplyste Deisme. Man har for at skildre Bonaparte som troende anført visse Udtalelser af ham til Monge: «Min Religion er meget simpel,» sagde han til ham. «Jeg betragter dette saa store, saa sammensatte, saa prægtige Verdensalt og siger mig selv, at det ikke kan være frembragt af Tilfældet, men maa være et Værk af et ubekjendt, almægtigt Væsen, der staaer lige saa højt over Mennesket som Altet staar over vore skjønneste Maskiner.» Men Voltaire selv vilde have udtrykt sig ganske saaledes. Bonaparte fortsatte: «Dog denne Sandhed er altfor kortfattet for Mennesket; det vil om sig selv og om sin Fremtid vide en Mængde Hemmeligheder,

som Verdensaltet ikke siger det. Religionen fortæller da hver Enkelt, hvad han føler Trang til at vide. Ganske vist negter den ene Religion hvad den anden slaar fast. Men jeg slutter ikke heraf som Volney, at ingen af alle Religionerne duer noget, men snarere, at de alle ere gode.» Lessings Nathan fører ganske dette Sprog. Det staar i Overensstemmelse hermed, naar Bonaparte til Monge sagde: «I Ægypten var jeg Muhamedaner, jeg maa være Katholik i Frankrig. Jeg tror ikke paa Religionerne, men paa Ideen om en Gud.»

Han havde tidligere ved en Tale, han holdt i December 1797 i Direktoriets og alle de offenlige Myndigheders Nærværelse, henregnet «Religionen» tilligemed Kongemagt og Lehnsmagt til «de Fordomme, det franske Folk har at overvinde». Han var uden Skrupler i Ægypten optraadt som Muselmand. I hans Proklamation til den arabiske Befolkning hedder det: «Ogsaa vi ere sande Muselmænd. Er det ikke os, der have tilintetgjort Paven, som sagde at man skulde føre Krig mod Muselmændene?» Nu brugte han vel om den samme Pave saadanne Udtryk som «den hellige Fader» (officielt) eller «det gode Lam» (privat), men naar Underhandlingerne gik istaa paa Grund af romerske Rænker, da anvendte han i Breve Udtryk som «den gamle Ræv» om Paven, og kaldte Præsterne, eller som han da sagde, «la prêtraille» for «aandssvage Vrøvlehoveder».

Hans Optræden under Forhandlingerne med Rom vidner i lige saa høj Grad for hans politiske Snedighed som mod hans Rettroenhed. Da Consalvi i Juni 1801 skulde rejse til Paris, var han uforsigtig nok til i et Privatbrev at udtale, hvor ængstelig han var tilmode ved saaledes at skulle vove sig ind i Løvens Gab, det nylig mod Religion og Præstestand saa højst fjendske Arnested for Revolutionen. Der gaves imidlertid en Art Odins Ravn, der for Bonaparte gjentog alle den Art private Skriftemaal. Denne Ravn fandtes paa Posthuset, hvor Brevet blev aabnet. Bonaparte indrettede da Kardinalens Modtagelse i nøje Overensstemmelse med det Indtryk, han herigjennem havde faaet af hans Personlighed. Det var Aften, da Consalvi ankom til Paris, men allerede til næste Morgen blev hans Audiens berammet, saa han hverken kunde faa Tid til at hvile sig efter Rejsens Anstrengelser eller til at raadføre sig med Pavens Afsendinge. Han blev tidligt om Morgenen kjørt til Tuilerierne og ført ind i et lille tomt Værelse, der saa ud som Forstuen til Førstekonsulens Audiensgemak. Efter temmelig lang Venten aabnedes der ham en lille Dør, og gjennem denne traadte han til sin Forbauselse ind i en lang Række af pragtfulde Sale, hvor alle Statens højere Embedsmænd, Senatet, den lovgivende Forsamling, Generalerne og Generalstaben var forsamlede. I Gaarden saa han en hel Del Regimenter opstillede til Møn-

string. Det var efter hans eget Udtryk den pludselige Overgang fra en Hytte til et Palads. Al den blændende Pragt og al den frygtindjagende Myndighed, som kunde stille Konsularmagten i det mest imponerende Lys, var her prunkende stillet til Skue, og da Kardinalen endelig i den sidste Sal naaede til de tre Konsuler, der sadde omgivne af et glimrende Følge, gik Bonaparte ham imøde og sagde i en kort og bydende Tone: «Jeg véd, hvorfor De er kommen. De har fem Dage til Underhandlinger. Hvis Traktaten til den Tid ikke er undertegnet, er Alt forbi.» I første Øjeblik blev Consalvi ganske vist fortumlet, men snart lykkedes det ham at vinde Tid, og med den romerske Statskunsts hele Finhed og Kløgt lagde han Bonaparte saa mange Vanskeligheder i Vejen, at denne under en af de voldsomme Audienser, som fulgte, ligesaa hidsigt som hovmodigt udbrød: «Hvis Henrik den 8de, som ikke havde Tyvendedelen af min Magt, har kunnet forandre Religionen i sit Land, hvormeget lettere kan jeg da ikke gjøre det! Jeg vil forandre den, ikke alene i Frankrig, men i hele Europa. Rom vil komme til at græde Blod, naar det er forsilde.»

Med en saadan Ringeagt udtalte selve Religionens Gjenopretter sig om den Magt, han vilde gjenoprejse.

Man kan da forsaavidt ikke undre sig over, at det var Latteren og atter Latteren, der, lige-

som dengang da Julianus Apostata 1500 Aar tidligere havde gjort et lignende Forsøg, overalt var den frygtede eller virkelige, men i Regelen uadskillelige Ledsager af enhver Handling, der stod i Berøring med Gjenindførelse af den gamle Kultus. Da Bonaparte i Statsraadet oplæste Pius den 7des første Breve, i hvilket Paven paany tog «sin kjære Søn Talleyrand» til Naade, lød en halvkvalt Latter fra alle de Tilstedeværende. Ja, Bonaparte formaaede undertiden end ikke selv at bevare sin Alvor. Den Dag, da Kardinal Consalvi, klædt i det romerske Purpur, overgav ham en Afskrift af Concordatet under en offenlig Audiens, fik Førstekonsulen pludseligt et saa krampagtigt Latteranfald, at hele Forsamlingen stod som lynslagen. Ja endnu flere Aar efter var han saa lidet opbygget af kirkelige Handlinger og saa lidet istand til overfor dem at beherske sit Ansigt — han som ellers i en saa ualmindelig Grad forstod at holde sine Miner i Tømme — at han, da Paven i 1804 salvede ham til Kejser, under hele Ceremonien til de Omkringstaaendes Forbauselse gabede uophørligt. Saa forstod Karl d. 10de som ægte Bourbon bedre at holde Alvoren vedlige, da han i 1825 blev salvet. Uden at fortrække en Mine eller endog blot at drage et Smil lod han hele sin Overkrop blotte og først Issen, saa Brystet, saa Stedet mellem begge Skulderblade, saa disse selv og begge Armleddene salve.

Alt hvad der stod i Forbindelse med Gjenoprettelsen af den gejstlige Myndighed og Gjenindsættelsen af den katholske Kultus, stod i saa skjærende en Strid med de Sæder og Ideer, som ved Revolutionen vare blevne de herskende i Frankrig, at man ved slige Ceremonier neppe kunde tro sine egne Øjne; Usandsynligheden af, at de foregik, syntes saa stor, at man ikke kunde overtale sig til at tage dem for Alvor. Jeg anfører som Bevissted Ord af et Øjenvidne, nemlig de Pradt, Erkebiskop af Malines. Han siger: «Dersom et eneste Menneske ved at le havde givet Signalet, stode vi i Fare for at komme ind i de homeriske Guders uudslukkelige Latter. Her laa Skjæret, hvorpaa man kunde strande. Lykkeligvis havde Politiministeren Fouché sørget for Alt, og Paris beholdt, takket være ham, sin alvorlige Mine».*)

Den Situation, der nærmest har givet Anledning til dette Udsagn, var Pavens Besøg i Paris. En Pave i Paris! det var, siger Erkebispen, en kilden Historie efter Alt, hvad der i de sidste femten Aar var foregaaet der og midt iblandt «en lystig og af Filosofien endnu stærkt paavirket Befolkning.» For at afholde Paven fra at rejse, havde man endnu i sidste Øjeblik lagt de ovennævnte Proklamationer fra Ægypten frem paa

*) De Pradt: Histoire des quatre concordats. Tome II S. 212.

hans Bord. Men det var for sent til at rokke hans Beslutning. Sammenkomsten mellem de to Magthavere gik saaledes for sig: Napoleon begav sig til Fontainebleau for at tage Paven imod. Efter at de første Høfligheds- og Hjertelighedsytringer vare udvexlede, kjørte de begge til Slottet i samme Vogn. Glæden straalede ud af Napoleons Ansigt, og da han steg op ad Trappens Trin med Paven ved Haanden, syntes ethvert af hans usædvanligt livlige Øjekast at sige: «Ser I mit Bytte, jeg har ham.» Ved en pudserlig Uagtpaagivenhed aabnedes Festtoget af en Afdeling Mameluker til Hest. Skuet af disse muhamedanske Rytteres mørkebrune Ansigter hensatte En i Fantasien til Mekka. Man skulde snarere tro, at det var en muhamedansk end en kristen Ypperstepræst, som holdt sit Indtog. Selve Pavens Ansigt røbede den Forlegenhed, han følte over paa en Gang at være hensat i et Verdenshjørne, hvor Alt var ham nyt. Man saa godt, at hans Fod, skjøndt den blev kysset af mange Mennesker, ikke traadte paa Jorden med nogen fuldstændig Tryghed eller Tillid til Grunden. Det fuldkomment gejstlige Hof, han førte med sig, som straalede i alleslags biskoppelige Skrud, og det fuldstændigt militære, der kom det imøde, helt skinnende i Panser og Plade, dannede en ejendommelig Kontrast. Man havde kunnet tro, siger Erkebisp de Pradt, at man pludselig var bleven henflyttet til Japan i det Øjeblik, da den

gejstlige Kejser aflægger den verdslige Kejser Besøg.

For tilfulde at begribe Aarsagerne til, at Førstekonsulen fastholdt og gjennemførte en Plan, der ved første Blik kunde synes saa upopulær og upolitisk, er det nødvendigt til en Begyndelse at se denne Sag fra den rent økonomiske Side.

Revolutionen havde styrtet Frankrig i økonomisk Elendighed. Velstanden var forsvunden, Hungersnød truede med at oprive Befolkningen. Midt i Halvfemserne laa mere end Halvdelen af Frankrig uopdyrket hen. De adelige Emigranters og den katholske Kirkes Grundejendomme var af Kjøberne betalte med Assignater, men disse var uden Værd. Landet kunde økonomisk kun frelses ved at man nyttede de Kilder til Erhverv, som var blevne aabnede ved den nye Fordeling af Nationalgodset.

Længe havde man aldeles opsat at udnytte den Jord, der var bleven frataget Adelen og Kirken, thi da Jordens Grøde fordrer Tid til at blomstre og modnes, vilde Ingen drive Landbrug uden Sikkerhed for at Ejendommen forblev i hans Besiddelse længe nok til at lønne det Arbejde, der nedlagdes i den. Men denne Sikkerhed fandtes ikke, saalænge de gamle Ejere af Jorden opholdt sig i Landet og ikke havde givet noget Afkald. Kun deres Udryddelse gjorde Dyrkelsen af det nys erhvervede Nationalgods rimelig og fornuftig.

Fordi Rædselsherredømmet udryddede dem, blev det fordret og taalt. Da det havde opfyldt sit dobbelte Hverv at frelse Republiken udadtil og indadtil at sikre den nye Ejendomsfordeling, blev det styrtet. Efter dets Fald fordrede de Besiddende fremfor Alt en Tilstand af den offenlige Magt, under hvilken Udnyttelsen af de nyerhvervede Jorder var mulig.

Der fandtes i Frankrig endnu kun Elementer til et moderne Samfund, nye Ejendoms- og Retsforhold; men Alt var ufærdigt. Der gaves ikke mere Stænder, men endnu ikke Klasser, og den nye Tingenes Orden var endnu ikke bleven et Led i Familiebevidstheden, endnu ikke optagen i den private Moral. Det gjaldt om at opnaa en varig Tingenes Tilstand.

Man kunde ikke opnaa den ved at kalde Kongedømmet tilbage; thi Kongedømmet var endnu paa dette Tidspunkt overalt i Europa det gamle Samfunds, den gamle Rets og den gamle Ejendomsfordelings Repræsentant. Bonaparte gav Frankrig den Sikkerhed, det attraaede. Og ikke alene det; men ved hans Sejre udbredtes det nye franske Samfunds Sæd i Europa.

Det Mislige i Frankrigs Forhold udadtil ved Aarhundredeskiftet laa i den Modsætning, hvori det nye Samfund her og det gamle i Europa stod til hinanden. Frankrig maatte for sin egen Sikkerheds Skyld omforme de sociale Forhold hos de

Folk, det overvandt. Bonaparte forstod det og indførte den nye Samfunds- og Retstilstand allevegne, saavidt hans Indflydelse rakte.

Men paa den anden Side ansaa han det for politisk nødvendigt at gjøre Indrømmelser, virkelige eller tilsyneladende, paa de Punkter, hvor der ikke anderledes lod sig bringe Ensartethed tilveje mellem de franske Tilstande og Europas. Det gjaldt jo for at sikre Forholdenes Varighed om hvad han selv har kaldt: *mettre les institutions de la France en harmonie avec celles de l'Europe.*

Saadanne Punkter var Kirkevæsenet, Fyrstevæsenet og Adelsvæsenet. Som Bonaparte forestillede sig, at Kejserkronen paa hans Hoved vilde forsone Europa med den franske Revolution, og som han mente at kunne fremme Overensstemmelsen mellem Udlandet og Frankrig ved Oprettelsen af en Adel, saaledes ansaa han det ogsaa for politisk rigtigt at give Frankrig en Kirkelighed tilbage, der lignede det øvrige Europas.

Han begyndte fra Grunden af, med de kirkelige Forhold. 1802 sluttedes Concordatet. Samme Aar oprettedes Æreslegionen, der gjorde Fyldest som militær Belønning, men hvis egentlige, forfejlede, Hensigt var at skabe en Adel. 1804 oprettedes Kejserdømmet. 1807 gjenoprettedes Majoraterne. 1808 stiftedes en fuldstændigt ny Adel.

Frankrig blev dog ikke derved ensartet med Europa. Napoleons Valgfyrste-Magt lignede ikke

de gamle Dynastiers; hans Adel var en Adel uden Forrettigheder og hans Kirke blev en Kirke uden Kirkegods. Men skjønt han ved sine Restaurationsbestræbelser stødte mange af de ypperste Elementer i det franske Samfund fra sig, kan man ikke benægte, at der var god politisk Mening i dem med Hensyn til de indre Forhold som til de ydre.

Der laa en sund politisk-økonomisk Tanke bag Concordatet.

Endnu var det nemlig ikke lykkedes Staten at borttage den Art Skamplet, som hvilede paa det af Private erhvervede Adels- og Kirke-Gods. Dette havde end ikke samme Markedsværdi som anden Ejendom. Et Arvegods og en Nationaldomæne, der indbragte det Samme, fandt ingenlunde Kjøbere til samme Pris. Nationaldomænen maatte afhændes 40 Procent billigere. Det maatte da for Staten gjælde om at skaffe de nye Besiddere de gamle Ejeres formelle Afkald. I Regelen lod dette sig naturligvis ikke gjøre. Kun i ét Tilfælde var det muligt, nemlig overfor Kirkegodset. Thi Kirken havde et Hoved, hvis Afgjørelser var bindende for alle hans Undergivne.

Ved Concordatet med Paven opnaaede Bonaparte at give Erhververne af Kirkegods den Sikkerhed, de saa længe forgjæves havde attraaet. Paven erklærede i Concordatet tydeligt, at hverken han eller hans Efterfølgere vilde gjøre Rettigheder til det bortsolgte Kirkegods gjældende. Der var da

ikke mere nogen Risiko ved at eje det, og det var ikke mere nogen Synd. Til Gjengjæld gav Staten Kirken visse faste Indtægter. Bisper og Præster bleve satte paa fast Gage, fik en aarlig, forholdsvis beskeden Løn og en Bolig. De Kirker, der ikke vare solgte, bleve overladte dem. Hvad Kultus-Udgifter angaar, henvistes Kirkeforvaltningen til Kommunen eller Departementet, der i dette Øjemed fik Skatter paalagte, desuden til milde Gaver af de Fromme. Lignende Overenskomst blev truffet med Hensyn til de kirkelige Undervisnings- og Velgjørenhedsanstalter, som Revolutionen havde plyndret. Staten havde berøvet den katholske Kirke mindst fem Milliarder i Kapital og 270 Millioner i Indtægt, den lovede den til Gjengjæld en aarlig Indtægt af sytten Millioner, gjorde altsaa forsaavidt en fortræffelig Forretning paa samme Tid som den beroligede Erhververne af Kirkegods paa den ene Side, de Troende paa den anden.

Concordatet gav de tre betydeligste kristelige Konfessioner og den israelitiske Religion samme Beskyttelse og bragte deres Gejstlighed i samme Afhængighed af Staten. Napoleon overvurderede øjensynligt den Magt han derved opnaaede over den katholske Kirke, den i Frankrig alene vigtige. Da han snart mødte Modstand i Kirken, brugte han Vold imod den, bortførte Paven og tog ham til Fange. Han satte selv sit Concordat overstyr.

Men hvad der var deri af sund politisk Ide

og Taktik bragte det dog til at overleve saavel disse Brud derpaa som dets egen Ophavsmands Fald.

Det behøver kun at antydes, i hvor høj Grad Bonapartes rent personlige Ærgjerrighed og Magtsyge maatte føre ham til Concordatet. Med den kirkelige Autoritet var den monarkiske Autoritet under Revolutionen bleven styrtet. Det gjaldt om at gjenoprette Autoritetsprincipet. Det gamle Monarkis Etikette vendte af sig selv tilbage i det Øjeblik, da Religionen paany blev en Magt i Staten. Man har betegnet det som Napoleons største og vanskeligste Bedrift, at han i Frankrig gjenrejste Magtideen, som Revolutionen havde miskjendt og haanet. *) Man har med Rette sagt, at Ingen saa naturligt og dristigt som han har udfoldet Instinktet og Gaven til at herske. Dog fra det Øjeblik af, da han ikke vilde nøjes med at være Magten i Kraft af sit Geni og af den nye Samfundstilstand, men vilde gjenoprette det enevældige Monarki, støttede han sig ikke mere til den Magtidé, der smelter sammen med Retsideen og er et Udtryk for Tingenes Fornuft, men til Autoritetsideen, der virker ved at blænde og antages blindt, og fra det Øjeblik af maatte han have Kirken med sig. Da Wieland i 1808 spurgte Kejseren, hvorfor han ikke havde tilpasset den af ham gjenindførte Kultus mere efter Tidens Aand, lo Napoleon og svarede: «Ja min

*) Se Guizot i Revue des deux mondes 15 Febr. 1863.

kjære Wieland! for Filosofer er den rigtignok ikke gjort. Filosoferne tro hverken paa mig eller min Kultus, og for de Folk, som tro derpaa, kan man ikke gjøre Mirakler nok, saa lidt som man kan lade dem beholde for mange.» Det er neppe muligt tydeligere at karakterisere Autoriteten som *prestige*. Ved andre Lejligheder brugte han det Ord, som i den paafølgende Litteraturperiode blev Stikordet, idet han betegnede Religionen som *Ordenen*. Johannes Müller skriver i 1806 til sin Broder: «Kejseren talte om alle Religioners Grund og deres Nødvendighed og sagde, at Mennesket trænger til at blive holdt i Orden.»

Med Hensyn til denne Religionens Opfattelse som Ordenen synes der at være nogen Lighed mellem Napoleon og Jacobinerne, ligesom overhovedet Napoleons Gjenoprettelsesforsøg frembyder en bestemt Analogi med Robespierres Bestræbelser for at gjenoplive den religiøse Følelse. Som Politiker troede Robespierre paa Religionens ordnende og regulerende Magt, og som Politiker i en Tidsalder, hvor det uhyre Flertal af de Dannede stod paa Deismens Grund, frygtede han Atheismen som et for Tidens Ideer fremmed Princip. Men den Orden, han ønskede, var kun den uindskrænkede Tolerances, og den Orden, hvorfor han kjæmpede, var den, han troede paa. Han var ærlig. Bonaparte var politisk.

Bonaparte indsaa, hvilket uvurderligt Redskab

i en Regjerendes Haand den overleverede Religion og Kultus var og besluttede endog blot af den Grund et Forbund med Præstestanden, som han for alle Tilfældes Skyld allerede som Sejerherre i Italien havde smigret og kjærtegnet. Han vidste vel, at det uvidende Flertal i Frankrig som i alle andre Lande vedblivende hang ved den nedarvede Religion, og at de Lærdomme, som det 18de Aarhundredes Filosofer havde udbredt, umuligt endnu kunde være trængte ned til Befolkningens laveste og bredeste Lag. Han har aabent selv i tidligere Tid tilstaaet sine Formaal. I Aaret 1800 udbrød han midt i sit Statsraad: «Med mine Præfekter, mine Gendarmer og mine Præster er jeg istand til at gjøre Alt, hvad jeg vil.» Præsten var ham en Politiembedsmand som de øvrige, kun i forskjellig Uniform. I de Optegnelser, han dikterede Montholon, udleder han uden videre Concordatet af det Ønske, han nærede om at knytte Gejstligheden til den nye Tingenes Orden og at bryde det sidste Baand, som bandt den og dermed Landet til det gamle bourbonske Dynasti. Han havde grundigt overvejet det Valg, der stod ham aabent mellem Katholicisme og Protestantisme. Han indrømmede sine Raadgivere, at Øjeblikkets Tendenser nærmest gik i Retning af Protestantisme. «Men, sagde han meget sundt: Er Protestantismen Frankrigs gamle Religion? Hvorledes kan man i et Folk skabe Vaner, Smagsretninger, Erindringer, som det ikke har! En

Religions Hovedtiltrækning (le principal charme d'une religion) ligger i Erindringen. Jeg hører aldrig i Malmaison Kirkeklokken i den nærmeste Landsby uden at blive bevæget. Og hvem kunde i Frankrig føle sig rørt i en protestantisk Kirke, hvori Ingen er gaaet som Barn, og hvis kolde og strenge Udseende saa lidet passer til Folkets Sæder.» «Desuden, sagde han til Las Cases, naaede jeg med Katholicismen meget sikrere til alle mine store Resultater. Udadtil bevarede Katholicismen mig Paven, og med min Indflydelse i Italien og mine Stridskræfter dér mistvivlede jeg ikke om tidligere eller senere ved et eller andet Middel at faa Herredømmet over denne Pave, og fra det Øjeblik af hvilken Indflydelse! hvilken Løftestang for den offentlige Mening rundt om i Verden! . . . Hvis jeg var vendt tilbage fra Moskvá som Sejerherre, skulde jeg let have faaet Paven til at glemme Tabet af sin verdslige Magt. Jeg havde gjort ham til et Afgudsbillede; han skulde altid være bleven hos mig. Paris var da bleven den kristelige Verdens Hovedstad, og jeg havde styret den religiøse Verden lige saa fuldt som den politiske . . . *Mine* Concilier havde da repræsenteret Kristenheden, Paverne havde kun været deres Præsidenter.»

Man agte ogsaa paa den Bevisførelse, som anvendes af Portalis, Concordatets officielle Forsvarer og Talsmand. For at godtgjøre Umuligheden

af at indføre en ny Religion, og Nødvendigheden af at gjenoptage den gamle, siger han: «I helt gamle Dage, i Uvidenhedens og Barbariets Tider have overordenlige Mennesker kunnet kalde sig inspirerede og efter Prometheus's Exempel hente Ilden ned fra Himlen for med den at besjæle en ny Verden. Men hvad der er muligt hos et Folk, som bliver til, er det ikke hos gamle medtagne Nationer, hvis Vaner og Ideer det er saa vanskeligt at forandre.» Han begynder, som man ser, med at appellere til Vanens Autoritet. Og han fortsætter: «Man tror kun paa en Religion, fordi man antager den for en Guds Værk. Alt er tabt, saasnart man lader Menneskehaanden skimte.» At dette Sprog ikke er Troens, behøver ingen Bevisførelse. Hvad Portalis beraaber sig paa, det er de mislykkede Forsøg paa at erstatte den positive Religion med en revolutionær, en «Fornuftreligion» som Rousseaus og Robespierres. Disse Forsøg vare mislykkede, skjønt den nye Lære ikke behøvede at laves, men i Virkeligheden levede i de dannede Klassers Sind, mislykkede, fordi det, umiddelbart efter at man havde styrtet al ydre Autoritet, var umuligt at give den Overbevisning, som deltes af de Udvikledes Flertal, en rent udvortes Autoritet, som den, der var kuldkastet. De bare ingen Frugt, fordi deres Ophavsmænd miskjendte den Sandhed, at Menneskeaanden uophørligt omformer sine religiøse og sædelige Ideer, og ikke begrebe,

at den frigjorte Aand nødvendigvis da endnu hurtigere end forhen maatte føle sig i Strømning fremad mod en fuldkomnere Klarhed, der vilde tvinge den til strax paany at bryde enhver dogmatisk fastslaaet og begrænset Form. Men nu fordi den indenfra valgte Form havde vist sig uholdbar at ville gjenoptage de endnu uendeligt mere uholdbare gamle stivnede Traditions-Former, det var visselig bedre Politik end Logik. Der var intet Andet tilovers end at beraabe sig paa den umiddelbare Nytte, som deraf kunde drages. Atter og atter kommer Portalis derfor tilbage, ikke til at Religionen er sand, men til at den er nyttig, at den er nødvendig, at man ikke kan regjere uden den, at Moralen uden religiøse Dogmer vilde være «som en Retfærdighed uden Domstole». Det er klart, at Dogmet om den evige Ild, saalænge der troes paa det, er et kraftigt Redskab i den Herskendes Haand. Ja Portalis er aaben nok til med rene Ord at sige: «Spørgsmaalet om denne eller hin positive Religions Sandhed eller Falskhed er kun et rent theologisk Spørgsmaal, der er os fremmed. Religionerne have, selv om de ere falske, idetmindste den Fordel at sætte en Skranke for Indførelsen af vilkaarlige Lærdomme. Individerne have i dem et Troesmidtpunkt. Regjeringerne ere beroligede med Hensyn til de engang kjendte Dogmer, der ikke forandre sig. Overtroen er, saa at sige regulariseret, omhegnet og indskrænket

indenfor Grænser, som den ikke kan eller ikke vover at overskride.»*)

Med fin Tvetungethed forsøgte Bonaparte at fremstille Restaurationen i forskjelligt Lys for de forskjellige Partier. For Katholikerne blev den skildret som en Handling, hvortil kun Constantins og Karl den Stores Fortjenester af Kirken frembød Mage, for Filosoferne som en Akt, hvorved Kirken fuldstændigt blev Staten og de verdslige Myndigheder underkastet. «Det er en Vaccine mod Religionen», sagde Napoleon til Filosofen Cabanis; «om 50 Aar vil der ikke mere være nogen Religion i Frankrig.» Saa meget er afgjort, at han ikke har tvivlet om ved Forsoningen mellem Kirke og Stat at sikre sig en lydig og hengiven Forbundsfælle. I hvilken Grad han heri skuffede sig selv, er bekjendt. Bittert maatte han snart selv fortryde, at han havde allieret sig med de mindst udviklede og mest uvidende Elementer i Folket imod de ypperste og bedste. De Pradt fortæller, at han atter og atter har hørt Napoleon gjentage, at «Concordatet var hans Regjerings største Fejl». En politisk Fejl var det neppe. Men det var i ethvert Tilfælde det første og afgjørende Brud med

*) «La superstition est pour ainsi dire régularisée, circonscrite et resserrée dans des bornes qu'elle ne peut ou qu'elle n'ose franchir.»

Revolutionens Ideliv. Det sikrede visse af dens materielle Resultater, men sikrede dem paa Bekostning af Frankrigs fremskridende Kultur*).

III.

Bonaparte, der gik ud paa at give Republiken Dødsstødet, maatte ramme den i dens Hjerte, dens Principer. Han indsaa, at det aldrig vilde lykkes tilgavns at knække den borgerlige Frihed, medmindre man først knækkede den under Revolutionen stedse mægtigere fremtraadte Stræben efter aandelig Frihed. Concordatet banede det hele kirkelige Væsen Vejen til Gjenerobring af dets gamle Magt.

Det saa for de Samtidige ud, som om alle de uhyre Anstrengelser der havde været gjorte, nu maatte betragtes som spildte. Naar man betænker, hvad det var lykkedes at udrette, maa man jo forbauses. En Emancipationsbevægelse, der var begyndt i Renaissancetiden med den varme Begejstring for den klassiske Oldtid, som dernæst i England ved Newtons Geni havde faaet en ny

*) Thiers: Histoire du Consulat. — Lanfrey: Histoire de Napoléon I. — Mignet: Histoire de la Révolution Tome II. — De Pradt: Histoire des quatre concordats. — Portalis: Discours et rapports sur le corcordat. — Lorenz von Stein: Geschichte der socialen Bewegung in Frankreich I. — Taine: Le regime moderne I.

Anskuelse af den ydre Verden til Grundstøtte, og som dér efterhaanden havde erobret Naturvidenskaberne, afsat en ny Filosofi som sit Produkt og Frimureriet som sit Vidnesbyrd, var som en springende Gnist ved Voltaires Aand bleven overført til Frankrig. Her var det Vidunderlige saa sket, at faa Aartier efter at Corneille havde digtet «Polyeucte» og Racine «Athalie», faa Aaringer efter at Bossuet havde præket den ubetingede Lydighed og Pascal med Ildbogstaver nedskrevet Bekjendelsen af sin Tro paa det ubetingede Paradox, havde under den mest uomtvistede Enevælde en Haandfuld Mænd, fordetmeste landflygtige eller forfulgte, formaaet at vinde først de højere Stænder, Folkets Elite, dernæst Prinser og Prinsesser, der snart bleve Konger og Kejserinder, endelig hele Middelstanden, saa at den nye Sandhed, der fødtes i Ringhed, men alt i Vuggen blev hyldet af mægtige Konger, af Preussens Friedrich, af Østerrigs Joseph og Ruslands Catharina, snart beherskede hele den imidlertid opvoxede Slægt, ja vandt sig Tilhængere mellem Abbeder og Præster.

Med athletisk Kraft havde den menneskelige Tanke rejst sig i sin Frihed. Alt, hvad der bestod, maatte retfærdiggjøre sin Bestaaen. Man grundede efter Aarsager der, hvor man før havde bedt om et Mirakel. Man fandt en Lov, hvor man havde troet paa et Under. Aldrig før var der blevet tvivlet, arbejdet, undersøgt og oplyst

saaledes i Verden. Man havde ikke Magtens Vaaben men Spottens, og med Haan og Spot anfaldt man da først. Man tilintetgjorde med Latter. Paa Voltaires forfinede Haan fulgte Rousseaus grove Vrede. Aldrig før var der bleven undergravet og deklameret saaledes i Verden. Den menneskelige Tanke, der i Aarhundreder paa alle Omraader havde maattet trælle som Livegen, som man havde beruset med Legender og sunget i Søvn med Psalmer og Talemaader, var vakt som af et Hanegal og lysvaagen sprungen op. Skulde nu Alt hvad Aandens Heroer havde tænkt og dens Martyrer lidt for, kunne fejes tilside som ubrugbart? Hvad der havde bragt saa mange af de ædleste Hjerter til at banke, hvad der havde indgydt dem Mod paa Valpladsen og paa Skafottet, skulde al denne Begejstring nu kunne knuges sammen paany som Aanden i Eventyret i et Jernskrin, og Skrinet kunne lukkes for bestandigt med en Kejsers og en Paves forenede Segl?

Foreløbigt blev Emancipationsbevægelsen standset. Det begyndte paany at blive upopulært, ikke at bekjende en positiv Tro, og efter Napoleons Fald blev det farligt. Fra de Herskendes Side føres jo i religiøse Anliggender aldrig Kampen med Grunde mod Grunde. Man besvarede ikke de Opponerendes Bevisførelse med Beviser, men med Berøvelse af Suppe og Steg. Flertallet af de Mænd, der uden Formue havde forberedt sig til

Embedsvejen og som ikke kunde overvinde en uimodstaaelig Lyst til hver Dag at spise baade Formad og Eftermad, vare fødte eller erhvervede, men fuldkomment paalidelige Støtter for Kirkens Gjenoprejsning. Ingen, der er over 25 Aar gammel, vil undre sig over, hvor mange Tilhængere Rettroenheden fik fra det Øjeblik af, da den fra at være en Latterlighed rykkede op til at blive et Levebrød.

Føj saa hertil Frygtens store Parti, alle dem, der henlevede i Angst for den røde Republik og som i Religionens Gjenoprejsning først og fremmest saa et Bolværk imod den. Herfra rekruteredes Autoritetsprincipets Hær aller stærkest. Katholikerne bleve pludseligt fra et kirkeligt Samfund til et politisk Parti.

Et Omslag i Tilstande er altid forberedt ved et Omslag i Stemninger og fremkalder endnu vissere Stemninger, der svare til den nye Tilstand. De Stemninger og Ideer, der forberedte Concordatet, fik ved dets Afslutning fuld Frihed til at komme til Orde, andre ensartede vare en Følge deraf, og idet disse Stemninger og Ideer nu ytrede sig i Litteraturen, opstod en litterær Bevægelse, der har sit Udgangspunkt i Concordatet og oversætter det i Litteraturens Sprog. Det er denne litterære Bevægelse, vi ville følge. Den Psykologi af vort Aarhundredes første Halvdel, som disse Studier søge at give, vilde ellers have et føleligt Hul. Lad være, at Stoffet ikke er

lønnende, ikke meget indbydende eller rigt, det har fra vort Synspunkt ligefuldt sin store Værdi og Betydning.

Fra hvilken Kreds gik den litterære Bevægelse ud? Ifald den havde kunnet udgaa fra Landbefolkningen, vilde den maaske have faaet noget Naivt og Rørende ved sig, og var den udsprungen fra den i Lidelser prøvede Gejstlighed, havde den maaske tiltrukket sig Opmærksomheden ved Inderlighed og Følelse; havde den endelig kunnet udgaa fra dem, der efter Eneherskerens Exempel af verdslige Hensyn sluttede sig til Kirken, vilde den have baaret Ideløshedens Præg. Men Intet af alt dette er Tilfældet. Alle hine Grupper dannede den nye Litteraturs Publikum, afgav dens Sangbund og Ekko, men ingen af dem var produktiv. Den nykatholske Retning i Litteraturen var en Retning uden Naivetet og uden Følelsesinderlighed. Men den var ikke ideløs. Med stor Sikkerhed og Besluttethed hævder den den Ide, Revolutionen ubetinget havde kuldkastet, Autoritetsideen. Førerne ere snarere politiske Aander end religiøse Aander, de ville ikke saa meget frelse Sjælene som frelse Overleveringen. Man fordrer i deres Kreds Religionen som Middel mod Anarkiet. Man beraaber sig saa haardnakket paa Autoriteten, fordi man er bankerot paa alt Andet end ydre Autoritet.

Den litterære Bevægelse udgaar fra spredte

Punkter, og ingen af de Mænd, der indlede den, kjende fra først af hinanden. Under Revolutionen flakker f. Ex. Chateaubriand om i Amerika, de Maistre i Schweiz, og Bonald udkaster sit første Skrift i Heidelberg. Saasnart den aandelige Reaktion begynder, vende de fleste af Emigranterne hjem, og Autoritetsprincipet hævdes i Litteraturen dels af fremmede og uafhængige Personligheder som de Maistre, dels af Mænd som Chateaubriand og Bonald, hvem Napoleons Overtagelse af Magten kalder tilbage til Frankrig. Disse slutte sig foreløbigt til ham i hans Egenskab af Kirkens Gjenopretter, men kun for kort efter enten allerede under hans Regjering eller efter hans Fald at slutte sig med langt større Varme og langt mere Overbevisning til Bourbonerne, hen til hvilke deres eget Princip drager dem med al Konsekvensens Magt. Napoleons Plan: ved Concordatet at vinde Kirken for sig og berøve Bourbonerne Gejstlighedens Sympathi glippede fuldstændigt for ham og maatte glippe. Snart var der aaben Krig mellem Paven og ham, og snart viser den litterære Bevægelse, hvis Opstaaen falder sammen med Concordatet, sig som aabenbart bourbonistisk og legitimistisk.

Dens første Ophavsmænd føle sig naturligt dragne til hinanden, gjøre Bekjendtkab og stifte snart en Art Skole. De have adskillige vigtige fælles Karaktertræk, som da ogsaa findes selv hos Skolens senest tilkommende Disciple som Lamen-

nais, de Vigny, Lamartine og Hugo. De ere alle uden Undtagelse Adelsmænd og ved personlige Baand knyttede til de legitime Kongehuse. De Maistre var Kongen af Sardiniens Minister i Rusland. Bonald havde som Yngling hørt til Ludvig den 15des Musketerere og havde i Kongens sidste Dage været den, der daglig kom til Kongens Seng for at faa Feltraabet at vide. Han havde nemlig selv havt Kopperne og stod saaledes ikke i Fare for at blive smittet. Den første Gang, da han efter Ludvig den 15des Død kom for at udbede sig Feltraabet af den nye Konge, tilkastede Marie Antoinette den unge Musketer et velvilligt Blik og henvendte nogle Ord til ham. Hint sidste Blik af en døende Konge, der efterlod et næsten tilintetgjort Monarki, og dette første Blik af en ung, skjøn og haabefuld Dronning, der gik saa store Lidelser imøde, gik aldrig ud af Bonalds Erindring. Disse Blik bleve Ledestjerner for hans Liv. — Hvad Chateaubriand angaaer, da indgav han sin Afskedsansøgning som Gesandtskabs-Sekretær til Napoleon i det Øjeblik, da han erfarede Hertugen af Enghiens Justitsmord, og tog fra da af det Parti, som han gjennemførte til 1824, at være Bourbonernes trofaste Tjener; det var en Rolle, som han spillede saa alvorligt, og som saaledes var ham paatvungen af Omstændighederne, at han udførte den til Fuldkommenhed. Hvad den næste Slægt angaar, da har Lamartine i Fortalen til

sine «Meditationer» og i sine «Erindringer» fortalt, hvorledes han som ung Gardeofficer galopperede ved Siden af Ludvig den 18des Vogn, naar denne drog fra Paris til St. Germain. De Vigny var fra sin Barndom af ivrig Royalist, hans Fader gav ham under Kejserdømmet Korset paa St. Ludvigs Ordenen at kysse. Af Vassaltroskab blev han kongelig Officer. Han bevarede denne Holdning af Stolthed, selv da alle hans Illusioner om det legitime Kongedømme vare bristede og vare vegne for en uudtalt Ringeagt til alle Sider, og han blev efter Revolutionen 1830 den fordomsfri, men ordknappe og indesluttede Konservative, som hvilken hans senere Skrifter male ham.*) Victor Hugo endelig har tilstrækkeligt ofte skildret, hvor stor en Indflydelse royalistiske Barndomsindtryk og især Paavirkning af hans Moder som lidenskabelig Kvinde fra Vendée udøvede paa hans første Optræden.

Begavelser af første Rang ere denne Skoles theoretiske Ledere ikke. De ere kraftigt despotiske Naturer, der elske Myndighed, fordi de fordre Lydighed, og Autoritet, fordi de kræve Underkastelse, eller stolte og forfængelige Aandsaristokrater, der hellere ville hylde et Paradox end gaa i Trop med den hele Flok af Skribenter, der

*) Se Stuart Mill's Afhandling om De Vigny i «Dissertations and discussions» I.

have dyrket Fornuften, eller endelig undtagelses-vis Romantikere, der bevæges til Taarer ved Tanken om den Tro, de ikke mere besidde, men gjøre fortvivlede Forsøg paa at tilegne sig. De ere Kamphaner som De Maistre og Lamennais, Inkvisitor- og Prælatnaturer, Stædigheden selv som Bonald og Chateaubriand og tale som de tale mere af Stædighed end af Overbevisning. «Moi catholique entêté,» siger Chateaubriand om sig selv. Det er Ordet: stædig, ikke hjertegreben.

Deres Styrke overfor de Samtidige ligger i deres Talent; thi Talentet er en saadan Magiker, at det en rum Tid kan opretholde en hvilkensomhelst Sag. Chateaubriand er Skolens Kolorist, De Maistre ved sin Karakterstyrke, sit Vid og sine Paradoxier dens Høvding, Bonald dens dogmatiske og skematiske Doktrinær. Snart drager den det Bedste af hvad Frankrig fik af unge opadstræbende poetiske Talenter til sig. Den fastholder dem vel kun kort i sin Ring, men de begynde deres Baner under dens Varetægt. Skolen faar da sine Digtere og med dem sin Folkeyndest, der føjet til den Autoritet, dens Tænkere besad, nok kunde fremkalde et kortvarigt Skin af at dens Sag var bleven den sejerrige, saa meget mere som Bourbon'ernes Gjenbestigen af Tronen virkeliggjorde dens politiske Idealer.

Efter en Række Aars Forløb skete det saa, at alle dens bedste Mænd med Faner og klingende

Spil gik over i Modstandernes Lejr. Skolen opløste sig i Kraft af sin indre Unatur. Det Princip, som holdt den sammen, Overleveringens og Autoritetens Princip, der havde taget sig ud som en uovervindelig Fæstning, viste sig undermineret, hult, skjulende et uanet Sprængstof i sit Skjød; man opdagede, at man havde taget Stilling paa et Krudttaarn. Man skyndte sig at forlade det, før det gik i Luften.

Sylvain Maréchal skriver i en Bog, som udkommer Aar 1800 (Pour et contre la Bible): «En meget udpræget religiøs Reaktion karakteriserer dette første Aar af det nittende Aarhundrede.» Den karakteriserer mere end tyve af de følgende og i langsomt udviklede og let stillestaaende Lande fulde halvfjerds.

Den litterære Reaktion imod det 18de Aarhundredes Aand begynder ikke som særligt religiøs. Vi have set, at Reaktionen i den Gruppe af litterære Frembringelser, jeg har betegnet som Emigrantlitteratur, «endnu ikke er en Underkastelse under Autoriteter, men den naturlige og berettigede Hævden af Følelse, Sjæl, Lidenskab og Poesi i Modsætning til Forstandskulde, exakt Beregning og en af Regler og døde Traditioner omspændt Litteratur.» Dette er Litteraturreaktionens første Stadium, det som jeg karakteriserede med disse Ord: «Det første Træk er kun det at tage Rousseaus Vaaben og vende dem imod hans Modstander

Voltaire.»*) Man nøjes ikke her med Voltaires kolde Deisme, man opstiller imod den Rousseaus fyldige og ubestemte Følsomhed. Man gaar i hans Spor, man bygger videre paa Grundlag af hans Følelsesfylde og Indbildningskraft. Et Blik henover Revolutionens Udviklingsgang har vist os, at denne Litteraturbevægelse allerede under Revolutionen er historisk ligesom forud antydet ved Robespierres Forsøg paa at stille Rousseau som Dæmning imod Nedbrydelsen af det Følelsesliv, dèr havde været saa stærkt knyttet til Kirkens Overlevering og Autoritet, at det truede med at gaa tilgrunde med Kirken. I sin Oprindelse var det store religiøse Omslag, som vi saa, kun Følelsens Reaktion imod Forstanden. Hvad der avlede Reaktionen var den rent abstrakte Trang til at tro, og denne Trang var i sin Spire den endnu mere abstrakte Trang til at føle og lade Følelsen komme til Orde. Bevægelsens Historie er Historien om, hvor frygteligt vildledt denne Trang efterhaanden blev.

Som nu Reaktionens første Stadium var *at lade Rousseau reagere*, saaledes blev Bevægelsens andet Stadium det *at reagere mod Rousseau*. Næsten i enhver Bog, man vil tage i Haanden af Bonald, af De Maistre eller af Lamennais vil

*) Emigrantlitteraturen. Anden Udgave. 332, 333.

man finde Udgangspunktet taget i lidenskabelige Bestræbelser for at gjendrive Rousseau eller rettere for at haane og tilintetgjøre ham. Paa det første Stadium opstillede man *Følelsens Princip* imod Forstandsherredømmet, paa dette andet Trin opstiller man *Autoritetsprincipet* som det ubetingede imod alle tidligere Principer, Følelsesprincipet medindbefattet. Overgangen fra det ene af disse Trin til det andet foregaar saaledes, at man søger at hævde og gjenindsætte Autoriteten gjennem en Appel til Følelsen. Det er det, som sker i Ballanche's: «Du sentiment considéré dans ses rapports avec la littérature et les arts» 1801, og det er det, som navnlig foretages i Chateaubriands «Génie du christianisme» 1802.

Man finder nu i Rousseau den farligste Type for det 18de Aarhundredes Aand. En kort Karakteristik af Angrebene paa ham, der gaa i alle Retninger, vil vise hvad sandt og hvad falsk der laa i dem.

Først det politiske Angreb. Det er i hele vort Aarhundrede ofte gjentaget og bør ikke glemmes, at det skortede det forrige Aarhundrede paa historisk Sans. En af dets berømmeligste Repræsentanter d'Alembert ønskede endog Erindringen om alle tidligere Tider ryddet bort. Imod Rousseaus og det 18de Aarhundredes naive Tro paa, at den abstrakte Tanke uden Hensyn til Historie og Virkelighed kan reformere Tilværelsen, vendte

man sig nu paa alle Omraader polemisk. Den forrige Periode havde trot, at Alt var godt, naar man blot fik en skreven Forfatning, som ophævede hvad man ansaa for Misbrug, og fastslog hvad man ansaa for Ret. Den havde betragtet dette Stykke Papir, eller, som man dengang kaldte det, disse Lovens Tavler som Landets virkelige Forfatning. Herimod retter De Maistre sin Sætning: «Mennesket kan ikke lave en Forfatning, og en lovlig Forfatning kan ikke være skreven.» Han har heri halvvejs den mest lysende Ret og halvvejs den barokkeste Uret.

Han aner den store Sandhed, som i moderne Politik kan betragtes som indvunden, at et Lands sande Forfatning bestaar af Landets virkelige Magtforhold, som de foreligge, Magtforhold, som ikke ændres, fordi politiske Dilettanter omskrive dem paa et Blad Papir. For De Maistre har den givne Autoritet altid en ubetinget Ret. Enhver Opstand synes ham en Forbrydelse, men med sit Blik for Virkeligheder tror han ikke paa den skrevne Forfatning som Skranke. Om Skranken mod Tøjlesløsheden siger han: «Det er Sædvanen, eller Samvittigheden, eller en Pavekrone eller en Dolk, men det er altid et Noget.» Den skrevne Forfatning alene er ham intet Virkeligt.

Hans barokke Vildfarelse ligger i Maaden, hvorpaa han begrunder sit Had til denne skrevne Forfatning. Han mener, at hvad der er skrevet,

hvad der er forudset og fastslaaet ved menneskelig Klogskab er at betragte som et Indgreb i det guddommelige Forsyns Raaderum. «Det er Næsvished mod Gud, ikke at have Tillid til det Uforudsete, og enhver Regjering, der er bygget paa positive Love, hviler paa en Anmasselse af den guddommelige Lovgivers Autoritet.» Den faktisk tilværende Forfatning betragter han derimod som værende af guddommelig Natur, da han fra sit rettroende Standpunkt hævder, at det er Gud, som giver Folkene deres Væremaade. Mod Folkets Souverænitet stiller han da ligesom Bonald og Lamennais Guds Souverænitet og havner saaledes i Guds umiddelbare Regjering.

Rousseaus politiske Ideer vare visselig højst ufuldkomne, og det var let at se, hvilke Farer, der skjultes i dem. Hans Grundsætning, at Ingen er forpligtet til at adlyde de Love, i hvilke han ikke har samtykt, knuser ikke blot Autoriteten som Autoritet, men ogsaa den Autoritet, der kun er Fornuftens Form, og gjør al Regjering umulig. Hans anden Grundsætning, at Souveræniteten ligger hos Folket, kan, hvis Folket defineres paa ensidig Maade, føre til Flertalstyranni og gjøre al Frihed umulig. Hans tredje store Grundsætning, at «alle Mennesker ere lige», kan føre til Nivellering istedenfor til Retfærdighed. Der var da Angrebspunkter nok for en Drøftelse, ført ud fra den moderne Tids Principer. Hegel indlod sig i sin

Tid paa en saadan ved en ny Definition af Folkesouveræniteten, der indadtil blev bestemt som Statens Souverænitet, og Heiberg, der gjerne sætter de Hegelske Tanker paa Spidsen, har i sin Afhandling «Om Autoritet» givet Hegels Ide den paradoxe og reaktionære Form, at «om Borgerne ved Statens Udvikling komme i Besiddelse af flere Goder eller ikke, er aldeles ligegyldigt, thi Staten er ikke til for Borgernes Skyld, men Borgerne for Statens.» *) Selv om man nu har en meget udpræget Uvilje mod Sætninger af denne Art, har man dog den Sympathi med disse Indsigelser, som en moderne Tankegang kan vente. Hin Tids Opposition imod Rousseau er derimod grundet ikke paa Tanke eller Fornuft, men paa den rene Autoritetstro, og den er tilmed af saa uredelig Art, at den altid opsøger en eller anden løsreven Sætning af Rousseau, som læst med god Vilje lader sig forstaa, men som paa Grund af sin forvovne Form temmelig let lader sig gøre til Vanvid.

Bonald haaner f. Ex. Rousseau, fordi han har sagt: «Et Folk har altid Ret til at forandre sine Love, selv sine bedste; thi dersom det vil skade sig selv, hvem har da Ret til at forhindre det deri.» Sætningen er uforsigtig, men den godkjender i Virkeligheden ikke Tilbageskridtet, den

---

*) Hegel: Werke 8ter Band, Philosophie des Rechts 367. Heiberg: Pros. Skrifter, 10de B. 335.

afviser kun den fremmede Indblanding, der vilde gribe det som Paaskud, og Læseren føler sig pinligt berørt, naar han ser, at Aarsagen, hvorfor Bonald er saa forbitret paa disse Ord, er den, at det er Gud, ikke Folket, hvem Lovgivningsmagten tilhører.

Man angriber dernæst med megen Ild og Heftighed Rousseau's Samfundsbegreb. Det lader sig forstaa, at Rousseau med Blikket rettet paa det Samfund, han havde for Øje, kunde komme til den Indbildning, at et Samfund overhovedet lod sig undvære; men denne Vildfarelse i Forening med hans Fantasteri om en tabt, lykkelig Naturtilstand, havde ført ham til Sætninger som denne: «Mennesket er født godt og Samfundet fordærver det» og til det komiske Paradox, som gaar igjen i alle Bøger fra Restaurationstiden, gjennemboret af saamange Modbeviser, som der gaar Naale i en Naalepude: «Det Menneske, som tænker, er et fordærvet Dyr.» Paa saadanne Punkter har Angriberen da i Reglen let Spil.

I sin Ivren mod Samfundet lod Rousseau sig forlede til at sige: «Samfundet følger ikke af Menneskets Natur. — Alt, hvad der ikke ligger i Naturen, fører Ulemper med sig, og det borgerlige Samfund mere end alt det Øvrige.» — «Samfundet!» udraaber Bonald ikke uden Veltalenhed, «som om Samfundet bestod i vore Huses Mure eller vore Byers Volde, og som om der ikke overalt,

hvor der fødes et Menneske, var en Fader, en Moder, et Barn, et Sprog, Himlen, Jorden, Gud og Samfundet.» Han lærer da sin Samtid, at det første Samfund var en Familie, og at i Familien er Magten ikke kaaret ved Valg, men et Udslag af Tingenes Natur. Imod den Lære, at Samfundet er opstaaet ved frivillig Overenskomst og er fremgaaet af en Pagt, stiller han sin, at Samfundet er paabyrdet (obligée) og Resultatet af en Magt, det være sig Overtalelsens eller Vaabnenes Magt. Mod den Paastand, at Magten fra først af har modtaget Loven af Folket, stiller han den, at der ikke engang existerer noget Folk, før der er en Magt. Mod den revolutionære Grundsætning, at Samfundet er *Broderskab og Lighed*, stiller han sin patriarkalsk-despotiske Lære om, at Samfundet er *Faderlighed og Afhængighed.* Magten er hos Gud og meddeles af ham. — Atter her er den energiske Paaberaabelse af den historiske Virkelighed og dens Magtforhold slaaende sand, paa samme Tid som ved en Sofisme det legitime Kongedømme af Guds Naade udledes af Agtelsen for Historie og Virkelighed.

Da man af al Magt vilde rette et Slag mod Rousseau's Opfattelse af Staten som en Kontrakt, fremstillede man denne Opfattelse som en Taabelighed, ja som et forbryderisk Paafund. Og dog fremgaar den saa naturnødvendigt som noget af det 18de Aarhundredes hele Overvurdering af den

bevidste Side af Menneskelivet og Mangel paa Blik for det Ubevidste. Hvor langt mere retfærdigt har ikke senere Hegel dømt Rousseau. Han fremhæver den Fortjeneste hos Rousseau at have opstillet et Princip, «hvis Indhold var selve Tanken», Viljen nemlig, som Statens Princip, og bemærker, at hans Fejl kun var den, ved Viljen alene at forstaa den enkelte, den bevidste og vilkaarlige Vilje, hvilket saa fører til «andre, kun forstandige, Følgeslutninger, der nedbryde det ubetinget Guddommelige og dettes Autoritet og Majestæt.» *) I «Samfundspagten» havde Jean-Jacques forsøgt at finde Regjeringernes og Lovenes Principer i Menneskets og Samfundets Natur, denne taget i ren abstrakt Almindelighed. Men allerede Montesquieu har sagt: «Jeg har aldrig hørt Tale om offentlig Ret, uden at man omhyggeligt har forsøgt at finde, hvad der er Oprindelsen til Samfundene, Noget, der forekommer mig aldeles latterligt. Hvis Menneskene ikke dannede et Samfund, hvis de skyede eller flyede hverandre, maatte man spørge om Grunden, og søge, hvorfor de holdt sig skilte; men nu fødes de alle knyttede til hverandre. En Søn fødes hos sin Fader og holder sig til ham; det er Samfundet og Aarsagen til Samfundet.»

Hvis Barnets Forhold til Moderen som endnu nærmere blot indsættes istedenfor Forholdet til

*) Hegel: Werke 8ter Band 314.

Faderen, saa er denne Tankegang fuldkomment rigtig. Rousseau vilde imidlertid uden at tage Hensyn hertil vise, i Kraft af hvilke Principer Menneskene havde forenet sig med hverandre, hvilket Maal de havde sat sig med denne Forening, og hvilke de bedste Midler vare til at naa dette Maal. Nu er det ganske vist uomtvisteligt, at Samfundet kun existerer ved sine Medlemmers Overenskomst. Denne Overenskomst eller Pagt er da ganske sikkert det rationelle Princip for Samfundets Existens, men denne Kontrakt indgaas stiltiende, er altid underforstaaet, har altid existeret, er følgelig ikke reel. Ganske paa samme Maade hedder det i Geometrien: En Kugle opstaar derved, at man drejer en Halvcirkel om sin Axe. Denne Definition er fuldstændigt sand, men har Intetsomhelst at gjøre med de materielle Betingelser for en bestemt Kugles Existens. Aldrig i Verden er en Kugle bleven støbt derved, at man drejede en Halvcirkel rundt om sin Radius.

Vil man fastholde denne Lignelse, saa har man i et nøjagtigt Exempel Ejendommeligheden ved det 18de Aarhundredes Tankegang paa det sociale Omraade, ja ved dets hele Aandsliv. Dette Aandsliv er opløsende og udsondrende, det hælder mod Geometrien og Algebraen og forsøger at begribe Virkelighedens mest vanskelige og mest sammensatte Forhold ved Hjælp af Abstraktioner. Overfor denne Svaghed vinder Bonald en let Sejr ved

at beraabe sig paa Magtprincipet. Han stiller overfor Rousseau's opløsende Lærdomme sine absolutistiske Paastande: «Gud er den souveræne *Magt* over alle Væsener, Gudmennesket er *Magten* over hele Menneskeheden, Statens Overhoved er *Magten* over alle sine Undersaatter, Familiens Overhoved er *Magten* i sit Hus. Da al Magt er skabt i Guds Billede og stammer fra Gud, er al Magt ubetinget.*)

Man bekjæmper dernæst Rousseau paa det moralske Omraade. Rousseau havde bestræbt sig for i Moralen at gjøre «den indre, uskrevne Lov», hvorom Antigone taler, til Lovgivningens Kilde. Han havde sagt: «Hvad Gud vil, at Mennesket skal gjøre, det lader han ikke Mennesket vide gjennem et andet Menneske; det siger han det selv og skriver det i dets Hjertes Dyb.» Hvis dette nu forholdt sig saaledes, hvad betød saa Overlevering og Autoritet og paa anden Haand meddelte Aabenbaringer! «Dersom Mennesket», svarer derfor Bonald, «var nødsaget til at følge denne indre Lov, vilde det være viljeløst som en Sten under Tyngdeloven; kan det derimod lade være at følge den, saa behøves her en *Autoritet*, som kan gjøre det opmærksomt paa disse Love,

*) Ganske ligesom Bonald tager den bekjendte Haller sit Udgangspunkt i Angreb paa «Le contrat social» i sin «Restauration der Staatswissenschaft».

og som lærer det Lydighed imod dem.» Saaledes er da ogsaa i Moralen Principet fra den indre Følelse lagt over i den udvortes Autoritet.

Polemiken mod Rousseau gaar saa vidt, at Bonald f. Ex. deklamerer Side op, Side ned i Anledning af Filosofens Opraab til Mødrene om selv at die deres Børn. Man skulde tro, at Rousseau her idetmindste havde gjort de strenge Moralister det tilpas. Intet mindre! Hint Opraab beviser, at Jean-Jacques har betragtet Menneskene blot som Dyr. «J. J. Rousseau gjorde det i Naturens Navn til en Pligt for Kvinderne, selv at give Die til deres Børn, ganske som Dyrenes Hunner gjøre det og af samme Aarsag . . . Fædrene og Mødrene, der af Filosofien kun bleve betragtede som Hanner og Hunner, betragtede da Børnene kun som deres Unger.» *) Og hvorfor er saa Bonald saa forbitret? Øjensynligt fordi han frygter, at Rousseau skal berøve Religionen noget af dens Autoritet ved at udstede et Fornuftbud, som den ikke direkte har givet. «Rousseau», siger han, «har formodentlig troet at gribe Religionen i at overse en Pligt; men maaske har netop Religionen, der saa' videre end han, frygtet Alt, hvad der kunde tjene unge Ægtefolk som Grund eller Paa-

*) Bonald: Du divorce, considéré au 19me siècle relativement à l'état domestique et à l'état public de la société. Udg. af 1817 S. 29 og 31.

skud til at leve adskilte fra hinanden, endog blot øjeblikkeligt.» Den katholske Kirkes moderlige Omsorg for Ægtefællernes Lykke og Menneskeslægtens Formering skal da altsaa ved Polemiken mod Rousseau vise sig i sit klareste Lys.

Vi saa, til hvilke Misforstaaelser af Samfundsideen det 18de Aarhundredes uhistoriske og mathematiske Tankegang ledte. I en ganske lignende Misforstaaelse havde man i Kraft af en beslægtet Tankegang gjort sig skyldig overfor Poesien. I sin Beundring for det mathematiske Raisonnement og for den Sikkerhed, hvormed man ad den mathematiske Slutningsfølges Vej naaede til Opdagelsen af abstrakte Sandheder, ønskede man at meddele Sproget saa vidt muligt det mathematisk-nøjagtige Udtryks Karakter. Condillac definerede Videnskaben som «une langue bien faite», det vil sige: et fuldstændig klart og fuldstændig nøjagtigt Sprog. Man lagde kun i ringe Grad Mærke til, at saasnart det gjælder om at gjengive Indtryk, der ikke ere de samme hos Alle, og som hos selvsamme Person kunne skifte fra det ene Øjeblik til det andet, udfordres der et bøjeligt, let omprægeligt Sprog, der modtager sin Aand og sin Karakter af den, det taler det. Videnskabsmændene begyndte da at haane hvad man kaldte Poesien og Stilen, og forsikrede, at Tankerne var Alt og Formen saa godt som Intet. Barante, der lige ved det nye Aarhundredes Begyndelse

første Gang byder hin Tidsalder Spidsen i et litterærhistorisk Skrift, siger herimod slaaende: «Naar Chimène siger til Rodrigue: «Gaa, jeg hader Dig ikke», saa er det klart, at hvis man underkaster disse Ord en kold Undersøgelse, er det det Samme, som om hun sagde: «Gaa, jeg elsker Dig», og dog vilde hun, ifald hun sagde disse sidste Ord, være en ganske anden Karakter, vilde glemme Hensynet til sin Fader og tabe baade sin Blufærdighed og sin Ynde.»

Digterne, der i Grunden gik ud fra samme Opfattelse som Videnskabsmændene og vare lige saa langt som hine fra at fatte Stilen som Personlighedens umiddelbare Udslag, gave sig til at fabrikere Stil i og for sig og talte om Stilen, som man taler om Musik til en Text. De betragtede Kunsten at skrive som en rent mekanisk Kunst, og man saa den beskrivende Skole med Delille i Spidsen forsøge paa at sætte de mest upoetiske Æmner som Botaniken, Astronomien, Fysiken og Søfarten i Stil. (Digterværker af Boisjolin, Gudin, Aimé Martin og Esménard). Ja, Cournand skrev endog et Digt i fire Sange om Stilen og Stilarterne. Man betragtede Poesien som en kunstig Form, der meddeltes den abstrakt færdige Tanke. Det var herimod, at allerede Buffon havde rettet sin træffende Sætning «le style c'est l'homme même», Stilen er Manden, en Sætning, der sidenhen, saa tidt Ordet Stil bliver nævnt, kommer

frem som staaende Trivialitet, aldrig citeret oftere end af dem, der hverken ere Mænd eller have Stil.*) Det 18de Aarhundredes Digtere gik i deres Opfattelse af den poetiske Stils Natur ud fra deres egen Fremgangsmaade. Da deres egen Poesi ikke var en Naturfrembringelse, men deres Sprog et Produkt af Arbejde efter visse Regler for Udtrykkets Noblesse, for Valget af Lignelser og Brugen af Mythologi, troede de, at Sproget og Tanken oprindeligt opstode uafhængigt af hinanden.

Naar da Bonald imod dem retter sin Lære om, at Sprog og Tanke ikke kunne skilles ad, den Grundsætning, hvorpaa han i sit Hovedværk «La législation primitive» bygger sit hele System, saa har han selvfølgelig Ret. Men det gaar med denne Sætning som med Fortidens Istandsætteres andre: den orthodoxe Syge, hvoraf Forfatteren lider, bringer ham til at strække og forvride enhver sand Tanke saaledes, at der bliver et rent

*) Det eneste vittige Ord, der er bleven sagt om Buffons Sætning, skyldes Fru de Girardin. Hun forsøger at vise, hvorledes enhver af George Sands Romaner bærer Præget af en eller anden Personlighed, for hvem Forfatterinden har sværmet, og citerer saa dette Udbrud af en Spøgefugl: «Det er især naar Talen er om kvindelige Forfatteres Værker, at man maa udraabe med Buffon: Stilen, det er Manden.» Le Vicomte de Launay: Lettres parisiennes Tome I 89.

Monstrum ud af den. «Løsningen af Intelligensens Problem, siger Bonald, kan gives i denne Formel: «Det er nødvendigt, at Mennesket tænker sit Ord, før det siger sin Tanke. Med andre Ord: det er nødvendigt, at Mennesket véd Ordet, før det siger det, hvilken indlysende Sætning udelukker enhver Mulighed af, at Mennesket selv kan have opfundet Ordet.» Saaledes naaer Bonald til denne de Reaktionæres Yndlingssætning i dette Aarhundrede, at Sproget oprindeligt er givet Menneskene af Gud. Man finder den hos S. Kierkegaard i den Ytring, at det selvfølgelig ikke gaar an at lade Mennesket selv have fundet paa Sproget («Om Begrebet Angest»). Hvorfor ikke? Fordi Gud har aabenbaret det, fix og færdigt.

Det er mod Lockes og Condillacs sunde Lære om Sprogets og Ideernes langsomme Erhvervelse, at Bonald stiller denne sin Grundsætning om Nødvendigheden af Sprogets og Ideernes oprindelige Aabenbaring. Paa dette Grundlag hviler hos ham intet Ringere end Dogmet om Guds Existens, hvormed alle de øvrige følge. Hvorhen man end vender sig, man ender altid der. Da ingen af Restauratorerne have Begreb om Videnskab, da de alle ere gode Hoveder med den Dannelse, man faar i et Jesuiterkollegium, er der ikke den videnskabelige Galmandssnak, som de ikke føre. Filologien opofres ikke mindre end Politik og Samfundslære paa Theokratiets Alter. Et mærkeligt Bevis paa Re-

stauratorernes Sammenhold er det, at Bonald i 1814 lod De Maistres Værk «Sur le principe générateur des constitutions politiques» oplægge paany, altsaa antog sig et Værk, der ivrede mod skrevne Forfatninger, da han dog ifølge sin Theori om den direkte Aabenbaring af Ordet var kommen til den Overbevisning, at ethvert Bud fra de ti Bud af og nedefter maatte være optegnet sort paa hvidt. Men Hovedsagen var for ham som for De Maistre, at Forfatningen ikke gjorde den moderne Aand nogen Indrømmelse og at Autoriteten stod uanfægtet af ethvert Frihedspust, saa tog han det ikke saa nøje med at regne sig en Meningsfælle, der paa dette Punkt var principiel Modstander, til Indtægt.

Ikke nok med, at man selv havde gaaet i Jesuiterkollegierne, man vilde ogsaa have Slægten derhen. De Maistre var hele sit Liv igjennem Jesuiternes Beskytter og begejstrede Talsmand. Han udsatte sig for store Ubehageligheder ved St. Petersborger Hoffet hellere end at tage sin Haand fra dem.

Tredje Del af Bonalds «Législation primitive», der særligt behandler Opdragelsen, er rettet mod Rousseau's «Emile», og Forfatteren kan ikke tilgive denne Bog dens Lære, at man ikke bør give Barndommen religiøs Opdragelse. Han anfører (med hellig Alvor) som Exempel paa de skjæbnesvangre Virkninger af Rousseau's Opdragelses-

theorier, at «75 Børn i de sidste fem Maaneder ere blevne dømte af Politiretten» for forskjellige Forbrydelser, og giver nu sine egne Opdragelsesprinciper tilbedste. De gaa, som det var at vente, ud paa at kvæle al Personlighed. «Vi behøve en stadig, almindelig, ensformig Undervisning og følgeligt en stadig, almindelig, ensformig Lærer (perpétuel, universel, uniforme); der behøves altsaa et Korps, thi uden et Korps gives der hverken Stadighed eller Almindelighed eller Ensformighed.» Han viser saa, at gifte Lærere ikke kunne antages helt at ville ofre sig til deres Gjerning, at det nytter lige saa lidt at vælge ugifte, ifald de ikke staa under en religiøs Disciplin; «thi hvis de offentlige Lærere vel ere ugifte, men tillige verdslige, kunne de intet virkeligt Korps udgjøre, da de træde ind deri og ud deraf efter Lyst og Lune, og ingen Familiefader desuden kunde vove at betro sine Børn til en ugift Mand, hvis Sæder ikke sikredes af en gejstlig Tugt.» Ved denne Bevisførelse naaer han det Resultat, at hele Undervisningen bør lægges under Gejstligheden, være fortrinsvis religiøs og tidligt vænne Børnene til Ærefrygt for den Autoritet, de deres Liv igjennem skulle lyde.

Den haardnakkede Fremdragen af Autoritetsprincipet er da det afgjørende, det herskende Træk i hele denne Litteraturgruppe. De franske Restauratorer hævde det med saa meget større Li-

denskab end Tysklands, dels paa Grund af Race-ejendommeligheden, dels paa Grund af den konfessionelle Forskjel. Den reaktionære tyske Litteraturbevægelse grunder, som vi have set, i Subjektivisme; dens Princip er Selvraadigheden.*) Saa helstøbt katholsk, saa autoritetsdyrkende som den franske Reaktion, blev den tyske Romantik trods sine katholske Tilbøjeligheder og Abekatterier aldrig. Den germaniske og protestantiske Individualisme stred bestandig imod. Den franske Samfundsaand gav lettelig efter. Til Gjengjæld er den helstøbte og fuldblodige Reaktion nok saa interessant som den uvisse og halve.

Endnu i det Øjeblik, da Omslaget er nær, og den hele Skoles Opløsning ikke langt borte, se vi Lamennais i sin Bog om Ligegyldigheden mod Religionen hævde, at ikke Følelsen, og lige saa lidet Forskningen, men *Autoriteten* er Kjendemærket paa den sande Religion, «saa at den sande Religion ubestrideligt er den, der hviler paa den størst mulige *synlige Autoritet.*» Og strax fra Bevægelsens Begyndelse af gives alle Definitioner i samme Aand. For Bonald er Religionen det rene Ordenspoliti. Her som Bevis nogle Sætninger, jeg har samlet i hans Skrifter:

«Religionen, der er det almindelige *Baand* i ethvert Samfund, strammer fortrinsvis det po-

*) Den romantiske Skole i Tyskland. Anden Udgave. S. 58 ff.

litiske Samfunds Knude; selve Ordet Religion (religare) antyder tilstrækkeligt, at den er de menneskelige Samfunds, Familiers og Staters naturlige og nødvendige *Baand*. — Religionen bringer *Orden* ind i Samfundet, fordi den lærer Menneskene, hvorfra *Magten* og Pligterne stamme. — Religionen indeslutter væsenligt Principerne *for al Orden*. — Religionen vil triumfere, fordi *Ordenen*, som Malebranche siger, er Aandernes ukrænkelige Lov.» — Ja han udbryder i sin Glæde over den stigende Reaktion: «Allerede se vi rundt om i Europa alle med Rette berømte Skribenter indrømme eller forsvare Nødvendigheden af den kristelige Religion og stemple deres Værker med Seglet af dens Udødelighed; thi lad Skribenterne mærke sig det: alle de Værker, i hvilke *Ordenens* Principer ere negtede eller bekjæmpede, ville sporløst forsvinde, og kun de, i hvilke de forsvares eller respekteres, ville naa til Efterverdenen med Hæder.» Man ser, at om Troesinderlighed, om Religiøsitet, om Følelse er her ikke Tale. Religionen er Baandet, er Ordenen, er Autoritetsprincipet. Hvilken Afstand fra Tyskland, hvor selv Maaneskinssværmeriet blev Religion!

Underligt nok faar Bonald endog ved den stærke Hævden af Religionen som Orden en ham sikkert meget ukjær Lighed med den Mand, han omtrent afskyede mest af alle, med Robespierre nemlig, der jo ogsaa elskede Ordenen med Liden-

skab og vilde have en offentlig Kultus for dens Skyld. Forskjellen er den, at Robespierre ingen anden Orden ønskede end den, der bevarede Revolutionens Erobringer, men Bonald ved Orden forstaar Indbegrebet af al gammel Overlevering.

De Maistre mødes med ham paa dette Punkt. Han siger: «Uden Pave ingen Suverænitet, uden Suverænitet ingen Enhed, uden Enhed ingen *Autoritet*, uden Autoritet ingen Tro.» Han stiller Monarkiet over al Kritik og Forskning, idet han lærer, at det er et *Mirakel.* Han forherliger den raa Myndighed som saadan, idet han theoretisk lægger det militære Samfund ind under Korporalstokken, det borgerlige ind under Bøddeløxen.*) Det sidste gjorde Robespierre praktisk, men først da han ikke saa nogen Frelse for Revolutionen uden i et Diktatur. Saaledes mødes da ogsaa De Maistre med Robespierre, og han sætter Kronen paa Værket ved at lovsynge Inkvisitionen.

Hvad disse Skribenter vilde hævde, det er da Autoritet og Magt. Magten kuldkastes i Staten ved «folkelige Institutioner», der udsætte for tvungent Ministerskifte; den trues i Religionen, dersom Præstestanden opnaar relativ Uafhængighed af Rom (derfor De Maistres Bog mod Gallikanismen), og dersom den stilles frit, (som Bonald kalder

---

*) Den romantiske Skole i Tyskland. Anden Udgave. S. 17 og 489.

det, «ved Presbyterianismen»), den omstyrtes i Familien i det Øjeblik Skilsmisse paa nogensomhelst Betingelse tilstedes. Konge, Minister og Undersaat, Pave, Præst og Myndighed, Mand, Hustru og Barn, det er for Bonald uadskillelige Trekløvere, dannede i Treenighedens Billede. Som uadskillelige sikre de Autoritetens og Ordenens store Grundtanker.

Saa have vi da ved paa mange spredte Punkter at jage vor Sonde ned og allevegne møde samme Grundtanke fundet den nye Periodes herskende Ide. Vi kunne kalde den med mange Navne: Det er *Udvorteshedens* store Princip i Modsætning til den individuelle Følelses og den personlige Forsknings. Det er *Theokratiets* store Princip, Guds Suverænitet i Modsætning til Folkets, *Autoritetens og Magtens* Princip i Modsætning til Frihedens, Menneskerettighedernes og de solidariske Pligters Principer. Og naar vi nu kaste et Blik ud over Menneskelivets forskjellige Rammer, saa træffe vi ogsaa der overalt samme Løsen og samme hvide Fane. Ideen afpræger sig paa alle Omraader.

I Staten bevirker den, at Retsprincipet viger for Magtprincipet, der saa bestemmes som guddommelig Magt og bliver til Kongedømmet af Guds Naade. I Samfundet fortrænger den Broderskabets Ide og erstatter den med et halvt patriarkalsk, halvt tyrannisk Faderforhold, ligesom Lighedens Ide viger for Afhængighedens. I Moralen udsletter den den indre Lov og henviser til Concilier

og Buller. Den definerer Religionen ikke som Troen, men som Baandet, som hin «politiske Lænke», Revolutionsmændene netop havde udskjældt den for at være. Den hævder Uopløselighed i Ægteskabet som i Staten. Den lærer, at Mennesket har faaet Sproget direkte fra Gud og dræber dermed i Fødselen Filologien for at bygge en theologisk Pyramide over dens Lig. Den umuliggjør Erkjendelseslæren ved at give Forskningen den stærkest mulige synlige Autoritet til Rettesnor. Den fordummer den opvoxende Slægt ved at henlægge dens Opdragelse under et en Jesuitergeneral blindt lystrende Korps af fine, velopdragne Halvmænd.

Og da denne Retning ikke længe efter dens kraftige Fremtræden faar sin Poesi, saa stempler den snart ligeledes Epopeen, Romanen, Digtet, Oden, ja Theatret med sit Karaktermærke. Ogsaa i Poesien herske Liljerne. Den nye Digterskole faar Navn af den serafiske.

Dens Helte, dens typiske Personligheder, blive Martyren som hos Chateaubriand eller Profeten som hos Hugo og De Vigny. Digterne søge deres Inspirationer i Bibelen og Milton. Digterinder som Fru de Krüdener optræde som Profetinder og gribe som saadanne virksomt ind i Tidernes Udviklingsgang. Oder og Meditationer dreje sig som hos Hugo og Lamartine om Kongers Salvning og Kronprinsers Fødsel. Greven af Chambords er neppe mindre end et Mirakel og bliver besunget

Frankrig over. Med Korset i Haanden driver Chateaubriand den hedenske Mythologi ud af Epopeen, med Korset i Haanden jage Lamartine og Hugo den hedenske Mythologi ud af Lyriken. Paa Theatret optræde de Tempelherrer og de Makkabæere, vi kjende fra Zacharias Werners «Dalens Sønner» og «Makkabæernes Moder». Det første Æmne behandles af Raynouard, det andet af Guiraud. — Der gives ingen Følelse i Menneskehjertet, intet Omraade i den menneskelige Aand og ingen Afart af Litteraturen som denne Gjenoprejsning af en Fortids Grundvæsen ikke, før den forsvinder, faar mærket med sit Aandspræg.*)

IV.

Det er Chateaubriand's «Le génie du christianisme», hvis oprindelige Titel var den betegnende «Les beautés de la religion chrétienne», der betegner Overgangen fra Reaktionens første til dens andet Stadium, idet dette Værk, koldt og lidet følsomt som det er, søgte at hævde og gjenindsætte Autoriteten igjennem en Appel til Følelse og Fantasi.

*) Bonald: Théorie du pouvoir I—III. La Législation primitive. Essai analytique sur les lois naturelles. Du divorce. — Barante: Tableau de la littérature française au 18me siècle. — Lamennais: Essai sur l'indifférence en matière de religion. — Laurent: Histoire du droit des gens. Tome XVI.

Det Forsvar for Kristendommen, som her leveredes, var af en hidtil ukjendt Art, fordi det henvendte sig til Indbildningskraften, ikke til Troen, til Følelsen, ikke til Intelligensen. Skriftet synes ligesom overbevist om, at Intelligensen nu var antikristelig og Troen forsvunden.

Forfatteren selv havde faa Aar i Forvejen været Fritænker, ja Materialist. I en ham tilhørende Bog fandt Sainte-Beuve efter hans Død Randbemærkninger tilføjede med hans egen Haand, der levere Beviset derfor. Ved disse Ord «Gud, Materien og Skjæbnen er Et» har han tilføjet: «Det er mit System, det er det, jeg tror paa.» Hvor der i Texten staar følgende Tankegang: «Du siger, at Gud har skabt Dig fri. Det er ikke Spørgsmaalet: Har han forudset, at jeg vilde falde, at jeg evigt vilde blive ulykkelig? Ja utvivlsomt. I saa Fald er Eders Gud kun en frygtelig og urimelig Tyran», har han i Margenen sat: «Denne Indvending er uigjendrivelig og styrter det hele kristelige System fuldstændigt overende. For Resten tror Ingen mere derpaa.»

Dette er Chateaubriands Ungdomsstandpunkt, som han dog kun i kort Tid indtog; thi han var altfor skeptisk af Anlæg til at kunne holde selv en negativ Overbevisning fast. Hvad der var af Tro i det attende Aarhundredes Filosofi, Overbevisningen om det stadigt fortsatte menneskelige Fremskridt, har rimeligvis først stødt ham tilbage

og med denne Overbevisning faldt snart hans Ungdoms andre. Selv giver han den Grund til sit Omslag, at hans Moder ved sin Død efterlod den Bøn til ham, at holde fast ved hendes Tro. «Jeg græd og troede», siger han.

Selv omvendt eller halvvejs omvendt ad Følelsens Vej forsøgte han nu at paavirke Andre paa samme Maade. Kunde man ikke mere vente at finde intellektuel Modtagelighed for Kristendommens Dogmer, saa kunde man dog altid vente Sympathier for dens rørende og ophøjede Poesi. Det var en original og tidssvarende Ide at forvandle Apologien til Poetik. Han helliger Kirkeklokkernes mildt melankolske Klang et helt Kapitel. Han beskriver den simple Landsbykirkes idylliske Ro. Han giver Billeder og Lignelser, hvor man venter Beviser. Bonald brugte det Udtryk, at i Bøger, der vare Forstandsværker som hans egne, viste Sandheden sig som en Konge i Spidsen for sin Hær paa en Kampdag, men i Bøger som Chateaubriands lignede den snarere en Dronning paa hendes Kroningsdag, omgivet af hvad Pragtfuldt og Yndefuldt man blot havde kunnet opdrive. Meningen er, at Chateaubriand snarere vil røre end overbevise. I Privatsamtale udtrykte Bonald sig iøvrigt mere ligefrem. Han sagde: Jeg gav mine Piller som de var, han gav sine med Sukker.

Ingen Bog afgiver visselig en bedre Maalestok for hvor lidet dyb den religiøse Renaissance var,

end denne. Dens Synsmaade er den, som man er bleven enig om at kalde den romantiske. Den vender sig mod Fortiden, og da Romantikeren er et Fantasimenneske, ser han Fortiden i et fantastisk Lys. Romantikerens Religion er en Paradereligion, et Redskab for Politikeren, en Lyra for Digteren, et Sindbillede for Filosofen og en Modesag for Verdensmanden.

Som de tyske, de danske og senere de franske Romantikere sværmer Chateaubriand for det Mysteriøse og begynder sit Forsvar for Autoritetstroen med at paaberaabe sig det Mysteriøse i Livet i ren Almindelighed. «Der gives ikke andet Skjønt eller Sødt eller Stort i Livet end det Hemmelighedsfulde. De vidunderligste Følelser ere de, som paa en Gang bevæge og forvirre os. Undseelse, kysk Elskov, rent Venskab ere fulde af Hemmeligheder . . . Er Uskyldigheden, som i sit Væsen kun er en hellig Uvidenhed, ikke det mest uudsigelige Mysterium? — Kvinderne, Menneskehedens skjønnere Halvdel, kunne ikke leve uden Mysterier?»

Springet herfra til Dogmerne i en positiv Religion synes stort.

Der er noget Beslægtet i den Maade, paa hvilken De Maistre bruger Mysteriet. Det gjælder for ham blot om at vise, at en eller anden Institution er uforklarlig, saa tror han at have bevist, den er guddommelig. For arveligt Monarki og

arvelig Adel lader der sig formentlig ikke anføre nogen rationel Grund — Bevis nok for at de ere af Guds Naade. Hvad lader der sig sige til Forsvar for Krig? Ikke meget, mener han; følgelig er Krigen et Mysterium. Ser man nøjere til, begriber man, at denne Vending er nødvendig. Autoriteten fordrer som sit Modstykke Mysteriet. Saaledes siger Michaud i Dedicationen af Digtet «Le printemps d'un proscrit» 1803: «Samfundet bør have sin mysteriøse Side lige saa fuldt som Religionen, og jeg har altid tænkt, at man undertiden burde tro paa Fædrelandets Love, som man tror paa Guds Bud. Saavel i det daglige Liv som i Politiken er der Sager, man udfører bedre, naar man ikke tænker paa den Aarsag, der bringer En til at handle.»

Chateaubriands Skrift var glimrende og blændende ved sin Form. Uden disse Egenskaber havde det ikke gjort den Opsigt, det vakte; det indeholder Naturbeskrivelser, Stemningsudbrud og ganske enkelte Bemærkninger af Værdi. Men dets litterære og poetiske Værd er dog sammentrængt i Novellerne «Atala» og «René», der efter Chateaubriands oprindelige Ide skulde udgjøre Kapitler af Værket, hvor de vilde have gjort besynderlig Figur mellem Kapitler som det om Missionærerne og det om de barmhjertige Søstre. De bleve nu imidlertid udsendte som Prøveballoner længe før Værket, og

med dem have vi Intet at gjøre; dem have vi paa sit Sted set i deres historiske Betydning.*)

Værkets Methode bestod efter Forfatterens eget Udsagn ikke i en Godtgjørelse af at Kristendommen er fortræffelig, fordi den kommer fra Gud, men af at den kommer fra Gud, fordi den er fortræffelig (excellent).

Chateaubriand viser, at man har havt Uret i at ringeagte Kristendommen, at den har smukke, ophøjede, poetiske Sider. Han overser, at selv om det lykkes ham paa mange Punkter at eftervise Sneversyn hos Encyclopædisterne, mod hvem han uafbrudt polemiserer, saa leverer dette Forhold jo ingen Art Bevis for Religionens guddommelige Udspring.

Det hele Værk er i Virkeligheden fremgaaet af den Uvilje og Ringeagt der efterhaanden havde udviklet sig hos ham for det 18de Aarhundredes Filosofi og Digtning. Dets Aand forekom ham nu dræbende, kvælende for al Menneskesjælens højere Higen og Tragten. Dette Aarhundrede havde miskjendt Pathos og Poesi. Det gjaldt da om at forkaste hvad det havde lovprist og at prise hvad det havde vovet at forsmaa. Men hvad havde det forsmaaet som Kristendommen!

Chateaubriand var ikke nogen religiøs men en litterær Natur og han havde en frugtbar litterær

*) Emigrantlitteraturen Anden Udgave 44 ff., 78 ff.

Ide. Han indsaa at det klassiske Tidsrum i Frankrig havde levet sit Liv til Ende og udtalte den Paastand at Efterligningen af den hedenske Oldtids Værker nu burde være forbi. I ikke mindre end 250 Aar havde den idetmindste tilsyneladende varet ved. Digterne havde undgaaet de nationale og religiøse Æmner og hyldet den antike Mythologi; i Slutningen af det 18de Aarhundrede havde de end ikke mere efterlignet Oldtiden, men deres egne Poeter fra det 17de Aarhundrede. Nu var det nok, nu burde Frankrig afskaffe den mythologiske Digtning og faa sig en Litteratur, der var beaandet af Landets egen Historie og Landets egen Religion.

Ad denne Omvej kom han til sin Hævden af Kristendommens Skjønhed og til sit Forsvar for den som mere æsthetisk end noget Hedenskab.

Forsvarsmethodens Karakter leverer Beviset for Beskaffenheden af den hele Retning, som Værket indleder. Foran dets æsthetiske Parti er stillet et dogmatisk, der overensstemmende med Bogens hele Manér gaar ud paa at opvise de kristelige Dogmers Skjønhed. Her nogle Exempler paa de urimelige Konsekvenser, hvortil denne Hvor-skjønt!-Stil førte.

Om Kommunionen siger Chateaubriand: «Vi vide ikke, hvad man skulde kunne indvende mod et Sakramente, der bringer En til at gjennemløbe en saadan Kreds af poetiske, moralske, historiske

og metafysiske Ideer, mod et Sakramente, der begynder med Blomster, Ungdom og Ynde og som ender med at lade Gud nedstige til Jorden for at hengive sig til aandelig Næring for Menneskene.» Hvad man skulde kunne indvende! ikke det Mindste, ifald dette er sandt.

Trods Skjønskranteriet gaar Chateaubriand tilværks med ikke ringe Pedanteri. Coelibatet betragtes først fra det moralske Synspunkt og kaldes, saaledes undersøgt, den mest moralske Institution af alle, saa helliges der det et nyt Kapitel med den en Smule komiske Titel «Undersøgelse af Jomfrueligheden, set fra det poetiske Synspunkt»: Dette slutter med følgende Tirade: «Saaledes ser man, at Jomfrueligheden, der hæver sig fra det nederste Led i Væsenernes Kjæde [dens Betydning undersøges nemlig ogsaa hos Dyrene], strækker sig op til Mennesket, fra Mennesket til Englene og fra Englene til Gud, hos hvem den taber sig.» Og hertil var i Originaludgaven, som om dette ikke var nok, endnu føjet: «Gud er selv Altets store Ensomme, Verdenernes evige Pebersvend (célibataire)». Det undrer, at Faderforholdet til Treenighedens anden Person slet ikke kommer i Betragtning.

Med des større Fynd kan Forfatteren da hævde Jomfrueligheden for Frelserens Vedkommende. Han siger:

«De Kristnes Lovgiver fødtes af en Jomfru

og døde jomfruelig (vierge)». Og hertil føjer han saa disse Ord: «Har han ikke herved villet lære os, at i politisk og naturlig Henseende var Jorden naaet til Fuldtallighed med Hensyn til sine menneskelige Beboere, og at vi nu langt fra at burde mangfoldiggjøre Slægten, omvendt burde se at indskrænke Indbyggerantallet.»

Man staar maalløs ved at se Malthus udkomme som Facit af denne kristelige Romantik. Hvem havde vel troet at der var saa megen Nationaløkonomi i Evangelierne!

I Anledning af Treenigheden staar der: «Tallet 3 synes i Naturen at være Tallet fremfor alle; det er ikke frembragt, hvorfor Pythagoras kaldte det Tallet uden Moder. Man kan opdage en og anden dunkel Tradition om Treenigheden selv i Flerguderiets Lærdomme. Gratierne havde taget den til Grænse for deres Tal.»

Saaledes bæres hos Chateaubriand Treenigheden af Gratierne som Kariatider. Og hertil svarer, at han godtgjør Korsets Guddommelighed ved en Henvisning til Stjernebilledet det sydlige Kors.

Til Forsvaret for de kristelige Dogmer svarer et Forsvar som dette for den kristelige Ritus: «I Almindelighed kan man svare, at den hele kristelige Ritus er i højeste Grad sædelig, allerede af den Grund, at den er bleven udøvet af vore Fædre, at vore Mødre have staaet som kristne Kvinder ved vor Vugge og at Religionen har sunget sine

Psalmer over vore Fædres Kister og ønsket dem Fred i deres Grave.» Var det ikke allerede i og for sig klart, at dette Forsvar lader sig anvende for en hvilkensomhelst Religion, vilde hertil endnu ved denne Lejlighed komme, at det netop passer allermindst i et Tilfælde, hvor det gjaldt om at bringe Sønnernes Slægt til at rive sig løs fra Fædrenes antikristelige Livsanskuelse.

Ikke mindre burleske ere de Beviser til Bedste for en Theodiké, der i Værket hentes fra Naturbetragtningen. Chateaubriand siger: «Er en Krokodille, en Slange, en Tiger mindre kjærlige mod deres Smaa end en Nattergal, en Høne, ja en Kvinde? . . . Er det ikke lige saa mirakuløst som rørende at se en Krokodille bygge Rede og lægge Æg som en Høne og et lille Uhyre komme ud af Skallen ganske som en Kylling? Hvor mange rørende Sandheder indeholder ikke denne Kontrast! hvor bringer den En ikke til at elske Guds Godhed!»

Rent ud humoristisk er Chateaubriands Paavisning af guddommelige Hensigtsaarsager i Naturen. Han forklarer, at Trækfuglene komme til os paa en Aarstid, hvor Jorden ikke mere giver Afgrøde, i det Øjemed at blive spiste. Han udvikler, at Husdyrene fødes nøjagtigt med den Grad af Instinkt, som er nødvendig til at de kan tæmmes.

Hvor Nykatholicismens Mænd komme ind paa Nogetsomhelst, der vedrører Natur eller Naturvidenskab, der blive de regelmæssigt højkomiske.

Hvem der har Lyst, kan i Chateaubriands Anmeldelse af Bonalds «Législation primitive» efterslaa hans Forfærdelsesudbrud over at have hørt en lille Dreng besvare Lærerens Spørgsmaal: Hvad er Mennesket? med Svaret: Et Pattedyr. Og i samme Aand udtaler De Maistre ofte, at den hele Kemi trænger til en Reorganisation fra theologisk Side, og at det nok vil lykkes en eller anden ærlig Lærd at vise, det ikke er Maanen, men Gud, der er Skyld i Ebbe og Flod, samt at Vandet, som er et Element, ikke lader sig opløse i Ilt og Brint. Ja han mener, at Fuglene afgive et levende Bevis imod Tyngdeloven. En af Personerne i hans «Soirées de Saint-Pétersbourg» bemærker i den Henseende, at Fuglene overhovedet er mere overnaturlige end de andre Dyr, hvad allerede viser sig i, at Duen har den udsøgte Hæder at forestille den hellige Aand. At Krokodillen lægger Æg, at Fuglene flyve, det er Mirakler for disse Mænd.

Efter Værkets dogmatiske Del er det, at den æsthetiske, som udgjør dets Kjærne, følger. Her bestræber Chateaubriand sig for at vise, at «af alle Religioner, der nogensinde have existeret, er den kristelige Religion den mest poetiske, den mest menneskelige, den gunstigsté for Friheden, Kunsten og Litteraturen, at den moderne Verden skylder den Alt, fra Agerdyrkningen af til de abstrakte Videnskaber, fra Tilflugtsstederne for Ulykkelige til de Templer, der byggedes af Michel Angelo og

prydedes af Rafael, at der ikke gives noget mere Guddommeligt end dens Moral, intet mere Elskeligt og Højtidsfuldt end dens Dogmer, dens Lære og dens Kultus, at den begunstiger Geniet, renser Smagen, udvikler de dydige Lidenskaber, giver Tanken Kraft, skjænker Skribenten og Kunstneren de ædleste Former o. s. v.»

I 200 Aar havde den store Strid, om det litterære Fortrin tilkom de Gamle eller de Moderne, strakt sig igjennem den hele nyere Litteratur, et Stridsæmne, der allerede sysselsatte Corneille og Racine, der gav Stødet til de ældste Oversættelser af klassiske Oldtidspoesier og hvis Drøftelse lidt efter lidt havde ført til, at den moderne Aand fattede sig sammen i Selvtillid efter det første overvældende Indtryk af Antikens Herlighed. Det var denne tohundredaarige Forhandling, som Chateaubriand nu optog paany i en ikke hidtil anvendt Form som Drøftelse af Kristendommens Værd for Poesien og Kunsten i Sammenligning med de gamle Mythologiers. Paa den forunderligste Maade skjødes det af ham tilside, at det dog ikke kommer an paa, om en Religion er poetisk eller i hvilken Grad den er det, men om den har Sandheden for sig eller ej. Og til hvilke Midler maa saa Chateaubriand ikke ty for at belægge sine Paastande! Han sammenligner f. Ex. det hedenske Tartarus æsthetisk med det kristelige Helvede. Hvor meget

har ikke dette forud! «Torturernes Poesi og Kjødets og Blodets Hymner.»

Saaledes klirrer han poetisk med Helvedes Marterredskaber, bruger dem som æsthetiske Rangler for det nye Aarhundredes gamle og sløve Børn og bringer en Salonkristendom paa Mode til Brug for de højere og afspændte Samfundsklasser i Frankrig. I det 17de Aarhundrede havde man troet paa Kristendommen, i det 18de havde man fornegtet og udryddet den, i det 19de begyndte nu den Art af Religiøsitet, som bestod i vemodigt at gaa udenom Kristendommen, som man gaar rundt om en Musæumsgjenstand og sige: hvor poetisk! hvor rørende og hvor dejligt! Man anbragte en Klosterruin i sin Have og satte en Automat klædt paa som en Eremit til at passe paa Ruinen. Et Guldkors blev paany en Toilettegjenstand for en Dame af det gode Selskab og man rørtes til Taarer ved Kirkeconcerter. Man blev bevæget ved Tanken om, hvilken Trøst Religionen er for den Fattige og Nødlidende. Man havde mistet den gamle Tids enfoldige Tro og holdt sig til det Ydre, den katholske Kirkes poetiske, sociale og politiske Indflydelse. Man sminkede Autoritetsprincipet, saa gammelt og saa aflægs som det var, op med sentimental og poetisk Sminke, for at det kunde se ungt og indbydende ud, men opnaaede kun at gjøre det forhen saa frygtelige Princip til Latter.

Og som Constant nu skrev sin Bog om Reli-

gionerne i Huset hos sin Veninde Fru de Charrière, saaledes Chateaubriand dette Værk hos sin opofrende og fortrolige Veninde Fru de Beaumont; hun hjalp ham med Sammensøgningen af de Citater, han havde Brug for til det. Til nogen Verdslighed synes da Skriftet at have levnet Rum i hans Sjæl.

Hvor deklamerede ikke Chateaubriand senere under Ludvig den 18de mod de gifte Præster, med hvilken Harme ophidsede han ikke imod dem det royalistiske og katholske Parti, hvor ivrigt sørgede han ikke for at faa dem unddraget hver Skilling af deres Lønning til Straf for, at de havde benyttet sig af Republikens Love og giftet sig som enhver anden Borger! Og var han da ikke selv, «den ydmyge Levit», som han i Fortalen kalder sig, som Forfatter til «Kristendommens Aand» en Slags Præst, ja mere end en almindelig Præst, og var han ikke gift, endda gift uden Præst? Jeg anfører dette Træk, fordi det er et af de tusinde Symptomer paa Noget, der viser sig overalt i den hele Gjenindførelse af det Kirkelige, og om hvilket jeg ikke tror, at Ordet Hykleri skjønt stygt er for grovt et Ord.

Saaledes er denne Bog og saaledes blev den til. Dens uhørte Held og dens uhyre Indflydelse give den en Betydning, som den ikke vilde have ved sig selv. Det var Øjeblikkets Bog, den indsmuglede Autoritetsprincipet, som snart skulde bestige Tronen, i en Indpakning af Føleri.

V.

Dets Tronbestigelse blev hidført af en Mand af helt andet Malm.

Grev Joseph de Maistre fødtes i Aaret 1754 i Chambéry i Savoien i en Familie, som tilhørte den høje Embedsstand, og som i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede var indvandret fra Frankrig. I Forældrenes Hus raadede Faderens strenge og myndige Aand, baaret af gammeldags Religiøsitet. Joseph de Maistre, som var det ældste Barn af ti, blev opdraget i saa ubetinget en Lydighed, at han endnu ved Universitetet i Turin aldrig tillod sig at læse en Bog uden at have skrevet til sin Fader om Tilladelse dertil. Han fordybede sig fra sin unge Alder af i alvorlige Studier, og lærte syv Sprog, hvad der for en Fransktalende endnu er en Sjældenhed men da var en større. Han gik Embedsvejen, blev Øvrighedsperson og Senator i sin Fødeby som hans Fader før ham, og giftede sig 32 Aar gammel.

Han var Familiefader med to Børn, da den franske Revolution brød ud og foranledigede en gjennemgribende Omvæltning i hans Livsskjæbne. Savoien blev indlemmet i Frankrig, og han forlod sit Hjem for at blive sin Konge tro; man gav ham Valget mellem at blive Borger af den franske Republik og at se sine Godser konfiskerede; han vaklede ikke. Han levede nu nogle Aar i Schweiz, for-

fattede der sit første (anonyme) Arbejde «Considérations sur la France», skrevet 1796, udgivet i London 1797, og lærte der bl. A. Fru de Stael at kjende, hvem han fandt saa «forrykt» som den moderne Filosofi efter hans Opfattelse maatte gjøre enhver Kvinde, men hvem han forøvrigt kalder «forbausende aandrig, især naar hun ikke stræbte at være det». De disputerede saa Funkerne fløj uden nogensinde derfor at blive Uvenner.

I 1797 da Kongen af Sardinien bukkede under og nødsagedes til at forlade sine Besiddelser paa Fastlandet for at ty ud paa sin Klippeø, var Grev de Maistre netop i Turin. Han maatte flygte derfra til Venedig, hvor han ankom efter mange Gange at have været i Livsfare og hvor han med sin Familie led stor Nød. Fra Aaret 1800 af var han den højeste Øvrighedsperson paa Sardinien og forsøgte med Møje at hidføre faste Tilstande i Øens slappede Retsvæsen. 1802 udnævnte den fra alle Sider forladte Konge ham til sin Minister i Petersburg. Overtagelsen af denne Post tvang ham til at skille sig fra sin Familie, til hvilken han var knyttet ved de inderligste Baand. Gagen var saa ussel, at den neppe kunde brødføde ham, end mindre flere. Han var saa fattig, at han ikke engang ejede en Pels. Men i Rusland, hvor Alexander den Førstes Regjering netop da stod i Flor og hvor det lige strax lykkedes den fattige Minister for en Magt, der næsten ikke kom

i Betragtning, at vinde Kejserens Tillid i aller højeste Grad, udfoldede de Maistres Evner og Indflydelse sig helt. Hans Karakters Fasthed og Renhed, hans udpræget monarkiske og konservative Anskuelser, endelig hans kundskabsrige Aands Skarphed og Vid sikrede ham en overlegen Stilling ved et Hof, hvis Herre hverken manglede Sans for en ualmindelig Karakter eller for fremragende Evner.

Skjønt af Nationalitet en Piemonteser og af Livsstilling som Diplomat nødvendigvis til en vis Grad Kosmopolit, tilhører Joseph de Maistre ved sit Sprog og ikke ved det alene den franske Litteratur. Alle hans litterære Forudsætninger vare franske, og der var i hans Aands hele Anlæg meget Fransk. Ikke blot var Frankrig ham altid den centrale Magt i Europa og Frankrigs Konge som den «allerkristeligste» Monark nødvendigvis Hovedstøtten for den monarkiske og kristelige Statsorden, men han holdt i Grunden med Frankrig, selv naar dets Fjender kjæmpede for hans Ideer imod det. Trods Alt glædede han sig, naar han saa det republikanske Frankrig slaa de allierede Hære. Thi disse vilde Frankrigs Deling, Tilintetgjørelsen af dets Indflydelse: «Men vore Efterkommere, der ville bryde sig saare lidt om vore Lidelser og der ville danse paa vore Grave, ville lettelig trøste sig over de Udskejelser, som vi have været Vidner til og som have bevaret det skjønneste

Rige efter Himmeriges udelt.» Han ønsker Sejr over Jacobinismen, men ikke Frankrigs Ødelæggelse, thi den vilde være enstydig med «Menneskeslægtens uigjenkaldelige Fordummelse.»

Han følte sig da ogsaa i visse Maader som af fransk Blod. Hele sit Liv igjennem hævder han og opfylder han sin Troskabspligt som Kongen af Sardiniens Mand og Tjener, men naar han bliver mere end almindeligt slet belønnet for sine Tjenester, kommer Følelsen af egentlig ved en Art Naturfejltagelse ikke at være bleven Franskmand op i ham. Det hedder i en af hans Depecher: «Jeg kan ikke faa ud af mit Hoved, at jeg, hvordan jeg end bærer mig ad, slet ikke er den Mand, som passer for Hs. Majestæt. Undertiden indbilder jeg mig i mine poetiske Drømmerier, at Naturen en Gang har baaret mig i sit Forklæde fra Nizza til Frankrig, har gjort et Fejltrin paa Alperne (hvad der er saare undskyldeligt hos en gammel Dame) og at jeg saa faldt ned i Chambéry. Hun havde skullet gaa lige til Paris, eller idetmindste standse i Turin, hvor jeg kunde have udviklet mig; men den uheldbredelige Dumhed er nu engang gjort den 1 April 1754. Jeg finder i mig selv, jeg véd ikke hvilket gallisk Element, for hvilket jeg øvrigt har den Respekt, som jeg skylder det.» *) — Saaledes er det ikke blot muligt men nødvendigt

*) Corréspondance diplomatique I 197.

at nævne hans Navn først blandt deres, der i Frankrig have hidført den voldsomme aandelige Reaktion mod det attende Aarhundredes Grundtanker.

Allerede i 1796 røber hans første Bog Karakteren af den Reaktion, han giver Udtryk og haardnakket Konsekvens. Det gjælder for ham endnu under Revolutionen, men i det Øjeblik da Kontra-Revolutionen er ved at komme til Kræfter, om at hævde de to Magter, som Aarhundredet havde gjort det af med, Troen paa det Overnaturlige og Dyrkelsen af den politiske Tradition.

Han udvikler at ethvert Folk som ethvert Individ har sin Sendelse at opfylde. Frankrig har paa den mest skyldbetyngende Maade misbrugt den Øvrighedsstilling, som var det overdraget i Europa. Det stod i Spidsen for det religiøse System, og ikke uden Grund kaldtes dets Konge for den allerkristeligste. Da det nu har brugt sin Indflydelse til at handle stik imod sit Kald og demoralisere Europa, kan man ikke undre sig over at det ved frygtelige Tugtelser bliver ført tilbage til den rette Vej. Den franske Revolution har havt et *satanisk* Præg, der skiller den fra alt, hvad man har set og maaske fra alt, hvad man vil faa at se. Dens saakaldte Lovgivere have udtalt et Ord som dette «Folket lønner ingen Kultus», et Ord, som næsten tyder paa Had til Guddommen.

Allerede Rousseau, som dog er «det Menneske,

der mest har taget fejl» indsaa, at kun en snever og hovmodig Filosofi i Stifterne af Religioner som den jødiske eller muhamedanske saa' blot heldige Bedragere. Filosofien er en desorganiserende, Religionen alene en organiserende Magt. Men ingen Religion i Verden kan sammenlignes med Kristendommen. Den alene er skjønt grundet paa mirakuløse Kjendsgjerninger og skjønt en Aabenbaring af ufattelige Dogmer, bleven troet 18 Aarhundreder og forsvaret af Tidernes første Mænd fra Origines til Pascal. Nu er den bleven styrtet og dens Altre væltede; Filosofien staar som Sejerherre, men hvis Kristendommen udgaar af denne Prøvelse mere ren og mere stærk end nogensinde, saa gjør Plads, Franskmænd! for den allerkristeligste Konge, løft ham op paa hans gamle Trone, rejs hans Oriflamme og lad den forkynde, at Kristus befaler, styrer og sejrer!

Der gives ingen anden Regjeringsform end Theokrati, og enhver Forfatning kommer fra Gud. En Forfatning fremgaar aldrig af en Forhandling, og Folkenes Rettigheder er aldrig skrevne, eller de Grundlove, som er skrevne, er aldrig andet end Erklæringer af ældre Rettigheder, om hvilke man kun kan sige at de existere, fordi de existere. Forfatningen af 1795 er som de tidligere revolutionære gjorte for *Mennesket*. Men der gives ikke *Mennesker* i Verden: «Jeg har i mit Liv set Franskmænd, Italienere, Russere osv., jeg véd

endog — takket være Montesquieu — at der gives Persere; men *Mennesket* har jeg aldrig i mine Dage mødt; hvis det existerer, er det imod mit Vidende.» Nej, naar Befolkningen, Sæderne, Religionen, den geografiske Beliggenhed, de politiske Forhold, Nationalformuen, de gode og slette Egenskaber hos et vist Folk er givne, saa er en Forfatning Løsningen af den Opgave, at finde de Love, som passe for dette Folk.

Han undersøger, hvorledes Kontrarevolutionen vil finde Sted, og han viser meget forstandigt Urimeligheden af den Antagelse, at den kun kan komme som Resultat af folkelig Vilje. Fire eller fem Personer, siger han, vil maaske give Frankrig en Konge. Breve fra Paris ville forkynde Provinserne, at Frankrig har en Konge, og Provinserne ville raabe: Leve Kongen! Og De Maistre forudsiger Gjenindsættelsen endog i Enkeltheder. Han gjør det i Kraft af sin haardnakkede Forsynstro paa et Tidspunkt, da saadanne Forhaabninger maatte synes byggede paa Sand. Og han viser allerede her den interessante Forening af yderliggaaende Begejstring for de førrevolutionære Tilstande med den praktisk politiske Sans, der leder til Undgaaen af en Doktrinarisme, som vilde gjøre disse Tilstandes Tilbageførelse umulig, idet han med Hensyn til det kildne Spørgsmaal, om Kongemagtens Tilbagevenden vil medføre National-Ejendommenes Tilbagegivelse til deres rette Ejermænd,

udtrykker sig med en Forsigtighed, der staar i stærk Strid med Skriftets overbeviste og udæskende Tone. Han forklarer, at en revolutionær Regjering efter sit Væsen afgiver et ustadigt Herredømme. Under den er Intet fast. Da nu Erhvervelsen af Nationalejendomme efter den almindelige Opfattelse ikke endnu er befriet for den Plet, der oprindeligt klæber ved den, saa vilde en Regjering, der aldrig betragtede det som sig forment at omstyrte det engang Gjorte, efter al Sandsynlighed falde over disse Godser og Grunde, saasnart den kunde: «Derimod er under et stadigt Regimente Alting stadigt, saa det endog for Erhververne af Nationalejendomme er vigtigt, at Monarkiet gjenoprettes, for at de kunne vide, hvad de have at holde sig til.» — Med andre Ord, der er saa megen Opportunisme i ham, at han indser, det ikke gaar an at regjere efter Revolutionen nøjagtigt som før den.

Hans Grundanskuelse som Politiker er den, at Staten er en Organisme, at den som Organisme har virkelig Enhed og lever i Kraft af en fjern Fortid, hvoraf den øser som af et Væld og i Kraft af et indre, hemmeligt Livsprincip. Den udgaar ikke af en Drøftelse, men af et Mysterium. Derfor betyder en skreven Forfatning Ingenting. Et Folks Sjæl er det, som giver Folket Enhed og Varighed, og denne Sjæl er Folkets Kjærlighed til sig selv og de nationale Minder. Frankrig er

ikke tredive Millioner Mennesker, der leve mellem Pyrenæerne og Rhinen, men tusind Millioner Mennesker, der have levet der. Fædrelandet er ikke andet end Enheden af dem, som leve, som have levet og som i Fremtiden ville leve paa dette samme Stykke af Jorden. Og idet nu en enkelt Familie bliver Sindbilledet paa denne Folkets fortsatte Bestaaen, naaer De Maistre til Kongedømmet.

Suveræniteten lader sig ikke dele. Derfor har Kongen ikke at dele sin Magt med Landets Store. Disse have ingen Særrettigheder, men de have Pligter. De er Kongens Raad, Vogtere af den nationale Enhed, idet de knytte Folket til Tronen, og Vogtere af den nationale Sammenhæng, idet de hævde Overleveringen. De bør uophørligt prædike Autoritetens Velgjerninger for Folket og Frihedens Velgjerninger for Kongen. Loven er som Lov ens for alle, derfor uden den Smidighed, der udfordres til at kunne give og sikre Frihed. Den oplyste Enevælde er Betingelsen for Frihed.

Da Bonaparte opstaar og hurtigt udvikler sig til Napoleon, er Joseph de Maistre selvfølgeligt hans uforsonlige Fjende. Men han anerkjender Monarken i ham, føler at det franske Folks Enhed er personificeret i ham, skjønt han i hans Øjne er *demonium meridianum* (se Corr. diplom. II, 65). Han skriver (Juli 1807): «Bonaparte lader sig i sine Aviser kalde Guds Udsending. Intet er san-

dere. Bonaparte kommer lige fra Himlen . . . som Lynet.» Med andre Ord, De Maistre saa i de Ulykker, Napoleon bragte over Europa, som i alle (gudsendte) Ulykker Straffedomme, hvis Retfærdighed ikke formindskede deres Udøveres Skyld. Han bestræbte sig endog af Kjærlighed til sit Land for, saa meget det end kostede ham, i 1808 fra Petersburg af at opnaa en Audiens hos Napoleon i den Hensigt at tale Sardiniens Sag. Han foretog Skridtet ikke som Minister men som Privatmand paa eget Ansvar. Napoleon, der iøvrigt lod hans Brev ubesvaret, men der øjensynligt har havt et Indtryk af Mandens Værd, lod ham paa adskillige Maader udmærke af den franske Gesandt i Rusland og tog ham ingenlunde hans Dristighed ilde op. Det gjorde derimod hans eget Hof. Man var meget fornærmet og lod ham vide, at Kabinettet var blevet *forbauset* over det gjorte Skridt, om hvilket han strax havde indgivet Melding. Med stolt Ironi svarer han: «Kabinettet er blevet forbauset! Det gjør intet til Sagen, at Verden styrter sammen; men Gud bevare os for et uforudset Indfald! Og det er dette, som endnu mere levende overbeviser mig om at jeg ikke er Deres Mand; thi jeg kan love Dem at besørge Hs. Majestæts Anliggender saa godt som en Anden, men jeg kan ikke love, aldrig at forbause Dem. Det er en Mangel ved min Karakter, som jeg ikke kan raade Bod paa.» Han sandede hvad han

etsteds har sagt, at det at stole paa Standhaftigheden af et Hofs Velvilje «bogstaveligt er det Samme som at lægge sig paa en Møllevinge for at sove trygt.» Og han forsvarer sig med disse Ord: «Jeg kjender alt, hvad man kan sige om Bonaparte; han er *Usurpator,* han er *Morder;* men læg vel Mærke til, at han er Usurpator i ringere Grad end Vilhelm af Oranien og Morder i ringere Grad end Elisabeth af England . . . Foreløbig er vi ikke stærkere end Gud, og vi maa forhandle med Den, hvem det har behaget ham at give Magten.» (Lettres et opuscules I, 114.)

Fjorten Aar tilbragte Joseph de Maistre som Gesandt i Petersburg, smerteligt adskilt fra de kvindelige Medlemmer af sin Familie. Mange Sorger nagede paa Faderhjertet. Hans yngste lille Datter var ham helt fremmed. I hans Breve forekommer om hende det rørende Ord, at naar han om Natten overanstrengt af Arbejde ligger paa sit Leje, tror han «at høre det græde i Turin».

Kejseren af Rusland havde for at vise ham sin Agtelse og Velvilje givet baade hans Broder og hans unge Søn Stillinger som Officerer i sin Hær. Broderen bliver saaret under Felttoget i Kaukasus. Sønnen deltager i Krigen mod Napoleon. «Ingen véd,» skriver han, «hvad Krig er, naar han ikke har en Søn, som er med. Jeg stræber, saa godt jeg kan, at afbryde de Drømme om afhuggede Arme og knuste Hoveder, som uop-

hørligt pine mig; saa spiser jeg til Aften som en Yngling, sover som et Barn og vaagner som en Mand, det vil sige tidligt.»

Den store Lovpriser af Bøddelen og Baalet havde i sit private Liv et meget ømt Hjerte. Han mangler i sine private Udtalelser ingenlunde Godlidenhed, saalidt som der i hans offentlige Udtalelser fattes et vist Lune.

Elskværdigst viser han sig maaske i Brevene til sin Datter: «Du spørger mig, mit kjære Barn, hvoraf det kommer, at Kvinderne ere fordømte til Middelmaadighed. Det ere de ingenlunde. De kunne endogsaa blive store, men paa kvindelig Maade. Ethvert Væsen bør holde sig paa sin Plads og ikke efterstræbe andre Fortrin end dem, der tilhøre det. Jeg har her en Hund ved Navn Biribi, som er vor Glæde; hvis den en Dag fik Lyst til at lade sig sadle og tøjle for at bære mig ud paa Landet, saa vilde jeg være ligesaa lidt fornøjet med den, som med Din Broders engelske Hest, hvis den fik Lyst til at hoppe op paa mine Knæ eller drikke Kaffe med mig. Visse Kvinders Vildfarelse bestaar i den Indbildning, at de for at hæve sig over Gjennemsnittet maa gjøre det som Mænd . . . . .

Dersom en smuk Dame for tyve Aar siden havde spurgt mig: Tror De ikke, at en Dame ligesaagodt som en Mand kan være en stor General, saa vilde jeg ikke have undladt at svare: Ganske vist

Frue; hvis De kommanderede en Hær, vilde Fjenden kaste sig paa Knæ for Dem, ligesom jeg gjør nu, og De vilde drage ind i den fjendtlige Hovedstad med Trommer og klingende Spil. Hvis hun havde sagt til mig: Hvad forhindrer mig fra at kunne ligesaa megen Astronomi som Newton? vilde jeg ligesaa oprigtigt have svaret: Intetsomhelst, min guddommelige Skjønhed. Tag Kikkerten, og Stjernerne vilde anse det for en stor Ære at blive lorgneterede af deres smukke Øjne og skynde sig med at røbe Dem alle deres Hemmeligheder. Se, saaledes taler man til Kvinderne baade paa Vers og i Prosa. Men den er brav dum, som tager det for gode Varer.» Han viser nu, at Kvindens Kald er at føde og opdrage Mænd og fortsætter: «Forresten, mit kjære Barn, bør man ikke overdrive Noget. Jeg tror, at Kvinderne i Almindelighed ikke bør lægge sig efter Kundskaber, som stride mod deres Pligter, men jeg er meget langt fra den Tro, at de bør være fuldkomment uvidende. Jeg vil ikke have, de skulle mene, at Peking ligger i Frankrig, eller at Alexander den Store friede til en Datter af Ludvig den 14de.» Og i et følgende Brev: «Jeg ser, Du er bleven noget vred over mine impertinente Udfald mod de lærde Kvinder; vi maa imidlertid nødvendigvis slutte Fred inden Paaske, og Sagen synes mig saameget des lettere, som Du sikkert ikke har forstaaet mig rigtigt. Jeg har aldrig

sagt, at Kvinderne var Aber, jeg sværger Dig til ved Alt, hvad der er mest helligt, at jeg altid har fundet dem uden Sammenligning smukkere, elskværdigere og nyttigere end Aber, jeg har kun sagt, og det fragaar jeg ikke, at de Kvinder, som ville være Mænd, kun er Aber, thi det at ville være Lærd er at ville være Mand. Jeg finder, at den hellig Aand har vist sig meget aandfuld ved at indrette det saaledes, hvor trist det end kan synes. Jeg bøjer mig dybt for den Frøken, om hvem Du taler, som har indladt sig paa et episk Digt, men Gud bevare mig for at være hendes Mand, jeg vilde være altfor bange for at se hende nedkomme i mit Hus med en eller anden Tragedie eller endog med en eller anden Farce; thi naar Talentet engang er i Fart, saa standser det ikke saa let.»

«Det, som er bedst i Dit Brev og mest afgjørende, det er Din Iagttagelse over Materialerne til den menneskelige Skabelse. Strengt taget er det kun Manden, der er Aske og Støv. Hvis man vilde sige ham Sandheden i Ansigtet, saa maatte han kaldes Skarn, istedenfor at Kvinden blev gjort af et Dynd, der allerede var præpareret og hævet til Værdigheden Ribben. *Corpo di Bacco! questo vuol dir molto.* Forresten, mit kjære Barn, kan Du efter min Anskuelse ikke tale formeget om Kvindernes Adel, end ikke om de borgerlige Kvinders; der bør for en Mand ikke være noget mere

Fortræffeligt end en Kvinde, ganske som for en Kvinde o. s. v. . . . Men det er netop i Kraft af denne høje Idee, som jeg har om disse sublime Ribben, at jeg bliver alvorligt vred, naar jeg ser nogle, som ville gjøre mig til primitivt Dynd. Det synes mig, at Spørgsmaalet hermed er fuldstændigt klaret.» (Lettres et opuscules I 145, 156).

Man undres ved at se den strengt rettroende Katholik spøge saa frit med det bibelske Sagn; men selv i Vittigheden og Spøgen fornegter det reaktionære Grundtræk sig ikke. Det er overhovedet ejendommeligt for de Maistre, at en vis pirrende Vittighed hos ham gaar Haand i Haand med Udbruddets voldsomme og dæmoniske Energi, en Energi, der blandt Andet ytrer sig i et saadant lille Symptom, som at Ordet *à brûle-pour-point* er hans Yndlingsord; det sigter jo ordret til at brænde et Ildvaaben af paa selve Modstanderens Frakke. I «Soirées de Saint-Pétersbourg», hvor han allerede lader den Forbitrelse gaa ud over Baco, som siden gav sig Luft i et saa stort og dilettantisk Værk, siger han med en Spøg, der stemmer med den nyeste Naturvidenskabs Opfattelse af Sagen: «Baco var et Barometer, der meldte smukt Vejr, og da han meldte det, saa troede man, det var ham, der havde skabt det», og i et Brev med en anden spøgende Vending: «Jeg ved ikke, hvordan det gik til, at jeg

kom til at slaas paa Liv og Død med den salig Kansler Baco. Vi have boxet med hinanden som to Boxere fra Fleetstreet, og har han end revet mig nogle Haar ud af Hovedet, saa skulde jeg tro, at hans Paryk ikke mere sidder paa sin Plads.»

Naar han kommer ind paa sine Yndlingsideer, har hans Vittighed undertiden en selvironisk Karakter, saaledes hvor han i anden Del af Soiréerne taler om de Maader, hvorpaa man kan vedligeholde Korpsaanden. Der ligger her en ualmindelig Menneskeforagt bag Spøgen! «Til at hævde Æren og Disciplinen, siger han, i et Korps eller en hvilkensomhelst Art Samfund ere privilegerede Belønninger end ikke saa virksomme som privilegerede Straffe.» Han viser, hvorledes Romerne havde hittet paa at gjøre den militære Bastonnade til en Forret, idet Soldaterne alene havde Ret til at blive bankede med Vinstokke. Ingen Mand, der ikke var Militær, kunde blive banket med en Vinstok, og intet andet Træ end dette kunde bruges til at banke en Militær. «Jeg begriber ikke, at ikke en lignende Idee er opstaaet i en moderne Souveræns Hjerne. Hvis jeg blev adspurgt angaaende dette Punkt, vilde min Tanke ikke gaa tilbage til Vinstokken, thi slaviske Efterligninger nytte Intet. Jeg vilde foreslaa Laurbærtræet.» Det udvikles nu, hvorledes et stort Drivhus burde oprettes i Hovedstaden, bestemt ude-

lukkende til at frembringe det nødvendige Laurbærtræ til i Underofficerernes Hænder at garve Ryggene paa den russiske Hær. Dette Drivhus skulde staa under Opsyn af en General, der var Ridder af St. Georgs Ordenen idetmindste af anden Klasse, og som skulde bære Titelen «Overinspektør over Laurbærdrivhuset.» Planterne skulde ikke kunne passes, plejes og beskjæres af Andre end af gamle Invalider af et uplettet Rygte. Modellen til Stokkene, der alle burde være nøjagtigt ens, skulde opbevares i Krigsministeriet i et rødt Etui; enhver Stok skulde hænge i Underofficerens Knaphul i et St. Georgsbaand, og paa Drivhusets Façade skulde man læse: Det er *mit* Træ, som frembringer *mine* Blade.

De Maistre levede i Petersburg i stor Mangel. Han bar sine Savn uden at ydmyges derved. Han var paa alle Maader mistroet og ladt i Stikken af sit utaknemmelige Hof, fra hvilket han end ikke kunde faa de Udlæg tilbage, med hvilke han nu og da var nødsaget til af sine saa knappe Midler at forstrække Landsmænd i Rusland. I disse Aar naaede imidlertid hans Ideer deres Udvikling og hans aandelige Fysiognomi fik sin hele Originalitet. De Breve, private som diplomatiske, han i disse Aar skrev, give et fortræffeligt Billede af Stemninger og Tilstande ved Alexander I's Hof; særligt er de Breve, der gaa forud for og ledsage Napoleons Felttog i Rusland,

yderligt interessante ved det levende Indblik, de give i Befrygtninger, Forhaabninger, Paniker, Glædesstemninger, fremkaldte ved falske og sande Efterretninger rundt om i det russiske Rige da. De Maistre er i Begyndelsen højligt bekymret for Krigens Udfald og gjennemskuer de Generalers Udygtighed, man stiller mod en Feltherre som de Franskes Kejser, men fra det Øjeblik af, da det viser sig hvor usselt den franske Hær er udrustet til at taale det russiske Efteraar, endsige den russiske Vinter, nærer han ikke mere nogen Tvivl om Udfaldet og forudser som nær forestaaende Napoleons Fald og hans Erobringsværks Tilintetgjørelse, hvilke han allerede lang Tid forud i Almindelighed havde været forvisset om.

I Petersburg forfatter han sex af sine Værker, hvoriblandt Bøgerne Om Paven og Om den gallikanske Kirke, Undersøgelsen af Baco's Filosofi og endelig Aftensamtalerne i St. Petersburg ere vigtigst og mest betegnende for deres Autor.

«Les soirées de St. Petersboug» indeholder det filosofisk-theologiske Grundlag, paa hvilket hans politiske Theori er bygget. Han maatte være forberedt paa den Indvending, at hans absolute Konge ikke havde noget Grundlag for sin Magt og ikke bar noget Ansvar for den, at med andre Ord Enevælden var uretfærdig. Han imødekommer denne Indvending, først med det almindelige Gjensvar at Uretfærdighed er Loven i alle Samfund, fordi

den er Jordelivets Lov. Allerede i Naturen hersker Tyranni, Planter og Dyr dræbe uophørligt med den Stærkeres Ret hverandre. Og langt fra at sættes ud af Gyldighed i Menneskeverdenen hersker Loven ogsaa her som Krigens Lov. Krigen er en stadig Tilstand i Menneskehedens Liv. Med ganske faa Aars Undtagelse i hvert Aarhundrede har den fra de ældste Tider af til de nyeste raset og vil altid vedblive dermed. Menneskeblod skal altid strømme over Jordkloden. Thi Tugtelsen fra oven er over Menneskene. Deraf den høje Anseelse, hvori Krigerhaandværket staar og til alle Tider har staaet. Ingen Stand er saa æret som Soldatens. Menneskeslægten som Helhed er skyldig og fortjener Krigens Svøbe, saa uretfærdigt denne end i det Enkelte kan træffe, naar den udgyder den Uskyldiges Blod.

Det er da efter Guddommens Forbillede, at paa Jorden Suverænen for det Første er Krigsherre, for det Andet har den guddommelige og frygtelige Forret: *at straffe de Skyldige.* Men af denne Forret følger igjen Nødvendigheden af et Menneskes Existens, der har det Hverv at sætte de Tugtelser i Værk, som den menneskelige Retfærdighed forordner. Og i Virkeligheden findes et saadant Menneske allevegne — forunderligt og uforklarligt nok; thi vor Fornuft finder ikke i Menneskenaturen nogen Bevæggrund, der kunde bestemme Nogen til dette Valg af Livsstilling. Og en Følelse

af Andagt og Ærefrygt griber den Mand, hvem de Maistre lægger sine Meninger i Munden, ved Tanken om Bødlens Person, der er saa miskjendt.

Den Militære som saadan er efter den almindelige og for de Maistre fuldtberettigede Opfattelse saa fornem, at han adler selv det, der i den almindelige Mening er det mest Nedværdigende; han kan udøve Bøddelgjerning uden at blive i mindste Maade ringere derved, forudsat at han kun foretager Exekution paa sine Standsfæller og forudsat at han ikke bruger andre Midler end sine Vaaben til at give dem Døden. Ikke for intet glimrer paa hver Side i det gamle Testamente Betegnelsen Hærskarernes Gud. I Virkeligheden er Intet mere hædret end det, med uskyldigt Sind at udgyde uskyldigt Blod. Ja beundringsværdigst finder de Maistre Soldaten, naar denne hæver sig til Blodbadets Begejstring. Aldrig er det set, at nogen Hær har vægret sig ved at gaa i Kamp. Intet modstaar den Kraft, der driver Mennesket ind i et Slag. Og hvorfor? For at uophørligt og til Tidernes Ende kan fuldbyrdes den Lov om de levende Væseners voldsomme Ødelæggelse, der strækker sig fra det laveste Dyr til Mennesket.

Men medens der saaledes fra Arildstid af ikke har existeret nogen mere hædret Livsstilling end den, som medfører Udgydelsen af uskyldigt Blod, er ved en mærkværdig Fordom Bøddelens Livsstilling lige saa ringeagtet som Soldatens er anset.

De Maistre opkaster det Spørgsmaal, om denne Mand, der for alle indbringende og hæderlige Professioner har foretrukket den at pine og ihjelslaa sine Medmennesker, ikke er et Væsen af ganske særegen og højere Art, og han lader i sine Dialoger Greven, der er hans eget Talerør, svare:

«For mig er der ingen Tvivl derom. Udvortes er han skabt som vi; han fødes som vi; men han er et Væsen af overordenlig Art, og for at han kan existere i Menneskefamilien udfordres der en særegen Akt af Skabermagten. Han er skabt som en Verden. Alle sky ham; omkring hans Hus er der tomt; Alle flytte bort fra det Sted, hvor han bor med sin Hun og sine Unger, hvis Menneskestemmer er de eneste, han hører; uden dem vilde han kun høre Klageskrig ... Et uhyggeligt Signal bliver givet. En af Retfærdighedens laveste Tjenere banker paa hans Dør og underretter ham om, at man har Brug for ham; han tager bort; han ankommer til en offentlig Plads, som er bedækket af en sammentrængt Menneskeskare i Spænding. Man kaster en Giftmorder, en Fadermorder, en Kirkeskjænder for ham: han griber Manden, han binder ham paa et vandret beliggende Kors, løfter Armen: saa indtræder en forfærdelig Stilhed, og man hører kun Lyden af Knoglerne, der knuses under Jernkøllen, og Offerets Hylen. Han tager Manden ned, han bærer ham hen paa Hjulet; de knækkede

Lemmer slynges om Hjulets Radier; Hovedet hænger ned; Haarene rejse sig, og Munden, der er aaben som en glødende Ovn, udstøder kun med Mellemrum et lille Antal af blødende Ord, der anraabe om Døden. — Han har endt sit Værk; hans Hjerte banker, men det er af Glæde; han bifalder sin Gjerning, han siger i sit Hjerte: Ingen stejler bedre end jeg. Han stiger ned, udstrækker sin blodfarvede Haand, og Øvrigheden kaster i saa stor Frastand som muligt nogle Guldmønter ned i den, med hvilke han fjerner sig gjennem to Rækker Mennesker, som vige tilbage af Rædsel. Han sætter sig tilbords og spiser; han gaar saa i Seng, og han sover. Og naar han næste Morgen vaagner, tænker han paa alt Andet end det, han gjorde igaar. Er det et Menneske? Ja. Gud modtager ham i sine Templer og tillader ham at bede. Han er ingen Forbryder og dog kalder intet menneskeligt Sprog ham hæderlig og agtværdig.»

«Ikke desmindre hviler al Storhed, al Magt, al Over- og Underordning paa Skarpretteren. Han er det menneskelige Samfunds Rædsel og sammenholdende Baand. Tag denne ufattelige Virkekraft bort fra Verden og i samme Øjeblik er Ordenen erstattet af Kaos, Tronerne synke i Afgrunden og Staten forsvinder. Gud, som er Ophav til Suveræniteten, er da ogsaa Ophav til Tugtelsen: han har bygget vor Jord paa disse to Poler, thi

Herren er Polernes Herre og lader Verden dreje sig om dem.»

Og for ret at indprente den overraskede Læser den Ærefrygt for Bøddelembedet, som det stemmer med Systemet at bibringe ham og som de Maistres Temperament finder Nydelse i at forbause med, optager han dette Æmne fra Bogens første Samtale paany i den syvende, opkaster der det Spørgsmaal hvad en Intelligens fra andre Kloder, der studerede jordiske Forhold, vel vilde tænke om Bøddelen, og giver selv Svaret: «Det er et ophøjet Væsen, Samfundets Hjørnesten. Da Forbrydelsen nu engang har fæstet Bo paa Jorden, og da den kun kan holdes i Ave ved Tugtelsen, saa er det klart, at hvis Skarpretteren forsvandt, vilde al Orden forsvinde med ham. Og hvilken Sjælsstorhed, hvilken ædel Uegennyttighed maa ikke nødvendigvis formodes hos en Mand, der paatager sig en Gjerning, der vistnok er saare hæderfuld, men dog saa pinlig og stridende mod den menneskelige Natur osv.»

Der er her paa én Gang den Glæde ved Konsekvens, som findes hos Autoritetsprincipets første store Dyrker i det 19de Aarhundrede, den Glæde ved Paradoxet, som er et af Grundtrækkene i de Maistres Aand, og den Glæde ved Udmalingen af Lidelser, som han har tilfælles med Görres og saa mange andre Forfægtere af den mørke Lære

om Menneskehedens nødvendige Underkuelse under Konger og Præster.

De Maistre oprøres over, at der hyppigt tales som om Forbrydelser forblev ustraffede. Hvad mener man dermed? «For hvem findes der da Knut, Galger, Hjul og Baal? For Forbrydelsen øjensynligt.» At Domstolene undertiden kunne tage fejl, bevirker Undtagelser som ikke kunne rokke Reglen. Man bør ingenlunde tro paa de mange Justitsmord, hvorom der fortælles. Man nævne ikke Calas. Intet er mere usikkert end Calas' Uskyldighed.

Alene den Omstændighed, at Voltaire tog ham i Forsvar, taler øjensynligt mod den.

Men i værste Tilfælde: At en Uskyldig bøder med Livet, det er en Ulykke som en anden. At en Skyldig undslipper, er en anden Undtagelse af samme Art. Ofte er imidlertid de Omstændigheder, der føre til en Forbrydelses Opdagelse, saa uventede og saa uforudselige, at den menneskelige Retfærdighed tydeligt nok ikke kan være blottet for en vis højere Bistand. Desuden er Intet rimeligere end at, naar vi daarligt bebrejde den menneskelige Retfærdighed at have straffet en Ikke-Skyldig, denne da ligefuldt er skyldig, kun i en anden, ganske ubekjendt, Forbrydelse. Flere Tilfælde af den Art ere endog ved egen Tilstaaelse komne for Dagen. — De Maistre véd, som man ser, altid Udvej.

Hvad Sygdomme angaar, saa gjælder noget

Lignende. Ogsaa Uretfærdigheden ved deres Komme er kun tilsyneladende. Hvis man kunde fordrive Umaadeholdenheden paa alle Omraader, vilde man forjage største Delen af Sygdommene, ja i Virkeligheden dem alle. Man kan nemlig slutte sig til dette saaledes: Dersom der ikke var noget moralsk Onde paa Jorden, vilde der ikke være noget legemligt Onde, og da en uendelig Mængde Sygdomme er de umiddelbare Følger af visse Uordener saa er det tilladeligt at almindeliggjøre denne Iagttagelse, og sige, at det gjælder om alle.

Alt er da moralsk i sin Orden. Vistnok er Jordelivet forfærdeligt, men Gud er ikke derfor uretfærdig; han er fornærmet, han er krænket og til at mildne hans Vrede kræves der Blod. Menneskeheden har tidligt forstaaet sit eget dybe Fald, tidligt forstaaet at ogsaa den Uskyldige kan og maa bøde for de Skyldiges Synder i Kraft af Fortjenesternes Overdragelighed og at der ikke er nogen Frelse uden ved Udgydelsen af Offerets Blod.

Begrebet Offer har derfor levende og stadigt sysselsat de Maistre. Offeret er det ideale Drab, foraarsaget ene og alene ved Tanken om at gjøre det Tilbørlige. Det har været i Brug fra Menneskehedens første Tider af som Dyre- og Menneske-Offer, og det har i Kristendommen faaet sin Indvielse og dybere Mening. Her er det ikke en tilfældig Uskyldig, som ofres, om hvem man ikke

véd, om han maaske i andre Punkter er skyldig, men et Væsen, der er udkaaret til Døden netop paa Grund af sin Uskyld. Følgelig er her Højdepunktet naaet.

Visselig er alt dette Fornuften en Forargelse. Men det Irrationelle er selve Sandhedens Kjendetegn. Den tilsyneladende soleklareste Theori strider næsten altid mod Erfaringen. Hele det 18de Aarhundredes Filosofi, dets Optimisme, dets Liberalisme er soleklare. Netop derfor er de saa overfladiske. De tilfredsstille Fornuften; men Erfaringen aabner Øjnene for deres Uværd. Intet synes mere indlysende end at Mennesket er født frit. Dog naar Rousseau siger: «Mennesket er født frit, og er ligefuldt overalt i Lænker», saa mærker han ikke, at han ikke blot siger en Dumhed, men udtrykkeligt erklærer den derfor. Det vilde være ganske lige saa forstandigt at sige: Faarene er fødte kjødædende, ikke desto mindre leve de overalt af Planteføde. — Paa samme Maade er theoretisk Intet urimeligere end det arvelige Kongedømme. Hvis man paa Forhaand skulde vælge sig en Regjering, vilde man antage den for gal, der vaklede mellem et Arve- og et Valg-Monarki. Og dog véd vi af Erfaring, at Alt i Alt er det første den bedste, det andet den sletteste Regjeringsform.» Verden er med andre Ord saa langt fra at være fornuftig, at den omvendt er et System af dybe og kraftige Fornuftstridigheder.

Kristendommen er derfor ikke noget nyt Livssyn, ukjendt før dens Komme. Den staar i Sammenhæng med hele Rækkefølgen af de hedenske Religioner og er forberedt i dem. Alle de kristelige Sandheder findes antydede i Hedenskabet. Saaledes indeholder allerede det gamle Offervæsen den afgjørende Offertanke. Og de Maistre forbitres, naar han hos Voltaire læser Udbrud af irreligiøs Afsky for Hedenskabets Offerfester. Han forbitres endmere naar han hos ham efter en Skildring af Menneske- og Børne-Ofringer finder disse Ord: «Dog Inkvisitionens Ofre, som vi have talt saa meget om, er hundrede Gange afskyeligere.»

I den Anledning bryder han allerede i Afhandlingen «Eclaircissement sur les sacrifices» en Lanse for Inkvisitionen, som han snart skulde forsvare i et særegent Skrift. Han skriver: «Stykket om Inkvisitionen synes forfattet under et Anfald af Dilirium. Hvorledes! Den lovlige Exekution af et lille Antal Mennesker, paabudt af en lovlig Domstol i Kraft af en forud højtideligt forkyndt Lov, hvis Straffebestemmelser ethvert af Ofrene havde fuld Frihed til at undgaa Sammenstødet med, denne Exekution, siger jeg, skulde være hundrede Gange afskyeligere end Forældres gyselige Gjerning, der lagde deres Barn i Molochs flammende Arme! hvilket vildt Vanvid! hvilken Glemsel af al Fornuft, al Retfærdighed, al Skam!» — De Maistre raser, fordi han her staar overfor den Mand, der

var hans Modpol og der havde kjæmpet med Viddets og med Paradoxiens Vaaben som han, kun mangefold vældigere end han.

Idet han førte sin politiske Lære tilbage til Religionen som Grundlag, udledede han altsaa Fyrstemagten fra Gud. Det er fra Gud, at Kongerne have deres Ret, mod Gud at de have deres Pligter. Ikke Kongens Magt er ubetinget, hans Pligt er det, thi den er Pligt mod det Ubetingede. Folkets Ret igjen, det er Kongens Pligt imod Gud. Der er i Ordet «Folkets Røst er Guds Røst» den Sandhed, at Folkets Ret det er Guds Ret overfor Kongen. Og Guds Røst er ikke en Talemaade, Guds Røst er levende i Kirken. Kongen er ansvarlig for Gud, og Kirken er Bevareren af den guddommelige Sandhed. Men Kirken igjen er ordnet monarkisk ligesom Staten. Som Staten vil sige Kongen, raadet og vejledet af Landets Store, saaledes vil Kirken sige Paven, raadet og vejledet af Kardinaler og Bisper. Det ligger i selve Suverænitetens Begreb at som Kongen er enevældig, saaledes er Paven ufejlbar. Folk undres ikke over, at Kapitainen paa et Skib optræder som ufejlbar Suveræn, aldrig vilde kunne taale Kritik af sine Ordrer, men befaler ubetinget og maa adlydes blindt; Folk undres over, at Paven i alle kirkelige Anliggender er ufejlbar. Folk er vante til den Forestilling, at der over alle Under- og Overretter gives en Højesteret, hvis Domme er inappellable og ikke

tør underkastes nogen Kritik, og de undres over, at Paven som Kirkens Hoved er ufejlbar. Hvis de havde en Forestilling om hvad Suverænitet vil sige, saa vilde de ikke undres. — Han forsøger, som man ser, med stor Dygtighed at rationalisere det kirkelige Dogme for Lægfolk.

Hans af Katholikerne som et Hovedværk betragtede Bog Om Paven drager det sidste Resultat af hans kirkelige Anskuelser.

Den var fremkaldt af Anger over at han selv i et kritisk Øjeblik havde gjort Brud paa den Ærefrygt, han skyldte Kirkens Hoved. Da tre Aar efter Concordatets Afslutning Paven efter Napoleons Opfordring rejste til Paris for at salve og krone den nye Kejser, følte Joseph de Maistre som trofast Royalist en saa heftig Harme derover, at han i flere Breve til sit Hof brugte yderst heftige Udtryk om den hellige Fader, saa stærke Udtryk at Cavour i Aaret 1858 lod Joseph de Maistre's «Mémoires et corréspondance diplomatique» fra hine Aar udgive for at berøve Pavemagten en aandelig Allieret. Da de Maistre faa Aar efter oplevede Bruddet mellem Napoleon og Paven og saa denne krænket og mishandlet af Kejseren, angrede han sin tidligere Færd eg besluttede at give Paven fuld Oprejsning.

Bogen om Paven har den Grundtanke, at der ikke gives noget menneskeligt Samfund uden Regjering, ingen Regjering uden Suverænitet og ingen Suverænitet uden Ufejlbarhed, ja dette sidste

Privilegium er saa nødvendigt, at man er nød til at forudsætte Ufejlbarheden selv i de verdslige Samfund (hvor den ikke findes) under Straf af at se disse Samfund opløse sig. Kirken forlanger ikke Mere end de øvrige Suveræniteter, skjøndt den har den umaadelige Overlegenhed over dem, at dens Ufejlbarhed er paa den ene Side forudsat af Mennesker, paa den anden Side lovet af Gud.

Han siger i denne Bog: «En stor og mægtig Nation har nylig for vore Øjne gjort den største Anstrengelse henimod Frihed, som Verden har set. Hvad har den opnaaet? Den har bedækket sig med Latter og Skam, for tilsidst at sætte en korsikansk Gendarm paa den franske Konges Trone.» Han viser, hvorledes det katholske Dogme selvfølgelig forbyder enhver Art Oprør, medens Protestantismen, der gaar ud fra Folkets Suverænitet, lægger Afgjørelsen i den indre Følelse, der skal skrive sig fra et vist moralsk Instinkt. «Der er saamegen Analogi, saamegen Broder-Lighed, saamegen indbyrdes Afhængighed mellem den pavelige og den kongelige Magt, at man aldrig har rokket den første uden at røre den sidste», og han citerer til Bevis disse Ord af Luther: «Fyrsterne ere i Almindelighed de største Narre og de mest topmaalte Skurke af Verden; man kan ikke vente sig noget Godt af dem, de ere Guds Bødler, som han bruger til at tugte os med.» Han viser, at Protestantismen, der ikke respekterer Kongemagten,

heller ingen Respekt har for Ægteskabet: «Havde Luther ikke den Frækhed at skrive i sin Kommentar til Genesis 1525, at med Hensyn til det Spørgsmaal, om man tør have flere Koner, stiller Patriarkernes Autoritet os frit, at Tingen hverken er tilladt eller forbudt, og at han for sin Part ikke afgjør Noget, en opbyggelig Theori, der snart fandt sin Anvendelse i Landgreven af Hessen-Cassels Hus.« Luther tillod jo denne Suveræn at gifte sig med to Koner paa engang. — Mod Rousseau hævder han her, at Mennesket af Naturen er Slave, og at først Kristendommen paa overnaturlig Maade har gjort det frit. Derfor kalder han ogsaa den kristne Kvinde et i Sandhed overnaturligt Væsen. — Voltaire er ham her ligefrem den Mand, «i hvis Hænder Helvede havde nedlagt sin hele Magt». Bogen kulminerer i hans Statstheori: «Monarkiet er et *Mirakel*, og istedenfor at ære det som saadant, skjælde vi det ud for Despoti. Den Soldat, der ikke dræber et Menneske, naar en legitim Fyrste befaler det, er ikke mindre skyldig, end den, som begaar et Drab uden Ordre.» De Stater, der have indført Protestantismen, ere blevne straffede igjennem Berøvelse af deres Monarker. Thi de Maistre har udregnet, at Fyrsternes Regjeringstid er kortere i de protestantiske Lande end i de katholske. Kun én Vanskelighed møder ham her, som han ikke kan forklare. Den stammer fra Danmark. Han finder, at i Danmark alene

blandt de protestantiske Lande leve Fyrsterne efter Reformationen ligesaa længe som før den. «Danmark synes i Kraft af en eller anden skjult, men sikkert for Nationen hæderlig Grund, ikke at have undergaaet denne Lov om Regjeringstidens Forkortelse.» *)

Til Bogen Om Paven sluttede sig i den ældste Udgave som femte Bog af dette Værk det senere selvstændigt udgivne Skrift «Om den Gallikanske Kirke», der fører Pavedømmets Theori ud i en for den franske Kirkes relative Uafhængighed tilintetgjørende Konsekvens og derfor kommer til at vende sig fjendtligt og overlegent mod Bossuet, hvem de Maistre ellers i alle Maader priser. Det er især den Kirkeforsamling, som fandt Sted i Frankrig 1682 i den Hensigt at drage faste Grænser for Pavens Magt, der er Gjenstand for hans Vrede og Angreb, dernæst den, der i Aaret 1700 i lige Grad misbilligede Jesuiter og Jansenister. Her taler et helt Livs Lidenskab ud af de Maistre. Sit Liv igjennem havde han været Jesuiternes begejstrede Ven, Beundrer og Støtte. Igjennem hans diplomatiske Breve fra Rusland af drager sig den stadige Omhu for at sikre deres vanskelige Stilling som Katholiker i det græsk-orthodoxe Land, dække dem, naar Hoffet er forbitret over at de have gjort Proselyter i den høje Adel osv. Her slaar

*) Du Pape. S. 160, 174, 383.

han et Slag for Jesuiterne mod Pascal. Ikke fra en overlegen Filosofi's Synspunkt som det meget vel kunde rettes. Thi med den sunde Forstaaen af at der ikke kan gives nogen ånden Moral end Formaalsmoral staa Jesuiterne i visse Maader over deres geniale Angriber. Heller ikke som Forsvaret fra et rent Verdensmandsstandpunkt lod sig føre, forsaavidt Jesuiterne ved deres Lempninger af Principer og deres praktiske Overbærenhed have fulgt den Klogskabsrégel ikke at skræmme og hellere faa Noget opfyldt af Moralens Bud ved at fordre Mindre end slet Intet ved at fordre Alt. Han nøjes med at betegne de af Pascal angrebne jesuitiske Moralbøger som ganske forældede og støvede Skrifter, hvilke Pascal udrev af Glemselen ene for derved at krænke og nedsætte en Orden, hvem selv dens Fjender have maattet indrømme dens Sæders Regelmæssighed og Strengheden af dens Disciplin. Og idet han til en Afvexling behændigt stiller sig paa Verdensbarnets Standpunkt siger han ganske vittigt: «Vi er iøvrigt meget pudsige, vi, denne Verdens Børn, naar vi give os til at deklamere mod Jesuiternes *slappe Moral.* Saa meget er dog vist, at hele Samfundet vilde skifte Fysiognomi, ifald ethvert Menneske gav sig til at udøve blot Escobar's Moral uden nogensinde at tillade sig andre Fejl end dem, han har undskyldt.»

Den energiske Forsvarer af Fortidens System

maatte endelig i Slutningen af sit Liv give den store Miskjendte, Inkvisitionen, en udtrykkelig Æresoprejsning. Det skete i «Lettres à un gentilhomme russe sur l'inquisition espagnole». Han samler her Alt, hvad der lader sig sige til Forsvar og Ære for Inkvisitionen; men man maa ved Læsningen mindes det dybsindige Ord, som den gamle Tiger siger i Indiernes Hitopadesa: «Ligefuldt — ligefuldt, siger Tigeren, er det Rygte, at Tigrene æde Mennesker, *svært at gjendrive.*» De Maistre oplyser her først en stor Mængde Usandheder, der ere blevne sagte om Inkvisitionen, og viser, at den aldeles ikke var nogen gejstlig, men en verdslig Domstol. Det Parti af Bogen, der har Interesse for os, er imidlertid det, hvor han forsvarer Inkvisitionens Bedrifter. Han siger: «I Spanien og Portugal som andensteds lader man ethvert Menneske i Fred, der holder sig rolig; hvad den Uforsigtige angaar, der dogmatiserer eller forstyrrer den offentlige Orden, da kan han kun beklage sig over sig selv .... Den moderne Sofist, der i Mag konverserer i sin Dagligstue, bryder sig lidet om, at Luthers Argumenter have frembragt Trediveaarskrigen; men de gamle Lovgivere, der vidste, hvad disse ulykkesvangre Lærdomme kunde koste Menneskene, straffede saare retfærdigt med Døden en Forbrydelse, der var i Stand til at ryste Samfundet i dets Grund og bade det i Blod ....
Det er i Kraft af Inkvisitionen, at der i de

sidste 300 Aar har været mere Lykke og Ro i Spanien end i det øvrige Europa.»

Foran dette Skrift har de Maistre sat et Citat, der lærer, at alle store Mænd have været intolerante, og at man maa være det. «Hvis man, har Encyclopædisten Grimm sagt, paa sin Vej møder en skikkelig Fyrste, saa bør man prædike Tolerance for ham, for at han kan gaa i Snaren, og det knuste Parti faa Tid til at rejse sig ved den Tolerance, der tilstaas det, og saa knuse sin Modstander, naar Turen kommer til det at herske. Derfor er Voltaires Prædiken, der vaaser om Tolerance, en Prædiken, som kun passer for Tossehoveder og dem, som lade sig narre, eller for Folk, der slet ingen Interesse have i Sagen.»

Heri skjuler sig en grov Sofisme. Enhver sand Lidenskab umuliggjør naturligvis Tolerance. Men Voltaires Princip er ikke derfor mindre sandt. Knuden løses let. I Theorien gjælder Intolerancens Princip, i Praxis Tolerancens. Paa Theoriens Omraade ingen Pietet, ingen Tolerance, ingen Skaansel! Thi Vildfarelsen skal hugges sønder og sammen, og Daarskaben sprænges i Luften, og Løgnen skal flaas. Men nu Løgneren og Tossen og den Vildfarne? skulle de maaske ogsaa hugges sønder og sammen eller flaas eller sprænges i Luften? De skal gaa deres Gang. Praxis — det er Tolerancens Omraade.

Først efter de Maistres Død udkom hans

«Examen de la philosophie de Bacon» i to Bind, det mest trættekjære og trættende af hans Værker, det i hvilket den stridbare Apologet tydeligst aldeles forløfter sig paa det Stof, han forsøger at tumle. Han har villet nedlægge Bacon, fordi efter hans Opfattelse det attende Aarhundredes ugudelige Filosofi i Frankrig helt og holdent nedstammer fra ham, og han kaster sig over ham med et rent ud theologisk Raseri, angribende ham paa alle Omraader: Erkjendelseslærens, Fysikens, Optikens, Meteorologiens, Psykologiens, Religionens, hvor han har Ret og hvor han engang imellem har havt Uret, gribende ham i uvæsentlige og formelle Modsigelser, eftervisende Mangler i hans Latin og i hans Smag, men altid larmende, voldsom, dogmatisk, hentende sine Vaaben ud af Aabenbaringstroens og Overleveringens Arsenaler. I enkelte Afsnit som i det om Finalaarsagerne er der en vis ufrugtbar Skarpsindighed, i andre som det, der bærer Titlen «Forening af Religion og Videnskab» en vis koldhjertet Fanatisme. Det hedder her bl. A.: «Videnskaben har uden Tvivl sit Værd, men den bør begrænses paa mere end én Maade . . . Man har meget træffende sagt, at Videnskaben ligner Ilden: sammentrængt paa de forskjellige Arnesteder, der er bestemte til at optage den, er den Menneskets nyttigste og mægtigste Hjælper; udsat for Tilfældet er den en frygtelig Svøbe.»

Sit System tro, ikke at lade nogen Plet faa

Lov at sidde paa Kirkens Skjold eller Sværd vil han overfor Bacons franske Oversætter med yderste Lidenskab hævde, at Kirken aldrig er traadt Naturvidenskaberne i Vejen. Oversætteren havde nedskrevet de jævne Ord, at Intet havde skadet Kirken mere end Godtgjørelsen af visse Sandheder, som Kirken længe haardnakket havde negtet, ja endog forfulgt. Og han havde nævnet Galilæi som Exempel. Efter først paa alle Maader at have besunget Kirken som Beskytter af Videnskaben i andre Tilfælde og efter paa alle Maader at have bortforklaret Tilfældet med Galilei nødes de Maistre til at gjøre en Indrømmelse. Og han gjør den i denne Form: «Galilei blev dømt af Inkvisitionen, det vil sige af en Domstol, der kunde tage fejl som en anden, og der virkelig tog fejl med Hensyn til Spørgsmaalets Kjerne; men Galilei gjorde sig selv al mulig Uret overfor Domstolen, og han skyldte sine egne mangfoldige Uforsigtigheder en Krænkelse, som han med største Lethed og uden paa nogen Maade at kompromittere sig, havde kunnet undgaa . . . Hvis han havde undladt at skrive, saaledes som han havde givet sit Ord paa; hvis han ikke havde holdt fast ved at ville bevise Kopernikus's System ud af den hellige Skrift; hvis han endog blot havde skrevet paa Latin istedenfor at ophidse Sindene ved at bruge det almindelige Sprog, saa vilde der ikke været hændt ham noget.»

De Maistre blev sig lig til det Sidste, opgav

ikke en Fodsbred af det Jordsmon, der allerede for Aarhundreder siden var gaaet tabt.*)

Hans store Skikkelse er interessant. Han er den tabte Sags sejerrige Forfægter; thi hans Levetid igjennem var hans Sag i Fremgang. Som Myndighedens Talsmand, som Kongemagtens Talsmand, som Kombattant, som Pessimist, som Kristendommens Ridder og som Naturvidenskabens Ringeagter har han en svag Lighed med Kierkegaard. Men hans System er et Udvorteshedens System som Kierkegaards et Inderlighedens.

De Maistre er Autoritetsprincipets overbeviste og heftige, men koldhjertede Hævder. Der er Hjerte i hans Breve, men der er intet Hjerte i hans Skrifter, intet Andet end hidsig Argumentation, ført med sofistisk Logik og drillende Vid. Han er ikke sjældent bidende som Voltaire, nu og da uhyggeligt dvælende ved Rædsler som Swift. Det morer ham at forbause og ærgre. Han elsker Paradoxet, fordi han deri nyder sin Overlegenhed, forvirrer Læseren og vanskeliggjør Modstanderen dennes Angreb, eftersom Paradoxet er en Skanse, man uden Skam forlader før Stormen.

*) J. de Maistre: Considérations sur la France. — Lettres et Opuscules I, II. — Corréspondance diplomatique I, II. — Soirées de St. Petersbourg I, II. — Du pape. — De l'église gallicane. — Examen de la philosophie de Bacon I—II. — Margerée: Le comte J. de Maistre. — E. Faguet: Politiques et moralistes du 19me siècle.

Hans Kristendom er et ganske udvortes System. Han er Kristen, som man er Beskyttelsesmand eller Frihandler, paa Grundlag af en mere almen theoretisk Forvisning. Hans Kristendom er en Kristendom uden Kjærlighed til Næsten, ja en Kristendom uden Kristus som Frelser og Forsoner. Kristus er her kun det af den krænkede Guddom fordrede blodige Offer som Ifigenia eller Jeftas Datter. Hans Kristendom er, som Faguet slaaende har udtrykt det, «Rædsel, passiv Lydighed og Statsreligion». Det er en Kristendom, der ikke stammer fra Jerusalem men fra Rom; han selv er «saadan noget som en Vaticanets Prætorianer».

Den lidenskabeligste Modstander af det 18de Aarhundredes Aand og Filosofi har den Overensstemmelse med det Aarhundrede, hvori han fødtes, at han mangler historisk Sans. Han vil fornegte, han vil overspringe det attende Aarhundrede som dette vilde fornegte og overspringe Middelalderen. Han er Modstykket til den Kvinde, der forestillede Fornuftsgudinden; han er den Mand, der forestiller den fra alle historiske Forudsætninger løsrevne Autoritet. Og han er inderst inde ganske saa blottet for religiøst Følelsesliv som det Aarhundrede, han i Aabenbaringstroens Navn bekjæmper.

Haard og kold, med et spottende og undertiden med et grusomt Træk om sin Mund, men ædel af Karakter og fast af Vilje som af Sind, staar han paa det ny Aarhundredes Tærskel som

den store internationale Reaktions om ikke gode, saa dog bedste Aand. Ingen Forvexling er mulig mellem ham og de Dværgeskikkelser, der i Aarhundredets Løb have udvandet hans Ideer, taget Saft og Kraft fra hans Tanker, og trivialiseret eller forvansket hans Theorier for i Ly af dem at undertrykke og at hykle. Joseph de Maistre var en Aand; disse have kun været Kroppe. Han var en Mand uden Lavhed og uden Hykleri, en pavelig Zouavoberst i Litteraturen, den mest krigerske og mest tiltalende Figur som Aarhundredets reaktionære Lejr har at opvise.

VI.

Side om Side med Joseph de Maistre, hans Fælle i alle Tendenser og praktiske Bestræbelser, men ligesaa enstonig som han er mangfoldig, ligesaa korrekt som han er genial, staar den europæiske Reaktions berømte, middelalderlige Theoretiker Bonald.

Louis Gabriel Ambroise Vicomte de Bonald fødtes samme Aar som Joseph de Maistre 1754 i Mouna i Sydfrankrig, hørte først til Ludvig den 15des Musketerere, hyldede senere ved Revolutionens Begyndelse frisindede Anskuelser, som han hurtigt opgav, giftede sig tidligt, blev saa valgt til Præsident for Bestyrelsen af Departementet Aveyron. Han indgav sin Afskedsansøgning, da Ludvig den

16de saa sig nødsaget til at stadfæste Gejstlighedens verdslige Forfatning, og gik saa 1791 i Landflygtighed, hvor han traadte ind i Emigranternes Korps. Da han i Heidelberg havde skrevet sin «Magtens Theori», blev næsten hele Oplaget tilintetgjort af Direktoriets Politi. Et enkelt Exemplar, som han havde sendt til Bonaparte, naaede lykkeligvis for Forfatteren dog til sin Bestemmelse og var Skyld i, at denne strøg ham af Emigrantlisten.

Han havde ikke for Intet lært Verden, at enhver Revolution begyndes af Undersaatten, men endes af Magten, opstaar paa Grund af, at Autoriteten har været svag og har givet efter, og ender derved, at Autoriteten kommer til Kræfter igjen. Han havde vist, at alle Uroligheder kun styrke Magten, og spaaet, at Revolutionen, som begyndte med Erklæringen af Menneskerettighederne, vilde ende med Erklæringen af Guds Rettigheder. Da Bonaparte nu netop erklærede disse ved Concordatet, naaede Bonald snart en anset Stilling. Han vedblev vel kun at sværme for og drømme om Bourbonerne, men valgte foreløbig at hengive sig til disse Drømme i en Ansættelse, som Kejseren gav ham. Han blev *conseiller tutélaire* ved Universitetet med 12000 francs om Aaret for Intet at gjøre. Chateaubriand anmeldte hans Bøger med dyb Beundring. De Maistre skrev til ham efter Offentliggjørelsen af hans «Recherches philosophi-

ques»: «Er det fatteligt, at Naturen har moret sig med at udspænde to Strenge, der samstemme saa fuldstændigt som Deres Aand og min. Hvis man nogensinde trykker visse Sager, vil De finde næsten samme Udtryk, De selv har brugt, og dog har jeg visselig Intet forandret.» Ja i et andet Brev bruger han den endnu stærkere Vending: «Jeg har ikke tænkt noget, som De ikke har skrevet, og ikke skrevet noget, som De ikke har tænkt.» Bonald følte sig smigret over disse Udtalelser uden dog at føle sig overbevist om deres Rigtighed. Og med Rette. Thi saa stor Lighed der er mellem Resultaterne, hvortil de to Kampfæller kom, saa uensartet er deres Aandsliv.

Hvilken Anseelse Bonald var i Besiddelse af, ser man bl. A. af det rørende Brev, Napoleons Broder, Ludvig af Holland, skrev til ham for at bønfalde ham om at opdrage hans ældste Søn. Han skildrer heri først, hvor syg han selv bestandig er, hvor højt han elsker sin Søn, hvor stærkt denne trænger til at dannes af en Mand i dette Ords fulde Betydning for selv at blive en Mand. Saa siger han: «Efter at have søgt overalt, har jeg, skjøndt jeg ikke kjender Dem personligt, tænkt, at De er en af de Mænd, som jeg agter højest. De vil da tilgive mig, at jeg nu, da jeg har at vælge En, hvem jeg agter at betro Mere end mit Liv, henvender mig til Dem. Hvis den Lykke, som De uden Tvivl nyder i et fredeligt

Hjem, ikke har gjort Dem ufølsom for hvad Godt De kan urette, jeg siger ikke mod mig, en Enkeltmand, men mod et helt Folk, der er endnu mere agtværdigt end ulykkeligt, og det vil sige meget — saa tag imod at være Opdrager for min Søn.» Og han slutter i samme Tone med at forsvare sig imod de Bagvadskelser af ham, som han tænker kunde være komne Bonald for Øre. Med saadan Ydmyghed nærmede en Konge sig denne Mand — og forgjæves, han afslog Opfordringen.

Et andet endnu mere paafaldende Træk viser, hvilken Indflydelse og Vægt, man dengang tillagde saa despotisk sindede Autoritetens Mænd som ham. En Dag modtog Bonald en Billet med Anmodning om at indfinde sig hos Kardinal Maury. Denne var nu under Kejserdømmet bleven en anderledes mægtig Mand, end da han holdt Taler mod Jødernes Borgerrettigheder i Nationalforsamlingen. Da Bonald var ene med Kardinalen, rettede denne det Spørgsmaal til ham, hvad han vilde sige, ifald Kejseren lod ham anmode om at paatage sig Opdragelsen af Kongen af Rom. Et Øjeblik stod Bonald forbauset over saa megen Ære; saa gav han, siger man, det afslaaende Svar: «Jeg tilstaar, at hvis jeg nogensinde lærte ham at herske, saa skulde det før blive alle andre Steder end i Rom.» Under Restaurationen blev han da en af Hovedophavsmændene til, at Rom og dets Aand: Autoritetsprincipet kom til at herske istedenfor til at blive

behersket. Han havde hele sit Liv igjennem bekjæmpet Pressefriheden. Han endte med at faa hele Censuren under sig.

1815 valgtes han ind i Deputeretkammeret, hvor han sluttede sig til yderste Højre; under Ludvig XVIII blev han Medlem af Akademiet og Pair af Frankrig, i hvilken Egenskab han haardnakket bekjæmpede Trosfriheden og Pressefriheden. 1830 trak han sig tilbage fra det offentlige Liv, da han ikke vilde aflægge Hyldingseden til Julimonarkiet.

Den, der fra de Maistre kommer til Bonald, vil have Møje med at gjennempløje hans Værker. Thi en dødelig Kjedsommelighed slaar En imøde næsten fra dem alle. Der er intet Menneske i disse Bøger, kun den bare Theori, og Bonalds Theori bestaar af lutter theologisk-politiske Sætninger, som fordres antagne uden Bevis. Man kan ikke forestille sig en mere fuldstændigt dogmatisk Aand, det vil sige en paa én Gang mere ideologisk og mindre filosofisk Personlighed. Han synes aldrig at have tvivlet. Og intet Øjeblik under hans lange Forfattervirksomhed synes der at være opstaaet en Tvivl hos ham med Hensyn til de yderst faa, simple Grundtanker, paa hvilke han føler sig sikker. De foreligge i hans Skrifter i Forsteningens Form.

Nøjere bestemt i Trilogiens. Som Middelalderens Skolastikere før ham, som Hegel efter

ham, tænker han i Treheder; kun tænker han uden al Dialektik, uden Smidighed, uden Aand. Han radbrækker alle Livets og Historiens Kjendsgjerninger over en eneste Trekant: Aarsag, Middel og Virkning. Dertil svarer paa det politiske Omraade Treheden Magt, Minister og Undersaat. Gud er Aarsag, Jesus Midler, Verden Virkning. Men Jesus er atter Magt, Minister og Undersaat i det religiøse Samfund: Magt ved sin Tanke, Minister ved sit Ord, Undersaat som Offer for dette sit Ord, og han er fremdeles Magt, Minister og Undersaat i det politiske Samfund: Magt som Jødernes Konge, Minister som Præst, Undersaat som den lydige Martyr.

I Menneskevæsenet, i Familien, i Samfundet, i Staten, i Altet paavises samme Trehed og samme Enhed, alt i det Øjemed at bevise Monarkiets Nødvendighed og Sandhed. Kongedømmet er sandt, fordi det er bygget som Verdensordenen. Altet er monarkisk. Revolutionære og Republikanere, der have vovet for en Tid at styrte Kongedømmet have da ikke gjort Mindre end et frækt Forsøg paa at vælte selve Verdensordenen overende. De have angrebet Tingenes evige Natur. De have ikke afskaffet en Forfatning, men Forfatningen; thi der er kun én.

Bonald spotter Erfaringens, ringeagter Historiens Vidnesbyrd. Det Empiriske har ingen

Betydning for den, som er i Besiddelse af det Evige, Principerne. Han afskyr endog Naturhistorien, fordi han i den sporer Udviklingsbegrebet, som er Fjenden.

Der existerer ingen historisk Udvikling; der existerer en historisk Overlevering, og det er den, som det gjælder om at klamre sig til. Thi gjennem Overleveringen naa vi til Gud. I den Kjæde af Blinde, som udgjør Menneskeheden, behøver kun den første Blinde en Stav, og denne Stav er Overleveringen.

Det 18de Aarhundrede havde fremfor noget tidligere troet paa Menneskets bevidste Evne til Opfinden og Frembringen. Senest havde Rousseau ladet Mennesket opfinde og stifte et Samfund. Bonald protesterer: Mennesket har ikke opfundet Nogetsomhelst, saalidt Familie eller Samfund som Tale eller Skrift. Mennesket var fra først af den *tabula rasa*, om hvilken Condillac og Sensualisterne have fablet. Kun at denne tomme Tavle er bleven fyldt ikke ved Sanseindtryk men direkte ved Undervisning af Gud.

Thi Gud var ikke blot fra først af Skaberen, men er stadigt vedbleven med at være det og er det den Dag idag, Han har stiftet Samfundet og dets Betydning er den at bevare hans Ord og hans Tanker. Men dette kan det kun ved at bevare Overleveringen uafbrudt.

Overleveringens Betydning og Opgave er altsaa den at bevare Gud i Verden.

Enhver Stræben efter Brud med Overleveringen er da Stræben efter aandelig Død. Enhver Stræben efter Bevaring af det Overleverede er da ét med Attraa efter det kraftigst pulserende Liv. Fastholden af den reneste Tradition skaber den reneste og stærkeste Existens. Derfor Bonalds Klamren sig til Romerkirkens Dogmer og Kirkeherredømmet.

For at hævde Skabelsen og den fortsatte Skabelse paa alle Omraader maa han sikre Verdensaltet den samme Ubevægelighed som han forfægter i Politiken, og saaledes kommer han lige fra Aar 1800 stadigt tilbage til sine Angreb paa den da forholdsvis nye Udviklingslære. Som Voltaire før ham og Disraeli efter ham gjør han sig lystig over den Forestilling at Mennesket skulde nedstamme fra en Fisk.

Sympathetisk og intelligent men med haardnakket Skjønfarveri' har Bonald fremstilt Frankrigs gamle Forfatning under Konger som Henrik IV og Regenter som Richelieu. Han har mod dem, der under Revolutionstiden angreb det gamle Kongedømme og dets Adel med Dygtighed eftervist, at Kongemagten efter sin Ide hverken var det Despoti eller Adelen efter sin Ide den aflukkede Kaste, som man senere vilde gjøre dem til. Med Skarpsyn har han set Manglerne ved den nye Tilstand, hvor

den lovpriste Frihed for Hvermand indskrænkede sig til den at være Vælger, og med Varme fremstilt Fortrinene ved den gamle Ordning, der tillod den Rige at blive Adelsmand, men satte Rigmandsvælden Skranker ved at formene Adelsmanden Arbejden paa at blive rig. Kun overser han forsætligt, at hine det gamle Kongedømmes oprindelige Fortrin tilsidst kun fandtes paa Papiret og at under dets Vinger den skjændigste Uretfærdighed og den laveste Pengebegjærlighed groede op og gik i Svang.

Han er vel oprigtig nok i sin Afsky for Parlamenters og Domstoles Uafhængighed, for Samvittighedsfrihed og Pressefrihed; men han er ikke engang ærlig i sine Lovtaler over Fortidens Regjeringsform. Han er som Historiker uvidende, dog ikke uvidende nok til ikke at vide, hvad denne Regjeringsform virkeligt var.

Hans Skrifter er i vore Dage ikke blot forældede, men hensmuldrede. Man kan i hans store systematiske Værker læse, hvor man vil, og slaa op, hvor man vil, en svag Duft af Støv og visne Blade og gammel sur Forraadnelse slaar En imøde. De vigtigste Kapitler i hans engang berømte «Recherches philosophiques» (som de om Sprogets og Skriftens Oprindelse) virke som Brokker af en gammel Dogmatik.

Hos systematiske Forfattere af denne Art

pleje korte Afhandlinger, Lejlighedsartikler at have bevaret et friskere Præg. Men man kan gjennemlæse de to tykke Bind, Bonald har samlet under Titelen «Mélanges», uden at finde en Side, der kan betegnes som *frisk*. Selv saadanne Afhandlinger som den om Voltaire's Skrifter, eller den om Jøderne eller den om Tolerancen, hvis Æmner synes at maatte indbyde Bonald til at sige noget Kraftigt og Skarpt eller dog Noget, hvis Ordlyd indprentede sig, er forfærdende graa af Farve og glatte af Form. Hvad enten han misbilliger Voltaire's Frivolitet eller kjæmper for at berøve Jøderne Borgerrettigheder eller udvikler at Tolerancen er en Last og en Umulighed, det sker altid med samme højtidelige og tomme Apparat, altid med samme Brug af Aarsag,. Middel og Virkning, altid i samme alvorsfulde og ensformige Takt: Trip, Trap, Træsko. Bonald er ulæselig i Kraft af den Lidenskabsløshed, hvoraf han er stolt.

Kun en eneste af hans Bøger er endnu til at læse, fordi der i den undtagelsesvis findes Glimt af Lidenskab. Det er hans berømte Bog «Le divorce», sikkert det mest underholdende af hans Skrifter.

Det indledes med en lang Jammerklage over, hvorledes Verden er kommen til at se ud, siden Autoriteten er bleven kuldkastet. Den moderne Filosofi, siger han, som fødtes i Grækenland, i hint Folk som evigt vedblev at være Barn og

som altid søgte Visdommen udenfor Fornuftens Veje (sic!) begyndte med atheistisk eller deistisk (!) at fornegte Gud. Humes og Condillacs sensualistiske Lære har nu gjort Mennesket, som er «en Intelligens, betjent af Organer», til et Dyr, et blot Naturvæsen. Den almindelige samfundsopløsende Aandsretning er trængt ind i Huslivet og istedenfor det Forhold, som dèr i ældre Tid fandt Sted mellem Forældre og Børn: Autoritet og Underkastelse, har Opsætsighed indsneget sig i de unge Hjerter og Lighedsideer i de unge Hjerner, saa Børnene betragte sig som Forældrenes Lige, ja endog tillade sig at kalde dem Du. Forældrene, som paa deres Side have Bevidstheden om deres Svaghed, vove ikke mere at være Herrer, men attraa at blive deres Børns «Venner» eller «Fortrolige», altfor ofte deres Medskyldige.

Den blødagtige Betragtning af Livet afspejler sig i en ligesaa blødagtig Betragtning af Døden. Man har foreslaaet at danne Vaser af Glas eller Porcellæn til Opbevaring af sine Forældres Aske og — o Rædsel! — en Politiordonnans har tilladt en Moder paa Hedningevis at brænde sin Datters Lig. Overalt har man foreslaaet og i nogle Stater gjennemført Afskaffelsen af Dødsstraffen, dette Klenodie, «dette første Middel til Samfundets Bevarelse» (ce premier moyen de conservation de la société). Man har set Regjeringer blive grebne af «den pludselige Mani, som kaldes Filanthropien».

De saakaldte Naturvidenskaber — «saakaldt» er godt —, der hellere burde hedde de materielle Videnskaber, da de kun handle om Legemverdenen, fortrænge de højere, de aandelige Videnskaber, især den gamle Tids «høje Metafysik». I Poesien har den spøgende og lystige Kunstart afløst den heroiske Tragedie. I Romanerne, der saa tydeligt afspejle en Tidsalders Karakter, ofredes tidligere regelmæssigt Kjærligheden for Pligten [som i «Kjærlighed uden Strømper»]. Nu er det omvendt, og Rousseau har skrevet den Roman, «som mest af alle har forvildet Kvindernes Fantasi og fordærvet deres Hjerter», nemlig «Den nye Héloïse». Endog i Havekunsten har Autoritetsprincipet tabt sig: «De engelske Havers landlige og raa Natur har afløst den pragtfulde Symmetri i Le Nôtres Anlæg».

Imod alle disse Forsøg paa at opløse Samfundet er det, at Bonald stiller sit Forsøg paa at frelse Samfundet. Og der er her ét Hovedpunkt, som det gjælder om at erobre. Samfundet hviler paa Ægteskabet, staar og falder med det. Revolutionen har tilladt Skilsmisse. Men hvor Skilsmisse er mulig, der er Ægteskabet ikke mere til. Det gjælder da om med én stor Kraftanstrengelse at faa Skilsmisseretten ophævet. Denne Anstrengelse lykkedes ham kun altfor godt.

Lad os da høre Bonalds egen Theori.

En udviklet Fornuft, foredrager han her som altid, begriber alle Væsener og deres Forhold under

disse tre almindelige Ideer: Aarsag, Middel og Virkning, de mest abstrakte, Fornuften kan opfatte. De ligge til Grund for enhver Dom og danne Grundvolden for al social Orden. Ethvert Samfund bestaar saaledes af tre fra hverandre adskilte Personer, hvilke man kan betegne som de sociale Personer. Fornuften ser i Gud, som vil, den første Aarsag, i Mennesket som udfører denne Vilje Midlet, Ministeren, Formidleren, og i den Tingenes Orden som kaldes Samfundet Virkningen, der resulterer af Guds Vilje og Menneskets Virksomhed. Denne Fornuft raader efter Bonalds Anskuelse kun i Katholicismen. Han siger: «Religionen, som stiller Gud i Spidsen for Samfundet, giver Mennesket en høj Ide om den menneskelige Værdighed og en dyb Følelse af Menneskets Uafhængighed, medens Filosofien, som overalt stiller Mennesket højest, stadigt kryber for Fødderne af et eller andet Afgudsbillede, i Asien for Muhameds Fødder, i Europa for Luthers, Rousseaus eller Voltaires.» (Le divorce S. 42).

Man ser, at Luther af Bonald uden videre stilles sammen med Antikristne som Muhamed eller Voltaire. Dette er et staaende Træk i dette hele Tidsrum, ligesom det, at Protestantisme og Usædelighed slaas sammen. Naar De Maistre taler om Reformationen, fortæller han med den alvorligste Mine, at det halve Europa har skiftet Religion for at en Libertiner af en Munk kunde faa Lov

til at gifte sig med en Nonne. I sin «Théorie du pouvoir» (II 305) siger Bonald: «En hidsig og sanselig Munk havde reformeret Religionen i Tyskland, en vellystig og grusom Fyrste reformerede den i England . . . Betegnende er det, at Reformen blev beskyttet i Tyskland af Landgreven af Hessen, der endnu medens hans Hustru levede vilde gifte sig med Margrethe af Saale, i England af Henrik den 8de, der vilde skilles fra Katharina af Aragonien for at ægte Anna Boleyn, og i Frankrig af Margrethe af Navarra, en Fyrstinde af værre end tvivlsomme Sæder. Saaledes gik Vesterlandet til Grunde ved Skilsmisse, som Østerlandet ved Flerkoneri.» I sin engelske Litteraturhistorie (Oeuvres. Tome VI S. 75) siger Chateaubriand om Luthers Ægteskab: «Han giftede sig saavel for at give et godt Exempel som for at befri sig for sine Anfægtelser. Den, som har overtraadt Reglerne, søger altid at trække de Svage efter sig og at dække sig med Mængden; thi ved det store Antals Samstemmen smigrer man sig med at bringe Andre til at tro paa Retfærdigheden og Rigtigheden af en Handling, der ofte kun var Resultatet af et Tilfælde eller en Lidenskab. Hellige Løfter bleve krænkede paa dobbelt Maade: Luther ægtede en Nonne.»

Hvad der gjør disse heftige Udfald mod Luther og Lutheranismen forstaaelige er, at man ligesom de tyske Romantikere med stor Klarhed

opfattede den moderne Aandsretning, for hvilken man ræddedes, som Protestantismens nødvendige Følge. Saaledes hedder det i Lamennais's «Essai sur l'indifférence»: «Man har nu erkjendt, at Kirken og dens Dogmer hvile paa Autoriteten som paa en urokkelig Klippe. Derfor er det, at den hele Mangfoldighed af Sekterere, der ere uenige om alle øvrige Punkter, forene sig om at oversave denne alle Sandheders Grundpille. Lutheranere, Socinianere, Deister, Atheister ere de forskjellige Navne, som angive de gradvise Udviklingstrin af samme Lære; de forfølge alle med utrættelig Udholdenhed deres Angrebsplan mod Autoriteten.»

Den eneste ægte, katholske Fornuft hos Bonald ser da overalt de tre sociale Personer: Magten, Ministeren og Undersaatten. De modtage i de forskjellige Samfundssfærer forskjellige Navne. I det religiøse Samfund kaldes de Gud, Præster og Troende, i det politiske Samfund Konge, Adel *eller* Embedsstand, Folk *eller* Menigmand; i det huslige Samfund kaldes de endelig Fader, Moder og Barn.

Den, som endnu ikke er fortrolig med Bonalds Maade at tænke paa, vil rimeligvis studse ved denne sidste Sammenstilling; men det er Bonald saa fuldkomment Alvor med at parallelisere Faderen med Magten, Moderen med Ministeriet og Barnet med Undersaatten, at han endog bruger den sidste Række af Betegnelser gjennemgaaende istedenfor den første; thi, siger han, Fader, Moder,

Barn passe paa Dyrene saa vel som paa Menneskene; Benævnelsen Magt, Minister, Undersaat derimod udelukkende paa tænkende Væsener; desuden, siger han et andet Sted, maa man saavidt muligt stræbe at aandiggjøre Mennesket og dets Forhold overfor de Bestræbelser, der fra andre Sider gjøres for at materialisere Menneskelivet.

Han begrunder sin Lære med sine sædvanlige Formler. Manden og Kvinden, siger han, existere begge to; men de existere ikke paa samme Maade. De ligne hinanden, men de ere ikke hinandens Lige (*semblables*, men ikke *égaux*). Kjønnenes Forening er Grunden til deres Forskjel. Frembringelsen af et Menneske er Formaalet for deres Forening. Faderen er stærk, Barnet er svagt, Faderen aktiv, Barnet passivt. Moderen danner Mellemledet. Hvorfor? Jo, siger Bonald, Faderen er et bevidst Væsen og kan ikke blive Fader uden med sin Vilje; Moderen kan derimod, selv med fuld Bevidsthed, blive Moder *imod sin Vilje* (altsaa passivt). Barnet har hverken Viljen til at fødes eller Bevidsthed om, at det bliver født.

Det er da paa det modbydelige og tragiske Naturforhold, at Kvinden ufrivilligt kan blive Moder, at Bonald bygger sin Rangforordning mellem Kjønnene. Ja, han siger ordret (5te Udg. 71): «I denne Trinfølge af deres Forhold ligger alene Løsningen af Spørgsmaalet om Skilsmisse», nemlig at der ingen bør tilstedes.

Og var nu dette forblevet en afsindig Theori lig saa mange andre forrykte Theorier, som intet Menneske falder paa at sætte i Værk, hvem vilde da harmes herover! Men man tænke sig, at det er paa Grundlag af dette Skrift, at Ægteskabs- og Skilsmisselovene i Frankrig, de Love, der bestod de følgende 70 Aar, tolv Aar efter at Bogen udkom, bleve byggede.*) Dengang var, strax efter Bourbonernes Tilbagevenden, Bonalds Indflydelse saa uimodstaaelig, at den sløve og klerikale Nationalforsamling med 225 Stemmer imod 11 afskaffede Skilsmissen.

Man kan da sige, fortsætter Bonald med Hensyn til Opdragelsen, at Faderen har eller er Magten til gjennem Moderen som Minister eller Middel at udøve den reproduktive og opretholdende Handling, hvis Maal eller Undersaat Barnet er.

Forholdet mellem Mand og Kvinde i Ægteskabet bestemmes da simpelt saaledes: Manden er *le pouvoir*, Magten, Kvinden er *le devoir*, Pligten. Selve den hellige Skrift kalder jo Manden Kvindens Hoved eller Fornuft, Kvinden Mandens Hjælp eller Minister, og betegner Barnet som Undersaat, idet den altid indprenter det at være lydigt.

Kvinden ligner da Manden, som Manden ligner Gud. Manden er skabt i Guds Billede, men

*) Louis de Viel-Castel: Histoire de la Restauration Tome IV, 487.

er ikke derfor hans Lige. Kvinden er skabt af Mandens Kjød og Blod, men er ham underordnet. Bonalds Theori stemmer med den, Milton udtaler i sit «Paradis».*) Han siger: «Det huslige Samfund er et Samfund, hvor Manden medbringer Styrkens beskyttende Evne, Kvinden Svaghedens Fornødenheder, han *Magten*, hun *Pligten.*» Saaledes forvrænger Bonald Paulus's Lære, der for sin Tid var et mægtigt og beundringsværdigt Fremskridt i Retning af Kvindens Frigjørelse.

Hvad er da for Bonald Ægteskabet? Ægteskabet er den Forpligtelse, som to Personer af forskjelligt Kjøn paatage sig til at stifte Samfund, et Samfund, som kaldes Familie. Det er dette, som skiller Ægteskabet fra ethvert andet Samliv mellem Mand og Kvinde. Med dyb Harme omtaler Bonald det vittige Ord af Condorcet, at hvis Menneskene have nogen Forpligtelse mod de Væsener, som endnu ikke ere til, saa kan det ikke være den at skjænke dem Existens. Tvertimod! udbryder han. Ægteskabet bestaar netop for at Slægten kan vare ved. Heraf tør man efter Bonalds Anskuelse dog ingenlunde slutte, at et barnløst Ægteskab, et saadant, der altsaa synes at have forfejlet sin Bestemmelse, tør opløses; thi, siger han, idet man hæver det første Ægteskab for at slutte

---

*) «He for God only, she for God in him.» Paradise lost IV.

et andet, bliver Frembringelsen af Børn umulig i det første Ægteskab, uden derfor at blive sikker i det andet. Saalænge Mand og Hustru ikke have Børn, er der dog en Mulighed for at Børn kunne komme, og da Ægteskabet kun er grundet for de mulige Børns Skyld, er der ingen Grund til at hæve det. Ægteskabet er for Bonald det eventuelle Samfund, hvortil Familien som det aktuelle Samfund svarer: «*Ægteskabets Formaal*, lærer han, *er ikke Ægtefællernes Lykke.*» Hvilket er da dette Formaal? Ægteskabet, svarer han, er til for Samfundets Skyld. Religionen og Staten have i Ægteskabet kun de Pligter for Øje, som det paalægger. Men naar Ægteskabet nu er til for Samfundets Skyld, hvad er da Samfundets Formaal? Man brænder efter at faa dette Spørgsmaal besvaret. I Kraft af sin theologisk dogmatiske Lære om at Samfundet ved at bevare sin Overlevering ɔ: sig selv, bevarer intet Ringere end Gud, svarer Bonald, som han maa svare, med denne tomme Formel: Samfundets Formaal er dets egen Bevarelse.*)

Ikke et Ord spildes paa den Illusion, at Institutioner overhovedet ere til for Menneskenes Skyld, og ikke en Tanke skjænkes disses Lykke,

---

*) La société a pour parvenir à sa fin, *qui est sa conservation,* des lois. S. 107.

Slægtens Udvikling eller Frembringelsen af menneskelig Storhed.

Idet Hensynet til Børnene opstilles som det alene afgjørende, viser Flerkoneri, Forstødelse af Hustruen og Skilsmisse sig for Bonald som lige forkastelige. Han bemærker ogsaa, at Indførelsen af Polygami og Indførelsen af Skilsmisse synes at skulle følges ad, siden Luther, — denne Anekdote gaar igjen i ethvert Bind fra dette Tidsrum — der tillod Skilsmisse, ogsaa, om end i dybeste Hemmelighed, tillod Landgreven af Hessen Polygami. Han har, siger han, ikke mere tilovers for det successive Flerkoneri end for det samtidige, og glemmer, at denne Indvending lige saa godt gjælder om Indgaaelse af et nyt Ægteskab efter den ene af Ægtefællernes Død som om nyt Ægteskab efter Skilsmisse. Overalt, siger han, hvor Skilsmisse er tilladt og hvor en Kvinde altsaa i enhver Mandsperson kan se en mulig Ægtemand, ere Kvinderne uden Kyskhed eller idetmindste uden Blu. Han anfører England som Exempel — England. Tilstanden i England, hvor Skilsmisse i visse Tilfælde er tilladt, sammenligner han med Tilstandene hos enkelte vilde Folkeslag, hvor Ægtemanden lader sin Kones Medskyldige, naar han overrasker ham, betale sig et stegt Svin, som de saa alle tre fortære sammen. Overhovedet er England med sine forholdsvis frisindede Institutioner saavel for ham som for Lamennais det sande *bête*

noire. Lamennais siger f. Ex. om England, at man ingensteds finder en Befolkning, der er saa sløvet, saa blottet for moralsk Sans, saa fremmed for højere Ideer og for Alt, hvad der opløfter Sindet og adler Menneskets Existens.*)

Sligt er Overdrivelser uden Sandhed og uden Logik. Men det, hvori der baade er Logik og Sandhed og det, for hvis Skyld disse Enkeltheder fortjene at fremdrages, det er Bonalds Opfattelse af Ægteskabsspørgsmaalets inderlige Sammenhæng med det hele politiske Spørgsmaal. Han indser, at Republiken eller Demokratiet (thi han er saa forbitret paa Republiken, at han udtrykkeligt vægrer sig ved at ville bruge dette Ord) nødvendigvis maatte føre til Ægteskabets Opløselighed.

Han siger: «Skilsmissen blev dekreteret 1792 og forundrede Ingen, fordi den var en uundgaaelig og længe forudset Følge af det Nedbrydelsessystem, som man paa hin Tid med saa megen Lidenskab fulgte, men nutildags, da man vil gjenopbygge, nu træder Skilsmissen som Princip ind i Samfundsbygningen og ryster denne Bygning helt ned i dens Grund. Skilsmissen stod i Harmoni med det Demokrati, der har hersket altfor længe i Frankrig under forskjellige Navne og Former. Saavel den huslige som den offenlige Magt var overgivet til *Undersaatternes* Lidenskaber; der var Uorden i

*) Progrès de la révolution et de la guerre contre l'église p. 35.

Familien og Uorden i Staten; der var Lighed og Analogi mellem de to Uordener. Men det ser Enhver, at Skilsmissen staar i direkte Strid med Aanden i det arvelige og uopløselige Kongedømme. Beholde vi Skilsmisse, have vi Orden i Staten og Uorden i Familien, Uopløselighed hist, Opløselighed her, altsaa ingen Harmoni. Fra den Side, til hvilken Mennesket hælder, maa Loven rejse det ivejret, og den maa nutildags forbyde opløste Naturer Opløsning som forhen halvvilde Barbarer Blodhævn.»

Saaledes lykkes det Bonald ud fra sit legitimistiske Statsprincip at gjennemføre sin Ægteskabslære. Han slutter, at Skilsmisse ubetinget bør forbydes, og at den blotte Separation uden Tilladelse til nyt Ægteskab tilstrækkeligt bøder paa alle de Ulemper, der kunne følge af uharmoniske Forbindelser. Da disse Bonalds Ideer fik Lovskraft, opstod i Frankrig en Tilstand, der gjorde det franske Ægteskab til en Spot for hele Jorden, en Tilstand, som f. Ex. umuliggjorde det for den unge Pige, hvis Brudgom paa Bryllupsdagen løb bort med hele hendes Medgift, nogensinde at kunne blive gift paany eller faa lovligt Afkom. Medens Loven fandt formildende Omstændigheder for Mordbrændere og Drabsmænd, og man, naar de have ført sig vel op et vist Antal Aar, kunde give dem fuldstændig Frihed, havde den bedragne unge Pige efter Bonalds Theori og Frankrigs Love ikke det

Haab om Frihed som den, der havde brændt en Familie inde eller slaaet sin Fader ihjel.

I Konventets Udkast til en Civilret hed det:

Ægteskabet hører under Friheden, det vil sige under Samvittigheden.

Det opretter en Forbindelse, hvor Mand og Kvinde staar paa lige Fod.

Ægtefællerne bestemme frit Betingelserne for deres Forening.

Ægtefællerne have eller udøve lige Ret med Hensyn til Bestyrelsen af deres Ejendom.

Skilsmisse finder Sted efter begge Ægtefællernes eller efter den ene af Ægtefællernes Ønske.

Loven forbyder at fastsætte nogensomhelst Indskrænkning i Retten til at skilles.

Det synes, som om den store Skilsmissefrihed, der saaledes pludseligt blev givet, ligesom al anden pludseligt erhvervet Frihed, i Begyndelsen blev misbrugt, og at man f. Ex. med stor Letsindighed og uden synderligt Hensyn til Børnene gav efter for flygtige Tilbøjeligheder, der hverken havde den Ret eller den Værdighed, som virkelig Kjærlighed har. Tilsvarende Erfaringer gjøres overalt i Historien, hvor Lænker brydes. Men dette var for dem, der som Bonald ingen Tro havde til Friheden og ikke troede paa anden moraliserende Magt end Tvangen, tilstrækkeligt til at føre Alt tilbage til den tidligere tilvante Tilstand.

Idealet, som aldrig vil glemmes og som under-

tiden naas, er selvfølgeligt det, at to Mennesker, der leve forbundne, elske hinanden til Døden, ja med en Elskov, som varer udover Døden. Men dette Ideal er Følgen af et sjældent og lykkeligt Valg, ikke af Tvangsforholdsregler.

Paaskuddet til disse var naturligvis Hensynet til Børnene, og angaaende dette Punkt har Bonald sammentrængt sin Theori i denne slaaende og udmærket velskrevne Sætning: «Da den ægteskabelige Forbindelse gjælder tre Personer, Fader, Moder og Barn, kan den ikke ophæves, fordi de to ere enige derom. Da Barnet er umyndigt, saa repræsenterer overfor Ægtefællerne Samfundet Barnet og nedlægger som Barnets Repræsentant sin Indsigelse mod Ægteskabets Opløselighed.» Denne Tankegang betragter det for det Første som givet, at Ægteskabets Opretholdelse for enhver Pris ubetinget er det, som tjener Barnet bedst, hvad naturligvis er alt andet end givet. Den gjør for det Andet Hensynet til Barnet til det ubetingede og altafgjørende, en Forudsætning, der kun ud fra Autoritetsprincipets Standpunkt kan fordres antaget uden Bevis. Den tager endelig kun Hensyn til det indenfor Ægteskab fødte Barn og betragter de øvrige som ikke-existerende, medens en af den overleverede Ordnings sørgeligste Følger netop er, at ikke alle Børn staa med lige Rettigheder overfor deres Forældre og derved overfor Samfundet. Bonalds Samfundsordning, der tager Hensynet til

Barnet som det ubetingede, har i vore Dage ført til, at mere end 2 Millioner 800,000 Franskmænd som uægte Børn ere fødte i en uforskyldt Ulighed overfor Forældrene, der i Frankrig er endnu større end andensteds.

Dog, hvor urimelig end i Enkeltheder Bonalds Theori kan være, den er værdifuld, ja kostbar som en i alle Grundtræk følgestreng Gjennemførelse af Autoritetsprincipet paa Familiens Omraade. Bonald har, hvad de Halvliberale aldrig have, et klart og gjennemtrængende Blik for Sammenhængen mellem Revolutionens politiske og dens sociale Principer. Han har aldrig, som de, hvis Princip er Vrøvlet, kunnet skille de første fra de sidste og overse, at den overleverede Opfattelse af Ægteskabet, som man tildels endnu bevarer, hænger paa det Nøjeste sammen med den overleverede Opfattelse af Staten, som man nutildags har forladt.

Sammenhængen kommer frem overalt, hvor Spørgsmaalet drøftes. Da Abolitionisterne i Amerika fremsatte deres Theorier, forsvarede Slaveejerne sig med, at hvad der fandt Sted i Slaveforholdet i ingen Henseende var principielt forskjelligt fra hvad der fandt Sted i Familien og Ægteskabet. Man ser ogsaa, at der har fundet lige saa megen tom Deklamation Sted imod Ret til Skilsmisse overhovedet som der nutildags vilde finde Sted imod udvidet Skilsmissefrihed eller overhovedet mod en

forandret Opfattelse af hvad der gjør Ægteskabet helligt og værdifuldt.

Overfor Autoritetsprincipet staar paa dette Omraade som paa alle andre det moderne Princip i dets forskjellige Former som Liberalisme og Socialisme. Hvis vi lade de socialistiske Theorier, der senere ville møde os hos Saint-Simonisterne, helt ude af Betragtning, saa staar overfor Autoritetsprincipet her den frisindede Theori med sit Princip Individualismen, som det er blevet udviklet af engelske, franske og amerikanske Tænkere. Det er dette Princip, der ligger til Grund for Konventets ovenanførte Udkast. Grundtanken er den, at ikke Familien, som det almindeligt siges, men Individet er Samfundets Grundpille, og at Individet er suverænt. Istedenfor den legitimistiske Theori om Guds Suverænitet og den tvetydige Lære om Folkesuveræniteten træder Læren om *Individets Suverænitet,* et Kunstord, der først er blevet brugt af Amerikaneren Samuel Warren, fra hvem John Stuart Mill har optaget det.*) Individets Suverænitet sikrer, som Ordet siger, ethvert Menneskes ubetingede Frihed, forbyder Enhver at tilrane sig nogetsomhelst Herredømme eller nogensomhelst Kontrol over nogen Anden. Tilhængerne af denne Lære sige: *Enten* Formynderskab over Individet, det vil sige Censur over Pressen, Politiorganisation

*) Mill: Autobiography 256.

af Husspioner, Passystem, Tariffer, Forhindring af Skilsmisse, Love, som regulere Mænds og Kvinders Følelsesliv, og det hele System af vilkaarlig Tvang udøvet paa Individets Frihed, *eller* Individets Suverænitet ɔ: Pressefrihed, Talefrihed, Rejsefrihed, Frihandel, Frihed i Forskning og Følelsernes Frihed. Fra dette Synspunkt er det eneste mulige Forsvar for en Friheden indskrænkende Lov det, at en foreløbigt paatvungen Ordning kun er den nærmeste Vej til en mere fuldkommen Ordning med fuldstændigere Frihed; thi Frihed er Individualismens Ideal. Mændene af denne Skole betragte Statens Indblanding i Individernes Følelsesforhold som uberettiget; de hævde, at det lovlige Baand, der sammentvinger to Væsener af forskjelligt Kjøn, er *enten overflødigt* — ifald det er deres eget Ønske at blive sammen — *eller oprørende* — ifald det omvendt ikke er deres Ønske. De finde, at Samfundet begaar en frygtelig Uret imod Individer, af hvilke det ene afskyr det andet, ifald det bringer dem til at forblive sammen og faa Børn af den Enes Attraa og den Andens Afsky. De finde det oprørende, at Samfundet tvinger en Kvinde til mod sit Ønske at føde en Drukkenbolt et Barn, et Barn der fra det Øjeblik af, det vaagner til Liv, besidder sin Faders fordærvede Drifter og Lyster. Og de finde det ligesaa oprørende, at en Mands hele Liv skal ofres for en Forbindelse, over hvilken han fortvivler. De tage lige saa meget Hensyn til

de endnu ufødte Børn som Bonald til de fødte; de se ikke som han et Bevis paa Kvindens Ufuldkommenhed, men et Bevis paa Samfundsordenens Raahed deri, at Kvinden mod sin Vilje kan blive Moder. De hævde i Kraft af det Afhængighedsforhold, hvori alle Livskredse staa til hverandre, Usandsynligheden af, at et eneste Omraade af Menneskelivet skulde findes at være fuldstændig rigtigt ordnet paa Overleveringens Grundvold, medens alle andre Omraaders Ordning er bleven fundet fuldstændig forkert og derfor bleven forandret fra øverst til nederst i de sidste hundrede Aar. Dette er den Bevisførelse, der hyppigst anvendes af Mændene af denne Skole.*) Det er i dette som i mange andre Tilfælde tvivlsomt, hvorvidt den rene Liberalisme anviser den rette Vej til Maalet. Her er kun Principet karakteriseret som Modstykke til Autoritetens. Hvad det gjælder om at hævde er her som paa alle andre Punkter Forskningens ubetingede Frihed.

Hvis en Tænker i et katholsk Land udtaler sig frit om Messen eller om andre af Kirkens Ceremonier, bliver han i Reglen betegnet som en Spotter af Religionen i Almindelighed eller vel endog som Atheist. Den Rettroende mener nemlig,

---

*) Se f. Ex. Stephan Pearl Andrews: Love, marriage and divorce. New York. Smlgn. ogsaa Émile de Girardin: L'homme et la femme.

at «Religionen» bestaar i eller idetmindste kun kan bestaa sammen med visse bestemte Ceremonier, med hvilke den i hans Bevidsthed altid har været forenet. Han aner ikke, at Angriberen har en meget højere og renere Opfattelse af Religionens Ide end han selv. Han har nemlig bemærket, at de, hvem han hidtil har set vise mindst Agtelse for den ydre Kultus, hvortil han selv er knyttet, var uordentlige og usædelige Mennesker, som var istand til al Slags gale Streger. Han drager nu for tidligt heraf en almindelig Slutning om alle dem, der ikke anerkjende Kirkens Kultus og Præster, og da han altsaa ikke er udviklet nok til at skjelne de forskjellige Klasser af Angribere fra hinanden, slaar han den religiøse Filosof og Enthusiast i Hartkorn med det almindelige Slæng af gudsforgaaene Kroppe. Han sammenblander den, der staar over ham, med dem, der staa under ham.

Ganske saaledes gaar det til, naar Talen er om den overleverede Opfattelse af Forholdet mellem Mand og Kvinde. Ordningen af dette Forhold i et vist bestemt Land til en vis bestemt Tid er ikke mere Ægteskabet, end Katholicismen i Spanien i det 17de Aarhundrede er Religionen. Nogle staa *under* Ægteskabsinstitutionen som den *er*, Andre staa *over* den, medens Flertallet i de civiliserede Lande befinder sig aldeles i Jævnhøjde med denne Institution som den er, bearbejder den offenlige Mening i Overensstemmelse med deres

Synsmaade, og slaar begge Grupper af Anderledestænkende sammen til en, der saa prisgives til den almindelige Foragt.

Det Samme som leder til Autoritetsprincipet Opstilling paa Religionens og Statens Omraader, foranlediger ogsaa dets Opstilling med Hensyn til Ordningen af Forholdet mellem Kjønnene.

Fejlslutningen i religiøs Henseende bestaar i den Antagelse, at Kirken, fordi den gjennem Aarhundreder har havt et civilisatorisk Kald, er af væsenlig Betydning for Existensen af ophøjede Følelser og Tanker, eller at Kjærligheden til aandelige Sandheder ikke er Menneskene naturlig og tiltager med Menneskehedens hele Udvikling, men at den maa bringes ind i dem og vedligeholdes i dem ved en stadig Virksomhed af Biskopper og Præster, Kirker, Kirkeforsamlinger o. s. v.

Med Hensyn til Forholdet mellem Mand og Kvinde er den tilsvarende Taabelighed den Tro, at Menneskene ikke af Naturen elske Orden og Harmoni i dette Forhold i des højere Grad, jo mere udviklede og fintfølende de ere, at Mændene ikke af Naturen elske deres egne Børn og deres Børns Moder, ikke af Naturen nære Agtelse for det andet Kjøn og for sædelig Renhed, men at alle disse Dyder og Egenskaber først maa fabrikeres, dernæst bevares i den menneskelige Sjæl gjennem Lovgivning, og det medens Lovene mær-

keligt nok kun frembringes ved den forenede Virksomhed af alle disse Personligheder, som tagne hver for sig antages blottede for alle disse Egenskaber og Dyder. I den Grad er det Modsatte Sandheden, at det kun er Kjærligheden til alle disse samme Dyder og Goder, som bringer Menneskene til, ofte pinligt nok, med Taalmodighed at udholde og underkaste sig alle de kunstige Ordninger og Systemer, hvorunder de sukke, fordi de fra Barnsben af have lært, at en Ordning som den givne er den eneste Sikkerhed for Opretholdelsen af de Dyder og Goder, de have for Øje.

Da som Følge heraf ethvert Studium af Naturen og den menneskelige Sjæl trænges tilbage eller umuliggjøres, opdrættes Sindene til uden Prøvelse eller Undersøgelse at antage det for sandt, der støtter sig til Overlevering eller Autoritet, medens Autoritetsprincipets Modstandere beskyldes for at ville og begunstige Usædelighed.

Hvis man var gaaet ud paa at finde det i vore Dage mest fornedrende og fordummende Princip af alle Principer paa Jorden, havde man ikke kunnet komme til noget andet end Autoritetsprincipet.

Autoritetsprincipet leder følgerigtigt til saadanne Sætninger som: Ægteskabet er til for Samfundets Skyld og Samfundets Formaal er at bevare sig selv — eller med en lidt forskjellig Afskygning: Ægteskabet i dets overleverede Form

er helligt, fordi det er uundværligt til Bevaring af sædelig Renhed. Og hvori bestaar sædelig Renhed? i Opretholdelse af Ægteskabet i dets overleverede Form.

Ad den Vej kommer man ikke længer. Man gaar i en Ring og staar stedse stille paa samme Plet.

Hvis Autoritetsprincipets Modstandere derimod sige: Samfundets Formaal er dets Medlemmers højeste Lykke, Ægteskabets Formaal er Familiens Vel, saa er Undersøgelsen givet fri med Hensyn til, hvad dette Vel og denne højeste Lykke er. Og dersom de videre sige: «Sædelig Renhed bestaar i den Art Forhold mellem Væsener af forskjelligt Kjøn, som i højest Grad bidrager til begges gjensidige Udvikling og Lykke, dersom de fjerneste Resultater af denne Forbindelse lige saa vel som de umiddelbare tages i Betragtning», og ifald denne Definition antages eller prøves, saa er Synskredsen aaben for os, og Marken fri til ny radikal og videnskabelig Forskning, saavel fysiologisk som psykologisk og økonomisk i et Omfang, som Verden ikke før har kjendt.

Orden og Harmoni! det var Stikordene hos Autoritetsprincipets Forfægtere. Visselig Orden og Harmoni! Men hvad Verden har maattet lære og hvad den vil lære, selv om det skulde tage Aarhundreder, det er at Orden og Harmoni er Videnskabens Værk og aldrig er eller kan være

et Værk af vilkaarlig Lovgivning eller en paa Overlevering og Autoritet støttet Kriminallovbog og offenlig Mening. Der gives ingen anden Ordning og Orden af Samfundet end den, som beror paa videnskabelig Indsigt i Menneskets Organisation. Alle Samfund, Familiens saa vel som Statens, ere til ikke for deres egen men for Individernes Skyld, for at Individerne kunne opnaa visse store Formaal og Goder. Saadanne Formaal ere personlig Udvikling, sædelig Renhed, Børnenes Opdragelse, Kvindens Beskyttelse.

Dersom nu disse Formaal kun kunne naas ad den Vej, som Autoritetsprincipet anviser, ja da bør Frihed paa disse Omraader selvfølgelig, i Modsætning til hvad den paa saa mange andre Omraader ansés for, betragtes som en Forbandelse, udryddes og forfølges. Hvis disse Formaal derimod *muligvis* kunne naas ad andre Veje, muligvis *bedre* kunne naas ad andre Veje — og at negte en saadan Mulighed er svært —, hvis de endelig maaske saa godt som *slet ikke* ere naaede ad Overleveringens Vej, da bør en af alle Hensyn uindskrænket, fri Undersøgelse finde Sted uden ringeste Menneskefrygt for nogen Autoritet. I et Aarhundrede som det, hvori vi leve, er Autoritetsprincipet som saadant, der spærrer Vejen for enhver Drøftelse, det sletteste, det dummeste, det mest nedværdigende af alle og har dømt sig selv. Den, der ved at forhaane eller forbyde den frie Undersøgelse paa

nogetsomhelst socialt Omraade, er Aarsag til — som han upaatvivlelig bliver — at en eller anden for hans Medmennesker nyttig Hypothese — om saa blot en eneste — ikke vover sig frem for Dagens Lys eller ikke bliver prøvet overfor Virkeligheden, er en Forbryder, for hvem den strengeste Straf, ifald der var Ret og Retfærdighed i Verden, ikke vilde findes for haard. Desværre er rigtignok Flertallet af alle civiliserede Mennesker Forbrydere af denne Art, saa at Udsigten til at faa dem straffet visselig er ringe.

Bonald var en saadan Forbryder. Hans ydre Livsvilkaar var imidlertid ikke af den Art, at man kan se noget Spor af Eumenidernes Forfølgelse under hans Livsbane. Han blev 86 Aar gammel, var hele sit Liv igjennem en af sin Tidsalders mest indflydelsesrige og mest hædrede Mænd og døde først i 1840 mæt af Hæder og Dage.

VII.

Der fandtes i Frankrig under Kejserdømmet ingen Poesi. Chateaubriand var vel en Aand med store digteriske Anlæg, men Napoleon var Tidens eneste Digter i stor Stil. Chateaubriand, der hadede ham, følte det saare vel. Han siger (i fjerde Del af sine Erindringer): «En vidunderlig Indbildningskraft besjælede denne saa kolde Politiker; han havde ikke været hvad han var, hvis han ikke havde havt sin Muse. Hans Forstand ud-

førte Digterens Ideer.» Rækken af hans Krige, Sejervindinger og Nederlag var en stor Iliade, Felttoget til Rusland en Kjæmpe-Tragedie, hvormed ingen, der var udarbejdet ved en Pult, kunde maale sig.

Allerede under Revolutionen var af beslægtede Aarsager Poesien forsvunden. Enkelte Digtere skreve vel endnu Tragedier i den gamle Stil, kun at de havde forvandlet Voltaires filosofiske Tragedie til en politisk og toge Roms og Grækenlands Republiker til Indtægt for den ny franske Republik, der fandt Forbillederne til sine Helte i hvad man kaldte Roms og Athens Sansculotter; men den Interesse, der knyttede sig til Skuespillene, var ringe i Sammenligning med den, som Nationalforsamlingens og Konventets store Dramer frembød. Som i Oldtiden Gladiatorkampene tilintetgjorde Interessen for de Skuespil, i hvilke Ingen virkelig blev dræbt, saaledes bleve Slutningsscenerne af Konventets Forhandlinger, i hvilke de Overvundne førtes bort til Skafottet, frygtelige Konkurrenter med Tragediernes femte Akt. Melpomenes Dolk kunde i Længden ikke kappes i Interesse med Guillotinen. Hvem kunde poetisk fremkalde en Sindsbevægelse, der svarede til den, som Tilskuerne følte ved Kongens og Dronningens Anklagelse, Domfældelse og Død, hvem kunde paa Scenen spinde en Intrigue, der var knyttet saa godt som Robespierres og Dantons mod Vergniaud

og Gironden, eller som Kontrarevolutionens mod Robespierre! Man har Vidnesbyrd om, at de Samtidige havde denne Følelse. Shakespeares navnkundige Oversætter Ducis skriver til en Ven, der opfordrede ham til at arbejde for Theatret: «Tal ikke til mig om Tragedier! Tragedien er rundt om ude paa Gaden. Saasnart jeg sætter Foden udenfor min Dør, gaar jeg i Blod indtil Anklerne.» At der ikke laa nogen Overdrivelse i disse Ord, viser et Brev fra Chaumette, som i 1793 sendtes til Øvrigheden i Paris, hvori der særligt klages over, at Nærsynede bestandig vare udsatte for at træde i Menneskeblod.

Under Napoleon kom endnu den Omstændighed til, at man havde en Herre. Forsøgte en enkelt Skribent som Raynouard at fjerne sig en Smule fra de slagne Veje, blev han standset i sine Bestræbelser. Hans Stykke «Stænderne i Blois», der var blevet spilt i Saint-Cloud, blev ved udtrykkelig Ordre fra Kejseren selv forbudt i Paris. Kanonerne alene havde Ordet. Den Kanon, der plantet foran Invalidehotellet bestandig forkyndte Sejr paa Sejr, overdøvede alle andre Røster. Og alle ungdommeligt begejstrede Hjerter, alle de ildfulde Sjæle, der til andre Tider vilde have givet sig Luft i Poesi, alle de, der følte hedest for Friheden og Revolutionens Ideer, strømmede nu til Fanerne og søgte ved at beruse sig i Krigshæder at glemme deres Længsel

efter Frihed og Poesi. Som en sjælfuld Sang i et Værelse afbrydes og ophører, naar en uafbrudt Rumlen af svære Vogne ryster Gaden, saaledes sluktes det aandelige Liv. Et Par Anekdoter fra Kejserdømmets Tid skildre Larmen og Trykket. Paa Spørgsmaalet: «Hvad tænker De i denne Tid?» svarte Sièyes: «Jeg tænker ikke.» Paa Spørgsmaalet: «Hvad har De gjort for Deres Overbevisning under Kejserdømmet?» svarede General Lafayette: «Jeg blev staaende oprejst.»

Kun enkelte Kunstarter lode sig beaande af Tidsalderen: Malerkunsten og Skuespilkunsten. Gérard malte Slaget ved Austerlitz, Gros de Pestbefængte i Jaffa, Slagene ved Abukir og ved Pyramiderne. Talma, der efter sit eget Udsagn en Aften, da han var sammen med Førerne for Girondinernes Parti, første Gang havde forstaaet og lært at spille Roms Republikanere, ikke som Drengene i den latinske Skole forestille sig dem, men som Mænd — Talma lærte af Napoleon at spille Cæsarer og Konger. Efter den bekjendte Tradition lod Bonaparte sig af Talma lære at indtage kejserlige Stillinger. Det Omvendte er Sandheden. Det var af Napoleon, at Talma lærte den Myndighed i Optræden, den korte befalende Tone, de bydende Haandbevægelser, som han senere bragte paa Scenen. Under sin sidste Sygdom laa han fortæret af Feber og halvt vanvittig og undersøgte i Spejlet Sporene af Afsind og

Rædsel paa sit Ansigt. «Jeg har det, raabte han og slog sig for Panden; hvis jeg igjen kommer til at spille, skal jeg gjøre det nøjagtigt saaledes, naar jeg forestiller Karl den 6te som gal.» Saa lidenskabeligt elskede han sin Kunst. Han rejste sig imidlertid aldrig mere, og med ham døde den eneste af Ordets Kunster, der under Kejserdømmet havde blomstret.

Kun én Afart af Litteraturen vandt en Indflydelse, som den aldrig før havde besiddet, den yngste af alle dens Arter, der hidtil havde været uden Betydning, men snart blev en Magt, nemlig Journalistiken. Det bekjendte Dagblad Journal des Débats blev stiftet for at indlede Kampen mod Voltaire og give Tidens herskende Ideer et Organ. Man brugte alle Midler. Ganske som efter den tysk-franske Krig den klerikale Presse i Frankrig betegnede Voltaire som «den elendige Preusser», saaledes opsøgte man da i Voltaires Breve de Steder, der kunde stemple ham som Landsforræder. Man fandt da i Brevene til Kongen af Preussen den stygge Kompliment: «Hver Gang jeg skriver til Deres Majestæt, skjælver jeg som vore Regimenter ved Rossbach» og haabede ved Hjælp af slige Citater at hidse Sejerherren ved Jena imod Filosoferne af denne Skole. Man gjorde ogsaa særligt gjældende, at efter Samtidiges Vidnesbyrd havde Hovedaarsagen til den franske Hærs Modløshed i Kampen mod Friedrich været den, at

Officererne nærede en Slags fanatisk Beundring for Kongen af Preussen, der gik saavidt, at de end ikke kunde tænke sig Muligheden af at slaa en Feltherre, der repræsenterede alle de Ideer, som besjælede dem selv. Istedenfor nu heraf at drage en Slutning til Fordel for hine Ideer, drog man tvertimod en ugunstig Slutning med Hensyn til de Personer, der som Voltaire havde udbredt dem i Frankrig, og stemplede dem som Landsforrædere. Man kan danne sig en Forestilling om Bladets Tone efter disse Ord af Redaktøren: «Naar jeg siger det 18de Aarhundredes Filosofi, mener jeg Alt, hvad der er falsk i Lovgivning, Moral og Politik.» — Endnu et andet Organ var i den nykatholske Skoles Hænder, «Mercure», der til Hovedmedarbejdere havde Chateaubriand og Bonald. Imod disse mægtige Organer forsøgte de Skribenter, der udgjorde Levningerne af det 18de Aarhundredes Hær en Kamp; men Tiden bragte dem ingen Medbør.

Som tidligere de kjæmpende Magters hele Iver var gaaet ud paa at vinde Publikum eller Folket for sig og deres Ideer, saaledes gik nu alle Bestræbelser ud paa at vinde Magthaverens Person. Journal des Débats forsøgte at ophidse Kejseren imod «Filosofien». «Filosoferne» søgte at opbringe ham mod Journal des Débats. De Klerikale stemplede Filosoferne som Nedbrydere af Fag, der i denne Egenskab maatte hade Napoleon som Byg-

mester. Filosoferne beskyldte de Klerikale for at gaa om med Planer til, naar Kejserens Bygning var færdig, da at udlevere dens Nøgler til en Anden.

Fremtiden viste, at Filosoferne havde Ret. Tilhængerne af den nykatholske Skole vare og bleve inderligt knyttede til det gamle Kongehus. Deres Fremgangsmaade var den at rose Delille, fordi han var i Unaade, og Chateaubriand, fordi hans Afskedsansøgning efter Hertugen af Enghiens Drab havde betegnet ham som Misbilliger af Despotiet. De fremhævede Lyssiderne ved Fortidens Regjeringsform under Paaskud af at skrive Historie.

Napoleon, der paa det Opmærksomste fulgte med Bladlitteraturen, tabte tilsidst Taalmodigheden. En Skrivelse er bleven os opbevaret, som blev tilstillet en af Napoleons Embedsmænd for at overgives til Kejserens Privatkorrespondent, Mercure's Udgiver Fiévée, hvori ethvert Ord er betegnende. Fremfor Alting er dog her Overgangen fra den upersonlige til den personlige Udtryksmaade interessant. Hvem der er Skrivelsens Forfatter, siges aldeles ikke i den; i Begyndelsen taler det ubestemte, anonyme Væsen, man kalder Regjeringen, pludseligt føler man, hvem der styrer Pennen, Løven viser sin Klo. Skriftstykket lyder: «Hr. de Lavalette skal gaa til Hr. Fiévée og sige til ham, at *man* læser Journal des Débats med mere Opmærksomhed end de andre Blade, da det har ti Gange flere Abonnenter, og at *man* deri be-

mærker Artikler, skrevne i en for Bourbonerne aldeles velvillig Aand og følgelig med stor Ligegyldighed for Statens Vel; at *man* har besluttet at undertrykke Alt, hvad der er altfor ildesindet i dette Blad; at Systemet er at vente med stor Langmodighed; at det imidlertid nu ikke er nok, at de ikke er direkte fjendtlige; at *man* har Ret til at fordre, at de ere det herskende Dynasti helt hengivne og at de ikke taale men bekjæmpe Alt, hvad der kan give Bourbonerne Glans eller hidkalde Erindringer, der ere dem gunstige; at *man* imidlertid endnu ikke har taget et bestemt Parti; men at *man* er tilbøjelig til at lade Journal des Débats vedblive at komme ud, hvis man forestiller *mig* Mænd, til hvem *jeg* kan have Tillid, og som *jeg* kan sætte i Spidsen for dette Blad.» *)

Man ser, hvorledes Forholdene udviklede sig. I Løbet af Kejserens Regjering trængtes Nykatholicismen mere og mere tilbage fra den Bevaagenhed, hvorover den i Begyndelsen kunde glæde sig, og først under Bourbonerne triumferede den ubetinget paany. Strax efter Napoleons Tronbestigelse skrive Chateaubriand, Bonald og De Maistre frit, Journal des Débats opmuntres til at føre sit Korstog mod det 18de Aarhundredes Filosofi, Paven besøger Napoleon i Paris. Gejstligheden er hædret,

*) Nettement: Histoire de la litt. française sous la Restauration I 100.

Frayssinous prædiker som han vil. Henimod Kejserdømmets Ophør ere Førerne for det katholske Parti tvungne til at tie, Journal des Débats konfiskeret, Paven Fange, Kleresiet Kejseren forhadt og Prædikestolene lukkede for Frayssinous. — Først efter 1814 foretoges samtidigt med Gjenindsættelsen af Kongemagten en Gjenindførelse af det kirkelige Væsen, der yderligere befæstede hvad der ved Concordatet var begyndt.

Er det nu end ikke for Meget sagt, at der under Napoleon ikke gaves nogen egentlig Poesi, saa er det dog ikke mindre vist, at der under ham blev gjort et ikke betydningsløst Forsøg paa at give det 19de Aarhundredes Frankrig, hvad Voltaire havde forsøgt at give det forrige med Henriaden: hverken mere eller mindre end en stor national episk Digtning.

Opgaven var betænkelig, det kan ikke negtes. Paa en Tid, da Frankrig fyldte Europa med Helte som Ney og Murat og det nye Kejserdømmes Marechaller, da Napoleon «forbandt Frankrigs aabne Vunder med erobrede fjendtlige Faner», da Nutidens Bedrifter satte alle Fortidens i Skygge, hvor da finde en passende Helt til et Epos, og Bedrifter, som kunde fængsle Læseverdenen!

Den Mand, som vovede et saadant Foretagende, var ingen ringere end den, som først paa en opsigtvækkende Maade havde indledet Tids-

alderens litterære Bevægelse, den mest paaagtede af alle, nemlig Chateaubriand. Han følte ikke blot Tilbøjelighed, men ogsaa en Slags Forpligtelse til at skrive en Epopé. Han havde jo i sit første Værk paastaaet, at den kristelige Religions Legender overgik de hedenske Myther langt i Skjønhed, at den bød Digteren Mere, at alle Karakterer: Fader, Ægtemand, Elsker og Brud vare skjønnere og mere poetiske som kristne end som naturlige Mennesker. Det gjaldt for ham om at føje Exemplet til Reglen, Beviset til Læresætningen, og for at godtgjøre Sandheden af sin Paastand og Styrken af sit Talent, besluttede han at forfatte et kristeligt Epos.

I Overensstemmelse med den hele Aandsretning, han havde indledt, valgte han sig ikke moderne og ikke aktive Helte, overhovedet ikke Helte, men Martyrer til Gjenstand for sin Fremstillingsgave og betitlede saaledes sit Epos, der iøvrigt for os mere ligner en almindelig to Binds Roman, siden det er skrevet i Prosa: «Martyrerne eller Religionens Triumf». For ret at forstaa dette Valg af Stoffet, maa man betænke, at den Idékreds, hvori Mændene af denne Skole levede, i Virkeligheden ikke var Kejserdømmets, men de tilbagevendte Emigranters. Man havde endnu ikke kommet sig af sin Rædsel over Revolutionens Gjerninger. Man saa i Revolutionens Førere lutter Blodmænd, i det knuste Parti lutter Ofre. Den

egentlige Helt var for disse Mænd ikke Sejerherren, den foretagende Kriger, men Ludvig den 16de, den uskyldige Martyr. Hvad vare de andet end Martyrer alle de kristne Præster, der for deres Tros Skyld vare blevne myrdede i Septemberdagene, alle de mod Kongemagten af Guds Naade trofaste Mænd og Kvinder, der havde lidt Døden i Vendée! Saa skyldfri Ofre som Prinsesse Lamballe eller de unge Piger i Verdun under Revolutionen og som Enghien i den seneste Tid, det var Heltinder og Helte, som vare en Forherligelse værd, tusinde Gange mere end de, der besudlede sig med Blod paa alle Europas Valpladser.

Allerede i Aaret 1802 havde Chateaubriand faaet Ideen til sit Epos, i 1806 vare de første Sange færdige. Men Handlingen skulde foregaa over hele den i Oldtiden kjendte Verden. Chateaubriand var ingen magelig Natur; det var ikke hans Tilbøjelighed at gjøre Værket færdigt snarest muligt for saa let det lod sig gjøre at komme til at hvile paa sine Laurbær. Han brød af og brød op og rejste i Juli 1806 ud for at besøge Grækenland, Syrien, Jerusalem, Ægypten, Karthago og vende hjem over Spanien til Paris. Denne Rejses eneste Formaal var da, som han aabent tilstaar i Fortalerne til «Martyrerne» og til den senere udgivne «Itinéraire» at fuldkommengjøre det paabegyndte Digt. Han siger paa det første Sted: «Denne Rejse blev alene foretaget for at se og male de

Lokaliteter, til hvilke jeg vilde henlægge Scenen i Martyrerne,» paa det andet Sted: «Jeg har ikke foretaget denne Rejse for at beskrive den. Jeg havde en Hensigt med den: denne Hensigt har jeg opfyldt i Martyrerne; jeg søgte Billeder, det var Alt.»

Det var imidlertid ikke Alt, hverken Alt hvad der laa i Chateaubriands Hensigt med Rejsen, eller Alt hvad han ønskede, man skulde se i den. Chateaubriand er Childe Harold før den sande; Chateaubriand er den monarkisk-kristelige Byron. Ligesom hans René er de Byronske Heltes Forløber, saaledes er han selv paa sine Pilgrimsfarter en Forgjænger for hin halvt opdigtede, halvt virkelige Harold, hvem Lysten til Eventyr og Længslen efter Indtryk jager fra Land til Land. Men Kirkefornyelsens Byron kan ikke som den engelske Lord, der endnu følte Vikingeblodet i sine Aarer, nøjes med ærligt at tilstaa en saa enkelt Bevæggrund til sine Farter. Det vilde lidet have været i hin Tidsalders Aand, lidet have stemt med Chateaubriands Rolle i Tiden, at drage til Jerusalem for at studere Landskaber, fylde sin Palet med Farver og sin Skitsebog med Udkast. Naar Childe Harold taler om sin Pilgrimsfart, tager han Ordet i overført Betydning, Chateaubriand bruger det ganske bogstaveligt. Han meddeler Alle, at han rejser til det hellige Land for at opbygges ved Skuet af de hellige Steder. Han

bringer Vand fra Jordans Flod med tilbage, og da senere Greven af Chambord bliver født, har han det paa rede Haand, saa at det kongelige Barn kan blive døbt dermed. Han siger selv: «Det kan synes underligt, nutildags at tale om hellige Løfter og Pilegrimsfarter; men paa dette Punkt er jeg som bekjendt uden Skam og har allerede forlængst stillet mig selv i de Overtroiskes og Svagsindedes Rækker. Jeg vil maaske blive den sidste Franskmand, der er draget ud fra mit Land til det hellige Land med en middelalderlig Pilgrims Ideer, Formaal og Følelser. Men har jeg end ikke de Dyder, som fordum glimrede hos Herrerne til Coucy, Nesles, Chastillon og Montfort, saa har jeg idetmindste Troen tilbage, og paa dette Mærke vilde endda de gamle Korsfarere kjende mig som en af deres egne.»

Disse Ord skurre allerede stærkt og stygt mod den nys anførte Udtalelse: «Jeg søgte Billeder, det var Alt.» Men i Chateaubriands efterladte Erindringer findes desuden en Tilstaaelse om hvad det fjernere Formaal var med denne Opsøgen af Billeder, som kaster det grelleste Lys over de Pilgrimsfølelser og Pilgrimsformaal, hvorom her tales. Han haabede ved sine Anstrengelser for at opnaa Berømmelse, ved sine Studier og Rejser, at vinde en Dames Gunst, i hvem han var forelsket. I og for sig betragtet er dette jo saare naturligt. Han var brændende ærgjerrig og elskede med

Lidenskab. Hvad Under, at han sagde til sig selv: Ry, større Ry, med fuldere Ret erhvervet Ry for bedre at fortjene hende, for at vise hende mit alvorlige Forsæt at gjøre mig værdig til hendes Yndest! Hun synes tilmed at have været ærgjerrig paa hans Vegne, at have ladet ham øjne Besiddelsen af hende langt ude som en Løn for nye Anstrengelser. Lad der endog være noget Middelalderligt og om Riddertiden Mindende i dette Forhold — en sand Begrebsforvirring maa ligefuldt findes hos den, der her vil tale om Korsfart og Pilgrimsgang. Og dog var Chateaubriand ingen Prælatsjæl; han var en *grand seigneur*, hovmodig-stolt og opfyldt af sig selv, fuld af Oppositionslyst og Menneskeforagt, der paa Trods havde anbragt Kirkens Farver paa sin Hjelm og nu bar dem ikke blot i ethvert Dystløb, men ogsaa ved ethvert Stævnemøde.

Chateaubriand siger i Mémoires d'outre-tombe: «Men har jeg ogsaa i Rejsebeskrivelsen sagt Alt om denne Rejse, der begyndte i Desdemonas og Othellos Havnestad? Gik jeg til Kristi Grav med et angrende Sindelag? *En eneste Tanke* fortærede mig; jeg talte med Utaalmodighed Øjeblikkene. Fra Dækket af mit Skib, med Øjnene fæstede paa Aftenstjernen, bad jeg den om Medbør for at komme hurtigt afsted; om Hæder for at blive elsket. Jeg haabede at erhverve mig Hæder i Sparta, i Zion, i Memfis, i Karthago og at bringe den med til

Alhambra. Vilde man have bevaret Erindringen om mig saa udholdende som jeg aflagde mine Prøver? . . . Hvis jeg hemmeligt nyder et Øjebliks Lykke, saa forstyrres den ved Erindringen om hine Forførelsens, Fortryllelsens og Deliriets Dage.»

Saaledes taler en moderne Tannhaüser, der længes tilbage til sit Venusbjerg; Peter Eremita førte ikke dette Sprog, da han vendte tilbage fra den hellige Grav. Den Dame, der havde sat Chateaubriand Stævne i Alhambra, var den unge Fru de Mouchy, der senere døde sindssyg. Hun skildres af Samtidige som et Vidunder af Skjønhed, Ynde og Finhed. — Chateaubriand var gift lige siden 1792. Hans Ægteskab var uden Tvivl en Ubesindighed, men som den kristelige Morals saa ivrige Talsmand burde han vel have anset sig for bunden deraf, hvordan det saa var indgaaet. Han skildrer dets Stiftelse saaledes i sine Erindringer: «Affæren blev drevet uden mit Vidende. Jeg havde neppe set Frøken de Lavigne tre eller fire Gange . . . Jeg følte mig i ingen Henseende skikket til Ægtemand. Alle mine Illusioner levede endnu, Intet var udtømt i mig; mit Livs Energi var endog fordoblet ved mine Rejser. Jeg var stadigt plaget af Musen. Min Søster holdt af Frøken de Lavigne og saa i dette Ægteskab en uafhængig Stilling for mig. Gjør det da, sagde jeg. Hos mig er den offenlige Personlighed urokkelig, men den private et Bytte for hvemsomhelst,

der vil bemægtige sig den, og for at undgaa en Times Fortrædeligheder kunde jeg gjøre mig til Slave for et helt Aarhundrede.» Lykkeligvis følte han sig ikke som Slave.

Som hjemvendt Pilgrim skrev han da sin Epopé. En Epopé i det 19de Aarhundrede! Der gives i vore Dage ikke mere Nogen, som tror paa Muligheden deraf. En klarere Indsigt end den, nogen tidligere Tid har besiddet i de historiske Betingelser for de store Oldtidsdigtninges Opstaaen har overbevist os om det Unyttige i nutildags at ville kappes med Værker af den Friskhed og Naivetet som Iliaden og Odysseen. Ligesaa lidt som nogen virkelig Digter nutildags kunde falde paa at efterligne Vedahymnerne, Davids Psalmer eller Völuspà, lige saa lidt forsøger Nogen nutildags at rivalisere med de uforgjængelige Værker, i hvilke i Tidernes Morgen et Folk barnligt har ladet sin hele Gude- og Sagnkreds glide Tilhøreren forbi, som Grækerne have gjort det i deres nationale Heltedigte, Tyskerne i Niebelungenlied og Finnerne i (det dog altfor sent nedskrevne) Kalevala. De Epopeer, der som Virgils og Tassos, som Camoens', Klopstocks og Voltaires efterligne hine gamle Folkeværker med Bevidsthed og Studium og som have forvandlet det Mirakuløse i dem til et dødt episk Maskineri, have aldrig kunnet hævde sig Rang med deres Forbilleder og have Værd i samme Grad, som de i Tid og Aand endnu staa dem nogenlunde

nær. Jo mindre Naivetet de besidde, des koldere staa vi overfor dem. De ikke mislykkede episke Digte, der ere skrevne i den nyere Tid, Goethes «Herman og Dorothea», eller Mickiewicz's «Hr. Tadeusz», have ganske opgivet det episke Apparat. Men dette var ingenlunde Chateaubriands Hensigt. Tvertimod! Det gjaldt jo netop om at fordoble det, om at lade det kristelige Apparat straale i dets Overlegenhed over det antike.

Da han ikke er Versificator, beslutter han at skrive sit Værk i Prosa; men hvor stor en Mester han end er i denne Kunstart, aner man allerede, hvorledes han vil famle efter en Stil.

Alle mulige Paavirkninger krydse hos ham hverandre: Homer og Johannes' Aabenbaring, Dante og Milton, Kirkefædrene og Suetonius. Handlingen foregaar paa Diocletians Tid, Halvdelen af de optrædende Personer ere Hedninge, Halvdelen Kristne. Helten Eudorus vinder en ung hedensk Piges Hjerte, omvender hende og dør sammen med hende som Martyr i Colosseum i Rom. Hendes Fader er Græker og Præst for Homer. Episoderne foregaa i det gamle Gallien.

Her nogle Exempler paa, til hvilken Manér og hvilke Overdrivelser Efterligningen af den homeriske Stil har ledet Forfatteren. For det Første gjør han sine Grækere altfor troende, de udtrykke sig med ligesaa barnlig Tro til Guderne som de homeriske Helte, fra hvilke de ere skilte

ved vel 1100 Aar. Hin Tids Grækere stode som udprægede Tvivlere overfor deres Guder og var mere end halvvejs Rationalister, selv naar de troede paa dem. Den unge græske Pige træffer i en Skov Eudorus hvilende under et Træ. Han er ung og smuk. Han staar hurtigt op, da han bemærker hende. «Hvorledes, sagde hun forvirret til ham, er Du ikke Jægeren Endymion?» — «Og Du, sagde den unge Mand, ikke mindre forbauset, er Du ikke en Engel?» — Dette er ikke Komplimenter, men ment i fuldt Alvor. Saa let anse hos Chateaubriand to Elskende i Jordens mest oplyste Land hinanden for Sagnfigurer og overjordiske Væsener. — Cymodoce's Fader siger i samme Stil til den unge Mand: «Min Gjæst, tilgiv min Frimodighed, jeg har altid adlydt Sandheden, *Datter af Saturn* og Moder til Dyden.» Allerede paa Platons Tid formaaede en Græker ret godt at nævne Sandheden uden at omtale hverken dens Forældre eller Dydens Bedsteforældre.

Endnu et Par Vendinger, der se ud som oversatte fra Homer: Da den unge Pige bliver forundret ved at se Eudorus, hvem hun ikke kjender, og vil vide, hvem han er, siger hun: «I hvilken Havn er dit Skib løbet ind? Kommer Du fra Tyrus, der er saa berømt for sine Kjøbmænds Rigdom? eller fra det yndige Korinth, efter at have modtaget rige Gaver af dine Gjæstevenner» o. s. v.

Alt dette gaar endnu nogenlunde an i Dialogen, men pinligere er Virkningen, naar Fortælleren selv snart ganske glemmer de 1500 Aar, der skille ham fra Digtets Personer og slaar ind i samme Taleform som de, snart bruger Vendinger, som er hentede fra Middelalderens Ridderromancer. I rent homerisk Stil siger han f. Ex.: Intet vilde have forstyrret Demodocus' Glæde, ifald han havde kunnet finde en Husbond for sin Datter, der havde behandlet hende med alt skyldigt Hensyn, *efter at have ført hende til et af Rigdomme opfyldt Hus.* Og i Kjæmpevisetone hedder det om Velleda, den galliske Druide: «*fille de roi a moins de beauté, de noblesse et de grandeur.*»

Og taler nu Digteren undertiden i en Stil, som om han selv var den sidste Homeride, saa tale til Gjengjæld hans Personer ofte, som forudanede de den hele moderne Dannelse. Saaledes siger den kristne Biskop Cyril om de hedenske Myther: «En Tid vil maaske komme, da disse den barnlige Oldtids Usandheder kun ville være sindrige Fabler, Æmner for Digternes Sange. Men i vore Dage forvirre de Aanderne.» Hvilken oplyst Mand!

At gjennemgaa det hele Digt er unødvendigt. Det betydelige Talent, som Forfatteren udfolder, lægger sig kun for Dagen i Enkeltheder og Episoder. Smuk er den Scene, hvor den græske Familie ankommer i Besøg hos den kristne, der netop binder Neg paa Marken. Velskreven er en

Episode som Velledas Død. Over det første Sted er udbredt en egen religiøst-idyllisk Ynde; det minder om Ruth's Bog og har dog en rent evangelisk Duft. Velleda har Chateaubriand fremstilt som Digter med sit Genis hele Ild og guddommelige Raseri.

Der lod sig endnu fremhæve andre større Partier som Skildringen af Slaget mellem Frankerne og den forenede romerske og galliske Hær, der, ikke faa Aar førend Walter Scott begyndte Udarbejdelsen af sine historiske Romaner, er betydningsfuld og ny ved sit ethnografiske Element. Landskabsbillederne endelig ere, som altid hos Chateaubriand, af ikke ringe Værdi.

Det bør ogsaa fremhæves, at hvor han selv i sine Erindringer kommer til «Martyrerne» omtaler han sit Værk med en stolt Beskedenhed, røber Blik for visse af dets Mangler og fremhæver stærkt hvor langt ringere Held det havde med sig end «Kristendommens Aand». Han tillægger nærmest ydre Omstændigheder den forholdsvis mindre gunstige Modtagelse, Værket i første Øjeblik fik, og med Rette. Napoleons Forhold til Paven var nu spændt og fjendtligt. Man anvendte paa Kejseren hvad her blev sagt om Diocletian som Kristenforfølger. Der var Hentydninger til Napoleons ringe Ungdomskaar og umættelige Ærgjerrighed i Skildringen af Galerius, og andre Hentydninger til hans Hof i Fremstillingen af Diocletians Omgivelser.

Bogen fandt derfor ingen Understøttelse og Udbredelse fra Regjeringens Side som Tilfældet havde været med Chateaubriands første Værk, og Gejstligheden med Biskoppen af Chartres i Spidsen fandt ikke Digtningen tilstrækkeligt orthodox, men opdagede Kjætterier. «Martyrerne» trængte dog ligefuldt tilsidst igjennem og oplevede i ikke mange Aar fire Oplag.

Den Sætning, Chateaubriand med sin Digtning vilde bevise, var den kristelige Vidunderverdens Brugbarhed for Poesien. Man behøvede intet bedre Bevis end hans Digt for, at orthodox kristelig Poesi i vore Dage er en Anakronisme. Af det andet Livs Kredse lykkes i Almindelighed Helvede Digterne bedre end Skildringen af de Saliges Tilstand. Hos Dante dukker en hel Hærskare af forvovne Hoveder op af Rædslernes Vande og Luer, saa kraftigt tegnede, at de beherske det hele Digt. De iblandt hans Fordømte, som man bevarer i Erindringen, det er de næsten overmenneskeligt trodsige og stolte italienske Adelsmænd fra hans egen Tid, Farinata for Exempel. Hvad Milton angaar, da er som bekjendt ingen Skikkelse lykkedes ham bedre end hans Satan, og ikke uden Grund har man fundet Forbilledet til denne i hans Tidsalders energiske puritanske Rebeller, der selv som overvundne ikke ophørte at byde Kongemagten Trods. Enhver Tid digter sine Lucifer i sit Billede. Chateaubriand's Oprører er da heller ikke Tradi-

tionens Djævel, nej det er en Djævel, som har gjort den franske Revolution. Saasnart han og hans Hofstat lukke Munden op, fare alle Stikordene fra Omvæltningstiden dem ud af Munden. Skal Satan holde en Tale til sine Hærskarer, saa forbauses Læseren ved at høre Toner fra 1792 klinge igjen deri. Efter nogle indledende bibelske Fraser falder han over i Revolutionens Frihedshymners Stil, som Chateaubriand har moret sig med at vrænge efter.

Satan siger: «I Nationernes Guder, I Troner, I Nidkjære, I uovervindelige Hære af Krigere, I højmodige Børn af dette stærke Fædreland, Hæderens Dag er kommen.»

Magnanimes enfants de cette forte patrie, le jour de gloire est arrivé.

Den franske Litteratur var da naaet saavidt, at Marseillaisen blev lagt i Djævelens Mund af Landets største Digter.

Og hvad er han saa, denne Djævel? En Gnist af Liv faar han kun ved at parodiere Rouget de Lisle. Ellers er han benløs og blodløs Allegori. Se ham fare ned i sit Rige: «Hurtigere end Tanken gjennemfarer han hele Rummet, der engang vil forsvinde [hvilket Tankeexperiment!]; hinsides Kaos's brølende Rester naaer han til Grænserne af hine Egne, der ere uforgjængelige som Hævnen, der dannede dem, forbandede Egne, Dødens Grav og

Vugge, som ikke er underkastede Tiden, og som endnu ville existere, naar Altet er bortført som et Telt, der er rejst for en Dag . . . han følger ingen Vej gjennem Mørket, men draget af sine Forbrydelsers Vægt (!) synker han *naturligt* ned mod Helvede.» Der staar «naturligt»; naturligst minder han om Niels Klim. Alle Omgivelserne i hans Rige ere enten Allegorier, som virke desmere komisk, jo mere Digteren har villet forfærde med dem, eller Karikaturer af Voltairianerne og Voltaire, der tage sig ud midt i Epopeen som Stumper af arrige Avisartikler, der ved en Fejltagelse have faaet Indpas.

Døden skildres: «Et Spøgelse springer frem paa Tærskelen til de ubønhørlige Porte; det viser sig som en mørk Plet mod Flammerne fra Fængslerne bag det. Man skimter Helvedslysets gule Straaler i Mellemrummene mellem dets Knokler. Det er Døden . . . Grebet af Rædsel vender Satan Hovedet bort for at undvige Skelettets Kys.» Her er endnu to andre Dæmoner: «Bundet med hundrede Knuder af Diamant (!) sidder Fortvivlelsens Dæmon paa en Trone af Bronce og behersker Sorgernes Rige . . . . Ved Indgangen til den første Forsal ligger Smerternes Evighed paa en Jernseng; den er ubevægelig, selv dens Hjerte banker ikke. Den holder i sin Haand et uudtømmeligt Timeglas. Den kjender og siger kun

Ordet «Aldrig». — Omtrent saaledes sidder en Automat paa et Uhr og siger kun Ordet «Kuk».

Ligner dette nu ingen Verdens Ting, saa ligne den falske Visdoms Dæmoner altfor godt. Vi saa, at alle Tidens religiøse Ideer kunde rummes i Ordet *Orden*. Derfor fremhæves ogsaa Ordenen her i Helvede saavel som i Himmerig. I Anledning af en indre Strid i Helvede hedder det: «Man vilde have set en frygtelig Kamp, hvis ikke Gud, som alene er Ophavsmand til al *Orden*, selv i Helvede, havde bragt Larmen til Taushed», og om den falske Visdoms Dæmon staar der: «Han dadlede den Almægtiges Værker, han vilde i sit Hovmod indrette en anden *Orden* mellem Englene og i den højeste Visdoms Rige; det er ham, som blev Fader til Atheismen, det gyselige Spøgelse, som Satan selv ikke havde avlet, og som blev forelsket i Døden.»

Ejendommeligt nok er det netop en Forandring i Ordenen, ja i Rangforordningen ved det guddommelige Hof, som denne allerfæleste Djævel har villet iværksætte.

Han taler. «Hans Stemmes falske Strenghed, hans tilsyneladende Ro bedrager den forblændede Mængde: Helvedes Fyrster! I véd det, jeg har altid været imod Voldsomheder, vi kunne kun sejre ved Tankeudvikling, Blidhed og Overtalelse. Lad mig mellem mine Dyrkere, ja mellem de Kristne

udbrede hine samfundsopløsende Principer, der undergrave Rigernes Grundvold!»

Man sammenligne disse Udtryk med dem, med hvilke her Datidens Filosofer beskrives. «Disse en tom Videnskabs Disciple angribe de Kristne, prise et stille Liv, leve for de Stores Fødder og bede om Guld. Nogle af dem sysle alvorligt med at danne en Art platonisk Stat, hvor lutter forstandige Mennesker skulle henleve deres Dage som Venner og Brødre. De grunde dybt over Naturens Hemmeligheder. Nogle af dem se Alt i Tanken, andre Alt i Materien, andre prædike Republik, skjønt de leve i et Monarki. De paastaa, at man bør omstyrte hele Samfundet for at gjenopbygge det efter en ny Plan. Atter andre ville ligesom de Troende lære Folket Moral . . . Splidagtige med Hensyn til det Gode, enige om det Onde, latterligt indbildske, antagende sig selv for store Genier, opfinde disse Sofister alle Slags sære Ideer og Systemer. Hierokles gaar i Spidsen for dem, og han er sandelig værdig til at anføre en saadan Bataillon . . . Der ligger noget skamløst og skjændigt i hans Træk; man ser, at hans nædle Hænder kun daarligt ville du til at føre Soldatens Kaarde, men at de let vilde kunne holde Atheistens Pen eller Bødlens Sværd.»

Talen er om Rom og om Hierokles. Men at dette skal være Paris og at dette skal være Voltaire, behøver ingen nærmere Paavisning.

Saavidt var det kommet i den franske Litteratur, at man beskyldte Voltaire, der ikke én, men en halv Snes Gange havde slaaet de katholske Bødler Sværdet af Haanden og kastet dem *in effigie* paa det Baal, hvorpaa de vilde opbrænde uskyldige Stakler, for særligt at egne sig til Bøddelhaandværket. Og saa tankeløs var man bleven, at man glemte Voltaires haardnakkede Deisme, og for ret at male Djævelen sort, malede ham af som Atheist. Men hvad i al Verden end Satan og alle hans Staldbrødre ere, Atheister hverken ere de eller kunne de være. De have dog virkelig faaet Kjærligheden at føle.*)

Lad os da vende Blikket fra Chateaubriands Helvede til hans Paradis. Det er altid en vanskelig Sag at skulle skildre Paradiset; Helvede véd vi Alle hvad er; men hvad Paradiset angaar, er man i en vis Forlegenhed. *On manque des renseignements*, som en fransk Dame sagde. Det var dobbelt vanskeligt i en Tid som hin, da Parny saa at sige forud havde skrevet Parodien paa ethvert Forsøg i denne Retning i sin «La guerre des dieux» og da alle dannede Mennesker endnu huskede Brudstykker af dette gudsforgaaene Digt.**)

---

*) Paul Heyse har skrevet det træffende Epigram:
Bist Du schon gut, weil Du gläubig bist?
Der Teufel ist sicher kein Atheist.

**) Man vilde neppe fordriste sig til at nævne det paa dansk Grund, hvis ikke N. M. Petersen, forført af den

Glansscenerne deri, som Treenighedens Ankomst paa Olympen eller Gudernes Gjenbesøg i den kristne Himmel, ere virkeligt vittige, hvorvel Behandlingen ikke svarer til den storladne Titel, men er sirlig og glat i Fløjels-Breughels Manér. Og dog er det ikke lykkedes selv Parny's Kaadhed at gjøre den orthodoxe Himmel saa komisk som Chateaubriands Begejstring gjør den. Her nogle Prøver:

«I Midtpunktet af de skabte Verdener, midt iblandt de utallige Stjerner, der gjøre Tjeneste som Volde, Alleer og Veje, svømmer den umaadelige Guds By, hvis Vidundere ingen Dødeligs Tunge kan fortælle. Den Evige lagde selv dens tolv Grundstene og omgav den med den Jaspismur, som den højtelskede Discipel saa Engelen med Guldalenen maale. Beklædt med den Højestes Hæder er Jerusalem pyntet som en Brud for sin Brudgom . . . Stoffets Rigdom kappes her om Prisen med Formernes Fuldkommenhed. Her hænge Galerier af Safirer og Diamanter, der svagt ere efterlignede af Menneskets Geni i Babylons Haver. Her løfte sig Triumfbuer, dannede af de mest glimrende Stjerner. Her kjæde Buegange af

---

smukke Rolle, som Parny har tildelt de nordiske Guder, og øjensynligt i Tillid til, at intet Menneske anede, hvad Digtet indeholdt, havde rost det og citeret flere Stykker af det i Slutningen af sin nordiske Mythologi (S. 440).

Sole sig sammen, der uden Ophør fortsætte sig gjennem Firmamentets Rum . . .»

En indfødt Kjøbenhavner minder dette mest om den Pragt, hvori Tivoli viste sig for ham som Barn en Aften, naar der var Vauxhall. —

Vi gjøre et Indblik i den hellige Stad. Her samles og skilles Kerubernes og Serafernes, Englenes og Erkeenglenes, Tronernes og Fyrstendømmernes Kor; thi disse Væsner, som dog syntes at kunne prisgives til Spøgen, siden de hos Parny havde faaet saamange Prygl, holde deres højtidelige Indtog paany.*) Ja de føle sig fra nu af saa husvante paa Parnasset, at vi endnu træffe hele Armeen forsamlet i De Vigny's Eloa (1823), og i Victor Hugos Oder (f. Ex. Livre I Ode 5, Ode 9, Ode 10). Vi erfare, hvad de bestille, «Nogle bevogte Zebaoths og Elohims 20,000 Stridsvogne, Andre vaage over Herrens Pilekogger og over hans uundgaaelige Lyn eller hans frygtelige Gangere,

---

*) O honte, ô crime! on rosse les Puissances,
On jet à bas dix mille intelligences
Qui figuraient dans les processions;
De leurs gradins les Trônes on renverse,
On foule aux pieds les Dominations
Et des Vertus le troupeau se disperse.
. . . . . . l'on jet à leur nez,
Devinez quoi? les têtes chérubines
Aux frais mentons, aux lèvres purpurines.
Parny: La guerre des dieux. 10de Sang.

der bringe Pest, Krig, Hungersnød og Død. En Million af disse ivrige Génier ordne Stjernernes Bevægelser og afløse efter Tur hverandre i disse prægtige Beskjæftigelser som Skildvagter, der vaage for en stor Hær.» — Hos Parny er de langt mindre sysselsatte. Den Tjeneste, de hos ham gjøre, er paa Grund af deres lidet udviklede Intelligens væsenligt dekorativ. De staa i Rækker langs Væggene og se til.*)

Alle de Sager, som Englene hos Chateaubriand passe paa, ligge hen som i et stort Rustkammer for at benyttes ved given Lejlighed. Vi se dem i en følgende Skildring komme til Anvendelse. Det er, hvor Treenigheden har forudsagt de Salige Eudorus's Martyrium: «Da disse Kirkens Skjæbner bleve de Udkaarne meddelte gjennem et eneste Ord af den Almægtige, afbrødes Sangen og ophørte Englenes Gjerning: Der blev i Himlen *en halv Times Taushed.* Alle de Himmelske sloge deres Øjne ned mod Jorden, Maria lod fra Firmamentets Højde et første Kjærlighedens Blik falde ned paa det svage Offer, der var hendes Ømhed betroet. Bekjendernes Palmer bleve paany grønne i deres Hænder. Den ildfulde Eskadrón aabnede sine

*) Propres sans plus à garnir les gradins,
A cet emploi se borne leur génie,
C'est ce qu'au bal nous autres sots humains
Nous appelons: faire tapisserie.

glorværdige Rækker for at give Plads for de nye Martyrer. — Besejreren af den gamle Drage, Michael, forbereder sin frygtelige Lanse; rundtom ham bedække hans udødelige Ledsagere sig med glimrende Kyradser. Skjoldene af Diamant og Guld, Herrens Pilekogger, de flammende Sværd blive nedtagne fra de evige Buegange [Lofter], Immanuels Vogn skjælver paa sin Axe af Ild og Lyn, Keruberne rulle deres fremstormende Vinger rundt og lade deres Ildblik spille (et allument la fureur de leurs yeux).» — Det er halvt Maskerade og halvt Ballet.

Gaa vi fra Attributerne til Saligheden selv, da beskrives den saaledes: «De Udkaarnes højeste Gode er den Bevidsthed, at dette umaadelige Gode er grænseløst, de ere uophørligt i den liflige Tilstand, hvori en Dødelig er, naar han lige har udført en dydig eller heltemodig Handling, eller hvori et stort Geni befinder sig, der undfanger en stor Tanke, eller et Menneske, der føler enten en legitim [!] Kjærligheds Henrykkelse eller et Venskab, der længe har været prøvet i Ulykken. Den Højestes Skjønhed og Almagt er Gjenstand for deres stadige Underholdning: O Gud, sige de, hvor stor er Du!

Det er ikke lykkedes Chateaubriand at gjøre Saligheden synderlig tiltalende. Man føler nærmest Medlidenhed med den stakkels Gud, der hele Tiden maa høre sin egen Lovsang. Han skildres

saaledes: «Langtfra Englenes Øje i Ildens og Lysets Rum fuldbyrdes Treenighedens Mysterium. Aanden, der bestandig stiger op og ned fra Søn til Fader og fra Fader til Søn, forener sig med dem i disse uigjennemtrængelige Dybder. En Triangel af Ild viser sig da ved Indgangen til det Allerhelligste, Kloderne standse af Ærefrygt og Skræk, Englenes Hosianna forstummer . . . Ildtriangelen forsvinder, Oraklet aabner sig, og man ser de tre Magter. Baaret af en Trone af Skyer holder Faderen et Kompas i Haanden, en Cirkel ligger under hans Fødder, Sønnen sidder ved hans Højre, bevæbnet med Lynet, Aanden hæver sig til Venstre som en Lyssøjle. Jehovah gjør et Tegn, og de beroligede Tider gjenoptage deres Løb.»

Der forekommer Intet om, hvormange Gange om Dagen, Ugen eller Maaneden denne pragtfulde Ceremoni finder Sted. Maaske er det i Mellemrummene mellem disse Fuldbyrdelser af Treenighedens Mysterium, at Guddommen deler sig; thi undertiden synes den delt: «Anraabt af Mildhedens og Fredens Gud til Bedste for den truede Kirke lod den stærke og frygtelige Gud Himlen sine Planer vide.*)

*) Smlgn. Parny:
Étaient-ils trois, ou bien n'étaient-ils qu'un?
Trois en un seul; vous comprenez, j'espère?
Figurez-vous un vénérable père,
Au front serein, à l'air un peu commun,

Til dagligt Brug sidder Sønnen uafbrudt ved et mystisk Bord, og 24 Oldinge, klædte i hvide Kjortler og med Guldkroner paa Hovedet, sidde paa Troner ved hans Side. Nærved ham staar hans levende Vogn, hvis Hjul spy Ild. «Naar Folkenes Forventede værdiges at vise sig for de Udkaarne i et helt og fuldstændigt Syn, saa falde disse ned som døde for hans Aasyn, men han udstrækker sin Højre og siger til dem: Rejser Eder op, I min Faders Velsignede! Ser paa mig, jeg er den Første og den Sidste.»

Ved Gjentagelse synes denne Gymnastik at maatte tabe meget af sin Tiltrækning.

Valdemar Atterdag vilde bede Gud lade Chateaubriand beholde sit Himmerige.

Som Exempel paa denne Himmels Overnaturligheder kan anføres, at de hellige Oldinges Dragter blive *hvidnede* i Lammets Blod. I andre Træk røber denne Himmel sig som moderne Arbejde. I psykologisk Henseende er det saaledes interessant,

---

Ni beau, ni laid, assez vert pour son âge
Et bien assis sur le dos d'un nuage . . .
De son bras droit à son bras gauche vole
Certain pigeon coiffé d'un auréole . . .
Sur ses genoux un bel agneau repose,
Qui bien lavé, bien frais, bien délicat,
Portant au cou ruban couleur de rose
De l'auréole emprunt aussi l'éclat.
Ainsi parut le triple personnage . . .

at hvor vilkaarligt Alt i dette Himmerige end gaar til, kan Digteren dog forsaavidt ikke undslaa sig for Paavirkning af den Tid, hvori han lever, som der selv i dette Himmerige gives Naturlove. Der staar saaledes udtrykkeligt om de Salige, at de ynde at lære de Love at kjende, efter hvilke de tunge Legemer med saa stor Lethed fare igjennem Ætheren. Dette Træk foregriber ligesom Standpunktet i Byrons «Kain».

Dernæst er det i æsthetisk Henseende interessant at se, hvorledes Chateaubriand paa de Punkter, hvor han ikke laaner fra Apokalypsen eller Milton, danner de Billeder, ved Hjælp af hvilke han vil give en Forestilling om Paradisets Pragt. Medens Dante, for at give et Begreb om Himmeriges Lyshav, tyr til den religiøse Visions Aabenbaringer, til den mystiske Roses Pragt, som Rosen i den gothiske Kirke svagt søger at efterligne, nødes den moderne, berejste, i de ydre Erfaringers Verden opfostrede Chateaubriand til at ty til Indtrykkene fra sine Udenlandsrejser. De himmelske Buegange sammenlignes med Babylons Haver, med Palmyras Søjler i Ørkenens Sand. Da de Salige gjennemile den skabte Verden, siges der om det Skue, der aabner sig for dem: «Saadan viser sig for de Rejsendes Øje Indiens stolte Sletter, Delhis og Cochinchinas rige Dale, hine Kyster, som ere bedækkede med Perler og som dufte af Ambra, hvor de stille Bølger lægge sig

til Hvile ved Foden af blomstrende Kaneltræer.» Billedet er noget vel naturligt og realistisk til et saa aandigt Æmne. Man ømmer sig ved at skulle forestille sig alle disse Erkeengle i cochinchinesiske Omgivelser. Men i slige Træk hævner Naturen sig paa den, der tror at kunne sætte sig ud over den eller frembringe noget Højere end den. Da denne Retning senere i Litteraturen fortsættes videre, se vi hos De Vigny, der skriver under Ossians Indflydelse lige saa fuldt som under Miltons, Himmelrummets Æther sammenlignet med de skotske Fjeldes Taager; ja da Lucifers Skikkelse skimtes langt borte ude i Rummet af Engelen Eloa, sammenlignes denne utydelige Form med en omflakkende Skotlænderindes viftende Plaid, som den ses gjennem det svævende Net af de Skyer, der sænke sig over Bjergenes Spidser. — Det skulde synes, som var der langt fra en Engel til en Plaid.

Det Sceneri- og de Landskaber, der for denne Gruppe af Digtere staa som de ideale, det er ikke som for de tyske Romantikere Potpourri- eller Lobescowse-Landskabet*), nej lige omvendt i Overensstemmelse med Tidsrummets hele Aand det paradisiske Landskab, hvori den strengeste Orden hersker, symmetrisk, arkitektonisk, uddraget af en Fortynding af Claude Lorrain. Se f. Ex. Be-

*) Den romantiske Skole i Tyskland. Anden Udgave. S. 215.

gyndelsen til De Vigny's Mysterie «Syndfloden» (gjengivet i Prosa):

«Jorden var smilende og i sin første Blomstring —, Dagen havde endnu det samme Lys, — der kronede Himlens Højder, — da Gud lod den falde fra sine skabende Hænder for at forskjønne sit Værk. — Intet havde forvansket Naturens Form, — og de *regelmæssige* Bjerges uhyre Arkitektur — hævede sig med *lige* Trin imod Himlen — uden at Noget havde brudt en Ring i deres Kjæde . . . Flodernes Løb til Havet var *reguleret* — i en fuldkommen *Orden*, der aldrig blev forstyrret. — Aldrig vilde en Rejsende under Træets Løv — langt fra Floden have fundet den blanke Muslingeskal, — og Perlen beboede sit Krystalpalads; — enhver Skat hvilede i det Element, hvor den blev til — uden nogensinde at overskride det himmelske Forbud.»

I Overensstemmelse med denne Tilbøjelighed til det Ideale og Abstrakte i Landskabet bliver Sceneriet mere og mere forlagt til Himmelrummet.

Chateaubriand er endnu Mester for at skildre det jordiske Sceneri fuldt saa vel som det himmelske.

De Vigny plejer i sine ældste Digte ægte serafisk at lade Handlingen foregaa mellem Himmel og Jord.

Victor Hugos Ode «Ludvig d. 17de» foregaar ved Himlens Porte; hans «Vision» i Himmelrummet, i det himmelske Jerusalem, og «de

16

tro Serafers Vogn, besaaet med Øjne, glimrende af Gnister, med de larmende Flammehjul og de fire Vinger, der dreje sig rundt», spiller ogsaa en Rolle, «hvor Helgene og glorværdige Martyrer, tilbedende den ubekjendte Væsenhed (Essence), under en brændende Sky beskue den mysteriøse Trekant o. s. v.

Lamartines første Digtninge, der dog gjerne dvæle ved jordiske Landskaber, søge stadigt paany i Hymnens Himmelflugt op til Ætheren, hvor den hellige Poesi, som Lamartine skildrer den, har sit Sæde «med Panden kranset af Palmer og Stjerner.»

Lord Byron, der ogsaa ynder Ætheren som Omgivelse, om end en mindre theologisk Æther, og der ligesom De Vigny har gjort en Syndflodsstudie, (Heaven and earth) foretrækker dog anderledes urolige Landskaber og har først som Søens Maler sin rette Synskreds. Han fører Poesien fra de luftige Omgivelser ned til dette friske og salte Element.

Det er da neppe lykkedes Chateaubriand at bevise hvad han vilde, den kristelige Inspirations poetiske Overlegenhed over den blot poetiske. Overalt hvor han forsøger derpaa, blotter eller dømmer han sig selv. Her endnu ét, men et afgjørende Exempel.

Da hans Helt Eudorus sejler igjennem Megaras Golf med Ægina foran sig, Piræus paa højre, Korinth paa venstre Haand, og ser alle

disse Byer, der tilforn vare saa blomstrende, nu ligge hen i Ruiner, fælder en Græker, der er ombord paa Skibet, Taarer ved Erindringen om sit Fædrelands fordums Storhed, og det skildres smukt, hvorledes den Enkelte ligesom føler sin private Sorg svinde ind ved Skuet af de store, overvældende Ulykker, der knuse hele Folkeslag. Eudorus siger saa: «Denne Lære syntes at ligge over min unge Fornuft, og dog forstod jeg den, medens de andre unge Mænd, der vare med ombord, vare uimodtagelige for den. Hvoraf kom denne Forskjel? Af vore Religioner. De vare Hedninge, jeg var Kristen.»

Chateaubriand vil altsaa hævde den kristelige Følelse denne udsøgte Sans for Naturomgivelserne og for den Lære, de kunne give, en Sans, hvilken Hedningen som Hedning skal mangle.

Det svækker imidlertid Theorien, at hele dette Sted ikke er Andet end Oversættelse af et berømt, fra Oldtiden opbevaret Brev fra Sulpicius til Cicero*), altsaa netop er forfattet af en Hedning. Det er da ikke skikket til Bevis for, hvilke poetiske Følelser Hedningen maa mangle. Men dette Træk er sindbilledligt. Saaledes udgives hos Chateaubriand den dogmatiske Religion bestandig for at være i Besiddelse af visse overnaturlige Skjønheder og Egenskaber, der skulle fattes Naturen som

*) Ad familiares lib. IV epist. 5.

Natur, og dog er alt det i den, der har poetisk eller sædeligt Værd, kun Udtryk for Menneskenaturen. Som Feuerbach sagde det: Theologiens sande Væsen er Anthropologi.

Kaste vi da et Blik tilbage over denne halvvejs saa dristige og halvvejs saa konventionelle Digtning, lader det sig ikke negte, at den Del deraf, som gaar ud paa direkte Anvendelse af Kristendommens overnaturlige Verden er mislykket, hvad Digteren da ogsaa aabent tilstaar i sine Erindringer. Hvad der duer deraf, det er de rent menneskelige Partier, af hvilke vi i det Følgende ville gjennemgaa et. Chateaubriands egen religiøse Begejstring var altfor villet og forsætlig til at Aarhundredets Tvivl og Kulde overfor Mirakelverdenen ikke skulde have sat sig Spor i hans Værk.

Han hyklede ingenlunde ligefrem; men han bedrog sig selv. Et Bevis paa, hvor rørt han selv kunde blive ved Læsningen af sine «Martyrer» er kommet for Dagen i det fine og elskværdige, fra alle Sider som paalideligt anerkjendte selvbiografiske Skrift: «Les enchantements de Prudence» af Fru de Saman, ɔ: Fru Allart de Méritens, den sidste unge Kvinde, der blev elsket af Chateaubriand, og der elskede ham igjen.

Hun fortæller her først om, hvorledes de i Sommeren 1828 plejede at træffe hinanden paa Austerlitzbroen og spise til Middag sammen i

Jardin des Plantes i et ensomt Værelse der. «Han forlangte Champagne for, som han sagde, at oplive min Kulde, og jeg sang da for ham nogle Sange af Béranger: Mon âme, La bonne vieille, Le Dieu des bons gens etc. Han hørte dem henrykt.» Hun skildrer med varme Farver disse Stævnemøder.*) Og hun fortæller, hvorledes det var en af Chateaubriands største Glæder at høre hende, der i dette Skrift som ellers viser en fin poetisk Sans, læse hans digteriske Arbejder højt for ham. Især glædede det ham at høre sine Landskabsskildringer fra hendes Læber. «Men undertiden, siger hun, tog jeg for at røre ham inderligere «Martyrerne» frem, og læste de vise Bekjenderes Taler og Lovsange, Fængslets og Pinslernes pathetiske Scener. Han kunde ikke holde sine Taarer tilbage. En Dag græd han; jeg blev ved at læse; hans Graad steg til Hulken; jeg vedblev og hans Hulken brød voldsomt frem, da jeg kom til det Sted, hvor Eudorus hemmeligt har tilbudt at lade sig ofre for sin Moders Frelse, der med altfor stor Svaghed havde elsket sine

*) Dans cet état, il était plus amoureux, plus vif; il me disait que je lui donnais les plaisirs les plus charmants, m'appelait séductrice, etc., et dans cet endroit solitaire, il faisait ce qu'il voulait. Madame de Saman: Les enchantements de Prudence, avec préface de George Sand. 1873. S. 166 ff.

Børn. Ved disse Ord kunde han ikke styre sig mere. Det var Sindsbevægelser, der vendte tilbage til deres Kilde. Han var forgrædt, henreven, ramt fra alle Sider i sin højtspændte Sjæl. Han viste sig rørt og taknemmelig. Han sagde mig, at han aldrig havde følt en saadan Nydelse. Han gav mig alle de søde Navne, som man giver Muserne. Han fandt mig smuk. Han roste især mine Øjne, mit Blik. Han indbildte sig i sin Lidenskab aldrig at have set noget Lignende.» — Hun var da en Snes Aar, han netop 60 Aar gammel.

Man ser af det anførte Citat, at endog saa kolde Steder i «Martyrerne», som de hvidklædte Oldinges Taler, have været følte af Digteren selv; man røres ved denne unge og ædle Kvindes sværmeriske Beundring for en gammel Mand; han vinder ligesom i Værd for Læseren ved selv i den Alder at have kunnet vinde en saadan Kvindes Elskov. Men i hvilket underlig blandet Selskab fremtræder dog ikke i dette Tilfælde Hjertegrebetheden, der er saa sjelden hos Chateaubriand, at den her næsten kan betegnes som et Unicum! Champagne, hans politiske og religiøse Modstander Bérangers Viser, Kjærlighedserklæringer og Kjærtegn, Graad over «Martyrerne», Opløsthed i Hulken og nye Kjærlighedserklæringer! Hvilke Omgivelser for en rettroende Epopé! hvilken kun altfor

menneskelig Lidenskabelighed hos en serafisk Digter, Ex-Minister og fordums Jerusalemsfarer! *)

«Martyrerne» vise Chateaubriand fra hans digterisk svageste Side. En Scene, som den, der i bedste Hensigt her skildres af Fru Allart de Méritens, viser ham fra hans menneskeligt svageste. Og dog virker dette Gjennembrud af det Menneskelige næsten velgjørende i Sammenligning med det Arrangerede, der saa ofte betegner hans Holdning. Han fører altfor ofte Gud og Kongen i Munden. Dette Arrangerede bør imidlertid ikke bringe Nogen til at overse det virkeligt Storladne og Rige i denne mærkværdige Personligheds Anlæg og Livsførelse.

For at faa det fulde Indtryk af Chateaubriand maa man gjennemlæse de tolv Bind «Mémoires d'outre-tombe» og de Bind, der slutte sig udfyldende til dem. Som Rousseau's Bekjendelser er den interessanteste Bog, han har skrevet, saaledes er Chateaubriands Erindringer hans ypperste Værk. Der er et helt og det et betydeligt Menneske i denne Bog. Det er en *grand seigneur*, som uden at være videre skarpseende overfor Menneskeheden, der ikke sysselsatte ham synder-

---

*) Chateaubriand: Les martyrs, især Livre III og VIII. Mémoires d'outre-tombe. — Sainte Beuve: Chateaubriand et son groupe littéraire sous l'empire. — Nettement: Histoire de la littérature française sous la Restauration I—II.

ligt, her har samlet alt sit Skarpsyn paa den eneste Gjenstand, der fuldt interesserede ham, hans eget Jeg, og har fremstilt og udstilt det for os, dels frivilligt, dels ufrivilligt, men temmelig fuldstændigt. Det er et Jeg, stolt indtil Hovmod, sørgmodigt indtil Mismod, tvivlesygt indtil Ligegyldighed, uden Tro paa noget Fremskridt, dybt gjennemtrængt af Overbevisning om Intetheden af selve de Livsgoder, der en Tid lang more det som Elskov, Ry, indflydelsesrig Stilling, med Aarene stedse mere fuldt af Livslede og stedse mere fuldt af sig selv. Det er et Jeg, som har en varm, rig Indbildningskraft og en stor kunstnerisk Evne, og som allerede paa et Tidspunkt, (i Slutningen af det 18de Aarhundrede), hvor de Samtidiges Kunstsmag gik ud paa det Lette, det Nydelige og det Smaa, følte sig staaende ene med sin Kjærlighed til det Store og det Stores Skjønhed.

I en vis Forstand var Chateaubriand som ingen anden Tidspunktets Mand. Han svarede, som vi have set, med sin «Kristendommens Aand» saa nøje til Øjeblikkets Fordring, at han som litteraturhistorisk Fænomen derved voxede langt udover den Betydning, man kan indrømme hans Alvor og hans Talent.

Forsaavidt har Øjeblikket, hvori han optraadte, forstørret ham.

Men ser man Sagen fra en anden Side, lader det sig med lige saa stor Sikkerhed hævde, at det

historiske Øjeblik, hvori han tog sin Stilling for Livet, paatvang ham en Rolle, der et halvhundrede Aar igjennem bragte ham i Strid med hans inderste Væsen. Hans Natur reagerede jævnligt mod Rollen; alt det Uafhængige og Ustyrlige i ham laa i stadig Strid med den religiøs-politiske Rettroenhed, det var blevet hans Livs Opgave at udtrykke og forfægte. Hans historiske Stilling bragte ham med andre Ord i ulægelig Splid med sig selv.

I sin Alderdom tilstaar han det undertiden rentud. I Slutningen af sit Værk om Kongressen i Verona siger han aabent: «Som Officer ved Regimentet Navarra var jeg vendt tilbage fra Amerikas Skove for at begive mig til den landflygtige Legitimitet og kjæmpe i dens Rækker *imod min egen Oplysning* (contre nos propres lumières), Alt *uden Overbevisning*, af ren Soldaterpligtfølelse og fordi jeg, som havde havt den Ære at kjøre i de kongelige Vogne fra og til Versailles troede mig særligt forbunden en Prins af Blodet.» *) Det forhindrer ham ikke i to Sider længere henne at tilskrive det lykkelige Udfald af Krigen i Spanien, som han satte igjennem mod Frankrigs, Spaniens og Englands Ønske, mindre sin egen Dygtighed, hvilken han dog ingenlunde undervurderer, end «et af Himlens sidste Mirakler til Gunst for den hellige Ludvigs Æt.»

*) Congrès de Vérone II 527.

Han gjør her som ellers i sine sidste Skrifter stærk Forskjel mellem Kongedømmet som Ide og Kongernes Personer. Han forsøger at forsone en paastaaet, uforandret Troskab mod Ideen med en uforstilt Ringeagt for Kongerne som Evner og Karakterer.

Meget bidrog til denne Ringeagt vistnok Bourbon'ernes stupide Utaknemmelighed imod ham, hvem de skyldte saa meget. Men han antidaterer i ethvert Tilfælde i sine Erindringer denne Følelse og fører den i Grunden tilbage til sine første Sammentræf med Ludvig den 18de og hans Omgivelser. Det blev ham tidligt klart, at Kong Ludvig ikke yndede ham, og Broderen, den senere Karl den 10de, saarede ham allerede ved ikke at have læst en eneste Bog af ham, end ikke «Kridommens Aand». Hvor han ser tilbage paa sit Liv siger han: «Ludvig den 18de og hans Broder kjendte mig daarligt. Den sidste sagde om mig: Godt Hjerte og hedt Hoved! Denne Trivialitet . . . var falsk. Mit Hoved er meget koldt, og mit Hjerte har aldrig slaaet synderlig varmt for Konger.»

Legitimiteten maatte, hvis den overhovedet ikke ansaa sig selv for altfor selvherlig til at føle sig Nogen forpligtet, betragte sig som Chateaubriand forbunden ikke blot fordi han som Officer i Condé's Emigranthær havde kjæmpet og lidt for dens Sag, ikke blot fordi han under Napoleon

havde afbrudt sin Løbebane og trodset Magthaveren ved at tage sin Afsked efter at denne havde forgrebet sig paa Hertugen af Enghien, men fordi han endnu før Napoleons Tronfrasigelse i Fontainebleau, i 1814 havde forberedt Stemningen for Bourbon'erne ved en Brochure, der efter Ludvig den 18des eget Udsagn var ham til lige saa stor Nytte som hundredetusind Mand.

Dette Flyveskrift «Buonaparte et les Bourbons» er vel Chateaubriands lidenskabeligste, mest hadefulde, mest galdesyge, og mest kunstigt begejstrede Partiskrift. Det er et Skrig af Raseri mod den faldne Napoleon, hvem ingen Ære levnes, og et Hurra af hul Enthusiasme for den bovlamme Ludvig den 18de, der forgudes. I ingen anden Bog af Chateaubriand findes saa hadefulde Dumheder. Han gaar her saa vidt som til at negte Bonaparte militært Talent. Han skildrer ham som en Uduelighed, der kun formaaede at lade sine Tropper gaa paa, og sejrede ved deres, af hans Førelse ganske uafhængige, Fortræffelighed, men iøvrigt aldrig forstod at sikre eller foretage et Tilbagetog og langt fra at udvikle Krigskunsten førte den tilbage til dens Barndom.*) Marquis'en af Seig-

*) Qu'avait il donc pour séduire les Français cet étranger? Sa gloire militaire. Eh bien, il en est dépouillé. C'est en effet *un grand gagneur de batailles; mais hors de là, le moindre général est plus habile*

lière i Sandeau's bekjendte Komedie siger ingenlunde større Urimeligheder om Napoleon.

Til Gjengjæld kaldes Ludvig den 18de en Fyrste, der er bekjendt for sin Indsigtsfylde. Af alle de Fyrster, hedder det, som nu kunne regjere Frankrig, er han den, som passer bedst for Landets Stilling og *Aarhundredets Aand*, ligesom Bonaparte er den af alle som mindst var skikket til Kongemagt.

Saaledes i den officielle Brochure. Men hvor ganske anderledes tænker og taler Chateaubriand ikke i sine «Erindringer»!

Han lader her Bonapartes Krigskunst vederfares Retfærdighed, han siger udtrykkeligt om ham, at «han har opfundet Krigen i stor Stil» og begriber med Et, at det at vinde Slag efter Slag er en ret væsenlig Del af Strategien.

Her i «Erindringerne» meddeler han ogsaa — fordi det smigrer hans Forfængelighed — mangt et Træk af Napoleon, der viser, hvor godt denne forstod at gjengjælde Chateaubriands Had med upartisk Anerkjendelse. Saaledes lod han, efter at Chateaubriand havde brudt med ham, Akademiet spørge, hvorfor det ikke havde tilkjendt «Kristendommens Aand» en Belønning. Saaledes

---

que lui . . . On a cru qu'il avait perfectionné l'art de la guerre, et il est certain qu'il l'a fait rétrograder vers l'enfance de l'art. Buonaparte et les Bourbons 36, 37.

læste han i Fontainebleau den giftige Brochure «Buonaparte et les Bourbons» med Sindsro, og bemærkede kun «Det dèr er rigtigt; det dèr er ikke rigtigt. Jeg har intet at bebrejde Chateaubriand. Han har været min Modstander i min Velmagtstid; men disse Kjeltringer . . .» Han nævnte dem. Og hertil føjer den smigrede Chateaubriand denne morsomme og overraskende Vending: *Min Beundring for Bonaparte* (denne Gang uden *u*) *har altid været stor og oprigtig.*» Han taler sikkert sandt. Han beundrede og misundte Napoleon; han maalte sig med ham, og den Andens samtidige Existens generede ham.

Endelig siger han i sine «Erindringer» Sandheden om de Konger, overfor hvilke han stillede sin Troskab og sin Ærefrygt til Skue.

Han fortæller, at han 1814 frygtede det Indtryk, Ludvig den 18des Jammerskikkelse vilde gjøre, og han aftrykker den rørende og pompøse Skildring, han derfor dengang lod trykke af hans Indtog, en Skildring, siger han, som han udførte uden Mandat og uden Smag for Sligt; men *idealiserende ved Musernes Hjælp.* «En Mand træder frem for Officererne, der aldrig have set ham, for Grenadererne, der neppe kjende ham af Navn. Hvem er denne Mand? Det er Kongen! Alle falde ned for hans Fødder.»

Saa fortæller han, hvorledes Indtoget virkelig gik for sig, og har den frimodige Vending: «*Jeg*

løj med Hensyn til Soldaterne.» Han maler med kraftige Træk den Holdning, som Resterne af Napoleons gamle Garde indtog udenfor Notre Dame, opstillet i Dobbeltrække, som Kongen skulde passere. «Jeg tror ikke, at Menneskeansigter nogensinde havde havt et saa frygteligt og truende Udtryk.» Han skildrer dem paa Nippet til at hugge Kongen ned.

Og han bestræber sig ikke for at vise det Ugrundede i deres Foragt. Da han har fortalt, hvorledes hans Plan til et Forsvar i de hundrede Dage strandede paa Kongens og hans Omgivelsers Fejghed, udbryder han: «Hvorfor er jeg kommen til Verden *paa en Tid, hvor jeg blev saa ilde stillet!* Hvorfor har jeg været Royalist *imod mit Instinkt* paa en Tid, hvor en elendig Hofrace hverken vilde høre mig eller kunde forstaa mig! Hvorfor er jeg bleven kastet ind i denne Trup af Middelmaadigheder, der holdt mig for en Forrykt, naar jeg talte om Mod, og for en Revolutionær, naar jeg talte om Frihed.» *)

Alt som «Erindringerne» skride frem, løfter Kongemagtens Ridder stedse mere Sløret for Ludvig den 18des Religiøsitet, Forstand og Karakter. «Det er at frygte, at Religionen for *den allerkristeligste Konge* kun var en Elixir, der egnede

*) Mémoires d'Outre-tombe. 1849 Tome V 452 ff., og VI 1 ff.

sig til Bestanddel af det Bryg, hvoraf Kongedømmet bestaar.» Han taler om den «Libertiner-Fantasi, Kongen havde arvet fra sin Fader.» Han siger skjemtende, at Kongen gjerne roste sig selv og gjorde Løjer med sig selv paa én Gang. Saaledes, naar han talte om mulige Tronarvinger. «Han brystede sig da med en vigtig og spotsk Mine.» Og han fortæller, at han tav dertil, fordi han «ikke agtede at bestride Kongen nogen Evne.»*) Hvor han vil skildre Ludvig nøjere, siger han: Egoistisk og uden Fordomme som Ludvig den 18de var vilde han bevare sin Rolighed for enhver Pris . . . Uden at være grusom var Kongen dog ikke menneskelig.» Han fortæller, hvorledes Ludvig roste sig af at kunne hæve en Favorit saa højt, at denne vilde vække almindelig Misundelse, og protesterer: «For at kunne løfte de andre maa man være vis paa ikke at falde selv. Men hvad var paa den Tid, til hvilken vi med Ludvig den 18de var naaet, Kongerne? Kunde de end gjøre en Mand rig, saa kunde de dog ikke længer gjøre ham stor. De var ikke mere andet end deres Yndlinges Bankier'er.»

Og ikke nok med disse skarpe Ord. Der er Steder hvor Chateaubriand tyr til de humoristiske. Saaledes fortæller han i sin Bog om Kongressen i Verona, hvorledes det paa et enkelt Tidspunkt

*) Et il se rengorgea d'un air capable et goguenard; mais je ne prétendais disputer au Roi aucune puissance.

hændte, at han vandt Kongens Velvilje, saa hans Kolleger i Ministeriet formelig bleve skinsyge paa ham: «Kongen faldt ofte i Søvn i Statsraadet, og deri gjorde han højligt Ret; thi hvis han ikke sov, saa fortalte han Historier. Han havde et stort Skuespillertalent. Men det morede ikke Hr. de Villèle, som vilde behandle Statssagerne. Hr. de Corbière lagde sine Albuer, sin Tobaksdaase og sit blaa Lommetørklæde op paa Bordet; de andre Ministre hørte til i Taushed. Jeg alene kunde ikke lade være at more mig over Hans Majestæts Fortællinger, og Kongen var øjensynligt henrykt derover. Før han da begyndte en Anekdote, søgte han efter en Undskyldning, og sagde med sin lille tynde, klare Stemme: «Jeg vil faa Hr. de Chateaubriand til at le.»*)

Det kan da ikke undre, at Chateaubriand efter etsteds at have udviklet hvorledes man i et demokratisk Samfund gjør Carrière ved at vaase om Frihed, Menneskeslægtens Fremskridt og Fremtid etc., fuldstændiggjør Billedet ved denne Udmaling af Forholdene i det aristokratisk-monarkiske Samfund, han altid havde forherliget: «Spil Whist, sig med en dyb og alvorsfuld Mine Trivialiteter og Vittigheder, der er forberedte forud, og dit Genis straalende Løbebane er sikret.»

*) Mémoires. Tome VII 216, 222. Congrès de Vérone I 172, II 525.

Saa fuldstændigt helbrededes i Aarenes Løb for alle Illusioner den Mand, der historisk indvarsler det 19de Aarhundredes Halvtro, dets æsthetiske Kristendom og dets affekterede Kongedyrkelse.

Han var for stolt til at bære Masken til det sidste, og han kastede den «hinsides Graven».

Han betegner selv som sine «Hovedfejl»: Livslede, Væmmelse ved Alt og stadig Tvivl. Disse Fejl havde deres gode Side. Den dybe Ligegyldighed overfor Jordelivets Goder bevarede ham mod en lav Ærgjerrigheds Fristelser; Tvivlen befriede ham fra at løbe sig fast i Tillid til hvad han nærmest af aristokratisk Trods fra først af havde forfægtet; hans Stolthed bar ham oppe, og beskyttede den ham end ej mod Hykleri, saa bevarede den ham dog for nogensinde at begaa en lav Handling. Men der var en aldrig forsonet Splid mellem hans Natur og hans historiske Rolle, saalænge indtil Utaknemmeligheden hos den Autoritet, han havde gjenoprejst, drev ham over i Opposition imod den.

VIII.

Af Tidsalderens Personligheder er der en egen Klasse, som særligt skarpt betegner Perioden, det er de Omvendte. Denne Gruppe maatte nødvendigvis være temmelig talrig, da en saa anstrengt troende Tid fulgte paa en saa lidet troende.

Laharpes Omvendelse havde allerede under Revolutionen vakt megen Opmærksomhed. Endog Chateaubriand var en Omvendt. Hos de Omvendte ser man maaske skarpest, af hvad Art den nye Aand var, da den hos dem brydes med den gamle og overvinder den. Den Omvendte er desuden altid lidenskabelig, helt fuld af sin Lære og har derfor det mest udprægede Fysiognomi. Gjælder det som Regel, at en Tidsalders Aand afspejler sig typisk i dens mest fremtrædende Karakterer, saa gjælder dette dobbelt om Den, hvis Karakter er den at være omvendt, især hvis denne Personlighed er en Kvinde. Det er ganske vist uset, at en Kvinde med sin modtagelige Natur har ført sin Tidsalder videre, men til Gjengjæld ses det jævnligt, at hun leverer det mest udprægede og udtryksfulde Billede af dens Væsen. Som Emigranterne gruppere sig om Fru de Staël, som Romantikernes Førere samle sig om Caroline Schlegel, saaledes finder den religiøse Gjenoprejsningstid sit poetisk-religiøse Udtryk i Fru de Krüdener's Aand.

I Fru de Staëls Roman «Delphine» forekommer der en Scene, hvor Heltinden fortryller et helt Selskab ved sin gratiøse og talende Udførelse af en vis fremmed Dans, Shavlsdansen. Dette Træk var grundet paa noget Oplevet. Den unge og yndefulde Baronesse de Krüdener udmærkede sig blandt Andet ved sin Dans. Det hedder i «Delphine»: «Aldrig har Ynde og Skjønhed frembragt

en mere overordenlig Virkning paa et talrigt Selskab. Denne fremmede Dans har en Tiltrækning, hvorom Intet, vi have set, kan give en Ide. Det er en rent asiatisk Blanding af Ladhed og Livlighed, af Tungsind og Livsglæde. — Undertiden, naar Melodien blev blidere, gik Delphine nogle Skridt frem med foroverbøjet Hoved, med korslagte Arme, som om visse Erindringer eller Savn pludselig havde blandet sig ind i en Feststemning, men snart begyndte hun paany sin livfulde og lette Dans, indviklet i et indisk Shavl, der fremhævede hendes Figur, faldt tilbage med hendes lange Haar og gjorde hendes hele Skikkelse til et henrivende Maleri.» Ordet *asiatisk* er sikkert her det betegnende Ord. Joubert skriver 1803 om Fru de Krüdener: «Hun har Ynde og noget Asiatisk ved sig, Natur i Overdrivelsen. Den yderliggaaende Ømfølsomhed existerer ikke let uden noget Overspændt.»

Julie-Barbe de Wietinghoff var født 1764 i Riga i Lifland og paa engang opdraget paa Fransk og Tysk. Atten Aar gammel blev hun gift med den tyve Aar ældre Baron Krüdener, russisk Diplomat, der havde været to Gange gift og begge Gange havde ladet sig skille fra sin Kone. Hendes Hjerte havde ingen Lod i denne Afgjørelse, men Partiet blev anset for glimrende, og hendes Forfængelighed har følt sig tilfredsstillet paa samme Tid som hendes Mand ikke var hende imod. Han

synes at have være forstandig, brav, gjennemdannet og kold, ved sin Stilling bundet til alle Samfundets Vedtægter. Hurtigt indføres hun ved hans Side i det 18de Aarhundredes mest glimrende Selskab. Efter et Besøg ved Josef den 2dens Hof i Wien begiver Parret sig til Venedig, derfra hele Italien rundt, indtil Hr. de Krüdener bliver kaldet til Kjøbenhavn som russisk Gesandt.

Strax efter Brylluppet var en ung, begavet Mand Alexander Stakiev, hendes Mands Privatsekretær, bleven lidenskabeligt forelsket i hende, men saa stor var hans Beundring for De Krüdener og for hans Kjærligheds Gjenstand, at ingen Stavelse kom over hans Læber. Da han endelig skriftede sin Lidenskab, skete det naivt for Manden. Denne var uforsigtig nok til at vise Brevet til sin Kone, der herved for første Gang fik Vished om Stakiev's Følelser for hende, Følelser, hun vel ikke havde gjengjældt, men maaske dog ved medfødt Koketteri holdt i Live. Visheden om at kunne fremkalde en saadan Lidenskab steg hende til Hovedet. Stakiev havde fjernet sig, men al den Uro, som gjærede i hendes unge kvindelige Hjerte, kom nu til Udbrud. Opfyldt af en brændende Trang til at elske og blive elsket havde hun først forsøgt at finde det Ideal, hvorom hun drømte, i sin Mand. Da han mere faderlig end forelsket kun søgte at holde hendes Overspændthed i Tømme, bøjedes hendes Væsen tilbage mod sig selv, og hun

sørgede over at være, hvad man senere har kaldt uforstaaet, men hvad hun kaldte ufølt.

Stakiev's Lidenskab var faret hende forbi som et Ildpust og havde optøet den ydre Kulde, der bandt hendes Følelsesliv. Dette maatte have et Afløb og neppe ankommen til Kjøbenhavn, der som Opholdssted forekom hende at være det skrækkeligste af alle — man erindre, at dette foregaar for hundrede Aar siden —, kastede hun sig ind i en Vrimmel af selskabelige, tidsspildende og aandsfortærende Fornøjelser, hvormed det letsindigste Koketteri til Højre og Venstre gik i Følge. Følgen af alle disse Balaftener og private Theaterforestillinger var angrebne Nerver og et angrebet Bryst, saa at et Vinterophold i Sydfrankrig blev forordnet af Lægerne.

Men allerede i Paris lever Fru de Krüdener op naany; i denne Intelligensens By føler hun sig pludselig slaaet af sin Uvidenhed, faar litterære Interesser og opsøger Samtidens store Skribenter, Barthélemy, Forfatter til «Den unge Anacharsis», og Bernardin de Saint-Pierre, for hvis «Paul og Virginie» hun bestandig havde sværmet. Hun dyrker St. Pierre og Naturen, men har samtidigt hos sin Modehandlerinde en Regning paa en Snes tusind francs. I Sydfrankrig forelsker en ung Officer sig i hende, og efter nogen Tids Kamp gjengjælder hun, nu mindre uerfaren end i Kjøbenhavn, de Følelser, han nærer. Under den første Revolutionstids For-

følgelser fører Hr. de Frègeville (det var Officerens Navn) hende ud af Frankrig forklædt som hendes Kusk. Før hun gjenser sin Mand, meddeler hun ham, at det ægteskabelige Baand imellem dem er brudt. Han er rede til at tilgive. Hun opholder sig i de følgende Aar rundt omkring i Europa adskilt fra sin Mand og ikke mindre fra Hr. de Frègeville, men førende et Liv som det, de galanteste Damer henimod Slutningen af det 18de Aarhundrede tillod sig; det er nok at sige, at hendes Mand i sine fortroligste Breve fra 1793 til 1794 aldrig omtaler sin Kone. Det varede dog ikke længe, før Ægtefolkene paany vare forenede. Hr. de Krüdener, som snart blev russisk Gesandt i Berlin, viste sin Kone det største Venskab og den mest fuldendte Opmærksomhed.

Fra nu af begynder man hos Fru de Krüdener at kunne finde Spor af den ejendommelige Art Fromhed, der snart skulde udvikle sig saa kraftigt hos hende.[1] Hun havde aldrig været nogen Skjønhed, men dog altid en Personlighed med sjældent Udtryk og sjælden Ynde. Den Simpelhed i Smag og Optræden, som ti Aar tidligere havde gjort hende saa forførerisk, havde nu veget Pladsen for en Lyst til at klæde sig mere ejendommeligt og sært end smukt og simpelt; hun dækkede sit endnu bestandig skjønne askefarvede Haar efter Tidens Mode med en Paryk. Hendes Træk og hendes Hudfarve havde ikke mere Ungdommens Friskhed.

Paa dette Tidspunkt er det da, at hendes urolige, endnu bestandig til stærke Sindebevægelser trængende Hjerte aabner sig for de første Glimt af religiøst Sværmeri. I et Brev fra hende til hendes nærmeste Veninde findes disse Ord: «Skal jeg tilstaa Dig det? Det er i mit Hjertes Ydmyghed jeg taler. Du véd, at jeg ikke er hovmodig, kan den Kristne være det? Jeg tror, at Gud har villet velsigne min Mand fra det Øjeblik af, da jeg atter er vendt tilbage til ham. Der er ingen Art Goder eller Begunstigelser, som han jo opnaar. Hvorfor skulde jeg ikke tro, at et fromt Hjerte, som beder til Himlen simpelt og tillidsfuldt om at hjælpe det at bidrage til en Andens Lykke, maa faa sin Bøn opfyldt?»

Nej, hvorfor skulde man ikke tro det? Vi for vor Part vilde gjerne tro, at det var Fru de Krüdeners Nærværelse, der bragte Forsynet til at overhobe Baronen med Ordner, hvis vi ikke med stor Sikkerhed vidste, at det var en anden mindre romantisk Aarsag, der bevægede Kejser Paul den Første dertil. Sagen var den, at midt under en Fest, som Baronen gav i Berlin for det preussiske Kongehus og Storfyrstinde Helene, ankom en Depeche fra Selvherskeren over alle Russer, der befalede Krüdener øjeblikkelig at erklære Preussen Krig. Majestæterne vare endnu i Huset. Istedenfor imidlertid at splitte Festen ved at vise de Dansende dette Medusahoved, lod Gesandten roligt

sine Gjæster danse, og da han som Politiker indsaa, hvor uklog og skjæbnesvanger for Rusland en saadan Krig vilde være, skrev han istedenfor at adlyde Ordren et fraraadende Brev til sin Kejser, vel vidende, at efter al menneskelig Beregning var fra nu af Sibirien ham vis til hans Død. Selvfølgelig sagde han intet Ord herom til sin Kone. Det Usandsynlige skete, Paul blev omstemt, og i sin Beundring for sin Ministers Mod og Klogskab overøste han ham med Beviser paa sin Yndest. Man ser altsaa, at der gives en anden Forklaring end Fru de Krüdeners.

Fra nu af antage hendes Breve en mere og mere religiøs og opbygget Karakter. Hun betegner nu Religionen som sit Tilflugtssted mod Tungsind; hun taler om de tusinde Kilder til Glæde, som udspringe fra den.

Midt i alt dette en ny Kjærlighedsforbindelse og et nyt Brud. Hun har paany forladt sin Mand, denne Gang imod hans Ønske, og bor i Paris. Chateaubriand forærer hende her det første Exemplar af sin «Génie du christianisme», som Fru de Stäel finder paa hendes Bord.

Hun overraskes i Paris ved Efterretningen om Krüdeners pludselige Død. Hun lukker sig inde, hun sørger og angrer. Det havde været «hendes Yndlingsdrøm engang paany at vende tilbage til ham, lette ham Aarenes Byrde og gjengjælde hans uendelige Godhed». Det varede dog ikke længe,

før Fru de Krüdener opgav sin Indesluttethed. Efter først i en lille Fortælling at have efterlignet Saint Pierre's Manér havde hun nu ikke foretaget sig noget Ringere end at skrive en Roman. Dens Navn var «Valérie»; hendes Ungdoms Forhold til Alexander Stakiev havde afgivet dens Indhold. Den er inspireret af Werther, sjælfuld, fint og godt skrevet. Det var imidlertid ikke Fru de Krüdener nok at skrive en Roman. Det gjaldt om at faa den læst og bemærket. Maaden, hvorpaa hun greb dette an, viser, at hun paa dette Tidspunkt til Trods for sine Tilløb endnu ikke havde forsaget Verden helt. Hun nøjedes ikke med de almindelige Fif som at underkaste Bogen i Manuskript den ene Kritikers Bedømmelse efter den anden, læse den op i Selskab helt eller delvis, og lignende, nej, det gjaldt for hende om grundigt at forberede den Lykke, hun vilde gjøre. Hun tilskrev da først en Ven i Paris, Doctor Gay, en ubekjendt og forfængelig Læge, hvis Carrière hun havde lovet i Tidens Løb at tage sig af, følgende Linjer:

. . . «Jeg har en anden Bøn at bede Dem om: lad en god Versemager gjøre nogle Vers til vor Veninde Sidonie (Sidonie er Heltinden i Fru de Krüdeners første Fortælling). Over disse Vers, som jeg ikke behøver at anbefale Dem, og som bør være saa smagfulde som muligt, skal kun staa denne Overskrift: «Til Sidonie. Man skal sige til hende: Hvorfor bor Du i Provinserne, hvorfor

berøver Dit tilbagetrukne Liv os Din Ynde og Dit Vid? Kalder den Lykke, Du gjør, Dig da ikke til Paris? Dine Yndigheder, Dine Talenter vilde kun der blive beundrede, som de bør beundres. Man har skildret Din fortryllende Dans, men hvem kan skildre Alt, hvad der udmærker Dig! — Min Ven, det er til Venskabet, at jeg betror dette, jeg er ganske skamfuld paa Sidonie's Vegne, thi jeg kjender hendes Beskedenhed. De véd, at hun ikke er forfængelig, jeg har da mere væsenlige Grunde end en elendig Forfængelighed baade til at bede Dem lade disse Vers skrive og til andet mere: Sig især, at hun lever saa tilbagetrukkent, og at man kun i Paris bliver paaskjønnet. Sørg for, at man ikke gjætter paa Dem. Lad disse Vers blive trykte i Aftenavisen. Det er sandt, at Sidonie er bleven skildret som dansende i «Delphine». Læs det, det vil more Dem. Men der maa ikke staa, at det er i «Delphine», at man har skildret hende. Kun af Overskriften «Til Sidonie» maa det kunne ses, til hvem Versene er. Vær saa god at betale Avisen. Jeg haaber at kunne forklare Dem mine Bevæggrunde. Send mig hurtigt det Blad, hvori det bliver trykt. Hvis Bladet ikke vil indlade sig derpaa eller hvis det varer for længe, saa send mig Manuskriptet, og man vil faa det indrykket i et herværende Blad. De forpligter derved i høi Grad Deres Veninde, hun vil mundtlig forklare Dem, hvorfor

hun har bedet Dem derom. De kjender hendes Skyhed, hendes Hang til Ensomhed og hendes ringe Lyst til at blive rost, men det gjælder om at gjøre hende en væsenlig Tjeneste.»

Fjorten Dage senere nyt Brev om samme Gjenstand, nye Forespørgsler, om Doktoren har læst «Delphine». Bestandigt samme Æmne: «Fru de Stäel har sagt til Sidonie, at hun har villet skildre hendes Dans, og De kan finde det i første Bind. Hun har efter Fleres Mening der malt Sidonie's Ansigt, hendes Maade at tale paa og hendes Indbildningskraft, og saa har hun blandet sine egne religiøse og politiske Meninger ind deri, thi Sidonie har *en dyb Religiøsitet* og blander sig meget lidt i Politiken.» Nu følge nye Anvisninger med Hensyn til Digtet:

«Der maa vel staa, at man har skildret hendes Talent til at danse, men der maa ikke staa *man*, men simpelthen: En dygtig Pensel malede Din Dans; den Lykke, Du gjør overalt, er bekjendt, Dine Yndigheder ere blevne besungne ligesaavel som Dit Vid, og dog skjuler Du dem uophørligt for Verden. Et hjembundent, ensomt Liv, det er hvad Du foretrækker. Der søger Du Lykken i Din Fromhed, i Naturen og i Studier etc. etc. etc., se, kjære Ven, det er hvad jeg forlanger af Dem, jeg skal senere forklare Dem hvorfor.»

Elegien ankommer, Fru de Krüdener kvitterer for Modtagelsen med følgende Brev: «Det er ikke

mere end billigt, kjære Doktor, at De selv faar en Afskrift af den yndige Elegi, De har skrevet for mig, jeg sender Dem hermed en; jeg ønsker selv at beholde Deres.» Elegien lyder:

«Hvad søger Du i Dit ensomme Liv? Paris. som er besnæret af den Fortryllelse, der udgaar fra Dig, af Din Ynde, af de glimrende Gaver, som Himlen har skjænket Dig, tilbyder Dig jo dog Hjerter nok, som Din fintfølende Aand har lagt i Lænker. Vi saa Dig, vi flokkedes om Dig, hin Dag, da Du udøvede Elegancens forførende, Skjønhedens betvingende Magt, hin Dag, da Du, vis paa Geniets Palme, ikke vragede de Lovprisninger, der tilfalde Talentet. Allerede dengang fik en sindrig Sanger Dig til at smile, da han vovede at føje sin spæde Stemme til de Vises Kor og udkastede Billedet af Din magiske Dans; men svinder ikke Mindet om hine Festdage for det Tordenslag, hvormed Himlen nu har ramt Dig? Forene vore Hjerter sig ikke med Dine tungsindige Tanker, have de ikke i taus Andagt sukket ved Din Kval? Vi ville ikke krænke Dig med afmægtig Trøst, denne opstillede Afgift, som man yder en opstillet Sorg: Vi hørte Dig sukke og vi sukkede med. — Vi sukkede med, og Du flyr! Hvorfor flyr Du? Sørgefloret bedækker os, Kunsterne forstumme rundt om Dig, Elskoven skjuler sig, og med den det hele livfulde Følge, der fordum udgjorde Din Lyst og Din Hæder.»

Halvdelen af Elegien er endnu tilbage; men den hele vilde være for vidtløftig. Brevet slutter saa: «Jeg sender Dem denne Elegie, hvis antike Farve [!] og Skjønhed jeg beundrer. Uden at ville tilegne mig andet af den end den Sørgmodighed, som De rigtigt har iagttaget hos mig, og som De har villet lindre, har jeg saameget andet at sige Dem, kjære Doktor, langt mere smigrende for Dem, men her er ikke mere Plads, og mit erkjendtlige Hjerte kan kun sende Deres sublime og for Menneskeheden saa nyttige Kunst [!] min Tak.»

Doktor Gay lod det ikke blive derved, men gav sig saa til at rime sin Prosa. Hans Veninde skriver til ham: «Sidonie har overdraget mig at bevidne den elskværdigste af alle Venner hendes ømmeste Tak. Versene vare yndige, de ere allerede trykte. Hvilken lykkelig Gave har ikke den, som har skrevet dem! Hvor man ser, at han er Sidonies Ven! Hvor han maler, hvad han vil sige! Det er Sjælen selv, som har ført Penslen i hvert eneste Strøg, og det er en saa ophøjet Sjæl . . . Sidonie har ogsaa modtaget en Elegi i Prosa, som De maa kjende og som hun finder yderst skjøn. Hvilket smukt Talent der ligger i denne ophøjede og simple Manér, og hvor maa man elske den Aand, der forstaar at tale et saadant Sprog! Man har forandret nogle Vers, meget lidt, de ere lykkedes fortrinligt og have opfyldt Hensigten.»

Man ser, at Sidonie ikke nøjedes med at skrive Kladderne til Lovsangene over sig, men ogsaa gik Renskriften efter. Iøvrigt behøves her ingen Kommentar. Den utrættelige Doktor forfatter endnu flere Digte, og nye Anmodninger om at plage alle mulige Kritikere følge. Hvad den religiøst bevægede Historiker Michaud angaar, der anvendte tredive Aar af sit Liv paa at skrive Korstogenes Historie, da gjorde hans yderst nære Forhold til Digterinden enhver Opfordring overflødig. Han forfattede en varm Kritik. Endelig er da Fru de Krüdener saa vidt, at hun kan skrive til sin Veninde: «Min Helbred er langt bedre, jeg har været otte Nætter itræk paa Bal uden at føle nogen Ulempe deraf. Hvilken Lykke, min Veninde, jeg kan ikke sige Dig, hvor fejret jeg er, og det regner ned med Vers; Æresbevisningerne overvælde mig, man strides om et Ord af mig som om en Gunst. Det er tusinde Gange mere end jeg fortjener, men *Forsynet ynder at overvælde sine Børn med Velgjerninger*, selv naar de ikke fortjene det . . . Jeg vilde betragte det som en Fejghed ikke at udgive et Værk, som jeg antager for nyttigt, og betragter derfor min Rejse til Paris som *en Pligt*, medens mit Hjerte, min Indbildningskraft, Alt drager mig til Genfersøen.»

Saa rejser hun da til Paris, og i December 1803 udkommer Valérie. Alle Fru de Krüdeners Batterier holdt parate til at give Bogen Salut.

Ikke en eneste Effekt gik tabt; alle Kritikens Klokker klemtede. Som en dygtig General mangledе hun ikke selv paa Valpladsen; hun kjørte fra det ene Modemagasin til det andet for incognito at forlange snart Skjærf, snart Hatte, snart Fjær, snart Guirlander, snart Baand *à la Valérie*. Da nu Kræmmerne saa denne fremmede, endnu smukke og meget elegante Dame komme kjørende i sin Vogn for med en saadan Sikkerhed at forlange de Fantasigjenstande, hun opfandt, gjorde de deres Yderste for at komme paa det Rene med hvad det var hun ønskede og tilfredsstille hende. Naar de unge Piger i Magasinerne blev forbausede over disse urimelige Forlangender og benægtede slige Varers Existens, smilte Fru de Krüdener med saa megen Godhed og beklagede dem saameget, fordi de endnu ikke kjendte Romanen Valérie, at hun snart havde gjort dem til ivrige Proselyter for sin Bog. Med sine Indkjøb kjørte hun saa til en ny Butik og opnaaede derved i faa Dage en saa rasende Kappestrid mellem Kjøbmændene med Hensyn til Sager *à la Valérie*, at hendes Veninder, naar de paa hendes Angivelser begave sig hen til de Handlende og spurgte om disse Varer, bleve uskyldige Medskyldige i hendes Kunstgreb og ikke kunde Andet end afgive deres Vidnesbyrd for hendes Triumf.

Fru de Krüdener skriver nu til sin Veninde: «Den Lykke, Valérie gjør, er fuldendt og uhørt. Man

sagde endnu forleden til mig: Der er noget *overnaturligt* i dette Held. Ja min Veninde, Himlen har villet, at disse Ideer, denne renere Moral skulde udbrede sig i Frankrig, hvor den endnu er mindre kjendt.»

Neppe var denne feberagtige Trang til at gjøre sig gjældende bleven tilfredsstillet, neppe havde dette udsøgte Hykleri faaet Tid til at udfolde sig i sin fulde Blomst, før Fru de Krüdener's virkelige Omvendelse indtraadte. Hermed gik det saaledes til. En Dag i Aaret 1805 hændte det sig, at da hun i Riga sad ved sit Vindue og hilste ned til en af sine talrige Tilbedere, hvem hun havde udmærket i Skaren, blev denne Mand ramt af et pludseligt Slag og faldt død om. Denne Begivenhed henkastede hende i den yderste Melankoli. Under denne hendes tungsindige Tilstand skete det saa, at hun, som jo dog ikke af bare Sørgmodighed kunde rive sig løs fra Jordelivets uafviselige Fornødenheder, en Dag sendte Bud til en Skomager for at han skulde tage Maal af hende til et Par Sko. Manden kom, hun saa slet ikke paa ham, medens han tog Maal. Pludselig blev hun slaaet af det glade Udtryk i hans Ansigt. «Er De lykkelig?» sagde hun til ham. «Jeg er det lykkeligste Menneske af Verden» var Svaret. Denne Skomager var en Opvakt, han hørte til de mähriske Brødres Menighed. Synet af hans Lykke virkede saa stærkt paa hendes let bevægelige Hjerte,

at hun atter og atter besøgte ham. Hos ham lærte hun flere og flere af de mähriske Brødre at kjende, og snart var hun ligesaa opfyldt af Kristendommens Sandhed som han.

Med den samme Lidenskab, hvormed hun havde omfattet alle Gjenstandene for sin Ungdoms Kjærlighed, omfattede hun nu Gjenstanden for sin ældre Alders Følelser. Fra nu af viser det religiøse Sværmeri sig ligeligt i hendes Ord og Handlinger. Hendes hele tidligere Liv synes hende Vildfarelse og Daarskab. Hun er kun Et, Kjærlighed til sin Frelser. «Der er ikke en Tanke i mig, som ikke vil behage ham, tjene ham, ofre ham Alt, ham, som forunder mig, kun at ville udaande Kjærlighed over alle mine Medmennesker og som i Fremtiden kun viser mig Glimt af Saligheden. O, hvis Menneskene blot vidste, hvilken Lykke man nyder i Religionen, hvor vilde de da ikke sky alle andre Bekymringer end den for deres Sjæl!»

Det er i denne Sindstilstand, at hun kort efter Slaget ved Jena gjør Dronning Louise af Preussens nærmere Bekjendtskab. Nedbrudt af Ulykkerne, som denne var, viste hun sig modtagelig for Fru de Krüdeners glødende religiøse Veltalenhed. Denne opnaaede den største Indflydelse paa hende og gjennem hende paa Kongen. Et Bevis afgive disse Ord af et langt senere Brev fra Dronningen til hende. «Jeg skylder Deres

fortræffelige Hjerte en Tilstaaelse, der, som jeg sikkert véd, vil aflokke Dem Glædestaarer. Det er, at De har gjort mig bedre end jeg var. Deres sanddru Tale, de Samtaler, vi have havt sammen om Religion og Kristendom, have gjort det dybeste Indtryk paa mig.» Med Dronningen besøgte hun de Syge og Saarede paa Hospitalerne. Kort derefter traf hun Dronning Hortense, der ligeledes følte sig stærkt tiltrukken af hende, saa stærkt, at hun endog modtog hende hver Morgen som sin Gjæst. Umiddelbart derefter gjorde hun Jung-Stilling's Bekjendtskab. Hans religiøse Begejstring stemmede med hendes.

Hun begyndte nu at give Exempel paa enhver Art af kristelig Ydmyghed. I Carlsruhe gik hun op i de smudsigste Kvistkamre for at udføre Kjærlighedsgjerninger. Da hun en Dag paa Gaden traf en ung Tjenestepige grædende over at skulle feje den, tog hun hende Kosten ud af Haanden og fejede for hende. Hun sluttede sig nu til en Præst ved Navn Frédéric Fontaine, der var bekjendt i Egnen for at kunne gjøre Mirakler, og traadte gjennem ham ligeledes i Forbindelse med en hysterisk Bondepige, Maria Kummrin, der stod i stadigt Samkvem med Serafer og Keruber og som i sine synske Tilstande gav Orakelsvar og profeterede. Denne Pige spaaede Fru de Krüdener en høj Sendelse i Guds Rige og betegnede Fontaine, der iøvrigt snart viste sig at være en ual-

mindelig Hykler og Slyngel, som hendes Apostel. Fru de Krüdener skrev da nu med fuld Overbevisning til sin Veninde: «Tænk at jeg i Ordets bogstavelige Forstand har *oplevet Mirakler*. Du har ingen Anelse om den Lykke, de føle, der helt give sig hen til Jesus Kristus. Jeg har af hans Godhed og Barmhjertighed faaet det bestemte Løfte, at han vil opfylde de Bønner, jeg retter til ham for mine Slægtninge og Venner.»

Det lader sig ikke nægte, at de Udtryk, hvormed hun skildrer den nye Flamme i sit Indre, have en betænkelig Lighed med Udtrykkene for slet ikke himmelsk Kjærlighed. Om Gud hedder det: «Hvor skulde jeg kunne sige, hvilken Ømhed der brænder i mit Hjerte, hvorledes mine Taarer trille, hvilke Ord der skjælve i hele mit Væsen, naar jeg føler mig saaledes elsket, jeg stakkels Jordorm! Nyligt sagde jeg til Gud: Hvad kan jeg sige Dig, o Du min Højtelskede! (*O mon bienaimé*), o kunde jeg raabe det ud over hele Verden, gjennem alle Himlene hvor højt jeg elsker Dig! O kunde jeg føre ikke alene alle Mennesker, men alle de oprørske Aander tilbage til Dig!»

Der findes i Vaticanet et Billede af en moderne Italiener, paa hvilket en Nonne knæler for Kristus, der besvarer hendes svømmende Blik med de ømmeste Øjekast. Det falder En uvilkaarligt ind, naar man læser Fru de Krüdeners Udbrud under hendes religiøse Rus. Et andet Sted hed-

der det: «Hvad det gjælder om er at elske og bringe Andre til at elske den elskværdigste (*le plus aimable*), den bedste, den ømmeste af alle Fædre.» Under hendes religiøse Rundrejser, paa hvilke hun overalt præker og omvender, har en ung Missionær sluttet sig til hende, en af de Mange, af hvem hun blev skuffet; men strax efter hans Ankomst udmaler hun deres fælles Gudstjeneste i Ord som disse: «Hvilken Aand! kan De forestille Dem Lyksaligheden ved vore Altergange? Intet af-maler den; vi kunde ikke engang høre, hvad der blev sagt.» Det er umuligt at læse dette, uden at mindes nogle Ord af en af hendes Ungdoms-tilbedere: «Lezay paastaar (siger Chênedollé), at Fru de Krüdener i de mest afgjørende Øjeblikke med sin Elsker beder til Gud og siger: «Min Gud, hvor jeg er lykkelig! Jeg beder Dig om Tilgivelse for dette Overmaal af Lykke!» Og han tilføjer: *Elle reçoit ce sacrifice comme une personne qui va recevoir sa communion.*» *) Analoge religiøse Stemninger findes iøvrigt hos alle Tiders Mystikere.

At hun personligt var overbevist om sin Viljes Renhed og fuldstændigt oprigtig i hele sin Væremaade er dog hævet over Tvivl. Ikke blot at hun selv er omvendt, men Omvender-Lidenskaben syder i hendes Indre. Atter og atter kommer

*) Manuscript af Chênedollé, citeret af Sainte-Beuve i Derniers Portraits, 290.

den Tanke tilbage hos hende, at omvende endog Djævelen og Helvedes Beboere (je ne puis m'empêcher de désirer que l'enfer vienne à ce Dieu qui est si bon, etc.). Det forstaar sig, at hun maatte bære megen og haard Miskjendelse af dem, der ikke kunde tro paa den Forandring, der var foregaaet med hende. Endog hendes egen Moder foragtede hende og ophørte at skrive. Men ingen Miskjendelse rokkede hendes religiøse Begejstring. I Reglen ledet af Maria Kummrin's Spaadomme, Varsler og Syner, drager hun fra By til By. I Basel uddeler hun religiøse Smaaskrifter til Soldaterne og omvender efter sin egen Mening den halve Garnison.

Snart faar hun ogsaa Spaadomsgave. Spaadomsgaven er paa denne Tid hyppig. Saavel De Maistre som Bonald spaaede mange Aar i Forvejen Kongefamiliens Tilbagekomst og bleve højligt ansete derfor. Hvor deres Profetier imidlertid antage et bestemtere Præg, gaar det disse Spaadomme som Oldtidens: de slaa ikke ind. For blot at nævne nogle Exempler, saa siger De Maistre i Anledning af Planerne til Oprettelse af et Regjeringssæde i Nordamerika: «Man kan vædde ti mod en paa, at Byen ikke vil blive bygget, eller at den ikke vil blive kaldt Washington, eller at Kongressen ikke vil komme til at have sit Sæde der», og alle disse tre Ting skete. I 1807 skriver han (Lettres et opuscules S. 98): «Intet kan gjenoprette Preussens

Magt. Denne navnkundige Bygning, der var opført af Blod, Skarn, falsk Mynt og Flyveskriftsblade, er styrtet sammen i et Øjeblik og er for al Tid forbi.» Saaledes spaaede han ogsaa, at Bourbonernes Gjenindførelse vilde ske i dybeste Fred uden Hjælp af Fremmede, at Suverænitetsideen og Adelsmagten vilde gaa styrkede ud af Revolutionen etc. Naar adskillige af Bonalds Profetier (i Théorie du pouvoir) sloge noget bedre ind, da ligger det simpelt i, at den, som spaar det Forgjængeliges Ophør, nødvendigvis engang faar Ret, og at der er Ting angaaende Fremtiden, om hvilke Hamlets Ord gjælder, at der ikke behøves nogen Aand fra Graven for at sige os dem.

Fru de Krüdeners Spaadomme fik imidlertid mere at betyde end nogen af Tidsalderens andre Profeters. I et Brev fra Strassburg til en russisk Hofdame havde hun (Oktober 1814) skrevet: «Vi skulle snart se det skyldige Frankrig tugtet, det, som ifølge den evige Bestemmelse skulde have været skaanet, ifald det var vedblevet at underkaste sig Korset.» Hvorledes kunde dette senere, efter Napoleons Tilbagekomst fra Elba, udlægges anderledes end som en mystisk Forudviden derom!

Hun havde fremdeles skrevet: «Uvejret nærmer sig; de Liljer, som den Evige havde bevaret, hint Symbol, der bestaar i en ren, spæd Blomst, som et Jernscepter havde knækket, fordi den Evige vilde det saaledes, disse Liljer, der havde burdet

appellere til Guds Renhed og Kjærlighed, have kun vist sig for at forsvinde.» Hvad kunde dette være Andet end en Spaadom om Ludvig d. 18des Flugt for Napoleon!

Efterretningen om disse Profetier fløj Europa rundt, men naaede allerførst til Kejser Alexander, paa hvem de gjorde det dybeste Indtryk. Stærkt plaget som han var af Samvittighedsnag; stærkt medtaget som han var af Sorg over at en Elskerinde, han i elleve Aar havde været knyttet til, for ham havde foretrukket en af hans Adjutanter, og over at deres eneste Barn, der overhovedet var hans eneste, pludseligt døde; stærkt svækket som han var af allehaande Udskejelser, befandt sig i høj Grad forberedt til en Paavirkning af religiøs Mystik.*) Paa Rejsen fra Wien gjorde han i Heidelberg personligt Fru de Krüdeners Bekjendtskab. Snart var hendes Indflydelse almægtig over ham. De indelukkede sig halve Dage sammen, bedende i Forening, læsende sammen i Skriften, drøftende theologiske Spørgsmaal.

Tiden før Slaget ved Waterloo tilbringe de i Heidelberg med Psalmelæsning. Efterretningen om de tabte Slag ved Ligny og Quatre-Bras 16de og 17de Juni træffer Alexander midt i Davids Psalmer, der trøste ham over Nederlaget og forvisse ham om hans Sags Retfærdighed. Han beder og faster.

*) De Maistre: Congrés de Vérone I, 147.

Den 18de Juni leveres Slaget ved Waterloo; paa Efterretningen derom rejser Alexander til Paris, men forlanger, at Fru de Krüdener strax skal følge ham. Hans højeste Sorg i dette Øjeblik er, at hans Broder Constantin ikke ogsaa er omvendt. Vor Profetinde besøger, før hun rejser fra Heidelberg, de i Fængslet der sig befindende Dødsdømte, præker med stor Virkning for dem og følger saa Kejseren, over hvis kristelige Hensigter hun er i den højeste Henrykkelse.

I Paris naaer hendes Indflydelse Højdepunktet. Kejseren besøger hende samme Aften, hun kommer; hendes Bopæl bliver saaledes indrettet, at Kejseren hver Time paa Dagen ved Hjælp af en hemmelig Dør fra sit Palais kan komme ind i hendes Hus. Iøvrigt fristede ingen Adspredelse, ingen Fornøjelse ham, hvem Franskmændene faa Aar tidligere havde kjendt som saa verdslig. «Jeg er Kristi Discipel, sagde han, jeg gaar med Evangeliet i Haanden og kjender kun det.» Og hans Veninde skriver om ham: «Alexander er Guds Udvalgte. Han vandrer ad Forsagelsens Veje.» Man maatte sikkert ty til Udtryk hentede fra Johannes' Aabenbaring for at betegne, hvad hun egentlig saa i ham: Noget som en Opretter af det tusindaarige Rige, en Fredens Engel med Magtens flammende Sværd, Lysets blonde Fyrste eller lignende, medens Napoleon for hende som for Adam Müller og Kon-

sorter var Djævelen selv.*) Alexander skulde gjenoprette Kristendommen paa Jorden, udslette indtil det sidste Spor af Revolutionen og alle dens Gjerninger. Til Gjengjæld kjendte da Alexanders Ærefrygt og Taknemmelighed ingen Grænser. I Begyndelsen af September fandt en storartet Mønstring af 150,000 Mand russiske Tropper Sted for Alexanders Øjne paa Camp des Vertus i Champagne. Fru de Krüdener kunde ikke fattes der. Om Morgenen tidligt allerede hentede Kejserens Vogne hende, og han modtog hende ikke som en Yndlingsundersaat, men som et Sendebud fra Himlen, der skulde føre hans Tropper til Sejr. «Mest med blottet Hoved, eller med en lille Straahat paa Hovedet, hvilken hun dog gjerne bar paa sin Arm; med sit endnu bestandig blonde Haar hængende i Fletninger ned over Skuldrene, medens en Lok nu og da faldt ned over Panden; iført en mørk og simpel Kjole, der blev elegant ved sit Snit og hendes Holdning, og som sammenholdtes af et simpelt Bælte, saaledes ankom hun ved Daggry, saaledes stod hun i Bønnens Øjeblik for Fronten af de forbausede Tropper.»**)

Under dette Samliv med Alexander er det da, at Fru de Krüdener undfanger en Tanke, som

---

*) Se Den romantiske Skole i Tyskland. 2den Udg. 487.

**) Sainte-Beuve efter et Øjenvidnes Beretning.

man kunde kalde oprørende, ifald den ikke kom fra en stakkels fjantet Kvindes af gammelt Galanteri og ny Religiøsitet forskruede Hjerne, Ideen til «Den hellige Alliance». Det er nuomstunder afgjørende bevist, at det er hende, Europa og Civilisationen har havt at takke for Ideen til den. En Mand, der er tilbøjelig til langt at undervurdere hendes Indflydelse, og som har Uret, hvor han benegter den, Dronning Louise af Preussens højtelskede Broder, Storhertugen af Mecklenburg-Strelitz skriver: «Fru de Krüdener har aldrig udøvet den ringeste Indflydelse paa min englelige Søster af Preussen, ikke heller paa Kongen, hendes Gemal, der bedømte denne sørgelig berømte Kvinde fuldkommen rigtigt. Hvad derimod Kejser Alexander angaar, da havde hun til Gjengjæld saaledes bemægtiget sig ham, at den hellige Alliance, som Kejseren foreslog og satte igjennem, bør betragtes som denne Kvindes Værk alene; vær vis paa, at jeg ikke vilde sige det, ifald jeg ikke vidste det bestemt.»

Nogle Dage efter Ankomsten til Paris sagde Alexander til sin Veninde: «Jeg forlader Frankrig, men før min Afrejse vil jeg i et offenligt Aktstykke give Gud Fader, Gud Søn og Gud den Helligaand den Ære, vi skylde ham for den Beskyttelse, han har forundt os, og indbyde alle Folk til at slutte sig sammen i Underdanighed under Evangeliet. Han overrakte hende hermed

et Papir. Det var Udkastet til Traktaten mellem de tre Monarker. Capefigue, som har set det, skriver: «Jeg har liggende for mig Originalen til denne Traktat, helt skrevet med Kejser Alexanders Haand med Rettelser af Fru de Krüdener. Ordet «Den hellige Alliance» er skrevet af denne overordentlige Kvinde.» — Altsaa endog til Navnet er hun Ophav. Hun valgte det med en Hentydning til Spaadommene om de sidste Dage hos Profeten Daniel.

Naar man nu, som vi, har fulgt denne Kvindes Fortid, har set, hvem og hvad hun var, og naar man paa den anden Side har noget Begreb om Revolutionen og hvad den var, saa synes det En nærmest mærkværdigt, at hine apokalyptiske Reminiscenser og hellige Principer, formulerede af den Kvindehaand, der nogle Aar før kjøbte Skjærfene og Hattene à la Valérie, og af den samme Pen, der forfattede Elegien til Sidonie, femten Aar igjennem havde Kraft til at dæmme op for Revolutionens fornyede Dønninger. Da først gav den historiske Udvikling, Videnskabens Fremskridt, Kunstens Dristighed, Hjerternes Svulmen sig et saadant Udslag i Handling, at Fortryllelsen brast.

I Traktaten erklære «i den højhellige og udelelige Treenigheds Navn» de tre Monarker «højtideligt, at det nærværende Aktstykke har til Hensigt for Verdensaltets Aasyn at aabenbare deres urokkelige Beslutning om til Rettesnor for deres Færd, det være sig i Styrelsen af deres egne

Stater eller i deres politiske Forhold til enhver anden Regjering, kun at tage den hellige Religions Forskrifter om Retfærdighed, Kjærlighed og Fred. Langtfra blot at være anvendelige i det private Liv bør disse Forskrifter have direkte Indflydelse paa Fyrsternes Beslutninger som det eneste Middel til at grundlægge de menneskelige Institutioner og raade Bod paa deres Ufuldkommenheder.»

Det var Ordlyden. Hvad der fra først af var oprigtigt og velment af det kejserlige Svaghovede, det blev med hykkelsk Kløgt godkjendt af hans kronede Brødre. *Cætera qui nescit!* Hvem véd ikke, hvad den hellige Alliance kom til at betyde, Indvarslingen af den almindelige europæiske Reaktion med Brutaliteten til Indhold og Løgnen til Form. Det var i dens Navn, at i vort Aarhundredes sørgeligste Aartier enhver selv den svageste Stræben mod aandelig og politisk Frihed blev forfulgt eller kvalt.

Frivilligt sluttede sig til Alliancen den Magt, der havde den største Interesse deraf, nemlig Paven. Uden smaalig Hensyntagen til sin Stilling som den romersk-katholske Kirkes Hoved hævede Paven til Skyerne sine Kolleger: Alexander, den græske Pave, Kongen af Preussen, den lutherske Pave, og Kongen af England, den anglikanske Pave. Paa Wienerkongressen fremlagde saa Pius en Gjenoprejsningsplan, i Sammenligning med hvilken alle Fortidens Restauratorers Drømme bleg-

nede og alle tidligere Forsøg paa at føre de førrevolutionære Tilstande tilbage bleve et Intet. Med et Pennestrøg var Revolutionens og Kejserdømmets Existens udslettet. Det hellige romerske Rige skulde gjenoprettes, desuden hele Middelalderens Samfundsorden, Tiender, Kirkegodser, Skattefrihed for Gejstligheden, og Inkvisition.

Resten af Fru de Krüdeners Liv frembyder ingen verdenshistorisk Interesse. Hun blev stedse mere oprigtig og stedse mere fanatisk i sin Tro; hendes Drift til at lægge den for Dagen i Gjerning blev stedse mere brændende hed. At hjælpe Fattige og Syge blev hende en Hjertesag og Livssag. Men fra det Øjeblik af, hun forsøger at tage Kristendommen praktisk, skifter hendes hele Stilling Karakter. Magthaverne, Øvrighederne, alle de Store, der, saalænge hun holdt sig til Hofferne, havde gjort hende deres Opvartning, saa, saasnart hun henvendte sig til Befolkningen, med sikkert Instinkt en Fjende i hende. Snart drog hun gjennem Schweiz i helligt-vanvittige Fest- og Triumftog, snart joges hun forfulgt fra By til By. I Basel rasede Præsterne imod hende og fik hende fordrevet. I Baden, hvor hun under en Hungersnød udviste en storartet Velgjørenhed, blev hendes Hus omringet af Gendarmer, og de, der havde søgt Tilflugt hos hende, splittede ad. Fra Luzern blev hun udjaget af Politiet. Da hun forsøgte at naa ind i Frankrig gjennem Elsass, blev Adgangen hende

forbudt og Tilbagerejsen til Baden ligeledes forment hende. Under Politiledsagelse blev hun endelig ført lige til Rusland, saaledes, at hun af det Würtembergske Politi blev afgivet til det Bayerske, af dette til det Sachsiske, af dette til det Preussiske og endelig af dette sidste til sit eget Lands. Alexanders Naade havde hun for bestandig mistet. De Skildringer, hun i sine religiøse Tidsskrifter og Flyveskrifter havde givet af Samfundsuretten, af de Fattiges grænseløse Nød og Magthavernes uretfærdige Undertrykkelser, vare overalt blevne betegnede som Socialisme og Kommunisme. Kristendom, som hun forstod den, kunde ikke være Autoriteterne tilpas. Tilmed viste hun sig naiv nok til uforsigtigt at udtale sin Begejstring for Grækernes Frihedskamp og til paa en formentlig Kejseren blotstillende Maade at lade sig forlyde med den politiske Anskuelse, at han som Stifter af den hellige Alliance burde og maatte gaa i Spidsen for et Korstog mod Tyrkiet. Forstødt af Alexander forlod hun St. Petersburg og levede fra nu af som Selvplager og Missionær. Hun led Nød, undertiden Sult, pinte sig selv, lindrede Andres Nød, hvor hun kunde, og døde i 1824 under en Missionsrejse paa Krim.

Et interessant Modstykke til den fransk-russiske Fru de Krüdener danner den tysk-russiske Sværmerske Fyrstinde Gallitzin, hvis Optræden falder i Slutningen af det 18de Aarhundrede som

Fru de Krüdeners i Begyndelsen af det 19de. Man ser dennes Ejendommelighed skarpere, naar man kaster et Blik paa Fyrstindens Liv. Hun er som Aand et rent tysk Fænomen, ligesaa enkelt som hendes yngre Samtidige forfinet og sammensat, paa engang naiv og sentimental, en skjøn Sjæl og et svagt Hovede. Hendes Mand er som Krüdener meget verdslig, en Ven og Beundrer af Diderot, men denne, der først opfordrer Fyrstinden til at studere og indgiver hende Mod dertil, finder snart en ivrig Modstander i hende. Ligesaa ligegyldig for sit Kjøns Fortrin, som Fru de Krüdener var koket, lod Fyrstinden sit Haar afrage for at umuliggjøre sig Deltagelse i Selskabslivet og trak sig tilbage fra Verden allerede fire og tyve Aar gammel. For at løsrive sig fra al Egoisme «bragte hun Gud af Kjærlighed Ofret af sin Forstand». Hendes Ubekjendtskab med Verden viser sig i et saadant lille Træk som at hun, da hendes Søn ønskede at gaa i fremmed Krigstjeneste, henvendte sig først til den preussiske Overgeneral, senere til den østerrigske for at opnaa Tilladelse til at medgive ham en Ledsager, der kunde beskytte ham imod Militærlivets uregelmæssige Sæder, og med Forundring modtog hun begge Gange det Svar, at en Officer ikke kunde medbringe en saadan mandlig Guvernante til Hæren.

Tonen er hos hende trods al sin Inderlighed

ligesaa pietistisk-abstrakt som hos Fru de Krüdener mystisk-sanselig. *)

Hvad vi i Fru de Krüdener have for os er da en Aand, som fra først af er saaledes udrustet, at den synes skabt til at udrette noget Betydeligt. Thi den har et Fond af levende Følsomhed, en Grundsum af Livskraft, der synes at kunne strække til for et Par Menneskeliv, ikke som sund Vegeteren, men i Kraft af den indre Uro, der er dens Princip, og den indre Ild, der synes at kunne kaste Gnister til alle Sider uden Ophør. Der er i hende en oprindelig Kapital af russisk Flygtighed og Bøjelighed, tysk Følsomhed, fransk Formsans og «asiatisk»-sanselig Ynde.

Hun træder ud i Livet uden nogen solid Op-

---

*) Se Katerkamp: Denkwürdigkeiten aus dem Leben der Fürstinn Amalia von Gallitzin. Mynster 1828.

Hendes religiøse Sværmeri betegnes bedst ved en Frembringelse som denne:

Gebet der Liebe.

Liebe! lehre uns beten, dass uns erhöre die Liebe.
O der Liebe vereintes Gebet ist Quelle der Liebe,
Quelle des ewigen Lebens und unaussprechlicher Wonne!
Schwester rufe mir zu: «O Bruder! Bitten der Liebe
Sende dem Vater für mich — ich sende Bitten der Liebe
Täglich dem Vater für dich.» O Schwester! der Bitten nicht eine
Kann an die Liebe, von Liebe, für Liebe gesendet umsonst seyn.

dragelse bag sig og uden noget alvorligt Forsæt foran sig, med en stærk Trang til Lykke, med noget digterisk Anlæg, altsaa forud bestemt til et Liv i Illusioner. Da hun ser sig omgivet af Beundrere, nyder hun svimlende denne Tilfredsstillelse. Hun begynder da at betragte sig selv som et højere Væsen. Saalænge hun bevarer den materielle Troskab mod sin Mand, lever hun i den Illusion, at hun er en Pligtens Heltinde. Da hun bryder den, skifter hun Forbillede og forvandles for sig selv til Idealet af den skjønne Synderinde. Hun bruger etsteds om Genferdamerne det Udtryk, at de hverken have Uskyldighedens Tiltrækning eller «Syndens Gratie». Hun har tillagt sig den sidste. Hun vedblev jo dog at besidde den Del af Idealet, som bestaar i at være den første i sin Art, *unique*. Herpaa beror hendes Indbildning, at hun medbragte Lykken (Ordener og Titler) til sin Mand.

Al Illusion bestaar i en urigtig Sammenknytning af Aarsag og Virkning, den religiøse Illusion som de andre. Men den religiøse Illusion er dobbelt, den henfører Virkningen ikke til sin Aarsag, men direkte til et ubestemt Ophav, Tilværelsens Midtpunkt — første Illusion — og i Tilværelsens Midtpunkt anbringes saa dernæst ikke, som det antages, Guddommen, men Individet selv — anden Illusion. Den smukke Frue tror, at hendes Mand faar Ordenerne direkte fra Gud, men Aarsagen,

hvorfor Gud giver ham dem, det er hun selv og ingen Anden. Hun er den sande Aarsag, og Gud kun det Middel, hvorigjennem hun virker. Sit verdslige Levnet vedbliver hun at føre, saalænge det endnu formaar at skjænke hende Illusioner. Men en Dame med Aand og Nerver trættes i Længden ved dette Liv, ved den nye Tilbeders tilbageskuende Skinsyge paa den forrige, og ledes tilsidst ved for tiende Gang at narre sig selv og en Anden med de Ord: «Jeg elsker Dig og har aldrig elsket nogen Anden.» Da alle Illusioner ved dette Levnet ere forbi, aabner der sig for den Livstrætte Muligheden til en ny Illusion, der endog peger ud over Graven. Det Slagtilfælde, der rammer hendes Elsker, betragter hun med samme Øjne, hvormed den hellige Augustinus, Pascal eller Luther have betragtet lignende Begivenheder. Det er et Vink, en Advarsel til hende. Den glade Skomager er vis paa at høre til Guds Udvalgte. Da hun erfarer Hemmeligheden ved hans Glæde, vil hun ikke staa tilbage, men ogsaa høre til dem.

Troen paa Gud er for hende Tilfredsstillelsen af det Ønske at være udvalgt og foretrukken. Hun anser sig for omvendt og er paa Bunden af sin Sjæl den, hun var. Idet hun lægger Guddommen de Ord i Munden, hvormed han forvisser hende om sin Ømhed, hvad gjør hun da Andet end at skrive Epistlerne og Elegierne til Sidonie

om igjen! Ekkoet af hendes egen Selvtilbedelse naaer til hende som en Røst fra Skyerne, og hun takker nu som fordum Gud for at være bleven saaledes udmærket — af sig selv. Hvad hun attraar er nu som før det at elskes. Men ligesom Chateaubriand gaar til sit jordiske Alhambra ad en Omvej over det jordiske Jerusalem, saaledes lægger hun Vejen til sit himmelske Alhambra over det himmelske Zion. Forskjellen er kun den, at han vil bedrage de Andre, hun bedrager sig selv. Hun er en Kokette ligesom han og Lamartine; kun at de ere stolte Koketter, medens hun er ydmyg.

Dog det afgjørende Træk, som betegner hende i Modsætning til dem, ligger ikke i Karakteren, men i Intelligensen og i selve hendes Natur som Kvinde. Chateaubriand har som Mand idetmindste et svagt Begreb om Videnskab, der gjør det umuligt for ham at lade sig narre af Mirakelmænd og Landsby-Sibyller. Hun derimod er Kvinde og i Reaktionsperioder er Definitionen paa en Kvinde den: En Kvinde er et Præstebytte. Uden videnskabelige Forudsætninger bliver hun, naar ganske enkelte, ualmindeligt gunstige Omstændigheder undtages, lidt før eller lidt senere, men i Regelen uundgaaeligt et Bytte for sin Sværmen, der ikke véd, hvor den vil hen, for sine ubestemte Længsler, der ikke vide, hvad de attraa, for sin Fejghed, der skræmmes af Livets Ulykker, ende-

lig for alle sine Illusioner — og alle disse Magter: Begejstring, Længsel, Frygt og Drømmeri aflevere deres Offer bundet paa Hænder og Fødder som Bytte til Kirken, hvis Autoritet jo desuden fra den tidligste Barndom af gjennem Opdragelsen er bleven indprentet Sjælen. Saaledes gik det Fru de Krüdener. Af det aandelige Liv, som hun tangérer, gaa de betydningsfulde Frihedskampe, den uafhængige Forskning, Oplysningsiveren, Tænkerbegejstringen hende uforstaaede forbi; hvad hun forstaar og tilegner sig af Tidsalderen, det er kun den ene Side: Frivoliteten. Da Reaktionen mod det 18de Aarhundrede begynder og selvfølgelig begynder med at foreholde det forgangne Tidsrum dets Ugudelighed og Frivolitet, giver Fru de Krüdener den øjeblikkelig Ret, fordi hun føler sig truffet, fordi hun selv i hele sin Tidsalder ikke har set eller havt Øje for andet end Letfærdigheden og de hensynsløse Sæder.

Reaktionen tager til, og den faar sin Poesi, en Poesi om alt det Overnaturlige, som Digteren indbilder sin Læser at han tror paa. Bøgerne fyldes med Troner og Fyrstendømmer, Keruber og Serafer; det er for Digterne tilsyneladende hellig Alvor dermed; det falder dem kun end ikke ind, at noget Menneske kunde tænke paa at tage det for Alvor. Hvilket Epigram skrives ikke over den hele Fægten for Overleveringen, da der endelig kommer en Kvinde, som er naiv nok til at

tage Alt bogstaveligt, som tror den unge Pige, der fortæller at have omgaaedes Engle, og den Mand, der vil have havt de overnaturlige Syner, som det var Tidens højeste Mode at synge om! Digterne havde begyndt at forherlige Miraklet og Profeten. Her kommer en stakkels naiv Magdalena og tager dem paa Ordet og tror paa de Mirakler, der vises hende, og forsøger sig selv i Profetier. Man er netop rede til at ryste paa Hovedet af hende og smile, da det viser sig, at Tidens Mægtige tage hende for fulde. Hun bliver en Magt. Chateaubriand, som ikke tror paa hende eller med hende, men som tror paa hendes Indflydelse, forsøger at vinde hende for sine politiske Planer men bliver afvist. Hun vil kun Et, gjengive Kristendommen dens ved Revolutionen styrtede Autoritet. For hende har Revolutionen kun udført én Gjerning, den at styrte den hellige Tradition; hun for sin Del vil kun udføre én Gjerning, den modsatte, den at gjengive Kristendommen dens verdensoverskyggende Herredømme.

Alexander griber Tanken, Magterne knæsætte den som klogt politisk Middel. Saalænge hun kun vil hævde Kristendommens *Autoritet,* saalænge hun kun vil reformere og omvende Folkene *fra oven af*, og i Forbund med Fyrsterne, staar hun paa Ærens og Forgudelsens Tinde. Men Omslaget sker. Den religiøse Konsekvens tvinger hende til at forsøge en Folkenes Omvendelse *fra neden af* ved at be-

give sig midt ud iblandt dem, ved at drive Kristendommen praktisk istedenfor theoretisk, og paa de gamle Apostles Manér. Hvilken Naivetet! Hun er saa naiv, at hun mener, Magthaverne maa se disse Forsøg med ligesaa gunstige Øjne som hendes tidligere Bestræbelser. Hun begriber end ikke, at Autoriteten frygter enhver alvorlig Syttelsættelse med dens eget Princip, naar denne Sysselsættelse ikke er den officielle. Fra det Øjeblik af, da hun virkeligt optræder som Kristen, behandles hun som revolutionær. Autoritetsprincipets Forfægtere se i den Følelse af Menneskenes almindelige Broderskab, der leder hende, og i det Sværmeri, hvormed hun taler de Fattiges og Undertryktes Sag, et Bevis for at hun er — Socialist og Kommunist. Og saaledes faldt det da i hendes Lod praktisk at vise, hvad Kristendommens Gjenindsættelse som Autoritet betød. Man vilde netop kun have den som *Autoritet*, som *Magt*, som *Orden*. Man brugte den som man benyttede Politiet, Hæren, Fængslerne for at holde Alt i Ro og Autoritetsprincipet oppe. Fra det Øjeblik af, da den blev taget personligt og individuelt, og sat saaledes i Værk, at man kunde frygte, den vilde afstedkomme sociale Bevægelser, fra det Øjeblik af var den *Uordenen*, og Autoriteterne befordrede den i Fru de Krüdeners Person hurtigst muligt fra Grænse til Grænse.*)

*) Charles Eynard: Vie de Madame Krüdener. Tome I-II. — Sainte-Beuve: Portraits de femmes. — Derniers Portraits.

IX.

Da de hundrede Dage vare forbi og Ludvig den 18de for anden Gang vendt tilbage, udbredte en blandet og vemodig Stemning sig over Frankrig. Hans første Tilbagevenden havde til en vis Grad havt Udseende af en Tilbagekaldelse, foretaget af det franske Folk. Men da han end ikke selv havde gjort ringeste Forsøg paa med de Tropper, der vare blevne ham tro, at møde Napoleon, lod det sig ikke skjule, at han førtes tilbage af fremmede Hæres Bajonetter. Hans Tronbestigelse for anden Gang havde da nødvendigvis i det store Flertals Øjne Karakteren af en det franske Folk tilføjet Ydmygelse. Paa den anden Side var den Gjenoprettelsen af lovlig Frihed i Modsætning til det frygtelige Militærdespoti, der nu i saa mange Aar havde holdt Frankrig gispende under sin Voldsmagt.

For Litteraturen var Restaurationen tilsyneladende idetmindste en Frihedsbebuder. Efter 25 Aars Forløb var en rolig Drøftelse af Ideer atter mulig. Den tunge Haand, der havde hvilt knugende paa Pressen, var nu borte. De baandlagte Aander og Systemer kunde rejse sig frit, man havde Lov til at undersøge og dømme alt det Forbigangne: Revolutionen som Kejserdømmet, og det var uden altfor store Hindringer tilladt at forhandle om Frankrigs Fremtid.

Man havde Lov dertil, men havde man Lyst? Nej, Lysten var ringe. Frankrigs Stemning var Stemningen efter en langvarig Sygdom eller efter en Krig, som er endt med Nederlag. Ikke at man længtes efter Oprejsning paa Valpladsen. I Slutningen af Napoleons Regjering havde Kanonen foran Invalidehotellet, naar den forkyndte Sejr, ikke mere vakt nogen Ekko i Hjerterne. Nej, man længtes efter Fred, som den Aareladte og Udtømte længes efter Hvile.

Franskmændene begyndte paany at vænne sig til Tanken om et langt, stilfærdigt Liv. Mødrene havde hidtil med en vis Rædsel set deres Børn nærme sig til Ynglingealderen, det vil sige til den Alder, da de bleve Soldater og snart efter til Lig. De begyndte nu at haabe paa, at disse Børn havde Livet for sig. Drengene, der vare opvoxede under Trommehvirvler og krigerske Fanfarer, og som alt i Skolen havde vænnet sig til Tanken om en tidligt erhvervet Hæder og en tidlig Død, maatte nu ligeledes se at gjøre sig fortrolige med Tanken om et Liv i Fredstid. Straadøden, der forestod dem, syntes dem grim i Sammenligning med Døden som den nylig havde vist sig for dem, straalende skjøn i sit rygende Purpur, de stode ligesom skuffede og gave sig til at gruble. De unge Mænd endelig, der saa længe nødtvungent havde maattet lade alt personligt Liv gaa op i Statslivet, Krigslivet og Fædrelandets Fællesinteresser, hørte for en stor

Del med Henrykkelse Budskabet om; at de nu turde bryde Geledderne og ikke mere behøvede at gaa i Trit efter Kalveskindet; de rystede Landevejenes Støv af deres Fødder, kastede Uniformen, og søgte at udslette ethvert Minde om Disciplinen. Da de kom lige fra Kejserdømmets Valpladser, fra Slagenes Bulder og Blodbad, tyede de til det rolige Naturliv, bort fra den larmende Menneskeverden. Saaledes er Øjeblikkets Stemning, træt, men sammensat, fuld af Skuffelser, Forhaabninger og Trang til personlige Drømmerier, ikke Stemning til Handling, men til Grublen, Betragten, Mediteren.

Det er denne Folkestemning, som forklarer, hvorledes Lamartines «Meditationer» kunde blive Tidens Yndlingspoesi. Efter Chateaubriands «Génie du christianisme» havde ingen Bog vakt en saadan Opsigt i Frankrig som denne Digtsamlings første Del; i fire Aar solgtes 45,000 Exemplarer. I denne Bog fandt Tiden, saa underligt det end nu kan synes os, en Tolk for sine Følelser og for Alt, hvad der rørte sig inderst i dens Sind, et Billede af sine ideale Længsler, der spillede i alle de skjæreste og skjønneste Drømmes Farver. Disse Digte klang som Æolsharpetoner, men det var Tidens Aand, der greb i Harpen. Det var vel ikke saameget Sange som Betragtninger, ikke saa meget hjertelige som aandelige Harmonier; men man havde saa længe i Livet havt nok af Bestemthed, bestemte Former og faste Skikkelser og

Forstummen overfor verdenshistoriske Skjæbner. Det mærkedes paa ingen Maade som en Mangel, at her ikke fandtes nogen skærpet Lidenskab eller nogen Tilbøjelighed til at se Menneskelivets mørke og forfærdelige Side, overhovedet Livet som det er. Deraf havde man i Virkeligheden havt nok. Efter en Tid, hvor saa mange Instinkter havde maattet kvæles, glædede man sig ved dette rent poetiske Instinkt, over denne saa melodiøse Digter, der, som han sagde, havde en Akkord for hver Følelse og Stemning. Man længtes efter en saadan Hvile i Lyriken efter Filosofien, Revolutionen og Krig paa Krig. Digtet om «Søen» gik den fransktalende Verden rundt, fordi det var saa længe siden, at man overhovedet havde følt ved Naturen og betragtet den anderledes end taktisk som Terrainform. Lamartine optraadte imidlertid i Øjeblikkets Aand ikke blot som Stemningsdigter, men som en rettroende Kristen. Grundtonen i hans Digte var kristelig-monarkisk og bourbonistisk.

For os der senere have kjendt en Lamartine, der personificerede Republiken 1848 og stod i den almindelige Bevidsthed som en Humanismens Apostel, er det interessant at iagttage Digterens aandelige Udgangspunkter. Alphonse de Lamartine fødtes i Mâcon 1790 i en Familie af den ringere Adel. Hans Fader hørte under Revolutionen til Kongens sidste Forsvarere og led derunder. I Hjemmet lærte hans gode og fromme Moder ham

at læse i en Billedbibel. De patriarkalske Scener, Historierne om Josef og Samuel, om Sara og Tobias med Englen gav ham de første boglige og kunstneriske Indtryk. Fra 1794 levede Familien meget tilbagetrukken og i smaa Kaar paa dens lille Landejendom Milly. Der blev Sønnen først opdraget af en elskværdig Abbed, saa sat i en Skole i Lyon, der ved en vis Raahed i Tone og Færd saarede hans Finfølelse og vakte hans Afsky. Han blev derfor efter sin Moders og sit eget Ønske sendt til en Jesuiterskole i Belley, som Jesuiterne paa dette Tidspunkt, da de officielt vare fordrevne fra Frankrig, underholdt under Navn af «les pères de la foi». Han følte sig her usigeligt lykkelig og vel tilpas. Lærerne vare venlige og fine; en af dem mindede ham om Fénélon; Jesuiterne ere visselig i vort Aarhundrede de elskværdigste og klogeste af alle Gejstlige. Og blandt Eleverne fandt han hurtigt jævnbyrdige Venner, der tilhørte sardinske og franske Adelsfamilier, saaledes en ung Alfieri, den unge Virieu, der under Mærket V. forekommer i Lamartine's «Graziella», og en Søstersøn af Grev Joseph de Maistre, Louis de Vignet, gjennem hvem han lærte alle Medlemmerne af den berømte Familie at kjende, af hvilke Greven vel personligt tiltrak ham mindst, men dog igjennem Breve som igjennem sine Værker udøvede sin Indflydelse paa ham.

Her i Skolen lærte han en Dag gjennem en

af Lærernes Oplæsning Chateaubriand at kjende. Den majestætiske Stils Storhed og Ynde gjorde det dybeste Indtryk paa Drengen, der aldrig havde hørt noget Lignende. Imidlertid hævder han i sine «Erindringer», at han næsten strax forholdt sig kritisk til denne Stil; han faldt, siger han, i et Delirium af Beundring, men «ikke i den slette Smags Delirium». Og han paastaar at han kort Tid efter til sine Kammerater samlede sine Udsættelser i denne Udtalelse om «Kristendommens Aand»: «Der mangler Hovedelementet i al fuldendt Skjønhed, det Naturlige. Det er smukt, men det er altfor smukt.» Med andre Ord, han, som selv var saa instinktiv, fandt Chateaubriands Udtryk søgt, «og det, som er søgt, er ikke fundet.» Rimeligvis antidaterer han en Smule sin Kritik. Hans Enthusiasme var i ethvert Tilfælde saa stor, at den endnu i 1824 ved Karl d. 10des Salvning gav sig Luft i Hymnestil:

L'archevêque.

Et ce preux chevalier qui sur l'ecu d'airain
Porte au milieu des lis la croix du pélerin,
El donc l'œil, rayonnant de gloire et de génie,
Contemple du passé la pompe rajeunie?

Le Roi.

Chateaubriand! Ce nom a tous les temps répond;
L'avenir au passé dans son cœur se confond:
Et la France des preux et la France nouvelle
Unissent sur son front leur gloire fraternelle.

Foruden Chateaubriand læste han med Beundring Tasso. Ossian gav ham Forvisningen om, at sand Poesi kunde være ubestemt og taaget; Bernardin de Saint-Pierre var for ham som for Fru de Krüdener ved sin Naturs Mildhed og Harmoni det nærmeste Forbillede.

De underholdende og letfærdige Bøger fra det attende Aarhundrede, som faldt i hans Hænder henrev og hidsede vel en kort Tid hans ungdommelige Indbildningskraft, men disse Indtryk udviskedes paany af dem, Jesuiterskolen gav ham. Religiøse Sværmerier og Henrykkelsestilstande over Naturens Friskhed og Skjønhed smeltede sammen, lutrede hans Sjæleliv og satte det i Svingning.

«Om jeg levede tusinde Aar», skriver han i sine Erindringer, «jeg vilde aldrig kunne glemme Studiets Dage, Bønnens Timer, de i Grublen tilbragte Nætter, og de Henrykkelsens Glæder, som jeg nød ved at opfylde mine Pligter under Tanken paa Gud.» Og han skildrer i samme Aandedræt den Salighed, det var ham, om Vinteren paa sine Skøjter at fare som baaret af Aandevinger over Sumpenes Is eller om Foraaret siddende i den lune, stille Luft under Avnbøgene at føle sig fortabt i Andagt og lykkelig ved sin Samvittigheds Fred.

Bourbonernes Tilbagevenden blev i Lamartines Slægt og af ham selv som ung Mand hilset med Jubel. Hans Fader, som var bleven saaret den

10de August 1792, bragte sin Søn til Paris for at lade ham optage i Kongens Garde. Som ung Officer blev han selvanden anbragt ved Siden af Ludvig den 18des Rullestol en Dag, da denne lod sig rulle gjennem Louvres Gallerier for at tage de under Napoleons Felttog sammenslæbte Kunstværker i Øjesyn. Den dybe Respekt, han medbragte, lod ham finde Kongens Stemme melodisk, ham selv majestætisk og fin, værdig af Ydre, overlegen ved sit Blik, aandfuld, naar han talte, veltalende, naar han tav. — Senere henvendte Kongen nogle Gange Ordet til ham, naar han red ved Siden af den kongelige Vogn.

Da Napoleon var landet i Cannnes og foretog sit Sejersløb igjennem Frankrig, fulgte Lamartine Hoffet til den flanderske Grænse, men dér blev Garden opløst og hjemsendt, og efter de hundrede Dage tog han ikke Tjeneste mere, saa ikke heller Kongen igjen. Dog da denne i 1820 læste det første Bind af Lamartines Digte, mindedes han at have set den unge Officer af sin Garde, og sendte ham som Belønning en Udgave af det gamle Grækenlands og Roms Digtere. Lamartine bemærker i den Anledning noget vel hastigt, at Kong Ludvig øjensynligt antog sig for en Augustus, der havde opdaget en Virgil.

Han optræder offenlig fra først af som Elev af Chateaubriand og Bonald. I sin «Raphael» (50de Afsnit) har han selv fortalt, hvorledes hans

Bekjendtskab med Bonald blev indledet. Da han 24 Aar gammel i Chambéry ved Alpernes Fod tilbad den unge skjønne Kreolerinde, som han i sine Digte har forherliget under Navnet Elvire, blev han af sin Veninde opfordret til at skrive en Ode til Bonald, der var en stadig og hædret Gjæst i hendes Hus. Lamartine meddeler, at han knu kjendte Bonald af Navn og af den Glans som en kristelig Lovgivers Ry havde lagt om Navnet. «Jeg forestillede mig, siger han, at jeg skulde tale til en moderne Moses, der af et nyt Sinais Straaler øste det guddommelige Lys, hvormed han opklarede de menneskelige Love.» Lamartine skrev da til Bonald den Ode, der i hans første Digtsamling bærer Titlen «Geniet», og hvori det paa Tro og Love fortælles, at Bonald adspreder de berømte Sofisters falske Klarhed, af Mørkets Skjød uddrager blændende Sandheder o. s. v. og fører den moralske Verden fra Uordenen til *Ordenen selv.**) Dette magre Begreb om det Gode: Ordenen vender overalt tilbage. Bonald svarede med at oversende den unge Poet et Exemplar af sine samlede Værker. Lamartine læste dem med Begejstring, og naar han sidenhen i Noten til denne Ode synes at ville fragaa, at han blev saa dybt greben af dem som han blev, bør man skrive dette paa den senere

*) Par le dèsordre à l'ordre même
L'univers moral est conduit.

Erkjendelses Regning. Han siger her: «Jeg læste disse Skrifter med det poetiske Sværmeri for Fortiden og med den Hjertets Pietet overfor Ruiner, der saa let i Børns Indbildningskraft forvandler sig til Dogme og System. Jeg bestræbte mig i nogle Maaneder for paa Chateaubriands og Bonalds Autoritet at tro paa aabenbarede Regjeringer. Senere udrev Tidens Strøm og den menneskelige Fornufts Udviklingsgang mig som alle Andre af disse skjønne Illusioner, og jeg forstod, at Gud ikke aabenbarer Mennesket Andet end dets Samfundstilbøjeligheder, og at de forskjellige Regjeringssystemer ere Aabenbaringer af Tidsalderen, Situationerne, Aarhundredet og Menneskeslægtens Laster og Dyder».

Lamartine antidaterer meget betydeligt denne sin Indsigt. Hans Meditationer gaa i Regelen alle i samme Retning som Oden til Bonald. Den, der betitles Gud, er tilegnet Lamennais, Dithyramben over den hellige Poesi er tilegnet Bibelens Oversætter Genoude. Selv var han Medarbejder af Bladet «Le Conservateur», fra hvis Stiftelse Chateaubriand daterede den udprægede Reaktion i Europa. Da dette Blad gik ind, blev han tilligemed Lamennais og Bonald Stifter af det nye ensartede Organ «Le défenseur», der gik ud paa at bekjæmpe den konstitutionelle Regjeringsform. Det faldt i hans Lod at opfordre de Maistre til at give Bidrag. Det er højst interessant at se, i

hvilken Tone den nu dog trediveaarige Lamartine tiltaler Forfatteren af Bogen «Om Paven»: «Hr. Greve! jeg var meget syg, da jeg modtog Deres venlige og smigrende Skrivelse tilligemed Deres Værk. Jeg benytter de første tilbagevendende Kræfter til at takke Dem paa én Gang for Brevet og Bogen, men især for den smigrende Benævnelse Neveu, af hvilken jeg praler overfor alle Deres Bekjendte; denne Benævnelse alene er saa godt som et Ry, saa højt staar Deres Navn anskrevet hos alle dem, der forstaa et sandt og dybt Geni i dette vildfarende og smaalige Aarhundrede . . . Hr. Bonald og De, Hr. Greve, og endnu nogle Mænd, som i stor Afstand følge Deres Spor, have grundet en uforgjængelig Skole for høj Filosofi og kristelig Politik, der skyder Rødder især i den unge Slægt.»

I dette Brev betegner Lamartine de Maistres Stilling i Litteraturen som den at være Høvding for de første Skribenter og udleder Modstanden imod ham af «den latterlige gallikanske Anmasselse», som han saa beundringsværdigt er traadt op imod. Lamartines Standpunkt er altsaa Ultramontanismen, ren og skjær — dog vel at mærke kun i Theorien. I sin Poesi er han ikke nær saa dogmatisk. Naar han f. Ex. efter Chateaubriands Fordring betragter det som sin, den kristelige Digters Opgave at drive den hedenske Mythologi ud af Lyriken, saa er det i Virkeligheden intet religiøst, men et rent

poetisk Instinkt, der leder ham. De gamle Myther vare i Lyriken for længe siden indskrumpede til Allegorier eller Omskrivninger, og vare altfor tomme til at kunne virke skadeligt paa Nogens Religiøsitet. Det var virkelig ikke nødvendigt at nedlægge en religiøs Protest imod Troen paa Apollo og Amor.

Det, hvorved Lamartine virkede, det var, at han udtalte snart de tungsindige, snart de beroligende, snart de begejstrende Ord, som Mangfoldige trængte til at høre. Man savnede hos ham ikke nye Ideer, man var bevæget og hjertegreben ved Klangen af denne tiltalende Stemme. Man følte atter visse Fibrer leve og røre sig i En, som under den almindelige Nedslaaethed havde syntes følelsesløse. Lamartine bragte Strenge, som længe ikke havde givet Lyd, til paany at lade Toner høre, og man henryktes over det Nye, som laa i atter at bringe hine gamle Erindringer til at leve. Og saa var der desuden i denne Lyrik et virkelig nyt Element. For Lamartine var det Stygge og Onde ikke til, ja end ikke det Smaa og Smaalige existerede for ham. Alt fremtraadte hos ham i et Klædebon af skinnende Lys. Der var Himmelglans over hans Digte. For første Gang i lang Tid fik brede, rige Følelser Udtryk i skjøntflydende Vers.

I den Modtagelsestale, som den store Naturforsker Cuvier holdt til Lamartine i 1830, viser han, hvorledes Mennesket i den dybe Nat, som omringer dets Fornuft, trænger til en Fører, der

kan rive det ud af Tvivlens sorte Labyrinth og henrive det til Lysets og Tryghedens Egne. Han beskylder Byron for i Verdensaltet kun at have set et Tempel for det Ondes Gud, og hilser i Lamartine Haabets Sanger. Saaledes sammenblandede Frankrig som en stakkels Reconvalescent Haabet med Troen, Trøsten med Dogmerne, Livsmodet med Ultramontanismen i én stor Uklarhed, saa længe indtil Forholdenes Magt splittede Taagerne og tvang saavel Forfatterne som Publikum til at indtage bestemte Standpunkter.

Endnu meget senere var Lamartine Tidsrummets Mand. I sin Tiltrædelsestale til det franske Akademi, holdt kun fire Maaneder før Julirevolutionens Udbrud, gjør han i den ham paalagte Lovtale over Daru det Kunststykke ikke at nævne Napoleons Navn og siger udtrykkeligt: «Dette Aarhundrede vil blive dateret fra vor dobbelte Restauration: Frihedens Gjenoprejsning ved Tronen og Tronens ved Friheden . . . Lad os ikke glemme, at vor Fremtid er uopløseligt knyttet til vore Kongers, at man ikke kan skille Træet fra dets Rod uden at udtørre Stammen og at Kongedømmet hos os har baaret Alt, endog Frihedens fuldkomne Frugter.»

Foreløbigt var dette for Lamartine en Triumfens og den begyndende Hæders Tid. Denne Hæder kom for ham ikke tidligt, han var 30 Aar gammel, men den faldt som de første Straaler af den opgaaende Sol ind i hans æresyge Existens. Man

forestille sig ret levende en Salon fra den Tid, som den er os beskrevet af Samtidige, en Række Selskabssale hos en af Kongedømmets første Dignitarier, General Foy f. Ex., hvor henved hundrede Personer ere forsamlede, og hvor Lamartine, dengang Gesandtskabssekretær i Florens, er tilstede paa et af sine korte Besøg i Paris.*) En Bevægelse af Beundring gaar igjennem Salen, da han træder ind, ung, rank og smuk, aristokratisk i Væsen og Holdning. Man flokkes om ham, Damerne især; yndige Ansigter, prægtige Toiletter, Smil og Smigrerier møde ham fra alle Sider. Man glemmer et Øjeblik at sige de tilstedeværende Rigsdagsmedlemmer Artigheder for deres sidste Taler i Kammeret. Han, hvem man uden at have set ham før, kan kjende strax, overstraaler Alle. General Foy nærmer sig ham, trykker hans Haand med Begejstring og forsikrer ham, at han, naar han vil, kan blive en Prydelse for Kammeret, der længe har trængt til en saa talentfuld Forsvarer af de ægte monarkiske Principer. Saa fremsiger han med sin melodiske Stemme, der endnu aldrig har udtalt noget politisk Stikord, en eller to af sine første Meditationer, «Erindringen», «Begejstringen», «Fortvivlelsen», «Bønnen», «Troen» eller en anden Abstraktion, og fremkalder en Henrykkelse uden Mage og Udbrud i alle Afskygninger

*) Villemain: M. de Féletz et les salons de son temps.

af Sværmeri og Taknemmelighed. Benjamin Constant nærmer sig ham med sin uigjennemtrængelige, alvorligt ironiske Mine, lykønsker ham til at have opdaget denne nye Kilde til Poesi, og forsikrer ham, at han kun i Schillers reflekterende Digte finder denne Højhed og Renhed i Følelse og Udtryk. Damerne finde denne Parallel ganske særdeles smigrende for Schiller, en obscur tysk borgerlig Poet, hvis Navn de akkurat erindre at have hørt nævne. Hvad er han mod Lamartine!

Forskjellige Omstændigheder forøgede den Tiltrækning, Digtene udøvede: først Forfatterens sjældne og næsten kvindelige Skjønhed, saa Rygterne om hende, hvem de fortrinsvis besang og med et saa serafisk Sværmeri, med saa overjordisk en Renhed. Han sagdes at have elsket og have mistet sin Elskede ved Døden. Man frittede til alle Sider for at erfare Noget om Sagens virkelige Sammenhæng. Hvem var hin Elvire? hvilket var hendes virkelige Navn?

Vi Nulevende ere gjennem Lamartines senere Prosaskrifter tilstrækkeligt oplyste herom, men med Tilfredsstillelsen af en mulig Nysgjerrighed desangaaende er Interessen ved Lamartines lyriske Digtning ikke slukt.

Det er naturligt, at hans Ungdoms Samtidige i ham nærmest saa Tronens og Alterets Digter. Hans ældste trykte Digt er en følt Taksigelse til den Jesuiterskole, der havde givet hans Drengeaar

Ly. Et Digt som hans *Ode* var kun Kvintessensen af Chateaubriands «Kristendommens Aand», sat paa Vers. Hans Strofer ved Hertugen af Bordeaux's (Greven af Chambord's) Fødsel efter Faderens Død med deres Optakt «Han er født, Miraklets Barn» var et Udtryk for de kongetroeste Katholikers Stemning. Og ved alle Lejligheder, i alle Digtene næsten, forherliger, retfærdiggjør, lovsynger og tilbeder han en Gud og et Forsyn. Undertiden som i Digtet «Den stille Uge», skrevet under et Ophold hos den unge Hertug af Rohan, der senere blev Erkebiskop og Kardinal, er det som brændte han med andagtsfuldt Sind Kirkerøgelse i sine Vers. Naar han mange Aar efter om dette Digt skriver, at han alene af de unge Mænd, der samledes om Hertugen, ikke havde nogensomhelst Smag for Sakristiernes mystiske Glæder, saa viser det, ifald han staar til Troende, kun, at Tidsstrømningen rev hans Digterevne med sig.

I Almindelighed gjælder det om den Del af hans Ungdomsdigtning, der er rent religiøs, at den, uden Naivetet og uden Følelsesinderlighed som den er, nutildags er næsten ulæselig. Den er aldrig sangagtig og kortfattet. Den er Betragtning uden Anskuelighed, Overvejelse uden Tanker, Bredde uden Dybde. En Type er det til Byron rettede Digt «Mennesket», hvis Opfattelse af den engelske Digter er den dengang overleverede og staaende, usigeligt flade, at han kun ynder Fortvivlelsens

Concerter, at hans Øje, som Satans, lodder Afgrundene osv., og for at belære ham om, hvorledes den sande Digter bør synge istemmer Lamartine nu den servileste Lovsang til en Gud, der efter hans egen Fremstilling overøser med Elendighed og Ulykke, plager, martrer, raner og rammer, og slutter saa med den Opfordring til Byron:

Jette un cri vers le ciel, ô chantre des enfers!

De senere tilføjede Anmærkninger til dette Digt røbe en Uvidenhed om Lord Byrons Forhold, der er forbausende. Næsten Alt, hvad der heri siges om Byron, er galt. Ja Lamartine, der har føjet en Sang til «Childe-Harold», lærte sit Liv igjennem aldrig at stave dette Navn.

En lignende Formyndertone, som den Lamartine her anslog overfor Byron, traadte senere paany frem i hans Digtning overfor Alfred de Musset, hvem han ligeledes henviste til religiøse og moralske Trivialiteter som Kurmidler.

Uskyldigere fremtræder den obligate Religiøsitet i Oden «Udødelighed», fordi den her er mere følt. Den er rettet til Elvire, hans Ungdomselskede, hvis fritænkerske Aandsretning voldte ham saa mange Sorger, og har til Øjemed at trøste hende, den Dødssyge, med Udsigten til en Udødelighed, hvorpaa hun hidtil ikke har villet tro. Og dog forekommer selv her saa kolde Allegorier som denne: «Og Haabet, som staar nær dig, o Død!,

drømmende paa en Grav, aabner mig en skjønnere Verden.»

Virkeligt lyrisk og ikke blot veltalende bliver Lamartine kun i et eneste af disse til Guddommen rettede Digte, og det er i Meditationen «Fortvivlelse», som udtrykker Oprøret mod Gudsideen. Den har rytmisk Sving, lidenskabelig Flugt og to Egenskaber der høre til de sjældneste hos denne Digter: Kraft og Fynd. Hvad har Gud vel set siden Verdens Skabelse:

La vertu succombant sous l'audace impunie
L'imposture en honneur, la vérité bannie,
L'errante liberté
Aux dieux vivants du monde offerte en sacrifice
Et la force, partout, fondant de l'injustice
Le régne illimité!

Og Digtet har i sin oprindelige Skikkelse endda indeholdt ganske anderledes bitre og ugudelige Strofer, som ved Trykningen blev skaarne bort. Betegnende nok gjendrev Lamartine det strax efter paa sin Moders Opfordring i Svardigtet «Forsynet til Mennesket», der ikke mangler klangfuld Melodi men dog endog efter hans egen Mening ikke taaler nogen Sammenligning med det foregaaende. Det første, siger han selv meget rigtigt, er et Foster af Inspiration, det andet af Overvejelse.

Det hele theologiske Apparat var imidlertid i Virkeligheden kun paaklistret hans Lyrik. Eller rettere: Det var som en skjødesløst forbundet

Tømmerflaade, der glider paa en Strøm, saa skilles ad i sine Bestanddele og forsvinder. Al denne dogmatiske Religiøsitet udmundede snart i Naturdyrkelse, i Pantheisme, i from og følt Naturfilosofi.

Og hvad der under den virkeligt levede og aandede i hine første Samlinger det var noget af den Uafhængigt, en blød og tillige fornem Sjæls Stemnings- og Følelsesliv. Den Sjæl, som her gav sig Udtryk, havde dette det ny Aarhundredes Karaktermærke, at den søgte Ensomhed og først i Ensomheden fandt sig selv og følte sig rig. Den var uselskabelig og tilbøjelig til at dirre i Samklang med Naturen. Den var dernæst afgjort elegisk, aldrig, uden Undtagelse aldrig, munter eller kjæk, men stadigt vemodig og alvorsfuldt greben. Den var endelig altid og aldrig erotisk; thi kun et enkelt af Digtene var Udtryk for Elskoven som besiddende og lykkelig; ellers drog sig gjennem dem alle Smerten over Tabet af den Elskte, der var bleven Dødens Rov. Medens det attende Aarhundredes Lyrik havde opløst Elskoven i Galanteri og mindst af alt havde taget den og Kvinden højtideligt, var Elskoven her en stille Kultus af et Minde og Kvinden her forgudet og forklaret som i den middelalderlige Kvindedyrkelses Dage, dog Kvinden kun som hedengangen, som Aand.

Aldrig skildrede han den vilde Kval ved Tabet i Tabets Øjeblik. Smerten hos ham var bleven en

Tilstand, en stille Fortvivlelse, der sløvede, stivnede, pinte og nu og da opløste sig i Taarer.

Dette var en Lyrik, som kunstløst strømmede fra Kilden, fyldig og fin, det var en Musik som af Harpetoner blandede med himmelske Violiners Klang. Og baarne af disse Toner meddelte simple, Læseren velkjendte, Stemninger sig til hans Sind. Det var Stemninger som den i Digtet «L'isolement»: Lykken venter mig ingensteds. Det var Stemninger som den i Digtet «L'automne»: Naturens Sørgedragt i Efteraaret svarer til min Sorg og behager mine Øjne. Eller en Stemning som den i «Le golfe de Baïa»: Denne Egn som engang var Skuepladsen for saa store Scener bevarer nu intet Spor deraf; saaledes skulle vi selv sporløst forsvinde. Men vel at mærke dette udtrykt i en saa underfuld Strofe som denne:

Ainsi tout change, ainsi tout passe;
Ainsi nous-mêmes nous passons,
Hélas! sans laisser plus de trace
Que cette barque où nous glissons
Sur cette mer où tout s'efface.

Det var aldrig direkte Naturskildring, allermindst nogen Art Maleri; det var et øjeblikkeligt Naturindtryk, genialt grebet i al dets Flygtighed og fastholdt for alle følgende Tider.

Digteren sidder ved Aften ene paa et øde Fjæld og ser Venusstjernen stige i Horisonten. (Le soir). Det er ham som om en Straale fra

Stjernen gled over hans Pande og rørte hans Øjne, og det er ham som om den Afdøde, i hvis Selskab han har levet i denne Egn, svævede om ham, var ham nær. Han tiltaler Straalen fra Venus:

Mon cœur à ta clarté s'enflamme,
Je sens des transports inconnus,
Je songe à ceux qui ne sont plus:
Douce lumière, es-tu leur âme?

Eller han sidder paany paa en Sten ved Søen (Le Bourget), hvor han i lykkelige Dage sad ved hendes Side, og han gribes smerteligt af Kontrasten mellem det Foranderlige i Menneskeskjæbnen og Naturens Uforanderlighed. Det er denne Stemning, over hvilken Digtet «Søen» (Le lac) er bygget, hvilket trods dets overordentlige Popularitet rimeligvis er det bedste, han har skrevet. Det er typisk for Lamartine's Poesi, mildt strømmende uden at der spores nogen Anstrengelse, end ikke den, man kalder Kunst; naturligt melodisk som selve Søens Skvulpen. Med fuldendt Sikkerhed anslaas Stemningen i den første Strofes Slutningslignelse: Kunne vi da aldrig paa Tidernes Ocean kaste Anker en eneste Dag? Søen skildres, som den nu bruser mod Klipperne og som den gjorde det for et Aar siden, da hun hørte dens Skvulpen, og den Savnende mindes de Ord, hun dengang i en stille Nattetime, tilbragt paa Søens Vande, sagde, en Anraabelse til Tiden, den lykkefyldte Tid, om

at opsætte sin Flugt og staa stille, en Bøn til Tiden om at ile for de Ulykkelige, der lide ondt, men at dvæle hos dem, der elske og elskes, og han gjentager hendes Slutningsudraab: Bønnen er frugtesløs, lad os da elske hinanden og nyde den flygtige Time! Mennesket har ingen Havn, Tiden har ingen Strandbred, den flyder og vi svinde. — Og til denne Gjengivelse af den bortgangne Elskedes Udbrud knytter saa Digteren sin egen Anraabelse af Naturen. Han tiltaler Søen, de stumme Klipper, Grotterne, de mørke Skove, de som Tiden skaaner eller som Tiden kan forynge, og bønfalder dem om at bevare Erindringen om hin Nat.

Og næsten saa aandig som Lamartine er i Udtrykket for det elskende Hjertes Sorger og Savn er han, naar han en enkelt Gang vil give den lykkelige Kjærlighed Udtryk. Det er sket i Digtet «Chant d'amour», hvilket han selv naivt betegner som en moderne Kjærlighedens Højsang med mindre gjennemtrængende Toner og mindre østerlandske Farver end den gamle, men der i Virkeligheden staar den saa fjernt som Vesterlandets skyeste Spiritualisme staar Østens Sanseglød i fuldbaaren menneskelig Elskov.

Her som overalt er den elegiske Ømhed, der slaar over i Andagt, den Streng, hvorpaa han spiller.

Det er disse rent menneskelige Digte, til hvilke i vore Dage Sympathien knytter sig ved

Lamartines Ungdomspoesi. Man ledes og kjedes ved de tanketomme Digte, der efter Opskriften i al religiøs Poesi ere den bare Tilbedelse af en Gud, som beundres i hans Værker.

Den Digterpersonlighed, der træder En imøde, er vistnok stærkt forfængelig, stærkt optagen af sig selv og sin Elskværdighed, og tidt altfor blødsøden i sit Udtryk. Men denne Forfængelighed er saa naiv og næsten uskyldig, at man hurtigt vænner sig til den, og det virker velgjørende, at den ikke er af litterær Natur. Lamartine er lykkelig over at være smuk, elsket af fine Kvinder, god Rytter, senere ypperlig Taler, men han er ikke indbildsk, end ikke stolt, af sine digteriske Gaver.

Han, hvis Talent i Digtekunsten var en sand *Improvisators*, betegner sig i sine Fortaler og Erindringer bestandigt med fornem Beskedenhed som en Amatør, en Dilettant. Han var det forsaavidt som han var for skødesløs til at kunne kaldes sand Kunstner. Han har kun den ubevidste Teknik, Smidighed og Lethed, men en Tilbøjelighed til Vidtløftighed og Gjentagelser, som undertiden forspilder Virkningen, og en Mangel paa Selvkritik, der vanskeliggjør, ja næsten umuliggjør ham det at rette og forbedre. Dog han var og blev sit Liv igjennem Digter, trods alle kunstneriske Lyder en sand Digter og en af Frankrigs mest ægte. Han kunde ikke for at hans Opdukken i Littera-

turen fandt Sted under Reaktionstidens ugunstige Stjerner.

Det er under de samme Stjerners ugunstige Indflydelse, at den Digter, der skulde blive Frankrigs navnkundigste i dette Aarhundrede, først vandt sig et Navn. Victor Hugo, født 1802, er tolv Aar yngre end Lamartine. Tidsaandens Magt tvang ham bort fra den voldsomme, næsten om de førshakespearske Digtere mindende Manér i hans tidligste Romaner (Bug Jargal, Han d'Islande), og han begyndte sin poetiske Løbebane som klerikal Royalist i samme kristelig-monarkiske Aand som Lamartine.

Det gjør et underligt Indtryk paa den yngre Slægt, der er vant til at betragte Hugo som Romantismens litterært-revolutionære Høvding og som den store landsforviste Republikaner, at finde ogsaa ham i denne Lejr og gjenfinde dens Løsen og Stikord i hans første Ungdoms Poesier. Ikke at denne Skiften Standpunkt paa nogen Maade geraader ham til Skam, eller at den, som Uforstand og Lavhed saa tidt har villet insinuere, har havt urene eller blot tilfældige Bevæggrunde. Hugos Liv er at betragte som Afspejling af en historisk Bevægelse, som det franske Folk i Aarhundredets første Halvdel har foretaget.

Han har selv i den sidste Fortale til sine «Oder og Ballader» udtalt sig derom. Han siger her paa sin pompøse Maade: «Historien falder

gjerne i Henrykkelse over Michel Ney, der født Bødker blev Marschal af Frankrig og over Murat, der født Stalddreng blev Konge. At deres Udgangspunkt var saa dunkelt, betragtes som en Adkomst mere til Agtelse og forhøjer Glansen af det Punkt, hvortil de ere naaede. Af alle de Stiger, der føre fra Mørket til Lyset, er den, som det er vanskeligst og mest fortjenstfuldt at gaa op af, sikkert den, der fører En fra Stillingen som kongetro Aristokrat til den som Folkeven. At stige fra et Skur til et Palads, det er sjældent og smukt, om man vil; at stige fra Vildfarelse til Sandhed, det er sjældnere og mere smukt. Ved den første Stigning af disse to har man ved hvert Skridt, man har gjort, vundet Noget og forøget sit Velvære, sin Magt, sin Rigdom; ved den anden Opstigen er det lige modsat, . . . der maa man bestandig med materielle Ofre betale sin aandelige Væxt . . . og hvis det er sandt, at Murat med nogen Stolthed kunde lægge sin Postillonspisk ved Siden af sit Kongescepter og sige: det var dermed, jeg begyndte, saa kan man visselig med mere billig Stolthed og med større indre Tilfredsstillelse pege paa de kongeligsindede Oder, man har skrevet som Barn og Yngling og lægge dem ved Siden af de demokratiske Digte og Værker, man har forfattet som voxen Mand. Denne Stolthed er maaske især berettiget, naar man, efter at Opstigningen var tilende, paa det højeste Trin af Lysets Stige har

fundet Landsforvisning, og naar man kan datere denne Fortale fra Exilet.»

Man kan da i disse Hugos første Oder mindre studere Digteren end den Tidsalder, i hvilken de bleve til. De gjennemgaa Frankrigs Historie fra 1789 til henimod 1825 og indeholde det hele System af Synsmaader, der under Restaurationen var det officielle. I dem af dem, der behandle Revolutionen, er der ligesom i de tilsvarende Digte hos Lamartine to Ord, der forekomme hyppigere end alle andre, det er Ordene: Bødler og Ofre. Han ser i Revolutionens Historie ikke Andet. For Revolutionens ledende Aander gives der hos ham kun én Betegnelse: Bødler. Conventet betegnes som skabt af Djævelen (Liv. I, Ode 4), og hvor lidet Hugo end ellers ynder den hedenske Mythologi, kan han dog ikke undvære Anarkiets «Hydra», naar det gjælder om at skildre Revolutionstilstandens Sorthed. For Revolutionens Fjender derimod er Betegnelsen Ofre den staaende, Vendéens Opstand forherliges i hvert andet af Digtene, og der helliges dens Helte og Heltinder hele Oder (f. Ex. La Vendée, Quiberon, Mlle Sombreuil). Skafottet staar bestandigt for Digterens Fantasi og er den stadige Gjenstand for hans Forbandelser, naar han ikke som i Oden «Le dévouement» (Liv. IV, Ode 4), lader sig henrive til i egen Person at ønske Martyriet, «da Mar-

tyrens Engel er den skjønneste af de Engle, der bringe Sjælene op til Himlen».

I Chateaubriands Spor gaar Hugo saa tilbage til den romerske Oldtids kristne Martyrer og skildrer i ikke mindre end fire Oder (Le repas libre, l'homme heureux, Le chant du cirque, Un chant de fête de Néron) Martyrernes kvalfulde Triumfer over den raa og vellystige Grusomhed, for hvilken de udvortes talt bukke under, og Symboliken er her den samme som hos Chateaubriand. Det er den rettroende Adelsmand og Præst, hvis Død paa Valpladsen eller under Guillotinen billedligt fremstilles under Form af Slagterierne paa den antike Cirkus. Til de smukkeste af disse Digte hører det, som besynger en lille Kreds af skyldfrie unge Piger, der under Rædselsherredømmet efter en aarelang Fængsling bleve henrettede uden Lov og Dom paa en aldeles løs og falsk Mistanke om at have vist Glæde ved Preussernes Indrykning i deres By (Les vierges de Verdun). Hugo søger at sværte Conventets Domstol end yderligere end nødvendigt ved at paadigte Anklageren Fouquier-Tinville en uren Tilbøjelighed for sine Ofre og lade ham gjøre dem krænkende Tilbud, men selv uden uhistoriske Tilsætninger var disse unge Kvinders Død saa oprørende, deres Skjæbne saa tragisk og deres Optræden saa yndefuld og værdig, at de vel havde fortjent et digterisk

Mindesmærke, ja et endnu bedre end det, de fik af Hugo.*)

Men er Digterens Pathos nu fuldt berettiget i Tilfælde som dette, hvor Revolutionen viste sig fra sin mørke og uretfærdige Side overfor Ungdom og Uskyld, saa bliver den besynderligt skurrende og falsk, saasnart hans Doktriner komme med i Spillet. Den Tone, hvori han taler om Kongedømmet og Kongeherligheden, er rent ulidelig. I Oden «Ludvig d. 17de» opfordrer Gud Seraferne, Profeterne og Erkeenglene til at neje sig for den nysankomne Tronfølger: «Courbez-vous, c'est un Roi», ja, ikke nok hermed, Gud selv tiltaler ham ved hans Titel, ikke ved hans Navn: «O Roi!» og minder ham om, at *Guds egen Søn var en Konge med Tornekrone som han.* I Digtet i Anledning af Greven af Chambords Daab hedder det endnu stærkere: «Gud har givet os en af sine Engle, *ligesom han i gamle Dage gav os sin Søn*», og der mindes om, at det Vand af Jordans Flod, som Chateaubriand har bragt hjem med, og hvormed Barnet døbes, er det Samme, hvormed Jesus blev døbt; Himlen har, siges der, villet, «at den beroligede Verden allerede paa Daabens Vand skulde kunne kjende en *Frelser*». I Digtet «Visionen»

---

*) Hvem der interesserer sig for deres virkelige Historie kan finde den fortalt efter Original-Manuskripter i Cuvillier-Fleury's Portraits politiques 1851, 377 ff.

stævnes endelig det 18de Aarhundrede for Guds Domstol, anklages, fordi det, «stolt af sine Videnskaber, har leet af de Dogmer, som bevare Lovene og de gode Sæder», og da det frygtsomt udtaler et Haab om, at Fremtiden vil stille det i et mildere Lys, udtales Fordømmelsesdommen over det, og «det skyldige Aarhundrede» stødes ned i Afgrunden, forfulgt endnu i sit Fald af Dommerens ubønhørlige Røst.

Udtalelserne om Napoleon, der benævnes Buonaparte, svare til det Synspunkt, under hvilket Revolutionen ses; han er Despoten, den blodige Soldat, der har myrdet Enghien, og atter og atter gjentages det med Hentydning til Bourbonernes Vaaben, at Liljer er bedre end Laurbær. Som Ven af Enghien og som fordreven Kongesøn forherliges den Søn af Gustav d. 4de Adolph, der som fordreven Repræsentant for de faldne Troner levede i Frankrig under Restaurationen (Liv. III, Ode 5). Endelig hæves naturligvis Bourbonerne selv til Skyerne. Alle deres Familiebegivenheder (Fødsel, Daab, Død, Tronbestigelse, Salvning af en Bourbon) behandles som verdensrystende Hændelser. I Anledning af den forkastelige Krig, som Frankrig i den europæiske Reaktions Interesse under Chateaubriands Indflydelse førte i Spanien, forherliges Kongemagten ikke blot i og for sig som et Vidunder, men Kongen skildres udtrykkelig som Krigsherre, som støttende sig til Sværdets

Magt, og det hedder, at Kongemagten uundgaaeligt har Krigen til Ledsager:

Il faut comme un soldat qu'un prince ait une épée,
Il faut des factions quand l'astre impur a lui,
Que nuit et jour, bravant leur attente trompée,
Un glaive veille auprès de lui;
Ou que de son armée il se fasse un cortége.
Que son fier palais se protège
D'un camp au front étincelant;
Car de la Royauté la Guerre est la compagne,
On ne peut te briser, sceptre de Charlemagne,
Sans briser le fer de Roland!

Det kan da ikke undre, at alle disse Oder have Mottoer af Bibelen eller af religiøse Digte, men først og sidst af Chateaubriands Martyrer, hvilken sidste Komposition behersker Samtiden saa stærkt, at de yngre Digtere endog sætte en Ære i at omskrive hele Sider af den paa Vers.*) Og som Lamartine til Bonald rettede sin Ode «Geniet», saaledes dedicerer Hugo til Chateaubriand en Ode af samme Navn, hvori det hedder om ham, at han lider «Geniets og Dydens dobbelte Martyrium.»

Til Lamartine ere flere af Digtene rettede — Hugo skriver, at han vil staa paa samme Stridsvogn som Vennen, Lamartine skal føre Lansen, han styre Hestene — og disse Digte høre til de interessanteste, dels fordi de ere overordenligt skjønne

*) Se f. Ex. Émile Deschamps: Poésies, Udg. af 1841 S. 124 «Une page des martyrs», «Autre» etc.

og vidne om Hugos paa engang ærbødige og broderlige Forhold til den ældre Digter, dels fordi i dem jævnsides med de religiøse og sociale Anskuelser æsthetiske Synsmaader bryde frem. I alle Digtene lægger det sig for Dagen, hvor alvorligt, men ogsaa med hvilken højtspændt og lidet tiltalende Selvfølelse den unge Digter har opfattet sit Kald. Dette Kald betegnes overalt som Profetens. En Seer, en Folkenes Hyrde er Digteren, ja om Lamartine hedder det, at man skulde tro, Gud havde aabenbaret sig for ham Ansigt til Ansigt. Men i Digtene til denne sidste ses det skarpest, hvorledes Hugo opfatter den nye Poesis Stilling og Forhold til det 18de Aarhundredes. Denne hans Opfattelse har en slaaende Analogi med Maaden, hvorpaa ved Aarhundredets Begyndelse i Danmark Oehlenschläger og hans Venner opfattede deres Stilling overfor Baggesen. Man gjennemlæse f. Ex. Digtet «Lyren og Harpen» (Liv. IV, Ode 2). Lyren betegner den forgangne Tidsalders letsindige og letfærdige Poesi, der opfordrer til Livsnydelse, besynger Jupiter, Mars, Apollo og Eros og lærer en aandfuld Epikuræisme; i Harpens Toner derimod klinger Opfordringen til at vaage og bede, til at tænke paa Livets Alvor og paa Døden, til at støtte og hjælpe sin vaklende Broder. Digtet er helliget «M. Alph. de L.»; allerede Ordet Harpe maatte lede Tanken hen paa Lamartine.

Men denne Opposition mod Fortiden er det første Symptom paa det snart indtrædende Brud med denne Fortids hele Idekreds, fra hvilket Hugo's Betydning som Digter og Høvding for en litterær Bevægelse maa dateres.*)

X.

Et Punkt af største Interesse til Tidens Karakteristik er dette: Af hvad Beskaffenhed er den erotiske Følelse i hele denne Gruppe af Litteratur?

Af alle de Følelser, som Digtekunsten behandler, er den erotiske den, der optager mest Plads og i Regelen griber Læserne stærkest. Hvorledes den opfattes og fremstilles, det er et Moment af højeste Betydning til Forstaaelsen af Tidens Aand. Paa Opfattelsen af det Erotiske kan man som paa det fineste Maaleredskab spore Styrken, Arten og Varmegraden af en Tids hele Følelsesliv. Vi have tidligere set Galanteriets Overgang til Lidenskab hos Rousseau. Hos Tysklands store Digtere bliver denne Lidenskab lutret og humaniseret. Hos Romantikerne bliver den til Maaneskinssmægten. I revolutionære Tider skildres

*) Lamartine: Mémoires. Voyage en Orient. Méditations poétiques. Nouvelles méditations poétiques. Harmonies poétiques et réligieuses I og II. — Victor Hugo: Odes et Ballades.

den i Kamp med bestaaende og ordnede Samfundsforhold. Hos moderne skeptiske Digtere som Heine er Kjærligheden undergravet af Tvivl om dens Bestaaen.*)

I en forskruet, spiritualistisk, autoritetstroende og ordenselskende Periode som denne vil Kjærligheden nødvendigvis faa et ejendommeligt Præg. Naar vi gjennemgaa de vigtigste Kjærligheds-skildringer, som Datiden har efterladt, holde vi med det samme en kort Mønstring over Hovedtyperne for Mand og Kvinde.

Det første Par er Eudorus og Velleda i «Martyrerne».

Helten i Martyrerne er saa meget mere interessant, som Chateaubriand har meddelt ham mangt et Træk af sit eget udtryksfulde Fysiognomi. Dette gaar saa vidt, at Chateaubriand og Eudorus begynde Fortællingen af deres Levnet næsten med samme Ord og med samme Betragtning. Eudorus siger: «Da jeg fødtes ved Foden af Taygetus's Bjerg, var Havets sørgmodige Mumlen den første Lyd, der ramte mit Øre. Mod hvormange Bredder har jeg ikke siden set Bølgerne brydes, som jeg beskuer her! Hvem kunde for nogle Aar siden have sagt mig, at jeg skulde høre disse Bølger, som jeg saa rulle op paa Messeniens

*) Doch wenn du sprichst: Ich liebe Dich,
So muss ich weinen bitterlich.

smukke Sand, sukke paa Italiens Kyster, paa Batavernes, Britternes og Gallernes Strande!» Og ganske saaledes siger Chateaubriand i sin «Rejse i Italien»: «Da jeg fødtes paa Bretagnes Klipper, var den første Lyd, som ramte mit Øre, efterat jeg var kommen til Verden, Havets Brusen, og paa hvormange Bredder har jeg ikke siden set de Bølger brydes, som jeg finder her! Hvem kunde for nogle Aar siden have sagt mig, at jeg ved Scipios og Virgils Grav skulde høre de Bølger sukke, som rullede op mod mine Fødder paa Englands Kyster og Marylands Strande» etc.

Begge disse Helte ere da vidtforslagne og prøvede Mænd som Odysseus og Æneas. De have tilfælles Forundringen over deres eget Livs Eventyr, Beundringen for deres eget Selv, hvilket højere Magter have ført igjennem saa mange Skjæbner. Dog endnu et Træk og et mere betydningsfuldt er fælles: som Chateaubriand saaledes er Eudorus Helten, der hidfører Kristendommens Triumf paa Jorden. Chateaubriand gjentager kun under Napoleon, hvad Eudorus gjorde under Galerius; og det er ikke hans Skyld, at han ikke blev Martyr; Tanken om et Martyrium sysselsatte ham i hans Ungdom; han udtalte oftere til Venner, at han ikke vilde have veget tilbage for et saadant, ifald det var blevet fordret af ham. Den Heros, der foresvæver ham som Idealet, det er da intet

Mindre end Offeret, der bøder for Tidens Irreligiøsitet og Frafald og som ved sin Gjerning og sine Lidelser stiller den vrede Gud tilfreds. I den første Udgave af Martyrerne betegnes Eudorus endog ligefrem som en Kristus af anden Rang. Det Udtryk bruges om ham, at den Evige forlangte «en hel Hostie». Paa dette Sted gik af theologiske Hensyn Ordet vel ud i de senere Udgaver. Men i Slutningen blev Forestillingen sagtens ved en Uagtsomhed staaende og gjør paa sit Sted en næsten komisk Virkning. Hvor Eudorus martres, hedder det: «Ildstolen var beredt. De Kristnes Lærer prædiker Evangeliet med størst Veltalenhed, naar han sidder i en glødende Stol. Serafer lod en himmelsk Dugg falde over Eudorus og hans Skytsengel udfoldede sine Vinger over ham. Han tog sig i Flammen ud som et lifligt Brød, tilberedt for det himmelske Taffel.»

Her have vi da altsaa Grundforestillingen for Typen. Det første Offer, den første Frelser, den første Hostie er ikke nok. Skjøndt Kristen finder Chateaubriand ikke, at Kristi Martyrdød har virket og sonet tilstrækkeligt. Der udfordres til Religionons Triumf endnu bestandig Frelsere i mindre Format som Chateaubriand selv eller hans Helt Eudorus. Ganske som hos de tyske Romantikere endog en Usling som Golo i Tiecks «Genoveva» skal have en Lighed med Kristus, saaledes Helten

her.*) Denne Helt kan fejle i sin Ungdom, og en kort Tid f. Ex. i det skjønne Neapel vandre ad Fordærvelsens Veje (Chateaubriand vidste af egen Erfaring, at selv faste Principer ikke værnede derimod), men han omvender sig, udstaar alle Prøver og dør som et lysende Exempel.

Hans Kjærlighedsforhold til Velleda er en af disse Prøver.

Velleda er sikkert den originaleste og mest indflydelsesrige Kvindefigur, som dette Tidsrum i Frankrig har frembragt. Velleda er en ung gallisk Pige fra det tredje Aarhundrede, og Chateaubriand har villet skildre den franske Type i hende. «Denne Kvinde var overordenlig. Hun havde som alle galliske Kvinder noget Lunefuldt og Tiltrækkende. Hendes Blik var hurtigt, Udtrykket om hendes Mund en Smule haanligt og hendes Smil ejendommelig blidt og aandfuldt. Hendes Væsen var snart stolt snart vellystigt. Der var i hele hendes Person en Blanding af Hengivelse og Værdighed, af Uskyldighed og Kunst.» — Men Velleda er ikke blot national fransk, hun bærer i høj Grad Præget af den Tid, da hun blev digtet, hun er et Ideal fra 1808. Velleda er Præstinde, hun hører til Erkedruidens Familie.

*) Se F. L. Liebenberg: Bidrag til den Oehlenschlägerske Litteraturs Historie I, 183. Genoveva «ser Kristus i ham».

For denne Tid er Kvindeligheden først fuldkommen, naar den er præget af en religiøs Begejstrings Stempel. Som ægte Datter af det begyndende 19de Aarhundrede er Velleda derfor ikke heller et rent Naturbarn. Hun er Naturbarn som Tidsalderens andre Døtre var det. Det bemærkes udtrykkelig om hende — ikke uden et let Anstrøg af Pedanteri — at hun i Erkedruidens Familie var bleven «grundigt oplært i den græske Litteratur og i sit Lands Historie». Velleda er Druidernes sidste Præstinde som Cymodoke den sidste Præstinde for Homer. Ligesom Corinna lidt tidligere var Idealet for de unge Ærgjerrigheder blandt Kvinderne, saaledes bliver Velleda det nu, og da Litteraturen ikke blot er et Udtryk for Samfundet, men ogsaa mægtigt bidrager til at omforme Samfundet, saa se vi Velleda fra Fantasiens Verden gaa over i Virkelighedens. Hvad er Fru de Krüdener for Fronten af den russiske Hær Andet end en kristelig Velleda!

Vi lære den unge Præstinde at kjende, da hun siddende i en Baad paa Havet under Storm udsynger Besværgelsessange over Havet og Stormen, over hvilke hun omtrent som Fouqué's Undine har en Art Herredømme eller tror at have det. Vi høre hende saa i en ildfuld Tale opfordre sine Landsmænd til at gjenerobre deres Frihed og gribe til Vaaben imod Romerhæren. Vi se hende som Teutatès' Præstinde hvæsse Seglen til Menne-

skeofring. Hun er skjøn, som hun skildres, høj og rank, neppe dækket af en sort Tunica, der er kort og uden Ærmer, med Guldseglen hængende i sit Staalbælte. Hendes Øjne ere blaa, hendes Læber stærkt røde, om sit fritflyvende blonde Haar bærer hun snart en Egegren, snart en Krans af Verbena.

Hun har neppe set Eudorus, før hun elsker ham. Men en saa simpel og naturlig Lidenskab er ikke nok for denne Tid. Velleda maa endnu være en Art Vestalinde og have afgivet Løfte om evig Jomfruelighed. «Jeg er Jomfru, Seine-Øens Jomfru; hvad enten jeg bevarer eller overtræder mit Løfte, dør jeg deraf, og Du er Skyld deri.» Hun behager vel Eudorus, men han elsker hende ikke. Han staar overfor hende omtrent som den fromme Æneas overfor Dido, om hvem Digteren endog lader Eudorus minde sine Tilhørere. Den Ulykkelige forsøger enhver Art Trolddom. Hun vil snige sig ind til ham med Maanens Straaler. Hun vil flyve ind i det Taarn, han bebor, vinde hans Kjærlighed under en fremmed Skikkelse, og vægrer sig dog selv af Skinsyge ved Tanken. Eudorus deler ikke denne Lidenskab, men føler sig i hendes Nærhed ligesom smittet af dens Atmossfære. Som Kristen gyser han tilbage for Fristelsen. «Vel tyve Gange var jeg, medens Velleda udtrykte mig saa sørgelige og saa ømme Følelser, nær ved at kaste mig for hendes Fødder, for-

kynde hende hendes Sejr og gjøre hende lykkelig ved Tilstaaelsen af mit Nederlag. I det Øjeblik, jeg var ved at bukke under, skyldte jeg kun den Medlidenhed, som denne Ulykkelige indgjød mig, min Frelse. Men denne Medlidenhed, der i Begyndelsen frelste mig, var det, som til Slutning blev Aarsag til min Undergang; thi den berøvede mig Resten af min Kraft.» Der er rent æsthetisk set noget saare Uskjønt i at høre en Mand udbrede sig saaledes over de haarde Kampe, han har bestaaet for at hævde sin Dyd, og Eudorus's Udbrud af Skam og Anger klæde ham ilde. «O Cyril, siger han, hvorledes skal jeg fortsætte denne Fortælling, jeg rødmer af Skam og Forvirring.» Da endelig denne Ridder af den bedrøvelige Skikkelse er kommen saa vidt, at han, efter at Velleda har forsøgt et Selvmord, ligger for hendes Fødder, saa kan han ikke nøjes med mindre end at sætte hele Helvede i Bevægelse i den Anledning. «Jeg faldt ned for Velledas Fødder . . . Helvede gav Signalet til dette frygtelige Bryllup; Mørkets Aander hylede i Afgrunden, Patriarkernes kyske Ægtehustruer vendte Hovedet bort, og min Skytsengel bedækkede sit Aasyn med sine Vinger og steg op mod Himlen.» End ikke i Øjeblikket formaar denne triste Helt at give sig hen. Han skammer sig som en Dreng, der med en Blanding af Fraadseri og Angst for Prygl fortærer et stjaalent Æble. «Min Lykke lignede

Fortvivlelse, og Den, som havde set os midt i vor Lyksalighed, havde taget os for to Skyldige, hvem man lige havde forkyndt Dødsdommen. Fra dette Øjeblik følte jeg mig mærket med den guddommelige Vredes Segl. Et tæt Mørke hævede sig ligesom en Røgsky i min Aand; det forekom mig, at en Hær af oprørske Aander pludseligt havde taget den i Besiddelse. Tanker, der hidtil havde været mig ubekjendte, indfandt sig hos mig, Helvedes Sprog strømmede fra min Tunge, og jeg udtalte de Gudsbespottelser, som høres paa hine Steder, hvor der er Graad og Tænders Gnidsel.»

Saaledes er da denne den kristne Høvdings Kjærlighedsforstaaelse med den hedenske Profetinde skildret med Helvedes Baal og Brand som Baggrund. I Atala, der indeholder noget Beslægtet i Idéforbindelsen af Lidelse og Lyst, var dog dette saa lidet mente og følte Anathema endnu ikke udslynget over den jordiske Kjærlighed.

Man gjenfinder denne Opfattelse i De Vigny's betydelige og skjønne Ungdomsdigt «Eloa», som skildrer, hvorledes Mørkets Fyrste forfører en ung og dejlig kvindelig Engel. Var Satan i «Martyrerne» en Revolutionær, saa er han her ikke meget forskjellig fra de Gamles Eros. Uden at nævne hvem han er, besnærer han ved sin Skjønhed og Veltalenhed Engelen og river hende saa med sig ned i Afgrunden. Han skildrer selv sin

Magt i disse Ord, som man bør læse i Originalens Vers:

Jeg er den, som man elsker og som man ikke kjender,
Mit Flammeherredømme over Mennesket har jeg grundet
I Hjertets Længsler og i Sjælens Drømme,
I Legemets Attraa og hemmelighedsfulde Sympathier,
I Blodets Skatte, i Øjnenes Blik.
Det er mig, som bringer Hustruen til at tale i Drømme
Og den unge, lykkelige Pige til at føle en lykkelig Skuffelse,
Jeg giver dem Nætter, der trøste dem for deres Dage,
Jeg er den hemmelige Konge for hemmelig Elskov.

Saaledes omtrent synger Koret i Sofokles's «Antigone» til Eros:

Eros, Alsejrer i Kamp, Eros al Vældes Betvinger,
I Nattens Blund hviler Du paa den unge Piges mildtblussende Kind.
Du svæver vidt over Havet ind i Hyrdernes Hytter,
Selv en udødelig Gud kan ikke undfly Dig,
Og ikke Mennesket, Døgnets Barn,
Og den Betvungne raser.
Uskyld river Du hen til vilde Lysters Fordærv.

Idet Tiden nu er paa det Skraaplan, som fører til at opfatte Eros som Satan selv, saa forstaar det sig, at ingen Tid har skildret den «sande» Kjærlighed saa iskold og afmægtig, saa serafisk og platonisk, som denne har sin Styrke i at fremstille den. Lad os se, hvorledes den er opfattet hos Tidens Velleda, hos Fru de Krüdener selv i hendes «Valérie».

Hvorvel «Valérie» er en Efterligning af «Werther», er den tillige et Modstykke til «Werther». Det er Fortællingen om en ung Svensker, Gustav Linar ved Navn, der af sin Moder tidlig lærte «at elske Dyden» og som vedbliver at elske den til sin Død. Foruden Dyden elsker han tillige Valérie, men Valérie er gift med Greven, hans Herre og Ideal, og er selv et saadant Indbegreb af Fuldkommenheder, at han ikke kan løfte sine Øjne til hende uden med en Respekt, der umuliggjør enhver Attraa. Alexander Stakiev havde tilstaaet Krüdener sine Følelser; Gustav tier ubetinget overfor Manden og meddeler heller aldrig sin Elskede, hvad han lider.*) Han tæres hen af uforstaaet og uudtalt Elskov, og da han er altfor vel opdragen til at skyde sig, dør han af Tæring.

Hans Stil er denne: «O min Ven, hvilken Brøde af mig at have hengivet mig til en saadan Lidenskab, der maatte ødelægge mig! Men jeg vil idetmindste dø i Kjærlighed til Dyden og den hellige Sandhed; jeg vil ikke anklage Himlen for mine Ulykker som saa mange af mine Lige gjøre; [Hvilket artigt Barn!] jeg vil uden at beklage mig lide den Smerte, hvori jeg selv er Skyld og som jeg elsker, skjøndt den dræber mig. Jeg vil nærme

*) I to paa hinanden følgende Udgaver af sin «Französische Litteraturgeschichte» har Julian Schmidt begaaet den Fejl i Gjengivelsen af «Valérie», at lade Gustav skrifte for Manden.

mig, naar den Evige kalder, betynget med mange Fejl, men ikke med Selvmord.» (II, 63).

Denne Gustav er ingen Mand; kvindelige Forfattere ere som bekjendt ikke stærke i at fremstille Mænd. De lade dem næsten altid gaa op i Hensynet til Kvinden. Gustav er som sagt Skandinav, men Nordboer have ingen Aarsag til at være stolte af denne Landsmand, som mindst af alt udmærker sig ved nordisk Kraft. Nationalfarven i Bogen indskrænker sig da ogsaa mest til den fællesgermaniske Følsomhed, i hvilken Skildringen er neddykket, og til en Del svenske Navne, der naturligvis ere stavede forkert. Saaledes foranstálter Gustav for Valérie i Venedig en Fest, hvis Dekoration skal minde hende om hendes Ungdomshjem blandt Birke og Graner. Med Overraskelse udbryder Valérie ved Synet: «Ah! c'est Dronigor.» (Dronninggaard.)

Særligt svensk kan Gustav ikke kaldes. Hvad der er smukt i Skildringen af hans Karakter, det er det Skjær af den første Ynglingealders menneskekjærlige Sværmeri, som er udbredt over hans Tilstaaelser. Han har efter sin Opfattelse iagttaget, at hos de fleste Mennesker afløses Kjærlighedens Periode af Ærgjerrighedens. Det er smukt og følt, naar han siger, at den Hæder, de Andre ønske sig, ikke er den, der har foresvævet ham som attraaværdig. «Den Hæder, jeg har drømt om, vandtes ved Sysselsættelse med Alles Lykke,

som Kjærligheden sysselsætter sig med en enkelt Gjenstands Lykke. Den skulde være en Dyd hos den, der besad den, inden Menneskene rundt omkring ham kaldte den Hæder.» Og han tilføjer: «Hvad har Hæderen tilfælles med Hobens smaalige Forfængelighed, med den elendige Paastand om at være Noget, fordi man jager efter det.» — Er det ikke underligt at tænke, at dette staar i den Bog, hvis Ry blev iværksat ved saadanne Midler, som anvendtes for at bringe «Valérie» i Skuddet?

Overfor Gustav staar Heltinden udrustet med al den Ynde, som en Dame, der var saa lidenskabeligt forelsket i sig selv som Fru de Krüdener, kunde meddele sit eget Kontrafej. Hun er helt igjennem Kvinde, medens den stakkels Gustav, der selv indser sin Lidenskabs Ufornuftighed og Haabløshed, er fuldkomment ude af Stand til at overrive sine Baand, bryde af og begynde et Liv som Mand.

Saa maa han da nøjes med saadanne ydmyge Ytringer af sin Tilbedelse som at kysse et Barn, hvem hun først har givet et Kys, paa det Sted, der berørtes af hendes Læber, eller som, da hun paa Ballet inde i Salen lægger sin blottede Arm mod Ruden, staaende udenfor Huset at kysse Glasset paa den anden Side, eller endelig som at trykke hendes Haand og mærke Ringen, hun har faaet af sin Mand, eller som at daane og besvime i hendes Nærhed, saa hun maa bade hans Pande med Eau de Cologne.

Der er overhovedet en let Parfyme af Eau de Cologne over den hele Fortælling. Og betegnende er det, at den første Tjeneste, om hvilken Valérie i Fortrolighed beder Gustav, er den, hemmeligt at hente hende en Smule *Sminke*, som hendes Mand ikke gjerne ser, at hun bruger. Med Eau de Cologne-Duften blander sig en Duft af Anstand og Respekt, der er saa stærk, at den næsten bliver En imod, og en Overjordiskhed i Følelsen, som er dum og hæslig. Man tænke sig f. Ex., at Valérie er frugtsommelig, da Gustavs Lidenskab begynder, uden at denne Omstændighed har nogensomhelst helbredende Indflydelse paa ham, skjønt han lever i hendes Nærhed, indtil hendes Søn bliver født. Man sværmer sammen for Ossian og Clarisse Harlowe. Aldrig føler Gustav ringeste Spor af Skinsyge paa Greven, saa lidt som denne Spor af Skinsyge paa ham. Ja, Gustav dør med Grevens Haand i sin. Kort sagt: Kjærligheden er her saa udrenset, saa naturløs og serafisk, at den med sin Voldsomhed ogsaa har mistet sin Poesi. Dette er forsaavidt af dobbelt psykologisk Interesse, naar man véd, ved hvor lidet serafisk en Tilværelse denne Kjærligheds Digterinde havde forberedt sig til at skrive sin Roman, og hvor godt hun selv havde forstaaet at forsone Elskovens hellige med dens profanere Side.

Det sidste Par, ved hvilket vi maa dvæle, er Lamartine og hans Elvire.

Lamartines Ungdomsdigte handlede om Kjær-

lighed, men om en Kjærlighed saa ren, at den defineredes *une prière à deux*, en Dobbeltbøn. Den var udmalet med al den ideale Forklarelse, som Døden skjænker Kjærlighedens Gjenstand: Digteren presser sine Læber mod det Crucifix, som hans døende Elskede i sit sidste Øjeblik har kysset, og Digtet «Le Crucifix» er saa sjælfuldt, at man tror Lamartine, naar han i en Anmærkning til Digtet har tilføjet «Jeg gjennemlæser aldrig disse Vers.» I den betydeligt senere udgivne Kjærlighedsroman «Raphael» har Lamartine skildret dette Forholds virkelige Historie, saa der falder et nyt Lys over de vidtberømte Digte.

Elvire eller som hendes Navn lød Julie, er en ung, forældreløs Dame, Kreolerinde, 28 Aar gammel, der har ægtet en som Videnskabmand berømt Olding paa mere end 70 Aar for at have en Beskytter, men uden at staa i andet Forhold til sin Mand end det, hvori en Datter staar til sin Fader. Hun lider af en Hjertefejl, der truer hendes Liv. I Savoien i Nærheden af Søen Bourget, som Lamartine saa skjønt har besunget, hvor hun et Efteraar opholder sig for sin Helbreds Skyld, træffer hun Bogens unge Helt, Raphael som han hedder, der iøvrigt kun ved Navnet skiller sig fra dens Forfatter, som her har fremstilt alle sine virkelige Forhold, ja sine Venner og Bekjendte med Nævnelse af disses fulde Navn. Han har skildret sig selv som han var, 24 Aar gammel,

ung og fattig, ensom og menneskesky, blød og sværmerisk, allerede lidt træt og udtømt paa Grund af et Overmaal af sensuelle Udskejelser, led ved alle de vulgære og letfærdige Forbindelser med Kvinder, hvori han havde levet.

Man kan iøvrigt ikke sige, at han har mishandlet sig selv altfor slemt i Skildringen. Raphaels Følelsesliv var, hedder det, saa fint, at hans Kammerater spøgende sagde om ham, at han led af Hjemve efter Himlen. Og Lamartine forsøger ret ubehændigt at give os en Forestilling om denne Finhed: «Hvis han havde ført Penselen, da havde han malt Madonna di Foligno, og havde han ført Mejselen, vilde han have modeleret Canovas Psyche. Som Digter vilde han have skrevet Jobs Klageraab til Gud, Herminias Stanzer i Tasso, Romeos og Julies Samtale i Maaneskin hos Shakespeare og Lord Byrons Skildring af Haydee.» Dette behøvedes nu heldigvis ikke, da det var gjort af Andre. Da han senere hen forsøgte sig i den ene af disse Retninger, nemlig som Digter, naaede han som bekjendt ikke disse Forbilleder.

«Raphael» er en Bog, i hvilken paa mesterlig Maade en ung Mands sværmeriske Forelskelse er fremstilt, en Forelskelse, som vel har bemægtiget sig Sindet helt, men som dog er af en næsten usanselig Natur, dels fordi dens Gjenstand indgyder saa megen Ærefrygt og Medlidenhed, at Sanserne ikke faa Lov at tale, dels fordi den unge Mand

efter et letfærdigt Levnet med Kvinder, for hvilke han ingen Agtelse har følt, gyser tilbage fra at gjøre Forholdet til denne Kvinde, som han beundrer, ensartet med de tidligere Forbindelser, hvori han har staaet.

Han har havt Kjærlighedshistorier, men han er ikke gaaet op i en Kjærlighed før. Det synes ham som om Blikket fra hendes Øjne kommer fra en Afstand, han aldrig har sporet i noget menneskeligt Øje; det minder ham om de Stjerners Blinken, fra hvilke Lyset har tilbagelagt nogle Millioner Mile i Himmelrummet. Han har en Sky for at nærme sig hende, der bringer ham til at fornemme Afstanden imellem dem som uoverskridelig. Da det endelig lykkes ham at gjøre hendes Bekjendtskab, er den Plads og det Navn, hun skjænker ham, en Broders, og han føler sig lykkelig derved. Saasnart de have fundet hinanden, er det ham, som var han blevet lettet for en tung Byrde; og denne Byrde er hans Hjerte. Idet han bortskjænker det, har han Følelsen af at have vundet Livets Fylde. Det er ham, som svømmede han i Luftens rene Æther, og den Glæde, der fylder ham, er uendelig og lysende som Luften. I de Timer, han første Gang tilbringer med hende, ophører for ham al Tidsfornemmelse; han har Indtrykket af at kunne leve tusind Aar paa denne Maade, og de vilde være ham som Sekunder. Han føler sig ikke som et Menneske men som en levende Takkehymne.

Og denne henrykte Stemning varer ved, saa længe han aander i hendes Nærhed. De ere lykkelige ved hinanden i de smukke Sommerdage; men da Efteraaret kommer, foretrække de denne Aarstid: «Vor Sommer var i os.»

Hele denne en ung Forelskelses Henrykkelsestilstand virker i Skildringen oplevet og ægte. Det unge Par opholder sig i den Egn, hvor Rousseau som Yngling elskede Fru de Warens. Raphael er jo noget yngre end Julie, han 24, hun 28 Aar gammel, forsaavidt er der en svag Analogi med Forholdet mellem Rousseau og hans Beskytterinde; men deres Følelsesliv er ligesaa usanseligt og overspændt, som det andet Pars drøjt menneskeligt.

Og ikke blot den Lykke, som den Elskedes Nærhed skjænker, men Savnet under Adskillelsen, Længselen efter Breve, Forventningens Feber, saa tidt et Gjensyn stunder til, og Afskedens Kvaler ere her fortalte en stor Digter værdigt, med talrige, slaaende, smaa Virkelighedstræk.

Han lever paa Landet, hun i Paris. Naar han spadserer, gaar han altid uvilkaarligt imod Nord for at formindske Afstanden, der skiller ham fra hende. Dagen har for ham kun én god Time, det er den, hvor Postbudet bringer ham hendes Brev. Saasnart han hører Budets Skridt, er han ved sit Vindue, han passer altid at modtage ham i Gadedøren, gjemmer Brevet i sin Lomme og iler med bankende Hjerte, med skælvende Knæ op paa

sit Kammer for at laase sig inde og læse det i Fred. — Og siden i Paris den fortræffelige Skildring af hans Vandringer i Vinteraftenerne op og ned ad Seinebroen for at oppebie det Øjeblik da Lampen i hendes Vindue vil betegne ham, at hendes Gjæster have forladt hende og at der er Sikkerhed for at træffe hende ene. Den blinde Tigger paa Broen, i hvis Tinbøsse han stadigt kaster sin Skjærv! Kirkeklokkernes Slag hver halve og hele Time, mens han venter! Og det fine Træk, at hans Hørelse efterhaanden skjærpes saaledes, at han kjender hver enkelt Kirkeklokkes Metalklang i Koret.

Alt dette er smukt og godt. Desværre fordærves Romanen som Helhed ved den spiritualistisk-religiøse Tendens.

Dette Tidsrum kunde ikke behandle det Erotiske rent uden at blande Theologien ind deri. Lamartine lader da ogsaa sine Elskende gjennemgaa hele theologisk-filosofiske Kursus med hinanden. De ere af forskjellig Anskuelse og hun ham aandeligt overlegen. Han holder endnu ved sin Barnetro, hun har i sin berømte Mands Hus levet i en Kreds af aandeligt frigjorte Videnskabsmænd, hvis Dannelse har det attende Aarhundredes Præg, og hvis Ideer hun har indsuget. De tilhøre i Grunden to forskjellige Slægtled, hun Kejserdømmets, han Restaurationens Tidsalder. Medens Faust, naar han bliver katekiseret af sin Gretchen, maa af-

bøde et Omvendelsesforsøg og stræbe at forklare den Elskede sin Vantro gjennem formildende Omskrivninger, er her det Omvendte Tilfældet: Raphael gjør længe frugtesløse Forsøg paa at omvende sin Julie til Gudstro og Kristendom. Højst forbauset bliver den uskyldige Yngling, da han første Gang anbefaler hende at ty til Gud, og ser hende med en sørgmodig og adspredt Mine vende Blikket bort som eneste Svar. Da han frygtsom spørger om Grunden, siger hun: «Det er, fordi det Ord piner mig.» — Hvorledes, det Ord, som indeholder Navnet paa alt Liv, al Kjærlighed og alt Godt, hvordan kan det pine den mest fuldendte af Guds Skabninger? osv. — Hun maa da forklare ham, at hvad han kalder *Gud*, der er hvad hun kalder *Lov*, Ideen om en umaalelig Storhed, en ubetinget og ubøjelig Nødvendighed, som det er umuligt at opsende Bønner til.

Af denne hendes Overbevisning følger hendes frisindede men stolte Holdning i sædelig Henseende. Julie siger: «Jeg, som er opdragen af en Filosof og i min Mands Hjem har levet midt i et Samfund af frie Aander, der have revet sig løs fra Dogmerne og Ceremonierne i en Religion, som de have oversavet, jeg har ingen Overtro, ingen Aandssvaghed, ingen af de Skrupler, der bøje andre Kvinders Pande under et andet Aag end det, Samvittigheden paalægger.»

Det er da ham, der spiller Pigerollen, naar

han til en Aand som denne retter den ene Anraabelse efter den anden om at vende tilbage til Katholicismens Moderskjød? «Jeg bønfaldt hende om i en øm og kjærlig Religion, i Kirkernes Mørke, i den hemmelighedsfulde Tro paa denne Kristus, der er Taarernes Gud, i Knælen og Bøn at søge den Lindring og de Trøstegrunde, som jeg selv i min Barndom havde fundet deri.» Det lykkes kun halvvejs Raphael at foretage Omvendelsen. Imidlertid er han tilfreds med Resultatet. En strengere Rettroende end ham vilde det neppe have fyldestgjort.

Bogen fremstiller Bevægelsen i Julies Indre saaledes, at det er Kjærligheden, der lærer hende Troen paa Gud: «Der er en Gud til, siger hun; der gives en evig Kjærlighed, hvoraf vor kun er en Draabe. Denne Draabe strømmer tilbage i det guddommelige Ocean, hvoraf vi have øst den. Men dette Ocean er Gud. Jeg har set ham, jeg har følt ham, jeg har forstaaet ham i dette Øjeblik gjennem min Lykke . . . Ja, tilføjer hun med endnu mere Lidenskab i Blik og Tone, gid de forgjængelige Navne maa dø, hvormed vi tidligere have benævnet denne Tiltrækning, vi føle til hinanden. Kun ét Navn er Udtryk derfor, det er Gud, det er ham, som nu har aabenbaret sig for mig i dine Øjne. Gud, Gud, Gud, raaber hun, som om hun vilde lære sig et nyt Sprog. Gud,

det er Dig. Gud, det er, hvad jeg er for Dig. Gud, det er os.»

Alt dette klinger mere tendentiøst end troværdigt. Lykkelig Elskov har ikke denne Art Veltalenhed.

Hvis imidlertid Elviras Mand, den gamle Filosof, havde været tilstede ved disse Hjerteudgydelser, vilde han have kunnet underrette de Elskende om, at dette Sværmeri var saa langt fra kristelig Tro og Følemaade, at det maatte betegnes som ren Pantheisme. Man kan ikke betvivle, at han vilde have havt Sindsro dertil; thi han nærer ikke ringeste Skinsyge. Han véd, at Julie og Raphael dagligt vexle Breve og kjender deres Kjærligheds overjordiske Natur. Da Raphael ankommer til Paris, siger han kun til ham: «Betragt det som om De havde to Venner istedenfor en i dette Hus. Julie kunde ikke gjøre noget bedre Valg af en Broder og jeg ikke af en Søn.» Pudsigt nok har Raphael til Gjengjæld overfor Oldingen ingen anden Bekymring end Sorgen over at han uden Udødelighedstro nærmer sig sin Grav, og betegnende nok ender selv denne videnskabsdyrkende Olding med en Omvendelse.

Paa en Maade har den Gamle i Virkeligheden ikke nogen egentlig Grund til Skinsyge. Lamartine har ret naivt i Romanen indført et Virkelighedsmotiv, som paa en Gang forklarer Adskilligt og forstyrrer den tilsigtede, opbyggelige Virkning. Strax efter

at Raphael første Gang har tilstaaet sin Kjærlighed, giver Julie ham et Svar, der for bestandig drager Grænserne for deres Forhold. Hun siger: «Jeg tror kun paa en usynlig Gud, der har skrevet sit Symbol i Naturen, sin Lov i vore Instinkter, sin Moral i vor Fornuft. Fornuft, Følelse og Samvittighed, det er for mig de eneste Aabenbaringer. Intet af disse mit Livs tre Orakler vilde forbyde mig at tilhøre Dem, min hele Sjæl vilde kaste sig for Deres Fødder, ifald De kun kunde være lykkelig for denne Pris. Men skulde vi ikke tro mere paa vor Elskovs Aandighed og Evighed, naar den forbliver i den rene Tankes Højde, i Regioner, der ere utilgjængelige for Forandring og Død, end naar den nedværdiger og vanhelliger sig selv ved at stige ned til lave Sansningers foragtelige Egne!»

Det er, som man ser, den Sanserne foragtende Kjærlighed, hvis Pris Julie forkynder, ikke uden Forskruethed. Saa vist som det er, at Elskov kan leve, ogsaa naar Forholdene forbyde den fuld Tilfredsstillelse, saa vist er Forsagelsen for Aandighedens og Forsagelsens egen Skyld imod Naturen. Da den religiøse Reaktion i Danmark begyndte, docerede Ingemann den i sine Ungdomsskrifter. Om Julie har hyldet den, eller den ikke maaske snarere skyldes Lamartine, der beundrede den uden at have dyrket den, maa staa hen. Han plejer, hvor han litterært gjenkalder sig sine Kjærligheds-

forhold, at skildre sig som frigjort fra al sanselig Attraa. Og vi kjende alle disse Forhold; thi han, som efter eget Sigende altid i høj Grad har været Herre over sine Sanser, har i meget ringe Grad været Herre over sin Pen. Vi vide af hans «Confidences», hvorledes han i Frostvejr havde sine Stævnemøder med den skjønne 16aarige Lucy og var kold som Vinternatten. Vi erindre den Sætning af «Graziella»: «Vi sov to Skridt fra hinanden, jeg var beskyttet ved min kolde Ligegyldighed.» Men er det uvist, om Julie har udtalt Læren, saa bære hendes følgende Ord alt Præg af Ægthed. Hun tilføjer højtrødmende, at det Offer, hun fordrer af ham, er nødvendigt — af Helbredshensyn, paa Grund af Lægeforskrift, hun vilde gaa ud af hans Arme som en Skygge, som et Lig: «Dette Offer vilde ikke alene være Offeret af min Værdighed, men ogsaa Offeret af min Existens.»

Det lader sig ikke negte, at denne sidste Vending staar i en besynderlig Strid med det Foregaaende, og at dette aandige Forhold ved denne overmaade praktiske Begrundelse taber meget af sin Oversanselighed. Det er, som var man steget ned fra den syvende Himmel og atter følte Grund under sine Fødder.

Saa følge da Scener som de i «Valérie», Selvmordsplaner, der blive til Intet, Nætter tilbragte i ømme Samtaler paa hver sin Side af en lukket

Egedør, og en til det Yderste ophidset rent sentimental Ekstase: en Elskov, der kun ytrer sig i lange Blik, i Smægten indtil Vanvid, i Sukken indtil Skrig, i lange Pauser og ustandselige Ordstrømme, aldrig i et Kjærtegn eller et Favntag. Pinlig, næsten anstødelig, i ethvert Tilfælde unaturlig er den Opmærksomhed, som atter i denne Kjærlighedshistorie uafbrudt er henvendt paa, at de Elskende blive deres Løfter tro og at intet reelt Kjærlighedsforhold kommer istand imellem dem. En eneste Gang, da der synes at være virkelig Fare paafærde, ankommer — hvem? ingen anden end den ærværdige Olding Hr. Bonald, hvis Theorier om Kvinden og Ægteskabet vi kjende, netop i det afgjørende Øjeblik i Visit hos Julie Kl. 12 om Natten og oplever saaledes ikke den Sorg at se sine Disciple som Rebeller mod Ordenen. Selv her i Romanen forsømmer Lamartine iøvrigt ikke at tage Afstand fra Bonald og hans theokratiske Lærdomme. — Det blev tilsidst Skik, at Alle toge Afstand fra ham. Endog Chateaubriand siger i sine Erindringer (IV 23): «Hr. de Bonald var et godt Hoved. Man tog hans Skarpsind for Geni.»

Saatidt Julie beklager Raphael, svarer denne resigneret med Udbrud, i hvilke han sammenligner hende og sig med Abailard og Héloise. «Har jeg nogensinde syntes at begjære Andet end at turde dele denne Lidelse med Dig? Gjør den os ikke

begge til frivillige og rene Ofre? Er dette ikke det Kjærlighedens evige Brændoffer, som fra Héloises Tid indtil os maaske aldrig var bleven frembudt til Skue for Englene.»

Naar man efter at have studeret «Raphael» atter læser Lamartines Meditationer til Elvire igjennem, har man da en ny Nøgle til Forstaaelsen af det Abstrakte og Ubestemte i denne poetiske Kjærlighed, der nødtvungent forsager et virkeligt Samliv, medens den lader som om Legemverdenen ikke existerede for den. Kun maa man fra Meditationerne til Elvire drage dem, der ere postdaterede og som i en helt anden Tone, der minder om det 18de Aarhundrede, ere skrevne paa tidligere Stadier af Lamartines Liv, som f. Ex. Meditationen «A Elvire», der i Virkeligheden er rettet til Graziella, fremdeles «Sapho» og andre.

Lad dette nu være Exempler nok, lad os drage Resultatet og se hvad vi have fundet. Vi toge en ganske enkelt Følelse, men en af dem, som enhver Litteraturgruppe gaar ud paa at fremstille og som enhver fremstiller i ejendommelig Form, og vi prøvede paa en Mængde forskjellige Punkter kritisk Skildringen af den for at se, hvordan den var givet. Vi fandt her som paa alle andre Omraader, vi have undersøgt, Livets Naturside fornegtet eller skjult eller sværtet eller fremstillet som en Gjenstand for Skam. Chateaubriand og Fru de Krüdener opsøge Tilfælde, hvor Kjær-

ligheden staar som brødefuld og syndig og skildre saa snart Helvedes Aanders Hyl over at Helten bukker under, snart Troners og Fyrstendømmers Jubel over at det Skrækkelige ikke sker. Ogsaa hos de Vigny optræder samme Apparat:

Les Chérubins brûlants qu'enveloppent six ailes,
Les tendres Séraphins, dieux des amours fidèles,
Les Trônes, les Vertus, les Princes, les Ardeurs,
Les Dominations, les Gardiens, les Splendeurs,
Et les Rêves pieux, et les saintes Louanges
Et tous les Anges purs, et tous les grands Archanges osv.

Han lader Satan tale som Eros, det vil sige Eros som Satan. Lamartine sætter Kjærligheden som serafisk, som frigjort fra Timelighedens Attraa paa Tronen i sine Digte, men skildrer den i «Raphael» som den virkelig var, som usanselig imod sin Vilje, hvad imidlertid forøger de Elskendes Fortjeneste og afgiver Englene et Brændoffer, som disse siden den stakkels Abailards Dage ikke skulle have lugtet saa sødt.

Under alt dette saa en Understrøm af Hykleri. Eudorus, der lader saa utrøstelig over Velledas Lidenskab, er ligefuldt hemmeligt smigret ved at hun har overskaaret sin hvide Hals for hans Skyld. Han begræder sit Syndefald i Udtryk som om det fristede ham anden Gang. Valéries Forfatterinde bringer sin Heltindes sædelige Renhed tiltorvs og raaber med Kyskhed og Forsagelse i alle Blade, medens hun paa den Tid, Bogen ud-

gives, netop er særligt uskikket til Lærerinde i Moral. Lamartine giver som Romandigter naivt en anden Forklaring af sit Forhold til Elvire end den, Publikum nødvendigt maatte danne sig efter Meditationernes ætheriske Sværmen, og drukner tilsidst sin Fremstillings virkelige Skjønheder i et mat og taaredrivende Føleri.

Man gik her som overalt ud paa at være overnaturlig og naaede under denne Bestræbelse kun til snart at lemlæste snart at bortlyve Naturen.*)

XI.

I Lamartines og Hugos Lyrik, som allerede i Chateaubriands Prosa, var der trods den ubetingede Hævdelse af Autoritetens Princip en skjult eller spirende Opposition mod Autoritetsprincipet i *Litteraturen*, der jo fordrede Respekt for Fortiden, dens Mænd og dens Former.

Det er allerede bleven bemærket, at Franskmændenes store politiske og sociale Revolution ikke havde strakt sig til den litterære *Form.***) Hvad Litteraturens Former angaar, var der ingen Nødvendighed for at gjenoprette Autoritetsprincipet;

*) Lamartine: Graziella. Raphael. Les confidences. Mémoires. — Fru de Krüdener: Valérie. — Chateaubriand: Les martyrs, Livre IX og X.

**) Emigrantlitteraturen, 2den Udg., S. 38.

thi her var det aldrig blevet fældet. Paa intet Punkt ere Franskmændene mindre revolutionære end paa det litterære Omraade. Det franske Akademi er den eneste Institution i Landet, der har holdt sig fra Richelieus Dage til vore, og det har holdt sig med samme Navn og samme Formaal, ja med samme Medlemsantal. I Litteraturen kaldtes Autoritetsprincipet Klassiciteten, og langt fra at svækkes ved Revolutionen havde Klassiciteten snarere vundet ny Styrke under den. Revolutionen er en klassisk fransk Tragedie. Som alle andre franske Sørgespil drapperer den sine Helte paa græsk og romersk. De efterligne i Stil og Sprog den romerske Oldtids Republikanere, og det er betegnende nok Revolutionens mest litterært udviklede og dannede Helte, Girondinerne, der optage det antike «Du» og den antike Benævnelse «Borger». Jacobineren nedstammer i lige Linje fra Corneille: samme Togastil, samme oratoriske Sving, samme Forkjærlighed for det Lakoniske og Sublime. Med samme Lidenskab, hvormed Cromwells Soldater forvandlede sig til gamle Hebræere, optoge deres Navne og sang deres Psalmer, omskabte Revolutionens Franskmænd sig til antike Romere, og naar Jacobineren David, Robespierres nære Ven, forlod sin Plads i den lovgivende Forsamling for paa Lærredet at fremstille Horatierne eller Brutus, der udstilledes 1791, kunde han uden videre tage sine Omgivelser til Modeller;

han behøvede som Maler ikke at gaa et Skridt ud af sin Tid.

Ganske som den klassiske franske Tragedie, da den opstod, havde vraget at bygge paa Landets egen historiske Grund, og ved et Brud med al Frankrigs historiske Overlevering havde henlagt sin Scene til det fjerne Rom i den fjerne, abstrakt forstaaede Oldtid, saaledes havde Revolutionen uden Hensyn til de givne historiske Forudsætninger, til Frankrig, som det var og forelaa, taget den fjerne, abstrakt forstaaede Oldtid og dens under saa ganske andre Forhold opstaaede Republiker til umiddelbart Mønster. De nye Graccher og Horatier kopierede de gamle. Fru Rolands Breve til Buzot have som tidt bemærket en romersk Højhed i Stilen. Direktoriets Damer toge stundom Cornelia, hyppigere Aspasia til Mønster, selv i Klædedragt. I Napoleons tidligste Breve til Josephine føler man sproglig Paavirkning af romerske Forbilleder, og selv da han intet Forbillede mere behøver, er hans Udtryksmaade klassisk som hans Profil. Ogsaa hans Smag var klassisk: man kjender hans Forkjærlighed for «Reglerne» og for Corneille. Selv de Skribenter, der under hans Regjering gjøre Tilløb til en Slags Opposition, som Raynouard, holde sig strengt til det klassiske Spor. Den, der sammenligner Werner's «Die Söhne des Thals» med Raynouards «Les templiers» vil iagttage, hvor forskjelligt et og samme

Æmne er opfattet. Ligesaa mystisk og uforstaaelig, ligesaa overspændt og fantastisk som den tyske Digter er i Behandlingen af sit Stof, ligesaa ordenlig og regelret er den franske med sine foreskrevne Alexandrinere, sin Konge og sin Dronning, sine fem Akter og sine tre Enheder. Stykket er en Art Proces mellem Stat og Kirke; Kongen fører meget ordenligt sin Sag, Tempelherrerne derpaa meget ordenligt deres, hvorpaa de blive meget ordenligt brændte — ordenligt, thi vi se selvfølgelig saa lidt som muligt til det og til hvad der gaar forud for det, og høre det kun meddele i en af de lange Slutningsberetninger, der allerede hos Euripides indeholde Katastrofen. Og Verseformen er endnu her den samme, der blev dekreteret af hin Ulykkesstifter Boileau. Sætningens Mening, der halveres af Cæsuren, ender med Verset, og Versene ligne hinanden som én Kommenskringle til en Skilling ligner en anden Kommenskringle til en Skilling. De have hverken Harmoni eller Fart eller Rytme eller Rim; thi «larmes» og «armes», «époux» og «coups», «souffrir» og «mourir» ere neppe Rim. Disse Vers ere hvirvelløse Bløddyr og have ogsaa det tilfælles med Bløddyrene, at de, hvis man skjærer dem over paa Midten, ikke synes synderlig mindre levende for det.

Adskillige af Tidens mest fremragende Prosaskribenter have derfor i deres Form en fuldstændig Lighed med deres mest forhadte Mod-

standere, det attende Aarhundredes Filosofer. Det gjælder fremfor nogen om De Maistre. Hans Mangel paa historisk og kritisk Sans, saavel som paa religiøs Bevægethed, hans Hang til dogmatiske Systemer, hans Rethaveri, der fik Luft i Raisonnementer uden Smidighed, Alt dette i Forening, der saa ganske stammede fra det 18de Aarhundrede, gav sig Udtryk i hint Aarhundredes Form. Bonalds kolde, demonstrerende Sprogform, hans Syge at ville føre Alt tilbage til Formler, hans Paastand, at levere mathematisk sikker Bevisførelse, skildrer ham ligeledes tydeligt nok som Barn af det samme 18de Aarhundrede, der har fostret Condillac, og som Produkt af den samme Tidsaand, han vilde bekjæmpe. Forskjellen er kun, at Condillac er ligesaa klar og logisk, som Bonald vilkaarlig og inkonsekvent.

Saavel denne Prosa som hin Poesi har et fælles Karaktertræk, der behersker den hele Form, nemlig *Raisonnementet*. Imod denne Hersker er det, at Litteraturen første Gang gjør Oprør med Fru de Staëls Stemningsstil og Chateaubriands farverige Prosa. Stemning og Farve, det var de to store Landsforviste, som længst havde været borte og først kom tilbage. Og besynderligt nok er det ikke blot ved sit Talent, men ved selve sin Æsthetik, at Chateaubriand kommer til at staa som en Oprører mod Autoritetsprincipet i Litteraturen, det Princip, han netop gjennem Litteraturen

vilde hævde. Thi lige fra den klassiske Poesis første Dage havde den jo søgt sine Inspirationer i den hedenske Oldtid og den hedenske Mythologi. Nu derimod opfordrede han Digterne til at aabne deres egne og deres Landsmænds Øjne og Øren for Kristendommens ganske modsatte Poesi og kom saaledes *paa den religiøse Overleverings Vegne i Strid med den litterære Tradition*. Han er paa én Gang ny ved sine litterære Principer og forældet ved sine sociale og politiske Ideer, en Skikkelse med Dobbeltaasyn, hos hvem alle de moderne Stemninger bryde frem i poetiske Udtryk under en ubevægelig Maske af Respekt for alle Fortidens officielle Autoriteter. Det er især ved sin Form, at han er Romantikeren før Romantiken. Da derfor først Lamartine, saa Hugo efter hans Exempel forlade den hedenske Mythologi og optage Stof af den kristne, staar Samtiden i nogen Tid uvis overfor dem, ikke sikker paa, om den skal se en konservativ eller en regeltrodsende Aand i disse Bestræbelser for at hævde Religionens Hellighed ad nye Veje, indtil endelig lidt efter lidt den Spire til en Kuldkastelse af Autoritetsprincipet, der laa i det litterære Udgangspunkt, udfolder sig saa kraftigt, at den nye Skole skifter Fysiognomi.

Det er interessant at forfølge Udviklingsstadierne i Victor Hugos forskjellige Fortaler til hans Oder. I den første (fra 1822) paa nogle faa Linjer erklærer den unge Digter, at sand Poesi

kun kan bedømmes ud fra de monarkiske Ideer og den religiøse Tro. Først det nye Aarhundrede har, mener han, aabenbaret Verden den Sandhed, at Poesien beror *ikke paa Ideernes Form, men paa Ideerne selv.* I anden Udgave (fra samme Aar) udvikler han saa videre, at hvad det gjælder om, er at erstatte den hedenske Mythologis forslidte og falske Farver med den kristelige Theogonis nye og sande Kolorit. Det gjælder om at lade Oden tale det strenge, trøstende og religiøse Sprog, som et gammelt Samfund, der vaklende træder ud af «Atheismens og Anarkiets Orgier», saa højligt har Behov.

Men hvad han især ønsker, det er, at man ikke vil tiltro ham den Indbildskhed, *at ville bryde en Bane eller skabe en Kunstform.* I Fortalen fra 1824 gjentages de samme Forsikringer og i højst betegnende Udtryk; men man føler, at den unge Digter staar overfor en Kritik, der mistænksomt følger hans Veje, og at Stikordet «romantisk» som ensbetydende med Overtræder af Klassicitetens Regler allerede er blevet fæstet paa ham. Han er ivrig for at godtgjøre sin litterære Rettroenhed: Hvad man trænger til, er ikke til Nyhed, men til Sandhed. Denne Trang er det, han vil tilfredsstille. Smagen, «der ikke er Andet end *Autoriteten* i Litteraturen», viser ham imidlertid netop, at Værker, der ere sande med Hensyn til Indholdet, ogsaa bør være det med Hensyn til Formen.

Saaledes kommer han til Fordringen af «Lokalfarve», som de klassiske Skribenter neppe ganske have fyldestgjort. *) Iøvrigt bør man selvfølgelig *religiøst* følge de Regler, der ere paalagte Sproget af Boileau.

Om Digteren lærer han, at han bør gaa foran Folkene som en Lyssøjle og føre dem *tilbage* til *Ordenens,* Moralens og Ærens store Principer. Mangelen ved Ludvig «den Stores» Aarhundrede er den, at Skribenterne da ikke anraabte Kristendommen istedenfor de hedenske Guder. Havde de gjort det, saa vilde, mener han naivt, «de sofistiske Skrifters Triumf» i det 18de Aarhundrede have været langt mere vanskelig. Hvad vilde der være blevet af Filosofien, ifald Guds Sag var bleven forsvaret af Geniet istedenfor som nu alene af Dyden!

Han værger sig af alle Kræfter imod Benævnelsen romantisk. Han tilstaar, at han for sin Del «er fuldstændigt uvidende om, hvad der forstaaes ved klassisk og romantisk Kunstform», og i Modsætning til alt det Vrøvl, som paa hin Tid blev sagt derom, erklærer han den hele Inddeling for tom og meningsløs med disse sunde Ord: «Det er anerkjendt, at enhver Litteratur modtager et stærkere eller svagere Præg af det

---

*) Smlgn. Den romantiske Skole i Frankrig. 2den Udg., S. 28.

Folks Klima, Sæder og Historie, hvis Udtryk den er. David, Homer, Virgil, Tasso, Milton og Corneille, disse Mænd, der hver repræsentere en Poesi og et Folk, have intet Andet tilfælles end Geniet», kunne følgelig ikke deles i klassiske og romantiske Aander. Han imødegaar den Ytring, at den litterære Fornyelse (øjensynligt Chateaubriands) er et Resultat af den politiske Revolution. «Den nuværende Litteratur kan tildels være Revolutionens Resultat uden derfor at være dens Udtryk. Revolutionens Samfund har havt sin Litteratur, *hæslig og taabelig som den.* Hin Litteratur og hint Samfund ere døde sammen og ville ikke mere leve op. *Ordenen* gjenfødes fra alle Sider i Institutionerne, den gjenfødes ligeledes i Litteraturen . . . Ligesom Revolutionen udgik fra Skrifter, saaledes er den nuværende Litteratur *det foregrebne Udtryk for det religiøse og monarkiske Samfund,* der uden Tvivl vil opstaa af hine Ruiner.»

Hugo skuffede sig: hin Litteratur var netop det nøjagtige Udtryk for Samtidens Aandsliv, og de litterære Reformforsøg, som vakte saa stor Bekymring, i Virkeligheden Forløbere for en litterær Omvæltning. Thi de knækkede Troen paa Autoriteten som Autoritet, i dette Tilfælde Troen paa Boileau. Fra det Øjeblik af, det engang var opdaget, at der var Pletter selv i denne Sol, kunde Tvivlen ikke indskrænkes til de faa Punkter, paa hvilke den først beskedent og forsigtigt havde

vovet sig frem. Den litterære Overlevering var et Princip; det var at antage eller at forkaste.

I Hugos næstsidste Fortale til Oderne fra 1826 føler man, hvorledes hans Grublen, der bestandigt drejer sig om hint Tidens Yndlingsbegreb *Ordenen*, er ifærd med at drive ham bort fra de litterære Kyster og ud paa det aabne Hav. Han har her opdaget, at Ordenen dog er noget Andet end den Regelmæssighed, der opnaas ved Tugt og Tvang. Med en Sammenligning, der ligger nær for en Yngling, der som han er opdraget i Nærheden af Versailles og med Chateaubriands Skildringer af Nordamerikas rige Landskaber som Barnelæsning, tænker han sig Haven i Versailles med dens i regelmæssige Figurer udklippede Træer sammen med en Skov i den nye Verden og udbryder: «Vi ville ikke sige: Hvor er her Pragten, hvor Storheden eller Skjønheden? men simpelthen: Hvor er *Ordenen* og hvor *Uordenen?*» Han indser nu, at Regelmæssigheden kun angaar den ydre Form, men at Ordenen udgaar fra selve Tingenes Grund og er en Følge af den indsigtsfulde Fordeling af deres Elementer. «Man er, siger han, ikke klassisk, fordi man *slavisk* følger de Spor, som Andre have paatrykt Vejen.»

Skridt for Skridt have vi saaledes fulgt ham ad den Vej, der fører ham henimod Bruddet med det litterære Autoritetsprincip. Et Aar endnu, og han ryster Aaget af sig, overtager Førerskabet

over den romantiske Skole i Frankrig og erklærer i dens første Manifest, Fortalen til Cromwell, at der gives et Fortidsherredømme i Litteraturen lige saa fuldt som i Politiken og at det gamle Regimente ligger den unge Slægt som en Mare for Brystet: «Det 18de Aarhundredes Slæb strækker sig endnu ind over dette Aarhundrede; men skulde vi unge Mænd, som have set Bonaparte, ikke holde os for gode til at bære dette Slæb?» Som man ser, han beraaber sig nu stik imod Restaurationstidens Aand paa Napoleon som en Art Befrier. Og han taler om «hin sminkede, pudrede og med Skjønhedspletter bedækkede Poesi, hin Litteratur med Fiskebensskjørter og Falbelader.» Nu retter han sine første Kølleslag mod Boileau. Saa ny Lamartine end havde forekommet baade ved sin Form og ved sit Indhold, han havde beholdt mangfoldige af de klassiske Omskrivninger. Tiltrods for sin Uvilje mod Lyrèn havde han tidtnok nævnt den i sin Poesi, og han foretrak altid det abstrakte Ord for det konkrete. I Oderne havde Hugo endnu iagttaget den gamle sproglige Etikette (han betegner f. Ex. Konventet med Ordet «Senat») og kun gjort enkelte forsigtige Forsøg paa metrisk Fornyelse af den gamle Form, hvis Hensigt var at gjøre Odestilen mindre stiv og tung. Nu gik han mere hensynsløst tilværks.

Hin Etikette var af følgende Beskaffenhed: Man havde en lille Samling af ædle Udtryk, af

udkaarne Ord, en Art Sprogets Elite, som ene havde Adgang til Poesien. Man sagde ikke Kaarde, men Glavind, ikke Soldat, men Kriger, og man omtalte ikke Geværer og Knive, omtrent som man i dansk Poesi længe neppe anerkjendte mere end Roser og Liljer, Violer og Bukkar, og naar det kommer højt endnu en halv Snes Blomster som Repræsentanter for de utallige Plantearter. Følgen heraf var, at Ordforraadet var yderst indskrænket, at der af ædle Rim kun gaves nogle Hundrede Par og at de samme Vendinger, der stedse maatte gjentages, trak de samme Ideer og Følelser med sig. Den poetiske Rhetorik var omtrent et Sidestykke til hvad den gejstlige Rhetorik er i vore Dage. Ophøjet kaldte man den højtidelige Ordstrøm, der omtalte Tingene saavidt muligt uden nogensinde at nævne dem ved deres rette Navn, og atter kun de Ting, der saa lidt som muligt erindrede Mennesket om dets jordiske Natur, om den kropslige Side af dets Væsen. Komisk var som Følge heraf enhver ligefrem og utvetydig Betegnelse af Tingene, ifald den forekom i en Kunstform, der mentes at have Privilegiet paa den høje Stil. Ved Opførelsen af Lebruns «Cid» fremkaldte Ordet «chambre» (Sovekammer) en Mishagsmumlen.

Derfor vakte det samtidig med Romantismens første Optræden gjorte Forsøg paa at indføre Shakespeare i Frankrig saa stor Forfærdelse. Det er bekjendt, at «Othello», da Stykket i Alfred de

Vigny's Oversættelse opførtes paa Odéon, altsaa for et Studenterpublikum, det mest frisindede og mindst snerpede i Paris, faldt igjennem, fordi Ordet «Lommetørklæde» blev nævnt.

Grev. Alfred de Vigny, der var født 1797 i en gammeladelig Familie, opdraget i legitimistiske Traditioner og alt 1814 indtraadt som Lieutenant i Kongens Tjeneste, udviklede sig hurtigt til en af Tidsalderens interessanteste og selvstændigste Aander og tog paa mange litterære Omraader et Initiativ, som Hugo kun fulgte. Før Hugo skrev han en historisk Roman i Walter Scotts Manér (Cinq-Mars 1826), før Hugo fik han et Drama opført, der ved sin Stil satte Sindene i stærk Bevægelse (Oversættelsen af Othello paa rimede Vers 1829) og tidligere end Hugo indvarslede han selve Verseformens Frigjørelse og Smidiggjørelse i lyriske Digte.

Det var jo imidlertid ikke til at undres over, at Hugo i en Tid, hvor Autoriteten fra alle Sider blev støttet og opretholdt, begyndte med at lempe sig efter alle disse Regler, ja med at tro paa dem som paa virkelige Love for Poesien og Sproget. Saa begyndte han at rokke lidt ved dem, at gaa lidt udenom dem, at betvivle eller omfortolke dem en lille Smule dog i dybeste Respekt, indtil det ikke mere var ham muligt at overholde dem og han kastede dem overende. Med slaaende

Ord har han i et af sine Digte*) betegnet den Revolution, han endte med at gjøre:

«Ja, jeg er den frygtelige Demagog, den barbariske Ødelægger af den gamle ABC, hvorom Du har hørt saa meget Slemt. Da jeg blege og forlæste Barn kom ud af Skolen og første Gang aabnede mine Øjne for at betragte Naturen og Kunsten, var Sproget et Billede paa Kongedømmet. Sproget, det var Staten før 89. Der var Adel og simple Folk. Et Ord var Hertug og Pair af Frankrig, et andet var Stodder. De skilte sig ad som de Fodgjængere og Ryttere, der gaa over Pont-Neuf i to adskilte Rækker. Ordene levede inddelte i Kaster. Nogle, de fine, omgikkes Fædra, Jokaste, Merope, iagttoge Dekorum og fik Lov til at kjøre til Versailles i Kongens Kareter, andre, Tiggerflokken, Pøbelen, de Simple havde hjemme i Dialekterne, ja levede paa Galejerne i Tyvesproget og havde hverken Paryk eller Strømper. — Da kom jeg Røver og jeg raabte: Hvorfor skulle de der altid være foran og disse andre altid bagved? og af mine Lungers fulde Kraft pustede jeg paa det gamle, ærværdige Akademi, der skjulte alle de ængstelige Lignelser under sine Skjørter, og jeg pustede paa Alexandrinernes Bataillоner, der

*) Je suis le démagogue horrible et débordé
Et le dévastateur du vieil ABCD,
Causons, etc.

stode opstillede i Carré, saa at Ord og Vers dansede mellem hverandre. Jeg gav det gamle Lexikon en rød Hue paa og raabte: Intet Ord er mere Senator, intet Ord er længer borgerligt. Jeg fremkaldte en Storm paa Bunden af Blækhuset og blandede Ordenes sorte Flokke med Ideernes hvide Sværme og sagde: Der gives intet Ord, hvorpaa Ideen i sin rene Flugt, endnu frisk og fugtig af Himmelblaaet, ikke kan dale ned og hvile.»

Dog endnu er Hugo, selv naar han tvivler, ikke saa vidt. Han kalder endnu selv sin Poesi for «Kavalerpoesi» og stempler med dette om den engelske Restauration mindende Ord sig selv som Restaurationens særlige Digter. Men den Umulighed, hvorpaa han strander, er den, at faa den religiøse og den litterære Overlevering til at dække hinanden. I Balladerne føles det især. Hugo fremdrager de gamle Minder fra Middelalderen og Lehnstiden. Hvad kan være mere loyalt! Men Litteraturen fra Ludvig d. 14des Tid havde fuldstændigt brudt med Middelalderen og dens Minder. Hvad kan altsaa være mindre klassisk! En af Balladerne skildrer en Hexedans (La ronde du sabbat), en anden taler om Sylfer og Feer: al de gamle Folkesagns farverige Overtro lever op, man er ikke langt fra Romantiken. Endelig er Tonen i disse Digte ikke klassisk; det er her som i Tyskland og Danmark Folkesangenes Visetone,

der afløser den fornemme og boglige Stil. Denne Poesi har tilmed et nyt nationalt Element (Le géant, le pas d'armes du roi Jean), den vender sig fra Antiken til det gamle Frankrig. Ogsaa med Hensyn til det Nationale var Chateaubriand den, der havde gaaet i Spidsen, hans Skildringer af de gamle Galler i «Martyrerne» vare de første Forsøg i den Art og paavirkede efter Augustin Thierry's egen Tilstaaelse endog den senere Forfatter af «Merovingernes Tidsalder», gav altsaa Stødet til en mere farverig og levende Historieskrivning. Men selv dette Element, det hjemlige, var nyt og fremmed i fransk Poesi og maatte staa som oprørsk mod Overleveringen. Snart blev med det gammelfranske Indhold alle de gammelfranske Versformer fornyede. Atter her havde Chateaubriand gjort Begyndelsen med sin yndige Emigrantsang, som begynder med de skjønne Linjer:

Combien j'ai douce souvenance
Du joli lieu de ma naissance!
Ma sœur, qu'ils étaient beaux, ces jours
De France!

der da ogsaa blev sunget over den Grav, han havde ladet sig hule i Granitklippen ved St.-Malo ude imod Havet, den Dag da han blev bragt derhen som Lig. Og paa en Gang klinge Tonerne fra Ronsards og Pleiadens Tid igjen hos De Vigny, hos Brødrene Deschamps, hos Sainte-Beuve og hos Hugo.

I Maj 1828 har De Vigny i «Madame de Soubise» skrevet Strofer. som denne:

La voyez-vous croître,
La tour du vieux cloître?
Et le grand mur noir
Du royal manoir?
Entrons dans le Louvre.
Vous tremblez, je croi,
Au son du beffroi?
La fenêtre s'ouvre,
Saluez le roi.

I Juni 1828 følger og overbyder Hugo ham med de mesterlige Vers i «Kong Johans Turnering»:

Cette ville
Aux long cris,
Qui profile
Son front gris,
Des toits frêles,
Cent tourelles,
Clochers grêles,
C'est Paris!

Den Kunstform, den maleriske Kraft, den Vellyd og den Fynd, som udmærkede slige Strofer af De Vigny og Hugo, var noget helt Nyt i fransk Poesi.

Fra det Øjeblik af, da den religiøse og monarkiske Overlevering paany blev indpodet Litteraturen, syntes Autoritetsprincipet at have faaet en stor og væsenlig Undsætning. Men snart viste

det sig, at den kristelige Overlevering ikke kunde trives sammen med den litterære. Den udviklede sig indenfor den og under dens Vinger, ligesom i dens Skjød; men snart stod den som et oppositionelt Princip, og Autoritetsprincipet i dets litterære Form blev ved Konsekvensens Magt trængt tilside, ja sprængt af den nye Aand, der kun syntes at ville hævde det virkelige, det vil sige det religiøst-politiske Autoritetsprincip.

Vi have tilbage at se, hvorledes Autoriteten som reelt Princip kom til at dele Skjæbne med Autoritetsprincipet som formelt og litterært.*)

XII.

En mørk og taaget Februardag i 1854 fulgte en lille Skare af Venner en af Frankrigs navnkundigste Mænd til Jorden i Paris. Toget gik mellem to Rækker af Soldater, der vare tilstede ikke for at vise Ære, men for at holde Orden, til Fattigkirkegaarden, til «Fællesgraven». Den Døde havde villet det saaledes. Da Jorden var bleven kastet paa Kisten, spurgte Graveren: «Er der intet Kors?» — «Nej» var Svaret.

Intet Mindesmærke viser da, hvor den Døde

*) Victor Hugo: Odes et Ballades. Cromwell. — A. de Vigny: Poésies complètes. — Émile Deschamps: Poésies. — Antony Deschamps: Poésies. — Raynouard Les templiers.

blev lagt, skjøndt hans Navn var kjendt over hele Europa, og intet Kors betegner Graven, skjøndt den Døde havde været Abbed og Præst, ja Kirkens første Stridsmand i lange Tider. Det var Lamennais, der efter eget Ønske stedtes saaledes til Jorden.

Félicité de la Mennais (først sent demokratiserede han sit Navn) fødtes 1782 i St. Malo. Han er da ligesom Chateaubriand Bretagner og fødtes med sin Races Haardnakkethed i Væsen og Karakter. Mændene fra denne Provins udgjøre ligesom Litteraturens Vendée, idet de med Ordet fortsætte den Kamp, deres Fædre havde ført med Vaabenmagt. Han var som Yngling spinkel, mager og feberagtigt livlig, mistede tidligt sin Moder og blev derved end mere fast og selvraadig.

Hans religiøse Kaldelse var længe tvivlsom; som Yngling morede han sig mest med Musik og Mathematik, med Fløjtespil og Vaabenøvelser, ja, han havde en alvorlig Duel, der senere viste sig som en Hindring paa den Vej, han betraadte. Han havde Kjærlighedshistorier og skrev Vers.*) Han var saa lidet tilbøjelig til at underkaste sig under

*) Her et Par fra hans tidligste Ungdom:

On a vu souvent des maris
Jaloux d'une épouse légère,
On en a vu même à Paris;
Mais ce n'est pas le tien, ma chère.

den religiøse Dogmelære, at han ventede til sit 22de Aar, da hans religiøse Overbevisning havde modnet sig, med første Gang at gaa til Alters. Han begyndte nu at give sig af med theologiske Studier, og i 1808, 26 Aar gammel, modtog han Tonsuren. Men idet han skulde indvies til Præst, greb en saadan Rædsel ham for det Løfte, han stod i Begreb med at aflægge, at han udsatte det afgjørende Skridt, og i sit Tungsind og sin Tvivl udsatte og udsatte det paany saa længe, at han først 35 Aar gammel blev ordineret. Hans Breve skildre hans Sjæls sønderrevne Tilstand i hele Mellemtiden; dette stolte Hjerte vred og krympede sig ved at give Herredømmet over sig i fremmede Hænder. Og det blev ikke bedre, da Alt var afgjort og Løftet uigjenkaldeligt aflagt. Det første Brev, han sendte til sin Broder strax efter den frygtede Præste-Ordination, hvortil det var lykkedes fremmed Overtalelse at aflokke ham Indvilligelsen, skildrer med mørke Farver hans Sjælstilstand:

«Jeg tror, skjønt man har paalagt mig at tie, en Gang for alle at kunne og burde lade det komme til en Forklaring mellem os. Jeg er og kan fra nu af ikke være Andet end yderst ulykkelig.

On a vu des amants transis,
Ainsi qu'une faveur bien chère
Implorer un simple souris;
Mais ce n'est pas le tien, ma chère.

Man kan ræsonnere derover saa meget man vil, man kan vride sig saa meget man lyster for at bevise mig, at det forholder sig modsat, saa vil det dog efter al Sandsynlighed ikke lykkes at overbevise mig om Ikke-Tilværelsen af en Kjendsgjerning, jeg fornemmer. Al Trøst, jeg kan modtage, bestaar da i det Godtkjøbsraad at gjøre Dyd af Nødvendighed . . . Jeg attraar kun Glemsel i enhver Betydning af dette Ord, og give Gud, at jeg kunde glemme mig selv!»

Under saa smertelige Fødselsveer fødtes hos Lamennais Troen paa hans religiøse Kald. Han overvandt sin Fortvivlelse; han, der altid maatte være Noget *helt*, om dette end var nok saa forskjelligt fra hans foregaaende Standpunkt, blev da med hele sin Sjæl Præst. Han følte sig i den Grad som saadan, at hans første Vredesudbrud, da Rom i 1832 lod ham i Stikken, var dette: Jeg skal lære dem, hvad det vil sige at udæske en Præst! — Han havde en stærk Sjæl og en snever Aand, han var født Partimand, skabt til voldsomt og blindt at tage Parti, til med lidenskabelig Kjærlighed og veltalende Had at forfægte hvad han i Øjeblikket ansaa for den ubetingede Sandhed. Da han derfor mødes med Tidsalderens herskende Ide, bliver han en Stridsmand for den som ingen anden, den ivrigste, den følgestrengeste den sandhedskjærligste og mest uforfærdede Forfægter af det enevældige Autoritetsprincip og den

ubetingede Underkastelse, det fordrer. Han, der selv under saa smerteligt et Sindsoprør havde nedlagt Fornuft og Selvbestemmelse i Kirkens Hænder, han, den nykatholske Skoles eneste virkelige Gejstlige, synes ligesom ikke at ville unde de andre Mennesker bedre Livsvilkaar, end han selv har kjendt. Naar han i et Sprog, der gjemmer Stormen i sig, forkynder Myndighedens og Lydighedens Evangelium, føler man hos ham endnu mere end hos nogen Anden den personlige Lidenskab mætte sig i den almindelige Fordring og mærker, hvorledes Jeget, der selv én Gang for alle har maattet bøjet sig under Autoriteten, ligesom hævder sig selv ved nu at knække og bøje alle de andre Personligheders Viljer og Tanker under den Regel, som det gjør til sin, idet det optræder som Reglens Organ.

Voldsom og haardnakket selvstændig som han var anerkjendte han i sin egen Lejr sandelig ingen Autoritet. Hans Udtalelse om Skolens øvrige Førere afgive en smuk Blomstersamling af Haansord. Om Bonald f. Ex. en Vending som denne: «Stakkels Menneskehed! — Jeg véd ikke, hvorledes i Anledning af Ordet «Menneske» Hr. de Bonald falder mig ind. Overgangen er brat. Man siger, at det stakkels Menneske i den senere Tid er bleven yderligt aandssvækket.» Om Chateaubriand: «Kongen og han, han og Kongen, det er Frankrigs hele Historie . . . Man begriber ikke,

og han mindre end Nogen, at Europa kan undvære hans Talenter. Han spaar, at det vil bekomme Europa ilde.» Om Frayssinous, der som Gallikanismens Høvding var hans Modstander: «De antager ham for moderat, hvorfor? Fordi man har gjort Dem opmærksom paa noget Koldt hos ham, som De antog for Moderation, og saa er det kun størknet Had.» Det er Tonen i hans Breve. Men ligefuldt laa der i hans kraftige og blindt ikke just fremfusende, men fremfarende Sjæl det Stof, hvoraf en Stridsmand uden Mage for Kirkens ubetingede Autoritet lod sig danne, rigtignok som det til Slutningen viste sig: en Stridsmand, der bedre forstod at paatvinge de Andre Tugten end selv at lade sig disciplinere til hvad hans redeligste Overbevisning maatte forkaste.

Allerede i 1808 havde han forfattet sine «Overvejelser over Kirkens Stilling i Frankrig», der bleve beslaglagte af Napoleons Politi. Senere havde han med stærk Begejstring hilset de tilbagevendende Bourbon'er. Dog endnu var han ikke berømt. Men i Tiden fra 1817 til 1823 udkom i Frankrig et Værk, der i alle disse Aar formaaede at sætte Sindene i Bevægelse og som blev omstridt i en heftig Polemik, ja hvis Forfatter mellem andet og tredje Bind maatte tage Ordet til sit Forsvar; det var Bogen «Essai sur l'indifference en matière de religion» af Abbeden de la Mennais. I dette Værk samler Kirkegjenfødelsestiden

for sidste Gang sine Kræfter til et Hovedslag. Her træffe vi alle Tidens ledende Principer udtalte med en Bestemthed og med en sidste Konsekvens, der ligesom tyder paa, at Omslaget er nær.

Ved sin Aandsretning ja ved selve sin Titel danner dette Værk en interessant Parallel til det Skrift, hvormed i Tyskland den religiøse Gjenfødelse i det 19de Aarhundrede indlededes: Schleiermachers (i Aaret 1799) udgivne berømte «Reden über die Religion an die Gebildeten unter ihren Verächtern». Begge Bøger ere rettede mod samme Gjenstand, den hos de Dannede herskende almindelige Ringeagt og Ligegyldighed for Religionen. Begge forsøge nu, da Troen er slappet, at gjenopbygge Religiøsiteten paa en ny Grundvold. Men her er det, at Nationalitetsforskjellen hos Forfatterne kraftigt bryder frem.

Den følsomme og inderlige Schleiermacher ser ingen anden Frelse for Religionen end den med Opgivelse af alle dens Udenværker at føre den tilbage til dens inderste Kjærne, Individets rent personlige *Følelse*. Han forsøger at gaa tilbage til Menneskelivets Grund, til det Dyb, hvorfra saavel Erkjenden som Handlen oprinder, til det personlige Livs første Kilder. Han opfordrer sin Læser til at gjøre sig Rede for den Sjælens oprindelige Tilstand, i hvilket Jeget og Gjenstanden smelte sammen, og hvor der følgelig endnu ikke er Tale hverken om Anskuen af Gjenstanden eller om

Fornemmen af et fra Gjenstanden forskjelligt Selv. Han betegner den som en Tilstand, man hver Gang oplever og dog ikke oplever, da det hele Liv bestaar i dens uophørlige Ophøren og Venden tilbage. Den er, siger han, flygtig og usynlig som den Duft, der udgaar fra beduggede Blomster og Frugter, kysk og sart som et jomfrueligt Kys, og hellig og frugtbar som en Brudgoms Favntag, ja den er ikke blot *som* alt dette, men alt dette selv; thi i denne Menneskets Tilstand fejres Altets Formæling med den personvordne Fornuft; i denne Tilstand er Individet et Øjeblik Verdens Sjæl og føler dens uendelige Liv som sit eget. «Saaledes, siger Schleiermacher, er den første Undfangelse af enhver levende og oprindelig Virkekraft i Eders Liv beskaffen, hvilket Omraade det end tilhører, og udaf en saadan voxer ogsaa enhver religiøs Sindsbevægelse.» *)

Som Følge heraf betegner han da Følelsen, forsaavidt den udtrykker Jegets og Altets fælles Liv paa den beskrevne Maade, som Fromhed. Følelserne afgive «udelukkende Religionens Elementer». Der gives da for ham ingen Følelse som ikke er from, med mindre den udspringer af en sygelig og fordærvet Tilstand. Ja han tilføjer i en Anmærkning, at dette endog gjælder om alle den sanselige Livsnydelses Følelser, forsaavidt de

*) Reden über die Religion. 5te Auflage 50, 54, 56.

ikke ere naturstridige eller vildledte. Saaledes søger da altsaa Schleiermacher at frelse Religionen ud af dens Strid med Dannelsen ved at gjøre den til Indbegrebet af alle højere, ja af alle sunde Følelser. Som ægte Tysker hævder han pantheistisk den brede Livsstrøm gjennem alle Væsener som den hellige Flod, der er al Religiøsitets og alle Religioners Kilde. Saaledes ophæver han ethvert bestemt Trossystem; selv Troen paa Gud og Udødelighed synes ham ikke væsenlig for Religionen og med Begejstring udraaber han: «Ofrer med mig ærbødigt en Lok til den hellige, forstødte Spinozas *Manes!* Ham gjennemtrængte den høje Verdensaand; det Uendelige var ham Et og Alt, Universet hans eneste og evige Kjærlighed. I hellig Uskyld og dyb Ydmyghed spejlede han sig i den evige Verden, hvis elskværdigste Spejl han atter var; fuld af Religion var han og fuld af hellig Aand.»

Man ser, at selve Oplysningsperioden ikke havde bibragt den positive Religion et haardere Slag end dette Følelsessværmeri. — Og idet Schleiermacher nu saaledes opløser Religionen i Følelse, splitter han tillige dens Autoritet ved at give den til Pris for Individualiteternes uendelige Mangfoldighed. Alle Dogmer, Regler, Forskrifter og Grundsætninger forsvinde, idet han fordrer Alt tilegnet af den enkelte Personlighed paa ejendommelig Maade. Han hævder nemlig, at «hvis En nok saa

fuldkomment forstaar slige Grundsætninger og tror at have dem inde med nok saa stor Klarhed, men ikke véd og ikke kan godtgjøre, at de ere opstaaede i ham selv som Ytringer af hans eget Sjæleliv og oprindeligt ere hans egne, saa maa man endelig ikke lade sig overtale til at tro, at et saadant Menneske er fromt, eller fremstille ham som religiøs; thi han er det ikke, hans Sjæl har aldrig undfanget religiøst, og hans Begreber ere kun underskudte Børn, avlede af andre Sjæle, som han i hemmelig Følelse af egen Svaghed har adopteret.»

Saa dybt protestantisk i dette Ords gode (ikke konfessionelle) Forstand er den religiøse Gjenfødelse i Tyskland i sit Udspring. Den erklærer den *personlige* Oprindelighed for den eneste religiøse Værdi og den bestemmer Følelsesinderlighedens hele vidtudstrakte Omraade som Religiøsitetens Rige. Følelsen som naturlig og sund er altid hellig, aldrig særligt hellig.

I den skarpeste og lærerigste Modsætning hertil staa Grundsætningerne i det nævnte Hovedværk af Lamennais, der udgjør det romanske og katholske Sidestykke til Schleiermachers Taler, som den rene Udvortesheds Program. De lyde:

At *Følelsen* eller den umiddelbare Aabenbaring ikke er det Middel, der er skjænket Menneskene til Udfinden af den sande Religion.

At *Forskningens* eller Drøftelsens Vej ikke er

det Middel, der er skjænket Menneskene til Udfinden af den sande Religion.

At *Autoriteten* er det Middel, der er skjænket Mennesket til Udfinden af den sande Religion, saa at den sande Religion ubestrideligt er den, som hviler paa den størst mulige synlige (!) Autoritet.

For at bevise disse tre mærkværdige og snurrige Paastande er det at Lamennais har skrevet sine fire tykke Bind, hvis skrækkeligt hullede Tankegang er denne:

Hvad det for os Mennesker gjælder om, er at finde et ufejlbarligt Kjendetegn paa hvad der er sandt og usandt. Hvad vi søge, er *Vished*. Men hvor skulle vi finde den?

Af vore Sansninger kunne vi ikke udlede den; thi vore Sanser bedrage os, siger Lamennais. At de selv indbyrdes rette og udjævne de Sansebedrag, som de fremkalde hver for sig, er en Kjendsgjerning, han ikke omtaler. Vi ere efter hans Anskuelse saa meget mindre visse paa, at der existerer et nødvendigt Forhold imellem vore Sansninger og Tingenes Virkelighed, som vi ikke engang ere sikre paa vor egen Existens. Hvorledes vi, ifald vi ikke ere sikre paa den, overhovedet nogensinde kunne blive sikre paa nogetsomhelst Andet, er et Spørgsmaal, han ikke besvarer.

Overbevisningen, den indre Følelse af, at en Sag er indlysende, skal være ligesaa skuffende som

Sansningen. Den uovervindelige Styrke, hvormed en Grundsætning paatvinger sig vor Aand, afgiver jo intet Bevis for, at denne Grundsætning er sand. En Vildfarelse er altid mulig. At man meget vel i Almindelighed kan indrømme sin Fejlbarhed og ikke desmindre anse sig for vis paa Sandheden i en Mængde enkelte bestemte Tilfælde, bliver ikke berørt.

Nu kommer Turen til Forskningen. Det paastaas, at den fører til Tvivl om Alt, da de højeste Grundsætninger ere ubevislige, og det hævdes, at vi overhovedet ingen Sikkerhed have for Erindringens Tilforladelighed. Dette Angreb paa den menneskelige Forskning lader sig forsaavidt ganske vist ikke afbøde, som det naturligvis er umuligt at godtgjøre Erindringens Paalidelighed uden derved, at man forudsætter selve denne Erindringens Paalidelighed, som skulde bevises. Men om det indirekte Bevis, som al menneskelig Erfaring, Stadfæsten og Forudseen leverer for denne Antagelse, mæler Lamennais ikke et eneste Ord.

Saaledes naaer han da foreløbigt til fuldkommen Tvivlsaand. Men fuldstændig Tvivlen vilde jo imidlertid føre til fuldstændigt Vanvid. Allerede Selvopholdelsesdriften tvinger os til at tro og til at handle overensstemmende med vor Tro. Det er da efter Abbedens Anskuelse denne Mangel paa Evne til at tvivle, eller Visheden om, at man, hvis man tvivler, vil blive erklæret for uvidende, forrykt eller gal af alle andre Mennesker, som danner

Grundvolden for al menneskelig Vished. Den almindelige Overensstemmelse *(sensus communis)* bliver da for os Sandhedens Segl, og der gives intet andet. Mangel paa Enighed avler strax Usikkerhed og Uvished. En Grundsætning eller en Kjendsgjerning er mere eller mindre tvivlsom, eftersom den er mere eller mindre almindeligt antaget og bevidnet. For Lamennais bliver da Definitionen paa en Videnskab denne: En Videnskab er en Samling af Ideer og Kjendsgjerninger, hvorom man er enig. Ligesom den senere Tids engelske Erfaringsfilosofer, men ud fra et forskjelligt Udgangspunkt, tillægger han selv Geometrien ingen anden Grundvold end Enigheden. Hvis mangen en Vildfarelse i Videnskaben er bleven antagen for sand, da ligger det efter hans Anskuelse i, at Videnskaben kun strækker sig til et i Sammenligning med Menneskeheden ringe Antal Mennesker. Hvad er, udraaber han, nogle hundrede Lærde mod Menneskeslægten! og glemmer besynderligt nok, at Menneskeslægten aldrig har stemt overens om en eneste videnskabelig Sandhed, før Videnskabsmændene opdagede den, og overhovedet aldrig oprindeligt har været enig om nogen Tro.

Han spørger saa: Naar to Personer ere uenige med hinanden, hvad gjør de da, naar de forgjæves have søgt at overbevise hinanden? og han svarer: de søge en Voldgift. Men hvad er en Voldgift? Det er en *Autoritet*, og denne fastslaar om ikke

Vished saa dog Sandsynlighed til Gunst for en af de omtvistede Anskuelser. Da Fornuftovervejelsen som saadan kun skaber Tvivl, da det stærkeste Bevis imod Antagelsen af Noget altid er dette: «Du er den eneste, der tænker saaledes», saa naa vi til *Autoritetsprincipet* som det eneste sande og afgjørende.

Følgerigtigt vilde denne Anskuelse føre til ved Flertalsafstemning at finde det højeste Vidnesbyrd om Sandhed. Men vi skulle jo, som man begriber, havne i den katholske Religion. Det er ganske lærerigt at følge de Volter, ved Hjælp af hvilke Autoritetsprincipet, opfattet saaledes som her, fører os lige i Armene paa den.

Lamennais begynder med at definere al Læren og Erkjenden som en Adlyden af en Autoritet. Vi træffe her igjen Bonalds Theorier om at vi optage Sproget paa deres Autoritet, der lære os det, og med det de Sandheder, der ere nødvendige til Selvopholdelsen, Sandheder, som Gud i sit mægtige Ord har aabenbaret for ethvert Folk. Det intellektuelle Liv, *hvis Lov er Lydighed*, er da kun en Deltagen i den højeste Fornuft, en fuldkommen Samstemmen med det Vidnesbyrd, det uendelige Væsen har givet om sig selv. Den guddommelige Fornuft, der meddeler sig ved Hjælp af Ordet, er de skabte Intelligensers Existensgrund, ligesom Troen er deres væsentlige Existensform. Visheds-principet og Livsprincipet er altsaa Et.

Da Menneskeheden nu er skabt for Sandhed, kan den almindelige Fornuft ikke fare vild. Anderledes den individuelle Fornuft, der kan oversvømmes af Tvivlen. Skiller den sig fra Samfundet, dør den. *Væ soli!* udbryder Lamennais, ve den Enkelte! Den Hovmodige, siger han, indbilder sig, at man forlanger, han skal opgive sin Fornuft, naar man fordrer, han skal bøje sig for Autoriteten. Langt fra! Autoriteten er kun den almindelige, gjennem Vidnesbyrd aabenbarede Fornuft: «Den besjæler og bevarer det Verdens-Alt, den har skabt. Uden den ingen Existens, ingen Sandhed, ingen Orden.»

Det er da kun Autoriteten, der giver Vished angaaende Religionen. «Religionen er ikke blot et System af Kundskaber, — den er desuden, den er fortrinsvis en Lov.» Men ingen Lov uden Autoritet, disse to Ideer svare til hinanden. Saaledes hviler Religionen nødvendigvis paa Autoriteten, og den sande Religion paa den største Autoritet. Den defineres som «Systemet af de Love, der følge af Fornuftvæsenernes Natur», og til at lære disse at kjende skal Autoriteten følgelig være det eneste Middel.

Lad os engang følge Sammenknytningen i dette Net af Sofismer for saa at pille det fra hinanden.

Traaden er den: Intelligensen udvikler sig kun ved Hjælp af Ordet eller Vidnesbyrdet. Vidnesbyrdet existerer kun i Samfundet. Altsaa kan

Mennesket kun leve i Samfundet. Altsaa fandt der nødvendigvis Samfund Sted mellem Gud og det første Menneske. [Man mærke den ubeviste Paastand om en Adam, Bonalds Theori om at Gud gav Adam Sproget, overhovedet Elementer tagne fra den positive Religion som Autoritet, brugte som Bevis for, at den positive Religion hviler paa Autoritet]. Nødvendigheden af Vidnesbyrdet indeholder Nødvendigheden af Troen, uden hvilken Vidnesbyrdet vilde være uden Virkning. Altsaa ligger Troen i Menneskets Natur og er den første Livsbetingelse. Troens Vished beror paa dens Overensstemmelse med Fornuften ɔ: paa Storheden af den Autoritet, som aflægger Vidnesbyrdet. Altsaa er Guds Vidnesbyrd uendeligt vist, eftersom det ikke er andet end Aabenbarelsen af den uendelige Fornuft eller af den største Autoritet. Der er intet Vidnesbyrd muligt uden i Samfundet. Altsaa er ingen Autoritet og Vished mulig uden i Samfundet. Intet menneskeligt Samfund kan existere uden i Kraft af det Samfund, der oprindeligt blev oprettet mellem Gud og Menneske i Kraft af de Sandheder eller Love, hans Ord oprindeligt har aabenbaret. Altsaa kunne disse Sandheder ikke gaa tabt i noget Samfund uden at dette Samfund gaar tilgrunde. De maa følgelig kunne gjenfindes i alle Samfund. Disse for et Samfund nødvendige Sandheder bevares kun igjennem Vidnesbyrdet, der ikke har Kraft eller

Virkning uden ved Autoriteten. Altsaa: som der ikke existerer nogen Autoritet uden i Samfundet, saaledes existerer Samfundet ikke uden ved Autoriteten, og hvor 'der ikke er Autoritet, er der ingensteds noget Samfund. Men nu gives der to Arter af Samfund; thi Mennesket staar dels i timelige Forhold til sine Lige, dels i evige Forhold til Gud og sine Medmennesker. Disse to Samfund ere det politiske eller borgerlige (timelige) og det aandelige (evige) Samfund. Følgelig gives der to Autoriteter og disse to Autoriteter ere *ufejlbare* hver i sin Orden.

Det ser jo overmaade logisk ud; ifald *Ergo* var nok til et Bevis, vilde der ikke mangle Beviser. Men lad os prøve Bevisførelsen paa et Par Punkter.

Jeget, siger Lamennais, kan ikke alene, ikke i Ensomhed udvikle sig til Selvbevidsthed. Det er sandt, og vi slutte deraf, hvad man deraf kan slutte, naar vi sige, at Jeget følgelig har udviklet sig gjennem et Du. Det er en Tanke, som fremfor Alle Feuerbach indtrængende har udtalt og varieret. Men Lamennais, som til Udgangspunkt tager den gammeltestamentariske Antagelse om et eneste enkelt Menneske, der existerer forud for hele Slægten, bygger Læren om dette Menneskes Underholdning med Gud og Alt, hvad deraf følger, paa denne Grund, der synker med Bygningen.

Lamennais vil fremdeles paavise det ufejlbar-

lige Kjendetegn paa Sandheden. Dette Kjendetegn skal den almindelige Overensstemmelse være. *Men hvorpaa hviler denne Overensstemmelses Autoritet?* Har den en Grund eller er den en Kjendsgjerning?

Hvis den har en Grund, hvis den almindelige Fornuft bør afgive Regelen for den individuelle Fornuft, saa er jo denne af Lamennais saa forsmaaede og ringeagtede individuelle Fornuft i sidste Instans den højeste Dommer over Sandheden. Thi dels er det den, der tillægger den almindelige Overensstemmelse den saa høje Værdi, dels er det den, som afgjør, hvorvidt der i hvert enkelt Tilfælde finder almindelig Overensstemmelse Sted eller ej.

Hvis den almindelige Overensstemmelses Autoritet derimod er en Kjendsgjerning, det vil sige en Sag, som simpelthen følger af vor Natur, saa er den Vished, den indgyder os, i ingen Henseende forskjellig fra al anden Vished. Men nu har Lamennais jo netop selv protesteret imod at udlede Vished af en indre Følelse, ja endog bekjæmpet vor Vished om vor egen Existens, da den Vished, vi behøve, er den *ufejlbarlige* — hvad i al Verden skal da nu gjøre den umiddelbare Autoritetstro mere ufejlbarlig end enhver anden Vished?

Lamennais' Bevisførelse mundede endelig ud i to ufejlbare Autoriteter. Man hører paa Ordet «ufejlbar», at den katholske Kirke ikke er fjern.

Det brænder allerede. Ufejlbarheden indsniges som en ligefrem Følge af Autoriteten.

Der er et Punkt, hvor alle Kirkefornyelsens Theoretikere mødes, et Punkt hvorom De Maistre, som indleder den, er fuldkomment enig med Lamennais, som afslutter den, hvor betinget end forresten (som hans Breve udvise), den Tilslutning var, som han ydede sin nyeste Discipels øvrige Paradoxer. Det er den pavelige Ufejlbarhed. Man maa erindre, at i det forrige Aarhundrede syntes Pavemagten død. En Pave havde brevvexlet med Voltaire og modtaget Tilegnelsen af hans «Mahomet». Paven havde selv afskaffet sine trofaste Janitscharer, Jesuiterne. Den religiøse Reaktion indvarsles da ved at man atter hævder, ja, endog fra katholsk Synspunkt set, overdriver Pavens Betydning. De Maistre havde sagt: Uden Pave ingen Autoritet; uden Autoritet ingen Tro ɔ: uden Pave ingen Tro. — Saaledes bliver Pavens Overhøjhed Kristendommens egentlige Kjerne og Princip, indtil Paven i vore Dage (hos Biskop Ségur) forvandles til et Sakramente, til «Jesu virkelige Nærværelse paa Jorden».

Tankegangen hos De Maistre var denne: Der gives ingen Religion uden én synlig Kirke, der gives ingen Kirke uden Regjering, ingen Regjering uden Suverænitet og ingen Suverænitet uden Ufejlbarhed. Han appellerede til Principet om Kongens Uansvarlighed. Den var for ham i det Væsenlige

det Samme som Ufejlbarheden for Pavernes Vedkommende. Enhver Regjering, sagde han, er ifølge sit Væsen ubetinget, taaler ingen Opsætsighed; fra det Øjeblik af, da man har Lov til at sætte sig op imod den under Paaskud af, at den er uretfærdig eller tager fejl, existerer der ikke mere Noget, der kan kaldes Regjering. Ja han søgte, som vi saa, gjennem Analogier fra Søvæsenet og Retsvæsenet at vise, hvor fortrolig man i alle andre Livskredse er med den Ufejlbarhedstanke, som det hører til god Tone at stødes over, naar Talen er om Paven.

Dette skarpsindige Forsvar har ganske sikkert alle de Fortrin, som et Forsvar for en forud tabt Sag kan besidde. At man maa betragte den verdslige Suveræn som ufejlbar, skjøndt han ikke er det, viser jo ikke, at Paven som Kirkens Suveræn virkelig er det. At der altid maa være en højeste Magt, som kan fordre den ydre Underkastelse, viser jo ikke, at denne Magt ogsaa med Rette kan kræve Sindenes Tilslutning. Eller er maaske den ydre Underkastelse nok? De Maistre tilstaar det i Grunden. Han siger: «Hvad selve Dogmet om Pavens Ufejlbarhed angaar, da have vi ingen *Interesse* i at sætte det i Tvivl. Naar der frembyder sig et af hine theologiske Spørgsmaal, som nødvendigvis maa underkastes en Højesteretsdom, saa er det ikke af Interesse for os, at det bliver afgjort paa denne eller hin Maade,

men vel, at det bliver afgjort uopholdeligt og uden Appel.»

Lamennais, der som De Maistre naaer til to ufejlbare Autoriteter, Statens og Kirkens, gaar som den, der er et Slægtled yngre end sin Lærer, endnu et langt Skridt videre ad den betraadte Vej. Da det i Længden viser sig umuligt at fastholde de to Ufejlbarheder hver i sin Kreds, betænker han sig ikke paa at afgjøre, hvilken af dem der i Sammenstødstilfælde maa vige. Han drager selv den sidste Følgeslutning, idet han siger: «Den aandelige Myndighed repræsenterer Retfærdighedens og Sandhedens uforanderlige Lov, den verdslige Magt derimod Styrken, som tvinger de oprørske Viljer til at underkaste sig under denne Lov. *Styrken er nødvendigvis underordnet Loven, Staten underordnet Kirken.* I modsat Tilfælde maatte man antage to uafhængige Magter, den ene Retfærdighedens og Sandhedens Bevarer, den anden blind og derfor efter sin Natur ødelæggende for Retfærdighed og Sandhed.» *) En stolt og for det 19de Aarhundredes Begyndelse meget betegnende Konsekvens!

Man lærer heraf, hvad Magt Lamennais vilde have den katholske Kirke tillagt. Vi have endnu tilbage at se Slutningsspringet, hvorved det bevises, at den katholske Kirke *er* selve den Auto-

*) Du progrès de la révolution et de la guerre contre l'église.

ritet, hvorom der er talt saa vidt og bredt. Lamennais siger: «I Valget af en Religion indskrænker da Alt sig til at vide, om der nogensteds existerer en saadan Autoritet, som vi have defineret, eller med andre Ord, om der existerer et aandeligt og synligt Samfund, der erklærer (!!), at det besidder denne Autoritet. Vi sige et synligt Samfund, fordi ethvert Vidnesbyrd er udvortes [man erindre, at den indre Stemmes Dom er forkastet], vi sige dernæst, at dette Vidnesbyrd vilde levere det afgjørende Bevis for den Autoritet, hvorom her tales, fordi det vilde være Udtryk for den mest almindelige Fornuft.»

«Hvis der ikke gaves et saadant Samfund, vilde den eneste sande Religion være Menneskeslægtens overleverede Religion ɔ: det Indbegreb af Dogmer og Forskrifter, som ere helligede ved alle Folks Tradition og oprindeligt ere aabenbarede af Gud.»

«Hvis der derimod gives et saadant Samfund, da udgjøre dets Dogmer og Forskrifter den sande Religion.» — Fra det nu naaede Højdepunkt gaar Resten af Bevisførelsen af sig selv.

«Siden Jesu Kristi Tid har det kristne Samfund ubestrideligt altid besiddet den største Autoritet. Iblandt de forskjellige Trossamfund tilkommer Præget af størst Autoritet synligt den katholske Kirke. Saaledes ses det, at i den alene findes alle de Sandheder, der ere nødvendige for

Mennesket, i den alene det fuldstændige Kjendskab til Fornuftens Pligter eller Love, i den alene Vished, Frelse og Liv.»

Vi ere da paa denne Maade løbne i Havn. Dog ikke nok med, at vi ere ankomne som Vrag; endnu i sidste Øjeblik lide vi Skibbrud i Havnen. Thi Lamennais tilstaar i Værkets Slutning meget aabent, at alle Religioner hvile paa Autoritet, og at ikke desmindre de oprindelige Traditioner i dem alle med Undtagelse af én ere blevne mere eller mindre forvanskede ved Tilføjelser, der maa betegnes som Vildfarelser. Og disse Vildfarelser ere atter kun blevne tagne for gyldige i Kraft af Autoriteten og existere kun ved den. Hvilken Tilstaaelse! Den vipper hele Bevisførelsen overende.

Lamennais mærker dog Intet dertil. Med Bifald citerer han disse Ord af en anden katholsk Forfatter: «Den katholske Religion er en Autoritetens Religion, og derfor er den alene en Vishedens og Rolighedens Religion. Med Triumf beraaber han sig ogsaa paa det Udsagn af Rousseau, at «hvis Nogen om Søndagen kunde bevise ham, at han i Trossager var forpligtet til at underkaste sig en Andens Afgjørelse, vilde han om Mandagen lade sig gjøre til Katholik, og ethvert tankefast og sandhedskjærligt Menneske bære sig ad som han.» Lamennais applauderer, sikker som han er paa at haveført dette Bevis for, at Individet i

Trossager bør underkaste sig Autoriteten. — Hvilket Bevis!

Et af to: Enten hviler den katholske Kirke paa den almindelige Anerkjendelse af dens Sandhed eller den gjør det ikke. Hviler den derpaa, saa *er* den jo almindelig anerkjendt og behøver intet Forsvar, da den ingen Fornegtere har. Hviler den derimod ikke derpaa, saa er den ifølge Theorien falsk, og intet Forsvar kan hjælpe den.

Men ikke nok hermed: Selve denne Lære, at den almindelige Overensstemmelse afgiver Kjendetegnet paa det Sande, selv den maa jo ogsaa bevise sin Sandhed ved at den er almindelig anerkjendt. Men lader der sig nu tænke en mere blodig Skjæbnens Ironi end den, at den ikke blot blev almindeligt bestridt, men at Kirken selv i 1832 forkastede denne Lære? Saaledes stod altsaa Lamennais pludseligt *alene* med den Lære, at det var Summen af alle de Andre, der havde Ret. Lader der sig tænke en mere latterlig Modsigelse? Ja, der lader sig tænke en, nemlig den, som strax efter indtraf: at Lamennais som Kirkens lydige Søn, bøjende sig under dens Autoritet, selv frafaldt og afsvor denne sin Lære om Kirkens Autoritet som Sandhedens ufejlbare Kjendemærke.

Men vi behøve ikke at kaste Blikket saa langt frem som til 1832 for at se, hvorledes Autoritetsprincipets Mænd kom i Strid med deres eget Princip. Hvad man end forfægter, maa man

først og fremmest have Frihed til at tale. Det er det Guddommelige ved Friheden, at selv dens Hadere trænge til den og anraabe om den. Bladet *Le conservateur* begyndte med paa det Ivrigste at hævde Pressefrihed og var siden højligt trykket heraf. Man kunde ikke godt negte Andre en Frihed, man havde fordret for sig selv; man kunde ikke godt — men man gjorde det. Ganske lige saadan gik det med Hensyn til Spørgsmaalet om parlamentarisk Regjering eller, som man da kaldte det, det parlamentariske Prærogativ. Strax efter Kongedømmets Gjenindsættelse er det den katholske og monarkiske Skole i Frankrig, der gjennem sine Bladartikler og sine Talere kuldkaster det første Ministerium, som var udgaaet af Kongemagtens frie Valg. Man vilde selv til Roret. Saaledes var det da Autoritetsprincipets Skole, der i Frankrig først fastslog de stik modsatte Principer: Pressefriheden i dette Ords mest udstrakte Betydning og det parlamentariske Flertals afgjørende Indflydelse. Man undergravede selv den Grund, hvorpaa Autoriteten hvilede.

Hos den stolte og lidenskabelige Præst Lamennais er Udviklingen i denne Retning til at kontrollere Punkt for Punkt. Chartet (Grundloven), som jo paa det Nøjeste hang sammen med Kongemagten, sikrede idetmindste paa Papiret Religionsfrihed. Men denne Religionsfrihed opbragte Lamennais, der jo vidste, at kun én Religion var den sande.

Paa hin Tid kom det ynkelige Ordspil i Mode, at Retten til Samvittighedsfrihed er Retten til at være fri for Samvittighed. Lamennais og hans Tilhængere hævdede da, at man burde følge sin Samvittighed. Det gjorde efter deres Mening Modstanderne ikke. Men de glemte, at der er en Pligt, der gaar forud for den at følge sin Samvittighed; det er den at oplyse sin Samvittighed. Hvis det er umoralsk at handle imod sin Samvittighed, er det ikke mindre umoralsk at danne sig en Samvittighed efter falske og vilkaarlige Grundsætninger.

I Samvittighedens og Autoritetens Navn protesterede da Lamennais mod Statens Bekjendelsesløshed, der af ham betegnedes som «den politiske Atheisme». Han udslyngede Stikordet: I Frankrig er Loven Atheist. — Ja, han gik videre. Han viste i et navnkundigt Brev, som han indrykkede i Bladet «Den hvide Fane» og rettede til Biskop Frayssinous, at da den Slægt, som det nu gjaldt om at opdrage, var født i Blod, nær ved Ludvig den 16des Skafot og Fornuftgudindens Alter, kunde kun Kristus frelse den og Kristendommen opdrage den. Men al Opdragelse i Frankrig var efter hans Paastand atheistisk. «Overdriver jeg, Monseigneur, naar jeg siger, at der i Frankrig gives Opdragelsesanstalter, som staa i mere eller mindre nær Forbindelse med Universitetet, hvor Børnene blive opdragne i praktisk Atheisme og Had til Kristen-

dommen? I en af disse Lastens og Ugudelighedens gyselige Huler har man set tredive Elever gaa til Herrens Bord, beholde den indviede Hostie, og begaa en Helligbrøde, som Loven fordum vilde have straffet, idet de med den have forseglet de Breve, de have skrevet til deres Forældre . . . En ugudelig, fordærvet, oprørsk Slægt danner sig under Universitetets Indflydelse.»

Man var meget ilde tilmode over disse aabenmundede Oplysninger og i høj Grad trykket ved disse Angreb paa Statens Grundlov fra en Lejr, hvis varme Understøttelse man havde troet at kunne gjøre Regning paa. Da Lamennais som Følge heraf mødte stor Kulde og modtog Irettesættelser istedenfor Tak, gik han endnu et Skridt videre.

Vi have allerede set, hvorledes hans Lære førte til i Sammenstødstilfælde at ofre den verdslige Ufejlbarhed for den gejstlige Over-Ufejlbarhed. Men dette var i Virkeligheden Et med at indrømme den fritænkersk-kjætterske Skole, at den havde Ret i at forkaste det Præg af Ukrænkelighed og Uigjenkaldelighed, som de kongeligsindede Forfattere vilde tildele det legitime Kongedømme. Det var desuden at gjøre den hele verdslige Magt afhængig af Paven. Alle Frankrigs Bisper svarede med en Erklæring, i hvilken de hævdede den verdslige Magts Uafhængighed af Pavestolen.

Saaledes stod da Lamennais, *Autoritetens* Mand,

nu i det mest spændte Forhold baade til de gejstlige og til de verdslige Autoriteter.

Hans Optræden som Demokrat ligger denne Gang udenfor vor Ramme. Vi ville her kun agte paa de Spirer til hans nye Retning, der fandtes i hans gamle Autoritetslære. Thi det er det højst Interessante ved denne Lære, at den ingenlunde er af den gode, gamle, brutale Art, som de Theorier, der opstode hos Bonald og De Maistre lige efter Revolutionen. Reaktionen er her langt mere fornuftbestemt, altsaa langt mindre principfast. Ethvert alvorligt Forsøg paa at begrunde Autoritetsprincipet maa ifølge Sagens Natur give det et Dødsstød; thi Autoriteten hviler ikke paa Grunde. Lamennais' Lære, der ved første Blik kunde synes Enevælden saa gunstig, var ved nærmere Betragtning i høj Grad folkelig. Den hele Bygning hvilte paa Læren om Menneskeslægtens Autoritet. Men under hint Princip om Menneskeslægtens Autoritet rørte sig et andet, og hvilket andet vel end hint gamle Rousseauske, af Reaktionens Mænd saa energisk bekjæmpede *Folkesuverænitens* Princip! Læserne mærkede det ikke strax; Forfatteren følte det heller ikke; men det laa der, det slumrede og en skjøn Dag vaagnede det og kjendtes igjen af Alle.

Lamennais vilde erstatte Kongevælden med Gudsvælden. Men Gudsvælden var ikke populær, i alt Fald kun populær, naar Ordet omskreves

efter det gamle Ordsprog: *vox populi*, *vox dei*, naar Guds Røst altsaa betød Folkets Røst. Det praktiske Resultat af hans Lærdomme blev da kun Svækkelsen af den verdslige Myndighed, der skulde underkastes den almindelige Fornufts Dom; thi den almindelige Fornuft, der først var bleven personliggjort i den suveræne Kirke, personliggjordes meget snart i det suveræne Folk. Da Lamennais endte med at kalde Aanderne til Oprør i «Paroles d'un croyant», viste det sig, at han kun havde gjort den Frontforandring nu at attraa Gudsvælden til Bedste for Folkene istedenfor tidligere til Bedste for Fyrsten.

Julirevolutionen sikrede ham Pressefrihed, og den første Brug, han gjorde af den, var den at fordre Undervisningens Frigivelse og Kirkens Adskillelse fra Staten. Han haabede saaledes at kunne bringe hele Undervisningen ind under Kirken og faa den berøvet sit verdslige Præg. Da han i Slutningen af 1830 grundede Bladet *Avenir*, var dets Program Adskillelsen af Kirke og Stat. Alle Angreb besvarede han med Appel til Rom, hvis Program nødvendigvis maatte og skulde falde sammen med Bladets; men Vaticanet tav haardnakket. Sagen var, at Pavemagten ikke havde det Allerringeste tilovers for Lamennais' Liberalisme og aldeles ikke følte sig oplagt til at give Afkald paa Statens Tilskud til Kirken. Da nu Modstanderne vedbleve med den Paastand, at Lamen-

nais' og hans Medarbejderes Meninger ikke stode i Overensstemmelse med den katholske Rettroenhed, rejste i Februar 1831 Lamennais til Rom for at spørge Paven, om det, som han udtrykte sig, «var en Forbrydelse at kjæmpe for Gud, Retfærdighed og Sandhed, og om han overhovedet burde fortsætte sine Bestræbelser». Man holdt ham i Rom hen med Snak og Udflugter lige til August 1832.

Saa udkom den Bulle, hvori han, Bekjæmperen af Ligegyldigheden i religiøse Spørgsmaal, dømtes for religiøs Ligegyldighed. Det hedder her: «Af denne Ligegyldighedens urene Kilde udstrømmer ogsaa den vildfarende og urimelige Sætning eller rettere det Vanvid, at man bør hævde og sikre Alle Samvittighedsfrihed . . . Men, som Augustinus sagde, *hvilken værre Død gives der end Frihed til at fare vild!* Thi det forstaar sig, at naar enhver Tøjle tages bort, der kan holde Menneskene paa Sandhedens Stier, saa styrter deres Natur, der helder til det Onde, ned i Afgrunden . . . Hertil henhører ogsaa den afskyelige Frihed, for hvilken man aldrig kan have Rædsel og Modbydelighed nok, som henævnes Boghandelens Frihed til at offenliggjøre et hvilketsomhelst Skrift, en Frihed, som Nogle med saa megen Iver vove at forfægte».*)

---

*) Atque ex hoc putidissimo *indifferentismi* fonte absurda illa fluit ac erronea sententia, seu potius deliramentum, asserendam esse ac vindicandam cuilibet

Det var rene Ord for Pengene. Lamennais underkastede sig, og hans Blad gik ind. Det er let at forstaa, at han følte det, som var der rakt ham et Malurtbæger, let at begribe, at der nu ikke behøvedes mere end en Draabe for at faa det til at flyde over. Han stod fra nu af paa Springet til at kaste sig over i Revolutionens Arme. Han gjorde kort Tid efter dette Spring.

Men hvad der for os, der blive staaende ved det første Udviklingstrin hos Lamennais, er interessant som Sjælehistorie, det er Iagttagelsen af hvorledes hans barnlige Autoritetstro undergraves, saasnart han i Rom faar Lejlighed til at se Helligdommen nærved. Han skriver privat fra Rom:

«Paven er from og vilde gjerne det Gode; men fremmed som han er for Verden, er han fuldstændigt uvidende saavel om Kirkens som om Samfundets Tilstand: ubevægelig i det Mørke, der fortætter sig omkring ham, sidder han og græder og beder; hans Opgave, hans Sendelse er at forberede og fremskynde de sidste Nedbrydninger, som

---

libertatem conscientiæ . . . At quæ pejor mors animæ quam libertas erroris? inquiebat Augustinus. Freno quippe omni adempto, quo homines contineantur in semitis veritatis, proruit jam in præceps ipsorum natura ad malum inclinata . . . Huc spectat deterrima illa ac nunquam satis execranda et detestabilis libertas artis librariæ ad scripta quælibet edenda in vulgus, quam tanto convicio audent nonnulli efflagitare ac promovere.

maa gaa forud for Samfundets Gjenfødelse, og uden hvilken denne enten vilde være umulig eller dog ufuldstændig. Derfor har Gud givet ham i Hænderne paa Mennesker, der staa saa lavt, som det overhovedet er muligt at staa; æresyge, gjerrige, fordærvede som de ere, paakalde de i deres fæiske Raseri Tatarerne for i Europa at oprette hvad de kalde *Ordenen.*»

Er det ikke et mærkværdigt Træf, at ogsaa Lamennais skal ende med at støde an mod dette Ord, der saa fuldstændigt havde opbygget det hele Slægtled. Som Victor Hugo under sine Forsøg paa at hævde Smagsautoriteten tilsidst føler sig tvungen til at kritisere og udvide Begrebet Orden, saaledes nødes Lamennais under sin Kamp for Katholicismen til det Samme. Med hvilken Vemod og hvilken Lidenskab skildrer han ikke i sine Breve den Fordærvelse, han har fundet blandt hine «Ordenens» Støtter i Rom:

«Katholicismen var mit Liv, fordi den er Menneskehedens Liv; jeg vilde forsvare den, jeg vilde drage den op af den Afgrund, ned i hvilken den hver Dag synker dybere. Intet var mere let. Bisperne have fundet, at det ikke var dem tilpas. Saa stod da Rom tilbage. Jeg rejste derhen, og jeg saa den skjændigste Kloak, der nogensinde har besudlet menneskelige Blikke. Tarquiniernes kjæmpemæssige Afløbsrende vilde være for snever for saa

meget Skarn. Dér hersker ingen anden Gud end Egennytten; man vilde der gjerne sælge Folkene, sælge Menneskeslægten, sælge de tre Personer i den hellige Treenighed, hver for sig eller alle under Et, for et Stykke Jord og for nogle Piastre.»

Saaledes viste sig paa nært Hold for Lamennais den Magt, til hvis mest uforfærdede Ridder han havde gjort sig. Hvad Under at han skiftede Front! hvad Under at han ligesom de gamle Saxeres hedenske Præster, med hvem Renan har sammenlignet ham, selv med et sikkert rammende Øxehug nedhuggede den Guddom, til hvis Alter han havde kaldt den modstræbende Verden!

Dog interessantere endnu end dette Klarsyn paa et enkelt Punkt ere de Glimt af en højere Erkjendelse i Almindelighed, der nu spores i Lamennais' Breve. Indtil da havde han søgt den ubetingede Sandhed, og det var Autoriteten, der skulde sikre ham denne. Nu naaer han med Et til Relativitetsideen, den Ide, som grundigst og fuldstændigst gjør det af med Autoritetsprincipet: «Jo ældre jeg bliver, des mere undrer jeg mig over at se, hvorledes de Meninger, der have dybest Rødder i os, afhænge af den Tid, hvori vi have levet, af det Samfund, hvori vi ere fødte, og af tusinde ligesaa tilfældige Omstændigheder. Tænk blot, hvilke Meninger vi vilde have, hvis vi vare komne 10 Aarhundreder tidligere til Verden eller

i samme Aarhundrede i Teheran, i Benares, paa Otaheiti!» Der er mere sand Filosofi i disse Par Ord end i hele Lamennais berømte Hovedværk.*)

XIII.

Vi have ladet os drage et Par Aar for langt frem i Tiden ved at følge Lamennais til det Punkt, hvor han foretog Overgangen til Demokratiet. Da i 1823 «Essai sur l'indifférence» forelaa færdig, vilde han endnu som alle Tidsalderens andre Tilhængere af Guds- eller Præstevælden ved Kirkens Autoritet styrke Fyrstens.

Imidlertid dør denne Fyrste og Karl den 10de bestiger Tronen. Han bestiger den med al mulig Pomp og Pragt. Man fører ham til Reims for at han kan blive salvet. Den 20de Maj 1825 fandt Salvningen Sted, og det syntes som om al gammel kongelig og kirkelig Overtro i den Anledning var stegen op af Graven. Det var saaledes en ældgammel Tro, at kronede Hoveder vare istand til at kurere Kjertelsyge. Denne Mening var saa uomtvistet, at under Ludvig den 15de, der ogsaa gjorde Brug

*) Smlgn. Den franske Æsthetik i vore Dage S. 97.
Lamennais: Essai sur l'indifférence. Progrès de la révolution et de la guerre contre l'église. Correspondance par M. Forgues. Oeuvres inédits par M. Blaize. — Schleiermacher: Reden über die Religion. — Renan: Essais de morale et de critique. — Schérer: Mélanges de critique religieuse.

af denne gamle Forret, en Dame fra Valenciennes, der havde ladet sig berøre af Kongens Hænder og der i den Hensigt at gjøre sin Lykke derefter indsendte en Lægeattest for at hun nu var ganske fri for Kjertelsyge, fik det Svar: «De Forrettigheder som Kongerne af Frankrig nyde med Hensyn til Helbredelse af Kjertelsyge ere blevne godtgjorte ved saa gyldige Beviser, at de ikke trænge til at stadfæstes ved nye Vidnesbyrd.»

Det var under Ludvig den 15de. Under Karl den 10de viste man sig ikke mindre rettroende. Vi have set, hvorledes det under Revolutionen gik Ampullaen med den hellige Olie. Den blev slaaet i Smadder. Det var i fromme Katholikers Øjne en Helligbrøde uden Lige. Rigtignok havde den ældste Forfatter, som omtaler Chlodovech's (Clovis's) Daab, Gregor af Tours, ingen Anelse om at denne lille Flaske, af Størrelse som en Figen, fyldt med himmelsk Salvningsolie, ved denne Lejlighed blev anvendt. Men nogle Aarhundreder efter nedskrives forskjellige Sagn, efter hvilke som nogle sige, den Helligaand i Skikkelse af en Due, som andre paastaa en Engel fra Himlen har bragt Flasken ind i Domkirken i Reims, og disse Overleveringer, der havde holdt sig som folkelig Tro, bleve opfriskede paany. Den Mand, der i 1793 havde været Præst ved Saint-Remi i Reims, og hvem den hellige Ampulla var bleven affordret, afgav nu den Erklæring, at han, før han udleverede

Klenodiet, havde udtaget deraf Størstedelen af den størknede Salve, den indeholdt, og bragte den tilstede.*) Der fandtes desuden en Troende, som paastod, at han, dengang da Helligbrøden blev begaaet, havde opsamlet nogle Skaar med Draaber af den hellige Olie og bevaret dem til nu. Præst og Kirkeforstander anerkjendte Skaarene for ægte.

Karl den 10de lyksaliggjorde da en skjøn Dag sit Land med Budskabet om, at han vilde lade sig salve med Chlodovechs hellige Olie. Skaarene bleve føjede ind i en ny med Guld og Ædelstene beklædt Ampulla, og de kostbare Draaber fortyndede med andre. Vi have alt i Anledning af Napoleons Kroning berørt, hvorledes Salvningen gik for sig. Kl. 10 om Morgenen Dagen derefter besteg Kongen en prægtig Skimmel og red med et glimrende Følge og ledsaget af en Trop Gardehusarer til St. Marculfs-Hospitalet. Der ventede den første Livlæge og den første Livkirurg i Spidsen for 121 Kjertelsyge paa ham. Kongen forrettede en kort Bøn i Hospitalskapellet og gav sig saa tappert til Arbejdet med at kurere dem. Den berømte Kirurg Dupuytren skammede sig ikke ved at være behjælpelig og holde de Syges Hoved ivejret under Komedien.

Højtideligheden blev besungen af Lamartine i en Krans af Digte (Chant du sacre) og af Victor

*) Se Anmærkningerne til Lamartine's Chant du sacre.

Hugo i en begejstret Ode. Men i Anledning af denne mindeværdige Begivenhed blev der tillige skrevet en lille Vise, der snart skulde paadrage sin Digter en Retssag og en Dom. Visen hed «Karl den Enfoldiges Salvning» og var forfattet af Béranger.

I Victor Hugos Ode «Le sacre de Charles X» var Tonen, som den følgende Strofe betegner den, troende, bibelsk og kongedyrkende:

Mais trompant des vautours la fureur criminelle
Dieu garda sa colombe au lis abandonné.
Elle va sur un Roi poser encore son aile:
    Ce bonheur à Charles est donné!
Charles sera sacré suivant l'ancien usage,
    Comme Salomon, le roi sage.
Qui goûta les célestes mets,
Quand Sadoch et Nathan d'un baume l'arrosèrent
Et, s'approchant de lui, sur le front le baisèrent,
    En disant: «Qu'il vive à jamais!»

Hos Béranger derimod var Tonen respektstridig til det Yderste. Han anraaber de Spurve, man efter gammel Skik havde sluppet ind i Kirken for at de frit kunde flyve om derinde, og beder dem passe bedre paa deres Frihed end Menneskene have gjort. Her et Par Strofer som Prøve:

Français, que Reims a réunis,
Criez: Montjoie et Saint-Denis!
On a refait la sainte-ampoule,
Et comme au temps de nos aïeux
Des passereaux lâchés en foule
Dans l'église volent joyeux.

D'un joug brisé ces vains présages
Font sourire sa majesté.
Le peuple s'écrie: Oiseaux, plus que nous soyez sages;
Gardez bien, gardez bien votre liberté.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Oiseaux, ce roi miraculeux
Va guérir tous les scrofuleux.
Fuyez, vous qui de son cortége
Dissipez seuls l'ennui mortel.
Vous pourriez faire un sacrilége
En voltigeant sur cet autel.
Des bourreaux sont les sentinelles
Que pose ici la piété.
Le peuple s'écrie: Oiseaux, nous envions vos ailes;
Gardez bien, gardez bien votre liberté.

Med Undtagelse af Delavigne, der nedstammer direkte fra det 18de Aarhundrede, og som i sine «Messéniennes» aldrig skilte Revolutionens Principer fra Nationalfølelsen, var Béranger den eneste Digter, der havde holdt sig udenfor den herskende Gruppe af Aander og Talenter. Han var født 1780, oplevede 9 Aar gammel Bastillens Indtagelse og forvandt aldrig dette Indtryk saalidt som Indtrykkene af sin Børnelæsning Voltaire. En Anekdote fra hans Barndom viser, hvor tidligt han havde dannet sig sin Livsbetragtning. En Dag, da Béranger var 13 Aar gammel og netop stod og lo yderst haanligt af sin Tante, der under et voldsomt Uvejr bestænkede Stuen med Vievand, hændte det sig, at Lynet slog ned i Stuen lige

ved Siden af ham, saa han nogen Tid laa hen i fuldstændig Lamhed. Man antog ham for død. Da han slog Øjnene op, var hans første Ord til hans gode og fromme Tante det triumferende Udraab: «Naa, hvad hjælper saa dit Vievand!» Anekdoten synes sand og er med Harme fortalt af klerikale Skribenter. I samme Aand var det, at han nu gik løs paa Bourbonerne, og deres Vievand hjalp dem ikke Noget.

Men paa samme Tid som de gjorde sig latterlige, viste sig det besynderlige Fænomen, at Napoleon fra forhadt var bleven poetisk, fra en historisk Skikkelse bleven til en mythisk. Endnu medens han levede, var han bleven til en Sagnhelt. Den pludselige Ubevægelighed, der hos ham nødtvungent var fulgt paa en Virksomhed, der havde holdt hele Europa i Aande, virkede mægtigt paa Sindene. I Virkeligheden var hans nødtvungne anden Tronfrasigelse uden Storhed, og hans Plan at overgive sig til Englands Beskyttelse kun ubesindig. Men Englændernes Uædelmodighed kom hans Ry til Gode. Den fjerne ensomme Klippeø ude i det store Ocean syntes ligesom kun at være Fodstykke for Helten. Den virkelige Bonaparte forvandledes til en ideal Napoleon. Historien afstod ham til Lyriken og til Sagnet. Selv hans fordums Fjender kunde ikke holde et Udbrud af Beundring tilbage for denne Mand, mod hvem Alle bestandig havde Øjnene vendte.

Chateaubriand sagde dengang de bekjendte Ord, at «Napoleons graa Frakke og Hat paa Enden af en Stok, plantet paa Kysten ved Brest, vilde være nok til at bringe hele Europa til at gribe til Vaaben.»

Béranger skrev det sjælfulde Digt «Les souvenirs du peuple», som maaske tegnede Sagnhelten simplest, skjønnest og mindst overensstemmende med Virkeligheden; thi det skildrede ham ligesaa godlidende som stor. Det er det Digt, der begynder:

On parlera de sa gloire
Sous le chaume bien longtemps.
L'humble toit,-dans cinquante ans,
Ne connaîtra pas d'autre histoire.

Fortællingen om Kejseren er lagt den gamle Bedstemoder i Munden, der paa forskjellige Tidspunkter af sit Liv har set ham, snart som Sejerherre, snart som lykkelig Fader paa Vejen til Notre Dame, snart som Frankrigs Forsvarer mod de forbundne Hære. Her en Strofe som Prøve:

Mes enfants, dans ce village,
Suivi de rois, il passa.
Voilà bien longtemps de ça:
Je venais d'entrer en ménage.
A pied grimpant le côteau,
Où pour voir je m'étais mise,
Il avait petit chapeau
Avec redingote grise.

Près de lui je me troublai,
Il me dit: Bonjour, ma chère,
Bonjour, ma chère.
— Il vous a parlé, grand'mère!
Il vous a parlé!

Ungdommen, som nylig havde været glad ved at turde bryde sine Geledder og afryste den tyranniske Disciplin, længtes nu tilbage til Konsulatets og Kejserdømmets heroiske Dage. Den havde, siger Musset, drømt om Ruslands Is og Pyramidernes Sol. Nu syntes Jorden den tom. «Kongen af Frankrig sad paa sin Trone og Nogle rakte ham deres Hat, og han kastede en Almisse i den, og Andre rakte ham et Crucifix, og han kyssede det. Og naar de Unge talte om Hæder, svarte man dem «Bliv Præster! og naar de talte om Ære, svarte man «Bliv Præster! og naar de talte om Haab, om Elskov, om Kraft og Liv, bestandig: Bliv Præster!» *)

Saa bleve de da Præster. Hvorfor og hvordan de bleve det, kan man se i de Romaner, der skildre Tiden, f. Ex. i Beyle's «Rouge et noir». **) Men det var Præsternes gyldne Tid. Allerede 7 Juni 1814, tre Dage efter Chartet, var den berygtede Ordonnans udstedt, der forordnede tvungen Højtideligholdelse af Søn- og Festdage. Man skulde

*) Alfred de Musset: Confessions d'un enfant du siècle.
**) Den romantiske Skole i Frankrig. 2den Udgave S. 327 ff.

nu under Straf af Pengebøde være katholsk. Selv Ikke-Katholske bleve tvungne til at smykke deres Huse, naar Sakramentet blev baaret forbi. 7 August 1814 blev Jesuiterordenen højtideligt gjenoprettet. Al Undervisning blev lagt i Gejstlighedens Hænder. Man gik ud paa at knuse Universitetet allerede af den Grund, at en stor Del af den studerende Ungdom havde deltaget i Paris's Forsvar mod de Fremmede, altsaa i en Uafhængighedskamp mod Kongedømmets Forbundsfæller.

Fra nu af begynder i den katholske Kirke en kortvarig Gjæring, til hvilken de Maistres og Lamennais' Kamp mod Gallikanismen hører, hvilken efter en Snes Aars Forløb fører til et hidtil ukjendt Særsyn, det Særsyn, at Katholikerne ere blevne enige. Katholicisme og Ultramontanisme bliver Et. Og endnu et Særsyn af beslægtet Art, som ingen tidligere Tid havde set, oplever vort Aarhundrede. Den kirkelige Enighed udbreder sig videre endnu end til de egentlige Trosfæller. Den protestantiske Kirke strækker Haanden ud imod den katholske, hvilken den engang havde bekjæmpet som den babyloniske Skjøge. Kaste vi da et Blik ud over Kirkens senere Udvikling, finde vi, at i vore Dage Forskjellen mellem den rettroende Protestantisme og Katholicisme kun er et Skin, kun Forskjellen mellem Tro paa Bibelens eller paa Pavens Ufejlbarhed. Protestanterne forkaste det 18de Aarhundredes Ratio-

nalisme og det 19de Aarhundredes Kritik, gaa tilbage til det 16de og 17de Aarhundredes Bekjendelser og finde dem ikke rettroende nok; Luther er gaaet dem for vidt. Schleiermacher gjælder for vantro i det orthodoxe Tyskland, Bossuet nævnes aldrig mere af Frankrigs Katholiker. Han gjælder for Kjætter, fordi han ikke er ultramontan. Vi saa De Maistre udtale sig imod ham. Selv Montalembert nævner ham i sin «Des intérêts catholiques au 19me siècle» med en vis Misbilligelse. Ikke nok hermed: de katholske Polemikere hengive sig til Betragtninger over Verdenshistorien, der føre til en Art Korstog imod de store hedenske Genier, der have grundlagt Europas Civilisation, som f. Ex. Pindar, Plato, Virgil,*) en Polemik, hvortil Grundtvigs tidligste verdenshistoriske Fordømmelsesdomme i den danske Litteratur afgive et Sidestykke. Med Jubel udraaber derfor Montalembert i det nysnævnte Skrift: «Løgnehistorien, Parodihistorien, Deklamationshistorien, som den forfattedes af Voltaire, Dulaure, og Schiller, der opdroge vore Fædre, vilde i vore Dage neppe blive taalt i en Feuilleton.» Man behøver kun at gjennemblade Lamennais' Correspondance for at faa det Indtryk, at Julirevolutionen for en stor Del var foraarsaget ved Præstepartiets Adfærd. Navnlig viste Jesuiterne sig som

*) Se Saisset: La philosophie et la renaissance religieuse. Revue des deux mondes 1853 Tome I.

Fanatismens Stormsoldater. Missionærer udsendtes over hele Frankrig. Deres brændende Tro skyldtes deres grove Uvidenhed. De omvendte undertiden hele Regimenter paa én Gang, der saa førtes til Altrene af deres Officerer.

Mariadyrkelsen tog et Opsving som ingensinde før. Den samme Bevægelse foregik (kun hurtigere) med Troen paa Maria som i Oldtiden med Troen paa Kristus. Hun forvandledes lidt efter lidt fra et menneskeligt til et guddommeligt Væsen.

Følge vi for et Øjeblik den religiøse Reaktions Bevægelse ud over den Periode, vi behandle, saa se vi, hvorledes man med Kjæmpeskridt gaar videre ad den betraadte Vej. Dogmet om Marias ubesmittede Undfangelse, for hvilket Middelalderen i det 12te Aarhundrede var veget tilbage, ender med at blive fastslaaet. Maria fortrænger umærkeligt Kristus og bliver Frankrigs Guddom, som hun tilforn var Italiens og Spaniens. Med Stolthed forkynde Katholikerne, at Marias Aarhundrede er fulgt paa Voltaires Aarhundrede. I en Lærebog, efter hvilken katholske Præster opdrages,*) hedder det: «Man bør hædre den hellige Jomfru som den evige Faders Hustru, da han med hende og i hende har avlet vor Herre Jesus Kristus; man bør i hende hædre alle de guddommelige og

*) Manuel de piété à l'usage des séminaires 7 éd. Paris 1835.

tilbedelsesværdige Fuldkommenheder, som Gud har ladet gaa over til hendes Person, idet han med overordentlig Overflod har meddelt hende sin Frugtbarhed, sin Visdom, sin Hellighed og sin guddommelige Livsfylde.» I en Bog, som Erkebisp Malou har udgivet om den ubesmittede Undfangelse, skildres Maria som paa én Gang Datter af Gud, Hustru til Gud og Moder til Gud. Treenighedens Slægtskabsforhold blive her saa indviklede, at Maria bl. A. bliver Datter af sin egen Søn. I en Bog af Abbed Guillon: «Le Mois de Marie» fremstilles hun endog som en Art Overgudinde, til hvem man derfor helst bør bede: «At være Guds Moder, det vil sige at have en Art Almagt over selve Gud og, om det er tilladt at sige saa, at bevare en Art *Autoritet* over ham.» Saaledes havner Autoriteten tilsidst hos Madonna.

Paa de gamle Skolastikeres Vis giver man sig til hos Kirkefædrene at samle Bevissteder for den ubesmittede Undfangelse. En enkelt Gejstlig ved Navn Passaglia har alene samlet 8000. Ja Erkebiskop Malou erklærer at kunne levere ikke mindre end 800,000 Beviser derfor. Man svimler. Føj hertil Relikviedyrkelsen, som fulgte omkring Midten af vort Aarhundrede; thi Relikvierne, der under Revolutionen havde ophørt at gjøre Mirakler, gjøre paany Mirakler for det Slægtled, der er opdraget af Jesuiterne. Man finder i 1844 Jesu hellige Kjortel. Men tvende Byer gjøre Fordring

paa at besidde den og begge have deres Kjortel anerkjendt som den ene sande af en Pave. Man valfarter da til dem begge to. Görres jubler i sine «Historisch-politische Blätter» over Pilgrimsfarten til den hellige Kjortel i Trier. Da den hellige Jomfru aabenbarer sig i La Salette, vandrer ikke mindre end 300,000 Pilegrimme til Stedet.

Endelig udmunder den religiøse Reaktion i Pius d. 9des Syllabus, hin berømte Bulle, der stempler den frie Tanke som et Frihedens Delirium, fordømmer borgerligt Ægteskab, Adskillelsen af Kirke og Stat, Religionsfrihed, Pressefrihed og Talefrihed og fordømmer den Vildfarelse, at Kirken skal forsone sig med «Fremskridtet, Liberalismen og den moderne Civilisation». Dog næsten endnu konsekventere end Syllabus ere Forsvarsskrifterne derfor, den tyske Biskop Kettlers betitlet «Den falske Frihed og den sande Frihed» og den franske Biskop Dupanloups «La convention du 15 septembre et l'Encyclique du 8 décembre», der forklarer og retfærdiggjør Pavens Kamp mod «den frække Fornegtelse af alle de store Sandheder, der udgjøre Grundvolden for det menneskelige Samfund». Man maa kun ikke tro, at disse Flyveskrifter ere meget paafaldende i deres Form eller fulde af iøjnefaldende Taabeligheder. De ligne i Tone og Indhold mest en moderat Artikel i en dansk liberal Avis.

Til saadanne Resultater førte den nykatholske

Retning. Men disse Resultater høre vel at mærke kun Historien, ikke mere Litteraturhistorien til. *Enhver Retning er altid historisk længe efter at den har ophørt at være litteraturhistorisk.* Dette er den kun, saa længe den endnu har ikke blot Magthavere, Hertuger og Bisper, men Aander og Talenter i sin Tjeneste. Det har den religiøse Reaktion efter 1830 ikke mere i Frankrig. Forskjellen paa Reaktionen i 1820 og paa den Reaktion, der efter Nederlagene og Kommunard-Opstanden i 1870—71 hjemsøgte det svækkede og ulykkelige Frankrig, er den, at medens den dengang blomstrende Reaktion havde næsten Alt hvad Frankrig besad af Aand og Talent i sin Tjeneste og i sin Hær, saa har den senere ikke havt et eneste litterært Navn at opvise.

Vi have tilbage at se, hvorledes Reaktionen i Datiden gik til Grunde. Den angrebes for det første udenfra: Dagspressen bekjæmpede Oplysningshadet, Béranger sang sine Viser om det, en enkelt driftig Forlægger Touquet udgav fra 1817—24 alene 31,600 Exemplarer af Voltaire (1,598,000 Bind) og 24,500 Exemplarer af Rousseau. Touquet blev vel dømt af Politiet; men dette vakte en saadan Forbitrelse, at Globe truede med et Massefrafald fra Katholicismen. Touquet-Udgaverne oversvømmede da Landet paany.

Den klassiske Pamfletist Courier forfulgte dernæst Regjeringen med blodig Haan.

Paul-Louis Courier, der fødtes i Paris 1773, var en af Tidsalderens fineste og i sproglig Henseende en af dens allerførste Skribenter. Fra sin Fader, en rig Borgermand, der i sin Ungdom nær var bleven myrdet for et Elskovseventyr med en fornem Dame, arvede han et brændende Had til den ørkesløse og hovmodige Adelsstand. Tyve Aar gammel blev han Artilleriofficer, deltog i Revolutionens Krige, men indsugede kun Lede til Krig og følte sig fra sin tidligste Ungdom lidenskabeligt dragen til Litteraturen, især den antike, hvilken han dyrkede som en Filolog. I 1795 forlod han uden Tilladelse den franske Hær, der laa for Mainz, og tilbragte sin Tid med at oversætte fra Latin. I 1798 var han atter Officer i Italien, studerede dernæst i Paris, gik paany som Chef for en Artilleri-Eskadron til Italien, holdt sig rolig under Kejserdømmet, og levede efter dets Fald som Landmand og Hellenist paa sin Gaard i en Landsby i Touraine.

Det var de Forfølgelser, som det sejrende Præsteparti iværksatte mod Enhver, han være nok saa ringe, i hvem det ude i Landet sporede en Fjende, der bragte Paul-Louis Courier til at træde offenligt op som Forfatter. I 1816 skrev han en «Ansøgning til de to Kamre», for første Gang holdt i den jævne, kloge Bondestil, han med de reneste græske Mønstre for Øje forstod at anslaa. I sit simple, klare, altid dæmpede Sprog for-

tæller han her om de klerikale Provinstyranners smaalige Forurettelser af stakkels Bønder, som var skyldige i ikke at have hilset en Præst eller have «talt ondt om Regjeringen». Han indrømmer Sandsynligheden af Beskyldningernes Rigtighed; thi man er i hans Egn ikke præstekjær, og der er meget faa Folk i Egnen, som vide, hvad Regjeringen er. Han viser dernæst, hvorledes halvaarlig Fængselsstraf uden Lov og Dom, og Elendighed, Fortvivlelse, Sygdom og Død, paaførte de Fængsledes Slægtninge og Børn, er Straffen som rammer Forseelser uden Vægt. Fyrretyve Gendarmer slippes løs paa en Landsby, blot den mistænkes for «Bonapartisme»; de Mistænkte rives nøgne ud af deres Senge og bindes som Misdædere: «Man fører dem bort; deres Slægtninge, deres Børn vilde have fulgt dem, hvis Autoriteten havde tilladt det. *Autoriteten*, mine Herrer! det er det store Ord i Frankrig . . . Overalt staar skrevet: *Ikke Grunde; Autoriteten.* Det er sandt nok, at denne Autoritet ikke er Kirkeforsamlingernes eller Kirkefædrenes, endnu mindre Rettens; men det er Gendarmernes, og den er saa god som en anden.»

Courier skrev ikke Bøger, ikke engang Brochurer. Hvad han virkede ved var Flyveskrifter paa et Par Blade, højest et Ark, i hvilke han med stor satirisk Kunst, med tilsyneladende naiv Djærvhed, rettede en gjennem flere Aar (lige til

hans Død for en Snigmorders Skud) fortsat Agitation mod det legitime Kongedømmes Regjeringssystem.

En Perle af fin Humor er hans «Ansøgning til Deputeretkammeret for Landboerne, som man forhindrer i at danse». Dens Anledning var det af skinhellige Sognefogeder og Præster udvirkede Forbud mod Bøndernes Dans paa Landsbyernes Torve. Han afslører Hykleriet, der har affødt de nye Helligdagsanordninger, og den Skade, de gjøre. Han véd meget vel, at Helligdagen i sin Tid blev indstiftet til Slavers og Livegnes Bedste; men der gives ikke i Frankrig Slaver og Livegne mere. Nu arbejde Bønderne for sig selv, naar Skatterne er betalte, og at *tvinge* dem til Lediggang, det er en Urimelighed; det er værre end selve Afgifterne. Thi de komme idetmindste Hofmændene til Gode, men Lediggangen kommer Ingen til Gode. Han skildrer de unge hidsige Præster rundt om i Landsbyerne, der tordne mod Dans og alle Fornøjelser, og i Modsætning til dem den gamle, firsindstyveaarige Præst i Véretz, der er elsket af sin Menighed for sin Humanitet, men som hades og forfølges, fordi han under Revolutionen var edfæstet, og hvis Død som Følge af et Overfald han i et senere Flyveskrift maa melde. Han taler om alt dette uden Harme, kun med Hjertesukket: «Din Vilje ske, o Herre!», han kan imidlertid ikke lade være at tilføje: «Men hvem skulde have forudsagt det ved Austerlitz?»

Han indrømmer, at Landbefolkningen nu er meget roligere og meget lykkeligere end før Revolutionen, men han hævder, at den ogsaa er meget mindre troende: «Præsten i Azai, der sidste Paaske ønskede fire Mand, der havde været til Alters, til at bære Tronhimmelen, kunde ikke finde dem i Byen. Bonden er saa glad over den Jord, han saa nylig er bleven Ejer af, [det konfiskerede Adels- og Kirkegods], at han gaar helt op i Arbejdet med den, og over den glemmer Religionen og alt Andet. Han indrømmer Lamennais Ret til at bebrejde Befolkningen Ligegyldighed med Hensyn til det Religiøse. «Vi høre ikke til de Lunkne, som Vorherre efter Skriftens Ord spytter ud; det er værre endnu: vi er kolde.»

Man træffer neppe nogensteds mere levende Skildringer af Samfundstilstandene ude i Landet i Ludvig d. 18des sidste Regjeringsaar end hos Courier.

Man satte ham atter og atter i Fængsel for hans Flyveblade; han skræmmedes ikke deraf. I sit «Réponse aux lettres anonymes», siger han: «Det er ikke mit gode Hoved, men min Dumhed, som har bragt mig i Fængsel. Jeg har simpelthen troet paa Grundloven (la Charte); jeg lod mig tage ved Næsen af Grundloven; det tilstaar jeg til min store Skam . . . Aldrig i mit Liv vilde jeg uden Grundloven være falden paa at tale til Offenligheden om de Ting, der interessere mig.

Robespierre, Barras og den store Napoleon havde tyve Aar igjennem lært mig at holde min Mund . . . Men saa kom Grundloven, og man sagde: Tal, Du er en fri Mand, skriv væk, lad trykke; Pressefriheden og alle andre Friheder er sikrede. Hvad er Du bange for? . . . Saa sagde jeg med Hatten i begge mine Hænder: Hvad om I kunde have den Naade at lade os danse paa vores Torv om Søndagen . . . Gendarmer, hurtigt i Hullet med ham; den højest mulige Straf, desuden Pengebøde osv.»

I et andet Brev, der er forfattet med overlegen Ro men med svidende Bitterhed, skildrer han Følgerne af Præsternes Coelibat. En af de Præster, der har raset mod Bøndernes uskyldige Dans, er bleven afsløret som Forfører og Morder. Først har han myrdet en Kvinde, som han havde staaet i Forhold til, og de øvrige Præster have søgt at give Ægtemanden Skylden for Drabet, dernæst har han myrdet og sønderskaaret en ganske ung Pige, hvem han havde besvangret, og er af sine Foresatte bleven bragt straffri over Grænsen, saa han nu paany prædiker, æres og dyrkes i Savoien. Courier viser, hvilke af Overtro og Havesyge udsprungne Forbrydelser, der finde Sted i rettroende Egne, hvor man for ingen Pris vilde spise Kjødmad om Fredagen; han siger: «Det er den sande Tro, ærlig, barnlig, ikke at mistænke for Hykleri»

og tilføjer lige blodigt og fyndigt: «Man siger, at Moralen er grundet paa den.»

Hemmeligt maatte han udgive de Par Blade, som bære Titlen «Pièce diplomatique», et opdigtet Brev fra Kong Ludvig til hans Fætter Ferdinand af Spanien, skrevet 1823, da Franskmændenes Felttog i Spanien for at føre denne fordærvede Bourbon tilbage til hans Hovedstad, var heldigt endt. Det er en Satire over Ludvigs Forhold til Repræsentativforfatningen, som Fætteren ikke vil vide af, men om hvilken Ludvig paastaar, at den langtfra at genere tvertimod er behagelig og indbringende for Kongen.

Overmaade vittigt er endelig Flyveskriftet «Simple discours», en Pamfiet, i hvilken Courier vovede at udtale sig mod det af Hofmænd foreslaaede Kjøb af Godset og Slottet Chambord til Tronarvingen ved en almindelig Folkesubskription. Den spæde Hertug af Bordeaux, senere Greve af Chambord, var født saa længe efter Faderens Død, at denne Fødsel betragtedes som en Himlens Tilskikkelse. Lamartine, Victor Hugo og Musset besang den vidunderlige Begivenhed, og de to første sammenlignede Henri med Bibelens Joas. Forslaget til Nationalsubskriptionen fremkom under denne i de kongetro Kredse løftede Stemning, men sine Principer tro, skrev Courier derimod fra sit Bondestandpunkt.

Snart gav nu den hele Historieskrivning

med Undtagelse af Michaud sig til at arbejde i en Aand, der var faretruende for Restaurationen. Thiers begyndte 1823 sin Historie, der gjorde samme Virkning som Bérangers Sange.

Det havde hidtil altid været Skik i Frankrig, at Regjeringen understøttede Litteraturen. Med Undtagelse af Napoleon havde alle Frankrigs Regenter gjort det. Man ventede det af Bourbonerne, men det skete ikke, med hvor sværmerisk en Sympathi end fra først af Digterne og Forfatterne kom dem imøde. Paa de faa, som vare antidynastisk sindede, hævnede man sig saa godt man kunde: for at straffe Béranger trak man hans Rival Dèsaugiers til Hoffet; for at straffe Delavigne afsatte man ham fra hans Embede som Bibliothekar.

Men værre end Angrebene udenfra vare de Spirer til Opløsning, der viste sig inde i Autoritetsskolen selv. De Mænd, der som Prosaskribenter eller som Digtere havde tilhørt den immanueliske og legitimistiske Retning, følte deres Principer vakle.

Vi have allerede set, at Lamennais stod paa Frafaldets Rand. Og som hos ham, saaledes fandtes hos alle de andre Spirerne til det Nye trods deres redelige Vilje til Hævden af det Gamle.

Man sporer det skarpt hos Alfred de Vigny, som hører til en Aldersklasse, der er noget yngre end Lamartine, noget ældre end Hugo. Han fødtes

som vi saa, i en kongetro Familie; hans Fader, der havde været Officer under Ludvig den 15de og glimret ved Hoffet, mistede alle sine Godser ved Revolutionens Konfiskeringer. Efter Kejserdømmets Fald blev Sønnen, sexten Aar gammel, udrustet paa egen Bekostning, optaget i Gardens Gendarmkorps. Under de hundrede Dage ledsagede han Kongen et Stykke Vej paa hans Flugt; da de vare forbi, blev han Lieutenant i den kongelige Fodgarde. Men Bedrifternes Tid var omme, og kun Garnisonslivets Kjedsomhed laa for ham. Han bødede paa den ved et energisk aandeligt Liv.

Man havde i hans Drengeaar gjort hvad man kunde for at holde hans Tanker borte fra Napoleon og hvad hans var. Han var derfor ogsaa, da Skoletiden neppe var endt, med den hvide Kokarde paa sin Pande traadt ind i Bourbonernes Garde. Men utaknemmelige som de var, fordi de mente, at Alt skyldtes dem, lode de ham vente ni Aar paa Forfremmelse, indtil han ved Anciennitet blev Kaptajn.

Da han begyndte at skrive, vakte hans Bøger Mishag ved det enfoldige Hof. Man fandt hans loyale Skrifter oprørske. At han havde stillet Ludvig den 13de i Skygge for Richelieu paadrog ham Beskyldningen for Liberalisme. Hvad nyttede det at hans Fader havde indprentet ham Dyrkelsen af Huset Bourbon, fra han var Barn. Denne Dyrkelse stod snart for ham som hvad den var:

«Overtro, politisk Overtro, rodløs, barnagtig, gammel Fordom om adelig Troskabspligt, en Slags vassalagtig Vedhængen.» *)

Af ren Ridderlighed kunde han vel vedblivende indtage en Holdning som Kongedømmets Mand, ligesom han, saa nødigt han vilde, havde forsvaret det under Julirevolutionen, ifald det havde paakaldt hans Tjeneste som forhenværende Officer, men i sit Indre var han tabt for det, uden at han derfor blev Demokrat. «Verden vakler,» skriver han i sin Dagbog, «mellem to Urimeligheder: Kongedømmet af Guds Naade og Folkesuveræniteten.»

For Troen var han endnu tidligere gaaet tabt. Tiltrods for alle Englene og Erkeenglene, Tronerne og Fyrstendømmerne i hans Ungdomsdigte var han mindst af alt egnet til en Troens Ridder. Af Naturel var han en Tungsindig og en Vantro, tungsindig i en saadan Grad, at han sit Liv igjennem var hjemfalden til en Melankoli, hvori ingen Straale af Haab eller øjeblikkelig Livsglæde synes at være falden, og vantro overfor den Religion, han med Læberne bekjendte, i en saadan Grad, at han nærede en Art personlig Bitterhed mod Forestillingerne om Gud og personlig Udødelighed.

Allerede i 1824 samler han i sin Dagbog sin

*) Journal d'un poëte. S. 47.

Livsanskuelse i dette Billede: «Jeg forestiller mig en Flok Mænd, Kvinder og Børn i dyb Søvn. De vaagne i et Fængsel. De vænne sig til deres Fængsel og lave sig smaa Haver i dets Gaard. Lidt efter lidt bemærke de, at man bortfører dem, en efter en, for bestandigt. De véd hverken hvorfor de er i Fængsel eller hvorhen man fører dem derefter, og de véd, at de aldrig ville faa det at vide. — Imidlertid findes der iblandt dem . . . Folk, som fortælle hvad der bliver af dem efter Fængselstiden, dog uden at vide det. Er de ikke gale? — Det er klart, at Fængslets Herre, Guvernøren, ifald han havde villet, havde kunnet lade os kjende baade vor Arrestordre og Aktstykkerne i vor Proces. Da han ikke har villet det eller nogensinde i Fremtiden vil det, saa lad os nøjes med at takke ham for det mere eller mindre gode Logis, han har forundt os . . .»

Der er i denne Lignelse en ikke ringe Haan mod Theologerne, der give sig ud for at vide Besked, og en ikke ringe Bitterhed bag Taknemmeligheden mod «Fængselets Herre». Eller hvad siger man om dette umiddelbart derefter tilføjede Træk: «Hvor Gud er god, hvilken tilbedelsesværdig Fangevogter han er, der saar saa mange Blomster i vort Fængsels Gaard . . . Hvad er det mon for en beundringsværdig og trøstende Medlidenhed, der gjør vor Straf saa mild? Thi intet Folk har tvivlet paa, at vi straffes — man véd kun ikke for hvad.»

Sex Aar senere vender han tilbage til det samme Billede med denne Vending: Jeg føler paa mit Hoved Vægten af en Straffedom, hvorunder jeg stadigt lider, o Herre! men da jeg hverken kjender min Brøde eller Anklagen imod mig, finder jeg mig i mit Fængsel. *Jeg fletter Straa* i det for undertiden at glemme. Thi dertil indskrænker det menneskelige Arbejde sig. Jeg er forberedt paa alle mulige Onder, og jeg velsigner Dig, Herre, for hver Dag, som er gaaet hen uden Ulykke.»

Men to Aar derefter igjen ytrer han uden Omsvøb sin Tanke: «Jorden er oprørt over de Uretfærdigheder, Skabelsen har medført; den taler ikke aabent af Skræk for Evigheden; men den harmes over den Gud, der skabte det Onde og Døden. Naar der opstaar en Foragter af Guderne, som Ajax, Oileus's Søn, saa knæsætter Verden ham og elsker ham. En saadan er Satan; saadanne ere Orestes og Don Juan. Alle de, som have kjæmpet mod den uretfærdige Himmel, have besiddet Menneskenes Beundring og hemmelige Kjærlighed.»

De Vigny's Dagbogsoptegnelser vise, at man under Restaurationen indtil dens sidste Dage godt indsaa Sammenhængen mellem det litterære, blot formelle, Autoritetsprincip og det i Virkeligheden raadende. Som bekjendt blev Modstanden mod den spirende Romantisme drevet ikke mindre ivrigt af

den politiske Opposition (der i den unge Skole saa en Støtte for Klerikalismen) end af de principielt Konservative. De Vigny fortæller at han i Vinteren 1829 har spurgt Benjamin Constant, hvorfor man «i Kammerets Venstre med et saadant Raseri forfulgte Poesien». Han svarede «at det var *af Frygt for Skinnet af at ville bryde alle Lænker;* man vilde bevare de letteste, de litterære.»

Da Julirevolutionen kom, faldt de Vigny's Hengivenhed for Restaurationen samtidigt med Kongehuset selv. Han skriver: «Jeg føler mig lykkelig over at være traadt ud af Hæren; tretten Aars slet belønnede Tjenester have gjort mig kvit overfor Bourbon'erne . . . Jeg har for bestandig sluttet af med generende politisk Overtro.»

Ogsaa hos Lamartine sporedes i denne Tid en aandelig Udvikling af betænkelig Art. Han vedblev vel at synge sine religiøse Hymner; men den strenge Genferpræst Vinet opdagede, at denne Religiøsitet kun tilsyneladende var Kristendom, og at der under de kristelige Talemaader lurede en meget lidet rettroende Pantheisme.*)

Victor Hugo, der efter sin første Optræden skulde antages for mere paalidelig, viste sig snart ikke blot ved sine Digtes Form, men ved deres Indhold, som en usikker Erhvervelse. Efterat

---

*) Se Vinets interessante Studier over Frankrigs nyere lyriske Poesi.

hans kongeligsindede Moders Indflydelse længe havde været overvejende hos ham, dukkede, alt som Napoleon begyndte at blive Sagnfigur, Paavirkningen fra Faderen atter op, og han, som var begyndt med at stave Bonapartes Navn paa Italiensk, skrev 1827 sin tidligste Ode til Vendômesøjlen, i hvilken den glødende Begejstring for Kejseren og Kejsertiden hos ham for første Gang giver sig Luft; den vakte megen Opsigt og stor Forundring. Man forudanede fra nu af i ham den Digter, der tre Aar senere i Fortalen til Hernani skulde definere Romantismen som «Liberalismen i Litteraturen».

Dog hvad der allermest fremmede Autoritetsskolens Opløsning, det var, at Bourbonerne i 1824 gjorde deres store og afgjørende Dumhed overfor Litteraturen. Chateaubriand blev paa den haanligste Maade udstødt af Ministeriet Villèle, og det netop i det Øjeblik, da han havde skaffet det Bourbonske Navn en Triumf ved den lykkeligt tilendebragte spanske Krig, som han plejede at kalde sin politiske «René», det vil sige sin Politiks Mesterstykke. Man forhaanede Chateaubriand, den Mand, hvem man paa en Maade skyldte Alt, ham, der havde lagt Grundstenen til den hele Bygning, som man havde opført.*) Og Utaknemmeligheden

*) Om Enkelthederne ved denne Afskedigelse se Chateaubriand: Congrès de Vérone II 502 ff. og Guizot: Mémoires pour servir à l'histoire de mon temps, Fremmedudgaven 263 ff.

var lige saa skrigende fra hans Kollegers som fra Hoffets Side, thi det var Chateaubriand, der første Gang havde gjort Villèle og Corbière til Ministre. *)

Han stod netop da iblandt de Kongetro paa Højden af sin Popularitet, og med Rette; thi Kabinets-Krigen i Spanien, som han satte igjennem trods mangeartet Modstand i Europa og trods den i Frankrig selv raadende Ulyst til at føre den, var vel beregnet og egnet til at styrke den i Agtelse stærkt sunkne Legitimitet.

Ikke at Chateaubriand selv var uskyldig nok til at sætte ringeste Pris paa hin Ferdinand af Spanien, som franske Tropper skulde ofre deres Blod for at gjenindsætte paa en Trone, hvor hans Folk ikke havde villet taale ham længer. Han har karakteriseret ham som en Ordbryder og Forræder. Han har kaldt ham en Despot, der lod sig lede af sine kvindelige Slægtninges Raseri, betegnet ham som en af den Art fejge Tyranner, der ikke give Fred før de have foranstaltet en Omvæltning, og saa sidde skjælvende, naar den er indtraadt.

Chateaubriands Øjemed med Krigen var dette: Han gik ud fra, at Frankrig var undermineret af bonapartistiske og republikanske Sammensværgelser, der strakte sig langt ind i Hæren; han vidste at Misfornøjelsen med Restaurationen var almindelig.

---

*) Aktstykkerne findes i Mémoires d'outre-tombe VII 269 ff.

Han besluttede derfor i Tillid til Kejser Alexanders Sympathi at spille *Va-Banque* trods Cannings Protester og Metternichs Fraraaden. Der var altid en Sandsynlighed for Sejr, og i saa Fald var med ét Slag Sammensværgelserne kvalte, alle Partier forenede omkring samme Kokarde, og de Bourbonske Familietroner befæstede paa én Gang i Spanien og Frankrig. I Tilfælde af Sejr, som Spaniernes indbyrdes Splittelse maaske endog gjorde let — hvad jo virkelig viste sig — vilde det franske Folk opleve det Skuespil at se den trefarvede Fane neje sig for den hvide, for første Gang siden Napoleons Glansdage høre Budskabet om franske Vaabens Sejre og tilmed i et Land, hvis Modstand selve den store Kejser ikke havde kunnet bryde. Alt dette var «nye Kranse for den hellige Ludvigs Æt», som Chateaubriand siger, og — nye Laurbær for dens Udenrigsminister, som han ikke tænkte mindre paa.*)

Som bekjendt lykkedes det den franske Hær under Anførsel af Dauphin'en, Hertugen af Angoulême, næsten uden Blodsudgydelse at befri Ferdinand i Cadix og føre ham tilbage til Madrid. Ferdinand skrev strax et Takkebrev til Ludvig d. 18de. For Ludvig skrev Chateaubriand Svaret, som det er ganske morsomt at sammenligne med den opdigtede Skrivelse fra Ludvig til Ferdinand

*) Chateaubriand: Congrès de Vérone I 20, 41, II 528.

hos Paul-Louis Courier. Chateaubriand lægger her den spanske Majestæt paa Hjerte at undgaa al Vilkaarlighed, «der langt fra at styrke Kongens Magt kun svækker den», et godt Raad, som Ferdinand gjorde sig saare faa Sorger over.

Ved det franske Hof var man saa svimlende stolt over sin spanske Triumf, at man ganske oversaa Ophavsmanden til den, hvem man desuden ikke led. Hertuginden af Angoulême henvendte i sin Glæde over sin Ægtemands Sejervindinger ikke et Ord til Chateaubriand, da han efter Meddelelsen om Ferdinands Befrielse indfandt sig for at ønske til Lykke. Og Ministrene Villèle og Corbière misundte ham og frygtede, at han vilde indtage deres Pladser, hvad ikke faldt ham ind; men de skyldte ham for meget til at kunne tilgive ham det.

Der dannede sig en Hof- og Minister-Sammensværgelse imod ham. Corbière afskar ham 5. Juni 1824 Ordet i Kammeret for at forhindre, at han umiddelbart før sit Fald høstede en oratorisk Triumf, og da han, som ligefuldt ikke anede Uraad, den 6. Juni om Morgenen indfandt sig i Tuilerierne for at gjøre Kongens Broder sin Opvartning, erfor han sin Afsked paa den Maade, at en Adjutant sagde til ham: «Hr. Vicomte, jeg ventede ikke at se Dem her, har De ikke modtaget Noget?» Kort efter overbragte hans Sekretær ham hans af Kongen udstedte Afsked i Form af en Ordonnans paa en halv Snes Linjer. Intet

Under, at han følte sig «dødeligt krænket over Brevets Tone og den Maade, hvorpaa han var bleven jaget bort». *) I Anledning af, at Villèle senere vilde undskylde sig med en Forsinkelse af Afskedsbrevet, uden hvilken den ydmygende Afvisning paa Slottet vilde være bleven sparet Chateaubriand, bemærker denne med Rette, at man «ikke skriver til en Mand af en vis Betydning et Brev, som man vilde rødme over at adressere til en Lakaj, man satte paa Døren».

Kristelig Ydmyghed var ikke Grundtrækket i Chateaubriands Karakter, og han vendte ikke den højre Kind til, naar man slog ham paa den venstre. Han skriver meget betegnende: «Min lange Vedhængen ved de samme Følelser fortjente dog maaske noget Hensyn. Det var mig umuligt, helt at sætte tilside hvad jeg maaske alligevel var værd, eller ganske at glemme, at jeg var *Religionens Gjenoprejser* og Forfatter til «Le génie du christianisme».

Religionens Gjenoprejser følte sig da ikke forpligtet til at handle i dens Aand. Han siger naivt: «Det vilde have været bedre, om jeg havde vist mig ydmygere, mere nedslaaet, mere kristelig. Ulykkeligvis er jeg ikke fejlfri, besidder ikke den evangeliske Fuldkommenhed. Hvis en Mand gav mig et Ørefigen, vilde jeg ikke række den anden

*) Congrès de Vérone II 508—528.

Kind til. Dersom han var Undersaat, vilde jeg have hans Liv eller han fik mit; dersom han var Konge . . .»

Sætningen slutter ikke, fordi Chateaubriands Handlemaade gjorde Slutningen overflødig. Han traadte aabent over i Oppositionen og vel at mærke i den systematiske Opposition, der altid havde forekommet ham at være den eneste, hvori der under den repræsentative Regjeringsform var Mening, da al anden Opposition var afmægtig. Strax Dagen efter hans Fald sluttede den existerende Opposition sig med Varme til ham. En Artikel af Bertin i Journal des Débats indrømmede ham Førerstillingen, og han selv blev nu den faktiske Leder af Bladet.

Han trak snart den hele serafiske Digterskole, hvis Patriark han var, efter sig. Lafayette sendte ham et Laurbærblad. Constant smigrede ham. Han begyndte at fraternisere med Béranger og blev besunget af denne.

Son éloquence à ces rois fit l'aumône:
Prodigue fée, en ses enchantements
Plus elle voit de rouille à leur vieux trône,
Plus elle y sème et fleurs et diamants.
Mais de nos droits il gardait la mémoire.
Les insensés dirent: Le ciel est beau.
Chassons cet homme, et soufflons sur sa gloire,
Comme au grand jour on éteint un flambeau.

Victor Hugo skrev en Ode til ham (Livre III Ode 2), der skulde paa én Gang forherlige og

trøste, og hvori der forekom Ord som disse: «Hvad vilde Du ogsaa ved et Hof?» eller: «Der gives intet Skjønnere end et Laurbærtræ, som Lynet har ramt.»

Hans Frafald gav Restaurationen et Stød i Hjertet. Saalænge Restaurationstidens Skuffelser havde varet, havde Frankrigs Digterskole været «immanuelisk» og set en Skytsengel ved hvert Menneskes Vugge og Baare. Med Chateaubriands Illusioner faldt ogsaa alle de Andres, og istedenfor hin Skole traadte en anden, som Southey gav Navnet «satanisk» og som tog imod dette Navn, en Skole med skarpt Blik for det Onde og for alle Rædsler, med pessimistisk Aandsretning og revolutionære Sympathier.

Men ind i den Sindsbevægelse, der var foraarsaget ved denne uforudsete og betydningsfulde Begivenhed, greb en anden endnu betydningsfuldere og følgerigere Begivenhed, der virkede Verden over: Efterretningen om Byrons Død i Grækenland.

Denne Efterretning virkede saa meget des mægtigere som den bragte Sympathierne for den første Frihedskamp, der havde fundet Sted siden Revolutionen, til at slaa ud i lys Lue. Et nyt Ideal dannede sig i det menneskelige Sind. Med Napoleon var den praktiske Storhed falden, Bedriftens Helte for en Tid forsvundne fra Jorden. Den menneskelige Beundring var, har man sagt, tom som et Fodstykke, hvis Statue er bleven den

berøvet. Lord Byron besatte paany den tomme Plads med sine Heltes fantastiske Storhed. Napoleon havde afløst Werther, René og Faust; Byrons prometheiske og fortvivlede Helte afløste Napoleon. Han stemte vidunderligt med Tidens Trang. Den rettroende Dogmatisme havde i Aarhundredets Begyndelse overvundet den revolutionært-fritænkende Dogmatisme og var nu paa sin Side undergravet og forældet. Hverken den systematiske Fornegtelse eller den systematiske Religiøsitet havde nogen Fremtid i dette Øjeblik. Tilbage stod da Tvivlen som Tvivl, den *poetiske* Radikalisme, de tusind smertelige og urolige Spørgsmaal om Menneskelivets Maal og Værdi. Det var hvad Byron bragte.

Men han spurgte ikke neutralt. Det var Oprørsaanden, som spurgte ud af ham og som gjennem hans Mund forenede de unge Slægter til et verdensborgerligt Samfund. De istemmede med ham det varselsfulde Ord

revolution
alone can save the world from hell's pollution.

Hans Død blev langt mere end hans Liv virksom for Frihedens almindelige Sag. Restaurationen havde ført Menneskene til et Højdepunkt af troende Underkastelse under Autoriteten, af slavisk Underkastelse under Theologien, af undersaatlig Underkastelse under Magten, til et Højdepunkt af Slaphed og Hykleri. Den var raadden indtil

Marven, men udadtil støttet til Overtro og Bajonetter. I England havde Bentham, den radikale Filosof, skamfuld over at se Reaktionen sejerrig selv i det videst fremskredne Land, forsøgt at undergrave den ved at tale til Menneskenes *Interesser*. Byron løslod alle *Lidenskaber*. Det gjaldt for ham ikke om at virke paa et enkelt Punkt, men om at revolutionere Sindene, at vække Følelsen af Tyranniet.

Alliancepolitiken troede for altid at have lænket Revolutionsaanden, indbildte sig for evigt at have overhugget det Baand, der bandt dette Aarhundrede til det 18de. «Da knyttede denne ene Mand atter Traaden, som en Million Soldater havde overrevet. Amerikansk Republikanisme, tysk Fritænkeri, fransk Omvæltningslyst, angelsachsisk Radikalisme, Alt syntes forenet i denne ene Aand. Efter Revolutionernes Undertrykkelse, Pressens Knebling, Videnskabens Selvunderkastelse traadte Indbildningskraftens Søn, den fredløse Digter frem foran Brechen», og kaldte alle kraftige Aander til Vaaben endnu engang mod den fælles Fjende.*) Restaurationen overlever i Grunden ikke ham. Autoritetsprincipet har aldrig havt en mere hensynsløs Modstander.

Reaktionen i det franske Aandsliv begynder

*) Gervinus: Geschichte des 19ten Jahrhunderts, VIII, 172.

litterært i *Følelsens* Navn med Fru de Stäel og den hele Grupppe af Skribenter, der slutte sig til hende, socialt i *Ordenens* Navn med Robespierre og den hele Skare af Revolutionsmænd, der slutte sig om ham. Det Fælles for Fru de Stäel og Robespierre er, at de begge ere Disciple af Rousseau. Efter Reaktionen imod Voltaire følger saa Reaktionen imod Rousseau. Paa Festen for det højeste Væsen følger det store Indvielses-Tedeum i Notre-Dame, og paa Fru de Stäel følger Bonald. Følelsens Princip fortrænges, eller benyttes som hos Chateaubriand til Støtte for Autoriteten; Ordenens Princip identificeres med Autoritetsprincipet, der snart behersker alle Kredse i Livet og Litteraturen. Dette Princip er ligesom personliggjort i det første Hold af Reaktionære, hvis Høvdinge ere De Maistre og Bonald. Det faar sit Heltedigt i «Martyrerne», og Ordenens Ide behersker Skildringen af Himmelen, af Helvede og stundom selv af det jordiske Landskab. Principet faar sit politiske Mindesmærke i «den hellige Alliance». Det Overnaturlige fortrænger det Naturlige af Poesien. Til det serafiske Epos svarer en serafisk Lyrik og Erotik, desuden fromme Pilgrimsfarter og serafiske Varsler og Syner.

I intet Land havde Autoritetsprincipet været saa respekteret for den litterære Forms Vedkommende som i Frankrig. Det hævdes da ogsaa tildels

af den nye Digterskole. Men ulykkeligvis ses det snart, at det nye reelle Princip, den kristelige Overlevering, staar i levende Strid med Litteraturens overleverede Principer, og Autoriteten vakler her. Paa lignende Maade er den hellige Alliances Opfinderinde bleven lyst i Kuld og Kjøn af Magthaverne, saalænge det synes, at hendes Principer falde fuldstændigt sammen med Magtens. I det Øjeblik det iagttages, at den kristelige Tradition kan komme til at staa som et urostiftende Princip overfor Autoriteterne, føle disse sig tvungne til at sønderbryde det Redskab, de nyligt benyttede, og det humane Broderskabs Tanke staar i den følgende Tid som et revolutionært Princip overfor Magten og undergraver den med en Theori. Mest resolut og mest sammenhængende bliver under Restaurationstiden det politisk-religiøse Autoritetsprincip udviklet og forsvaret af Lamennais; men det viser sig snart, at der under hans Lære om den almindelige Fornufts Suverænitet skjuler sig den revolutionære Theori om Folkesuveræniteten, og Principet opløser sig selv. Paa samme Tid tvinges Fjenderne af Pressens Frihed til at benytte sig af den som Middel, medens Modstanderne af den parlamentariske Regjering selv forfægte den for at styrte et Ministerium, der hindrer dem i at komme til Magten. Snart staa alle de Personligheder, vi have set optræde, ligefra Chateaubriand af til Fru

de Krüdener, fra Hugo af til Lamennais i Strid med de Magthavere, hvis Sag de med saa megen Iver tjente, og i Strid med det Autoritetsprincip, der havde behersket dem og Tiden.

Saa falder da dette Princip for aldrig at rejse sig mere.

Indhold.

Rettelser.

S.	59	L.	4	1830	læs	1832
-	68	-	8 f. n.	Vinet	-	Monod
-	172	-	2	urette	-	udrette